

SOSYOLOJİ DERGİSİ

Journal of Sociology

Sayı 45, Mayıs 2023

Issue 45, May 2023

SOSYOLOJİ DERGİSİ, MAYIS 2023, İZMİR
Journal of Sociology, May, 2023, Izmir
SAYI 45 / Issue 45

ISSN:1300-5642
e-ISSN: 2687-5276

Editör: Doç. Dr. Pelin ÖNDER EROL

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

Alan Editörleri

Prof. Dr. Zeki DUMAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Doç. Dr. Hande ŞAHİN, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇETİN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Dilek YEŞİLTUNA, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa KOÇ, Ryerson Üniversitesi, Toronto, Kanada
Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Zsombor RAJKAI, Ritsumeikan Üniversitesi, Kyoto, Japonya
Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye
Prof. Dr. Jacobus HOFFMAN, North-West Üniversitesi, Potchefstroom, Güney
Afrika Cumhuriyeti
Prof. Dr. Osman KONUK, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Stratos GEORGIOULAS, Aegean Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Nurşen ADAK, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon,
Türkiye

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ümit TATLİCAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Hülya YÜKSEL, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Suvat PARİN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Prof. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye
Doç. Dr. Gökhan SAVAŞ, American University of the Middle East, Egaila, Kuveyt
Doç. Dr. Duygu ALPTEKİN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Subramaniam KANNAN, IFHE Üniversitesi, Hindistan
Assist. Prof. Dr. Haram JEON, Chonnam National Üniversitesi, Gwangju, Kore
Assist. Prof. Dr. Giavrimis PANAGIOTIS, Aegean Üniversitesi, Yunanistan
Öğr. Gör. Dr. Eren ALKAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

İstatistik Editörü

Doç. Dr. İlknur AYDOĞDU KARAASLAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Türkçe Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Müberra BAĞCI, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Yabancı Dil Editörü

Öğr. Gör. Dr. Eren ALKAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Yazı Kurulu

Arş. Gör. Begüm DEMİRKOL, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

45. Sayıda Görev Alan Hakemler (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER, Bakırçay Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Doç. Dr. Barış ÇAĞIRKAN, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Derya KAYMA GÜNEŞ, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye

Doç. Dr. Derya ŞAŞMAN KAYLI, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAKI, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Meral SALMAN YIKMIŞ, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye

Doç. Dr. Seda ATTEPE ÖZDEN, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Doç. Dr. Selin ÖNEN, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Prof. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye

Sosyoloji Dergisi Amaç ve Kapsam

1987 yılından beri yayınlanan Sosyoloji Dergisi bilimsel hakemli bir dergidir. Sosyoloji Dergisi'nin amacı, dünyada ve Türkiye'de kuramsal ve uygulamalı sosyoloji çalışmalarına yer verip bu çalışmaları ilgili izlerle buluşturmak. Sosyoloji Dergisi'nde genel olarak sosyoloji ve sosyal bilim çalışmalarına yer verilmektedir. Bu çalışmaların, kuramsal ve uygulamalı ölçekte alana katkıda bulunması ve içerik itibarıyla yeni bir perspektif sunması gözetilmektedir. Sosyoloji Dergisi'nde sosyoloji ve sosyolojiyle bağlantılı olan sosyal bilimlerin diğer alanlarında Türkçe ya da İngilizce yazılmış makaleler ile, aynı alanlarda nitelikli çeviriler, kitap kritiği/tanıtımı ve tez tanıtımları yayınlanmaktadır. Yayın süreçleri, COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından geliştirilen uluslararası araştırma ve yayın etiği standartlarına bağlı kalınarak yürütülmektedir. Sosyoloji Dergisi Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanmaktadır.

Yayın Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji

Bölümü adına

Dekan Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ

Yazışma Adresi: eusosyolojidergisi@gmail.com

Sosyoloji Dergisi Editörlüğü

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

35100 Bornova-İZMİR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

İnternet Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder>

Tarandığı Dizinler: AcarIndex, ASOS Index,
Index Copernicus, MLA International Bibliography, ERIH Plus

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Önsöz / Foreword..... vii

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Türkiye’de Mavi Yakalı Çalışan Olma Hali Üzerine Bir Analiz (An Analysis on Being Blue-Collar Worker in Turkey).....1

Arif H. ÇİMRİN, İbrahim KAYA & Hande BAHADIR

Türkiye’de Genç Sporcuların Maruz Kaldığı Duygusal Kötü Muamelenin Spor Kurumu ile İlişkili Değişkenlerle İncelenmesi (Examination of Emotional Maltreatment Experienced by Young Athletes in Turkey with the Variables Related to the Sports Institution) 29

Erdal ÇETİN

Koruyucu Aile Modelinde Duygusal Emek ve Ekonomik Tutum: İzmir İli Örneği (Emotional Labor and Economic Attitude in Foster Family Model in Izmir Sample).....47

Merve AYHAN & Derya ŞAŞMAN KAYLI

Derleme Makaleler / Review Articles

Orta Sınıf Bir İdeoloji Olarak Annelik (Motherhood as to be a Middle Class Ideology).....85

Nurcan Pınar EKE

Pandemide Sağlık Çalışanlarının Deneyimledikleri Psikososyal Sorunların Ekolojik Perspektiften Değerlendirilmesi (Analysing Psychosocial Problems Experienced by Health Workers in the Pandemic by Ecological Point of View) 119

Satı Gül KAPISIZ, Elif GÖKÇEARSLAN & Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR

Çeviri / Translation

1990’larda Aile İçi Şiddet Üzerine Araştırma: Ayrımlarda Bulunmak (Research on Domestic Violence: Making Distinctions) 139

Michael P. JOHNSON & Kathleen J. FERRARO

Çev. Pelin ÖNDER EROL

ÖNSÖZ

Sosyoloji Dergisi'nin saygıdeğer okurları,

2023 yılının ilk sayısı olan 45. Sayı ile sizlerle buluşmaktan mutluluk duyuyorum. Son altı aylık dönemde Sosyoloji Dergisi'ni hak ettiği yere taşıma arzumuzu ve çabamızı sürdürdük. Bu dönemde, yayımlanan makalelere DOI numarası almaya başladık. Yanı sıra MLA International Bibliography ve ERIH Plus uluslararası dizinlerine kabul aldık. Bu başarımızda katkısı olan hakemlere, kurul üyelerimize ve ekip arkadaşlarıma teşekkür ederim.

45. sayımızda; 3 araştırma makalesi ve 2 derleme makale olmak üzere toplamda 5 makaleye ve ayrıca 1 makale çevirisine yer verdik.

Arif H. Çımrın, İbrahim Kaya ve Hande Bahadır tarafından hazırlanan "Türkiye'de Mavi Yakalı Çalışan Olma Hali Üzerine Bir Analiz" başlıklı araştırma makalesi, mavi yakalı olma halini modernleşme çerçevesinden ele almaktadır. "Türkiye'de Genç Sporcuların Maruz Kaldığı Duygusal Kötü Muamelenin Spor Kurumu ile İlişkili Değişkenlerle İncelenmesi" başlıklı araştırma makalesinde ise Erdal Çetin, sporda bir şiddet türü olarak kötü muameleye dair değişkenleri analiz etmektedir. "Koruyucu Aile Modelinde Duygusal Emek ve Ekonomik Tutum: İzmir İli Örneği" başlıklı yüksek lisans tez araştırmasına dayanan ve aynı adı taşıyan makalelerinde Merve Ayhan ve Derya Şaşman Kaylı, koruyucu aile modelinde duygusal emeğin rolü ve değişkenlerini irdelemektedirler.

Nurcan Pınar Eke, "Orta Sınıf Bir İdeoloji Olarak Annelik" başlıklı derleme türü makalesinde anneliği ideolojik bağlamında ele almayı önermektedir. Son olarak, Satı Gül Kapısız, Elif Gökçe Arslan ve Ezgi Arslan Özdemir'in "Pandemide Sağlık Çalışanlarının Deneyimledikleri Psikososyal Sorunların Ekolojik Perspektiften Değerlendirilmesi" başlıklı derleme türü makaleleri, pandeminin sağlık çalışanları üzerindeki çok boyutlu etkilerini ekolojik yaklaşım perspektifinden ele almaktadır. Çeviri başlığı altında ise Michael P. Johnson ve Kathleen J. Ferraro'nun (2000) *Research on Domestic Violence: Making Distinctions* başlıklı makalelerinin Pelin Önder Erol tarafından yapılan Türkçe çevirisine yer verilmiştir.

Bu sayımıza katkı sunan tüm yazarlara ve hakemlere teşekkür ederken, bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle saygılarımı sunarım.

Doç. Dr. Pelin Önder Erol

Mayıs, 2023

TÜRKİYE'DE MAVİ YAKALI ÇALIŞAN OLMA HALİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Arif H. ÇİMRİN*

İbrahim KAYA**

Hande BAHADIR***

Öz

Mavi yakalı işçiler hakkındaki genel anlayış ile mavi yakalı çalışanların kendilerini anlamaları arasında benzerlik var mı? Bu bağlamda araştırmamızın dayanağı hem nesnel verileri hem de insanın kendisiyle ilgili algısını dikkate almadan insanı anlamanın/açıklamanın mümkün olmadığıdır. Dokuz Eylül Üniversitesi Meslek Hastalıkları Kliniğine başvuran 145 olguyu inceledik. Katılımcıların eğitim düzeylerinin düşük olduğunu tespit ettik. Çok küçük yaşta çalışmaya başladıklarını ya kendilerinin ya da ebeveynlerinin şehre göç etmiş olduğunu; ebeveynlerinin de düşük eğitim düzeyine sahip ve vasıfsız işçi olarak çalıştıklarını tespit ettik.

Ülkemizde mavi yakalı işçi, göçü genç yaşta deneyimlemiş birey demektir; ciddi sorunlarla karşılaşmış, eğitimi çok genç yaşta bırakmış, genç yaşta çalışmaya başlamıştır. Başka sosyal sınıflara geçemedikleri için tıpkı ebeveynleri gibi sosyal konumlarını değiştirmede başarılı olamamışlardır. Hem geleneksel toplumun kültürel özellikleri hem de ekonomik sınırlamalar, mavi yakalı işçilerin çocukları için bir kısır döngüye neden olmaktadır. Bu kişilerin içinde buldukları koşullar modern yaşama katılmalarına izin vermemekte ve modernite ile olan ilişkileri de bu sınırlılıklar üzerinden

---

*Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı, cimrinarif58@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0200-8439

**Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ibrahim.kaya@deu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-9769-7286

***Uzman Dr., Bursa Yüksek İhtisas ve Araştırma Hastanesi, İş ve meslek Hastalıkları Bilim Dalı, handebahadir86@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2877-226X

Makale Gönderim Tarihi: 22/12/2022, Makale Kabul Tarihi: 26/04/2023

şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye'de mavi yakalı işçiler toplumsal koşulların hem nedeni hem de sonucu gibi görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mavi yakalı çalışan, Modernite, Sosyal hareketlilik, Göç, Meslek, Eğitim, Profesyonellik

An Analysis on Being Blue-Collar Worker in Turkey

Abstract

Is there a similarity between the general understanding of blue-collar workers and the self-understanding of blue-collar workers? In this regard, the foundation of our research is that it is not possible to understand human beings without considering both objective data and their own perception of themselves. We evaluated 145 cases who applied to the Occupational Diseases Clinic of Dokuz Eylül University. We detected that the educational level of participants was low; they started working at a very young age; either they or their parents immigrated to the city; their parents had also a low level of education and worked as unskilled laborers.

Being a blue-collar worker in our country means an individual who experienced immigration at a young age; faced serious problems; left education at a very young age; started working at a young age. They were not able to move to higher social classes, therefore, not successful in changing their social positions as their parents. Both the cultural traits of traditional society and the economic limitations conduce to a vicious circle for the children of blue-collar workers. The conditions of these people do not allow them to participate in modern life and their relation of them with modernity is shaped by these limitations. In other words, in Türkiye, the blue-collar workers are deemed to be both cause and effect of the societal conditions.

Keywords: Blue-collar workers, Education, Immigration, Modernity, Occupation, Professionalism, Social mobility

Giriş

Genel olarak mavi yakalı çalışanlar eğitim düzeyleri görece düşük insanlardan oluşmaktadır. Daha ziyade fiziksel güç gerektiren işlerde çalışan bu insanların erken yaşta işe başladıkları da bir vakadır. Okuldan erken yaşta ayrılmaları, erken yaşta işe başlamaları ve birden çok vasıfsız işte çalışmaları, onların tanımlanmasına dair temel olgulardır. Ebeveynlerinin koşullarından çok farklı olmayan koşullarda yaşayan ve ebeveynleriyle benzer olanaklara/olanaksızlıklara sahip olan mavi yakalı çalışanların modern topluma özgü bir sosyal hareketlilik fırsatına sahip olmadıkları aşikardır. Bu insanların örgütlenme konusunda da yetersiz oldukları düşünülür. Sendikal üyelikler ve çalışmalar açısından yeterli sayılabilecek bir düzeyde olmadıkları varsayılır. Toplumların işleyişinde ve gündelik yaşamın sürmesinde önemli işlevlere sahip olan mavi yakalı çalışanların iş yaşamı, sağlık, sendika, boş zaman, eğitim vb. olgular hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaları amaçlanan bu çalışmada, nesnel verilerin yanı sıra, onların kendilerine ilişkin beyanlarından da hareketle mavi yakalı olma hali değerlendirilmektedir.

Bir başka ifadeyle, araştırmanın temel sorunsalı; mavi yakalı olma halinin hem nesnel veriler üzerinden hem de mavi yakalıların kendi düşüncelerinden hareketle tanımlanabileceği fikrine dayanmaktadır. Ne sadece yaş, eğitim durumu gibi yoruma açık olmayan nesnel bilgiler ne de sadece olguların kendi yorumları mavi yakalı olma halini tanımlamada yeterli olabilir. Bu nedenle hem nesnel verilere dayanmak hem de olguların kendi yorumlarına önem atfetmek gerekmektedir. Mavi yakalılar, literatürde genel olarak, geliri ücrete dayanan, üretim süreci üzerinde yönlendirici güce sahip olmayan ve sanayi vatandaşlığı kapsamında tanımlanan, kol gücüne dayalı işlerde çalışanlara işaret etmektedir (Standing, 2014, s.12-13). Araştırmada, toplumun yapısında ve işleyişinde merkezi bir işlev yerine getiren bu insanların eğitim durumlarına, çalışma yaşamlarına, sosyoekonomik (nesnel) koşullarına odaklanıldığı kadar onların boş zaman, tatil, gazete okuma alışkanlığı gibi olgular hakkındaki (öznel) düşüncelerine de odaklanılmaktadır. Yani bir taraftan mavi yakalı çalışanları nitelemede gelir gibi nesnel bilgilere ulaşmak hedeflenirken, diğer taraftan da onların kendi yorumlarına/tercihlerine önem atfedilmektedir.

Toplumların işleyişinde ve tekil bireylerin sosyal kişilik kazanmalarında meslek merkezi öneme haizdir. Modern toplumlardaki iş

bölümünün toplumsal değişimde etkili bir dinamik olduğu gibi toplumsal düzenin sürekliliğinde de işlevsel bir rol oynadığı bilinmektedir. Yaşamını idame ettirme amacıyla çalışmak, insanların en başından buyana temel motivasyonları arasındadır. Bu motivasyonla insanlar kendilerini iş yaşamında konumlar ve bu konumlama hem nesnel koşullardan kaynaklanır hem de kişilerin kendi becerilerine, aldıkları eğitime, içine doğdukları toplumsal sınıfa atfettikleri anlamla ilişkilidir. Bir kere iş yaşamındaki konum belirlendiğinde hem toplum tarafından atfedilen sosyal statü hem de kişinin toplumsal sistem için oynayacağı rol belirlenir. Çalışma ve meslek böylece bireyin sosyal kişilik kazanmasında ve üyesi olacağı/olduğu toplumsal katmanın şekillenmesinde etkin bir işlev üstlenir.

Bu bağlamda ifade edilmesi gerekmektedir ki iş yaşamında uzmanlaşma ve profesyonelleşme modern toplumlara özgü bir olgudur. Bu olgunun hem toplum tarafından biçimlenmesi hem de kişinin becerileriyle, deneyimleriyle, eğitimiyle ilişkili olması, onun kavranışında ikili bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bir taraftan bireylerin yaşam deneyimleri, içine doğdukları toplumsal sınıfla ve aldıkları eğitimle kendilerini ilişkilendirmeleri ve sahip oldukları olanaklar ve fırsatlar değerlendirmeye alınırken diğer taraftan da bireylerden bağımsız ve onların kimlik ve eylemlerini belirlemede etkin olan toplumsal koşullar değerlendirilmek durumundadır. Ontolojik olarak ne kolektivitinin ne de bireyin ama her ikisinin de hesaba alınması gerektiğine işaret eden bu bakış açısı, modern toplumun bireylerden kurulu bir toplum olduğu varsayımına dayanmaktadır. Geleneksel toplumlardan farklı olarak modern toplum, bireyin varlığını tanıyan ve ona kendisini gerçekleştirmede olanaklar ve fırsatlar sunan toplumdur. Modern toplumun bu özelliği en somut olarak sosyal hareketlilik olgusunda ortaya çıkmaktadır. Kişiler içine doğdukları toplumsal sınıfı değiştirme fırsatına sahiptir ve bu fırsat özellikle eğitimde fırsat eşitliğine, uzmanlaşmaya, profesyonelleşmeye ve liyakate dayanmaktadır.

Üzerinde çalışılan olgular değerlendirildiğinde, yukarıda sözü edilen koşulun karşılanmadığı aşıkardır. “Bugün hepimiz moderniz” ifadesinde kendisini bulan bir kuramsal yaklaşımın doğruluğunun temellendirilmeyeceğini işaret eden bulgular bazı toplumların modern dönüşümünü henüz tamamlayamadığını açıkça göstermektedir. İleri teknolojiye dayanan ve çalışma yaşamında mavi yakalılarının ağırlıklı yer kaplamadığı “yeni modernite” toplumlarına kıyasla Türk toplumunun ve benzer toplumların henüz “klasik modernite toplumu” olamadıkları

görülmektedir. Mavi yakalı çalışanların düşük eğitim düzeyleri, uzmanlaşmada ve profesyonelleşmedeki yetersizlikleri yukarıda sözünü ettiğimiz modern toplumlara özgü olan sosyal hareketliliğin gerçekleşmesinin pek olası olmadığını göstermektedir. Asgari ücretle çalışanların genel çalışanlar içindeki oranının çok yüksek olduğu Türk toplumunun henüz modern dönüşümünü tamamlayamadığını ifade etmemiz mümkündür.

Modern ifadesinin ilk olarak 17. Yüzyılda toplumun yapısını nitelemek için kullanıma girdiğini biliyoruz. Ancak, bugün anladığımız anlamda “modern toplum” çok daha yeni bir olgudur. Her ne kadar 17. Yüzyıl Kuzey Avrupa’sında ortaya çıkmaya başlamış olsa bile ancak 20. Yüzyılda olgunlaşmaya başladığı kesindir. Modernite değişim hızının artışıyla biçimlenir ve bu nedenle sürekli değişim geçirdiği de izahtan varestedir. Sürekli değişim halindeki modern toplumlar arasında ancak belirli farklılıkların yaşamaya devam ettiği de aşikardır. Yani her modern toplum bir diğeriyle yapısal olarak bir ve aynı karakterde değildir. Özellikle 1950’lerden itibaren bazı ülkelerde üretim ilişkileri ile birlikte sosyal ve ekonomik yapıda radikal ve hızlı bir dönüşüme sosyal ve ekonomik refah düzeyinde olumlu gelişmeler eşlik ederken, bazılarının yaşadığı dönüşüm aynı sonuçlara ulaşamamış ve benzer ölçütlerle değerlendirildiğinde aynı “olumlu” sonuçlar sağlanamamıştır. Bu farklılığın toplumların moderniteyi kendilerine özgü bir şekilde yorumlaması ile ilişkili olduğu düşüncesi bir noktaya kadar temellendirilebilse de ekonomik ve toplumsal refah ölçütleri bağlamında modern toplumlar arasındaki farklar devasa düzeydedir. Bu meseleyi bazı toplumların modern dönüşümlerini henüz tamamlamadıkları yaklaşımıyla anlamamızın mümkün olduğu kanaatindeyiz.

Türk modernleşmesinin çok önemli dönüşümlere imza attığı açıktır. Modernleşme, 17. Yüzyıldan itibaren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da gerçekleşen toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmelere ulaşmaya yönelik süreç olarak tanımlanmaktadır (Eisenstadt, 1973; Lerner, 1962). Modernleşmeyi batılılaşma bağlamında anlayan bu yaklaşım her ne kadar sorunsal yönleri sahip olsa da esas itibarıyla modernleşmeyi modern toplum olma yönündeki bir süreç olarak nitelemesi önem taşımaktadır.¹ Dolayısıyla

---

¹ Modernlik-batı ilişkisini sorunsallaştıran ve modernliği batıya ait bir toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak anlamının yanlış temeller üzerine oturduğunu tartışan bir yaklaşım için bkz. Kaya, 2006.

modernleşmeye modern toplum olma yönündeki temel değişkenler açısından yaklaşıması, üzerinde durulan meseleye ışık tutacaktır. Bu bağlamda, Türk modernleşmesinin bazı temel gelişmeleri sağladığını söylemek mümkündür. Yukarıda atıfta bulunulan yazarlara göre modernleşmenin temellerini oluşturan okur-yazarlık oranından kentleşme düzeyine, ortalama yaşam süresinin uzamasından üniversite sayısının artışına, kırsal-tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine uzanan değişime kadar birçok alanda Türk toplumunun önemli bir modern dönüşüm yaşadığı açıktır. Örneğin, il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranı toplam nüfusun %93,4'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2023). Kentleşme oranının yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu açısından da 2021 yılı itibariyle lisans mezunlarının nüfusa oranı %17,6 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2022A). Sanayi, ticaret, inşaat ve hizmet sektörlerinde çalışanların sayısı ise 15 milyonu aşmaktadır (TÜİK, 2022B). Ortalama yaşam beklentisi de 78 olarak belirlenmiştir. Bu veriler Türk toplumunun modernleşme sürecinde önemli bir mesafe kat ettiğini göstermektedir.

Ancak, yaşanan modernleşmenin henüz hedeflenen modern toplumu inşa etme başarısından uzak olduğu tartışılabilir (bkz. Kaya, 2014). Mavi yakalılarının sayısal olarak hala çok yüksek bir oranda oluşu ve hala asgari ücretle çalışanların oranının çok yüksek oluşu bu husustaki merkezi meselelerden birini oluşturmaktadır. Türkiye 1980 sonrasında küresel ekonomik ilişkiler ağına katılmış, ancak sanayi sektörü emek yoğun geleneksel üretim kalemlerine odaklanmaktan kurtulamamıştır (Çımrın, Bahadır ve Kaya, 2023). Yapısal sorunları tam anlamıyla çözölemeyen ekonomik sistem, düşürölemeyen işsizlik, enflasyon gibi süreklilik gösteren sorunlarla karşı karşıyadır. Günümüzde yüksek işsizlik oranları, çalışanların nerede ise yarısının asgari ücretli çalışanlardan oluşması, asgari ücret ile açlık ve yoksulluk sınırını belirleyen aylık gelir arasındaki farkın ortadan kalkması, önemli toplumsal ve ekonomik sorunların ipuçlarından sadece birkaçıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu hususta modern dönüşümünü henüz gerçekleştiremediğini söylemek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti yüzüncü yılında ve bu yüz yıllık süre içinde ortaya koyduğu modernleşme, Batı merkezinde yer almayan toplumlar için kuşkusuz örnek teşkil eden bir deneyimdir. Mavi yakalı çalışanların sosyo-ekonomik, politik ve kültürel yapılarının bu deneyimden etkilenmemiş olması mümkün değildir. 21. Yüzyılın ilk çeyreği biterken ve Cumhuriyet modernleşmesinin yüzüncü yılında mavi yakalı olma halinin irdelenmesinin

önem taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamdaki bir araştırmayı Meslek Hastalıkları Kliniğine meslek hastalığı şüphesiyle başvuran çalışanlar üzerinde gerçekleştirmenin yerinde olduğu ve bunun avantajları bulunduğu açıktır.

Türkiye’de son 10 yıldır hizmet vermeye başlayan meslek hastalıkları klinikleri farklı iş kollarındaki çalışanlarla iletişim kurulan bağımsız akademik birimlerdir. Sağlık sorunu üzerinden oluşturulan temas ortamı, tıbbi değerlendirmeye katkı sağlayan unsurları içermesi nedeniyle, olguları sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan değerlendirmeyi de mümkün kılıyor. Ağırlıklı olarak İzmir ve çevresindeki illerde çalışan olguların başvurdukları DEÜ Meslek Hastalıkları Polikliniği’nde sağlık ile ilişkili sorunlarını değerlendirirken mavi yakalı çalışanların hem nesnel hem de öznel olarak analiz edilmesini sağlayacak sorular sorarak mavi yakalı olma halinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın problemi, Meslek Hastalıkları Polikliniğine hastalık şüphesiyle başvuran mavi yakalı çalışanların modern toplumun göstergeleri içinde yer alan sosyal hareketlilik, profesyonelleşme, eğitim, boş zaman aktivitesi, sivil toplum kuruluşlarına ve sendikaya katılım gibi etkinlikler açısından değerlendirilerek “bugün hepimiz moderniz” yaklaşımının ne oranda geçerli olduğunu sorunsallaştırmaktır.² Bir taraftan ileri teknolojiye dayanan ve “üstel değişim hızının” şekillendirdiği yeni bir modern aşamaya geçen toplumlardan söz etmek mümkünken, diğer taraftan bazı toplumların klasik anlamdaki modern dönüşümlerini henüz tamamlamadığına dair bir tartışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu tartışmak gerekmektedir. Araştırma bu sorunsalın tartışmaya açılmasını sağlayan veriler sunmaktadır ve her ne kadar genelleme yapmak açısından sınırlı bir örnek üzerinden olsa da bu önemli sorunsalın ele alınmasına ışık tutacağı düşünülmektedir.

---

² Peter Wagner’ın günümüz modernliğine ilişkin çözümlemesinde, modern olmanın batılı yolunun standartlaştırılmasından ziyade çeşitli biçimlerde ve çoğul olarak modern olma hallerine yapılan vurguda bu ifade kullanılmaktadır (2013). Her ne kadar çoklu modernlikler tartışması için bu ifadenin yerinde olduğunu ileri sürmenin temelleri bulunsa da modernliğin her toplumun kendine göre yorumlayamayacağı evrensel temellerinin gözden kaçırılmaması gerektiğine ilişkin tartışmanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Bir başka ifadeyle, modernliğin batıya özgü olmadığı, modernliğin çoklu yorumlarının ve deneyimlerinin çözülmesi gerektiği yaklaşımı her ne kadar yerinde bir yaklaşım olsa da bazı temeller açısından modernliğin karşılanması gereken evrensel yönlerinin de bulunduğu aşikardır (bkz. Kaya, 2006).

Yöntem

Araştırma için Dokuz Eylül Üniversitesi Noninvaziv Araştırmalar Etik Kurulu'nun 2019/03-22 karar numarası ile onayı alındı. Tüm gönüllülerden bilgilendirilmiş onam alındı. Araştırma sırasında ve sonrasında hastanın kişisel bilgilerinin gizliliği korundu ve çalışma ile ilgili değerlendirmelerde özel bilgilere yer verilmedi.

Araştırma Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Meslek Hastalıkları Kliniğinde yapılmıştır. Metodolojik olarak, sosyal bilimlerde bir tarafta, değerden arınık, aşırılaştırılmış nesnelciliğe sadakat duyulması gerektiği iddiasına dayanan pozitivism ve diğer tarafta anlamayı imtiyazlandıran ve açıklamayı gözden düşüren yorumsamacı yaklaşım şeklinde ifade edilen katı ikilemin aşılması gerektiğini tartışan yaklaşımlar önemlidir. Araştırmacının dışında nesnel bir sosyal dünyanın varlığını kabul eden ama bu sosyal dünyanın dil gibi yüzeyde görünenlerden ibaret olmayan karmaşık bir dünya olduğunu vurgulayan metodolojik çerçeveye dikkate alınmalıdır (Habermas, 1987; 1998). Açıklama ile anlamayı karşılaştırmayan, sosyal dünyayı sembolik olarak yapılandırılmış bir gerçeklik olarak kabul eden, ancak yüzeydeki anlamları değil yapıların arkasındaki nedenleri ortaya çıkarmayı hedefleyen bu metodolojik perspektife göre, gerçekliğin bilgisine ulaşmada eleştirelilik kaçınılmazdır.³ Bilgi eleştirel olarak “insani” bir amaca yönelik biçimde çözümlenmelidir. Bu amaç için bilgi elde etmenin araçlarında çoğulculuk kaçınılmazdır. Hem nicel hem de nitel veri toplama teknikleri bu metodolojik perspektif açısından eleştirel düzeyde bilginin değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Yaygın olarak nicel araştırma pozitivismde atfedilmektedir; pozitivist felsefenin nicel araştırmaları yönlendirdiğine dair genel bir kanı vardır. Araştırmanın nicel veri elde etme aracını kullanması nedeniyle pozitivist

---

³ Pozitivismin ve yorumsamacı yaklaşımın dışında metodolojik alternatifler olarak eleştirel rasyonalite ve eleştirel realizm yaklaşımlarının önemine dair bkz. Benton ve Craib, 2008: 139-177. Habermas'ın metodolojik olarak eleştirel realizm her ne kadar hareket noktası olmasa da yazılarının bir ölçüde bu yaklaşımla tutarlı olduğunu iddia edenler de var (bkz. Danermark, Ekström, Jakobsen ve Karsson, 2018). Ancak, eleştirel rasyonalite ve eleştirel realizm bazı açılardan ortaklıklara sahip olsa da iki ayrı gelenek oldukları vurgulanmalıdır. Örneğin, Giddens'a göre, Habermas'ın yaklaşımı; hermeneutizm ve pozitivism şeklindeki keskin ayırımı aşma ve böylece ikisinin de ötesine geçme amacındaki eleştirel rasyonel yeniden yapılandırma yöntemine işaret etmektedir (2011).

metodolojiye uygun olduğu düşünülebilir. Ancak, nicel-nitel ikileminin aşılmasına ve araştırmanın amaçları ve sınırlılıkları bağlamında bunlardan birisinin veya her ikisinin kullanılabilmesine işaret eden metodolojik tartışmanın yerinde olduğu anlayışı benimsenmiştir. Ayrıca, gelir gibi nesnel veri elde etmeyi amaçlayan soruların yanı sıra çalışanların kendilerine ilişkin yorumlarını – sınırlı biçimde olsa da – ortaya koymaya çalışan sorular da sorulmuştur. Araştırmada elde edilen verinin sadece kuru bir nesnellik kaygısıyla sunulmadığını, ama eleştirel olarak değerlendirildiğini ve “günümüzde hepimiz moderniz” şeklinde özetlenebilecek yaklaşımın sorunsallaştırıldığını ifade etmek gerekir. Tartışma başlığı altındaki bölümde eleştirel bir çözümleme yapıldığını, mevcut durumun sadece fotoğrafının çekilmediğini, aksine problemin çözülmesi yönünde tartışıldığını not etmek gerekir. Kısacası, anlamacı yaklaşımların öznelciliği karşısında nesnel olarak araştırmacının dışında sosyal dünyanın var olduğu gerçekliğinin kabulü bir tür mantıkçı pozitivistlik ve pozitivistliğin değerden arınık nesnelciliğine karşı sosyal dünyanın sembolik olarak yapılandırılmış olduğu gerçekliğinin kabulü bir tür yorumsamacılığa işaret edebilir. Dolayısıyla, araştırmanın metodolojisi, her ne kadar nicel veri toplama tekniğini tercih etmesi sebebiyle pozitivist olarak düşünülebilir olsa da bir bakıma, pozitivistlik-yorumsamacılık şeklindeki katı ikilemin aşılmasına ve “uzlaştırılmasına” atıfta bulunan yaklaşımlar bağlamında düşünülebilir.

Hazırlanan anket formu araştırmacılar tarafından yüz yüze görüşme tekniğiyle uygulandı. 2019/03-22 karar numarası ile Etik Kurul izni alındıktan sonra aynı yıl içinde Mart-Eylül ayları arasında altı ay boyunca kliniğe başvuran tüm hastaların (176 olgu) bu çalışmaya dahil edilmesi planlandı. 22 olgu hizmet sektöründe beyaz yakalı olarak çalıştığı için, beşi dosya değerlendirmesi amacı ile mahkeme kanalı ile sevk edildiği için ve dördü altı ay içinde mükerrer başvuru olması nedeniyle araştırma dışında bırakıldı. Kalan 145 olgu araştırmanın evrenini oluşturdu. Bu olgulardan 43’ü çalışmaya katılmayı reddettiği için çalışma 102 olgu ile tamamlandı. Çalışmaya katılım oranı %70,3 olarak hesaplandı.

Araştırmanın sosyo-demografik değişkenleri: Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, göç geçmişi, gelir, meslek. İlgili değişkenler: sosyo-ekonomik statü, sendika üyeliği, kültürel geçmiş, aile yapıları ve bağımlı değişkenler: sosyal hareketlilik oranı, boş zaman faaliyetleri, yatırım, sendikacılık, sivil toplum olayları, ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki katılımcıların yorumları ve daha genel olarak modernitenin yorumu. Veriler, SPSS sürüm

22.0 yazılımı (SPSS Inc., Chicago, IL) kullanılarak analiz edildi. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edildi. Tanımlayıcı sonuçlar frekans ve ortalama $\pm$ standart sapma veya ortanca (minimum değer-maksimum değer) olarak sunuldu.

Bulgular

Araştırmada, yaş ortalamaları 39.3 ± 8.1 olan, %80,1'i evli ve çocuklu çekirdek aile yapısına sahip, %57,9'u eğitim seviyesi ortaokul ve altında olan tümü mavi yakalı olan erkek çalışanlardan oluşan bir vaka grubu ile karşılaştık. Olguların %32,4'ünün doğum yeri ve çalıştıkları şehir farklı idi. Araştırmaya katılan olguların mesleki dağılımı sırası ile seramik işçisi, diş teknisyeni, maden işçisi, kaynak işçisi, döküm işçisi idi (%32,4 (n=33), %13,7 (n=14), %10,8 (n=11), %9,8 (n=10), %4,9 (n=5)). Ortalama işe başlama yaşı 18.3 ± 3.7 , en küçük işe başlama yaşı dokuzdu. Olgu ve ebeveynlerin eğitim ve mesleki özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Olguların ve Ebeveynlerinin Eğitim ve Mesleki Özellikleri (n=102)

		% (n)
Eğitim durumu	Okuryazar değil	1.0 (1)
	Okuryazar	1.0 (1)
	İlkokul mezunu	25.5 (26)
	Ortaokul mezunu	30.4 (31)
	Lise mezunu	39.2 (40)
	Lisans mezunu	3.0 (3)
Babanın eğitim durumu	Okuryazar değil	2.9 (3)
	Okuryazar	6.9 (7)
	İlkokul mezunu	48.0 (49)
	Ortaokul mezunu	24.5 (25)
	Lise mezunu	17.6 (18)
Annenin eğitim durumu	Okuryazar değil	18.6 (19)
	Okuryazar	11.8 (12)
	İlkokul mezunu	47.1 (48)
	Ortaokul mezunu	16.7 (17)
	Lise mezunu	5.9 (6)
Mesleğini tanımlama biçimi	İşçi	87.3 (89)
	Profesyonel meslek	9.8 (10)
	İşçi ve çiftçi	2.9 (3)

Baba mesleği	İşçi	43.1 (44)
	Çiftçi	33.3 (34)
	Kendisi ile aynı meslekten	13.7 (14)
	Serbest meslek	5.9 (6)
	Memur	3.9 (4)
Anne mesleği	Ev hanımı	60.8 (62)
	Çiftçi	22.5 (23)
	İşçi	14.7 (15)
	Serbest meslek	2.0 (2)

Olguların çalışmaya başlama yaşı anne ve babalarının eğitim durumlarına göre değerlendirildiğinde, anne ve babanın her ikisinin eğitim durumlarındaki artışın işe başlama yaşını ileri doğru ittiği görüldü (Tablo 2). Olgular aynı sektörde 186 aydır çalışmakta idi (minimum: 3- maksimum: 420). Çalıştıkları işyerlerindeki işçi sayısı ortalama 120 işçi olarak hesaplandı (minimum: 5-maksimum: 1000). Vakaların %4,9'u (n=5) 1-10 işçi çalıştıran işyerlerinde, %28,4' ü (n=29) 11-50 işçi çalıştıran işyerlerinde ve %22,5'i (n=23) 500 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde çalışıyordu.

Tablo 2. Ebeveyn Eğitim Durumuna Göre Olguların Çalışmaya Başlama Yaşı

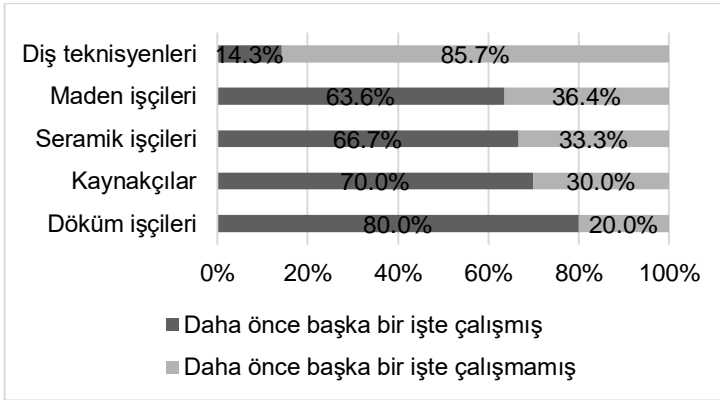
	Katılımcının Çalışmaya Başlama Yaşı (Babanın Eğitim Durumuna Göre)	Katılımcının Çalışmaya Başlama Yaşı (Annenin Eğitim Durumuna Göre)
Okuryazar değil	13.5±6.4	17.1±5.0
Okuryazar	16.9±4.6	17.8±3.0
İlkokul mezunu	17.7±3.3	18.3±3.2
Ortaokul mezunu	19.6±4.0	18.7±3.6
Lise mezunu	19.2±3.3	21.8±3.5

Her on olgudan altı tanesi yaptığı iş ile ilgili eğitim almadığını ya da sertifikaya sahip olmadığını; yedisi de başka bir iş bulamadığı için ya da tek şansı olduğu için bu işte çalıştığını; ikisi bu işte çalışmasına sebep olan faktörün eğitiminin yetersizliği olduğunu bildirdi. Her on kişiden dördü çalıştıkları işi aynı işyerindeki çalışanlar aracılığıyla bulduklarını bildirdi (Tablo 3).

Tablo 3. Olguların Mevcut İşyerinde Çalışmaya Karar Verme Nedeni ve Müracaat Yolu

		% (n)
Mevcut işyerinde çalışmaya karar verme nedeni	Başka bir işyerinde çalışmayı düşünmedim	41.2 (42)
	Başka bir iş bulamadım	49.0 (50)
	Eğitimim yetersizdi	22.5 (23)
	Tek seçeneğim idi	29.7 (30)
Müracaat yolu	Aynı iş yerinde çalışan kişilerin vasıtası ile	38.2 (39)
	Bireysel müracaat	33.3 (34)
	İlan yolu ile	16.7 (17)
	Aile baskısı	9.8 (10)
	İŞKUR aracılığı ile	2.0 (2)

Olguların %17,6'sı hayatlarının bir döneminde ek iş yaptığını ve ek iş yapanların %65,0' ı halen bu ek işe devam ettiğini belirtti. En yaygın ek işler onarım ve montaj, inşaat, çiftçilik ve boyacılık idi. Olguların %58,8'i daha önce başka bir iş alanında çalıştığını belirtti. Diş teknisyenlerinin %14,3'ü daha önce iş başka bir iş alanında çalışmışken, diğer mesleklerde bu oran %80,0' a yükseldi (Şekil 1).

Şekil 1: Olguların Mesleklerine Göre Daha Önce Başka Bir İş Alanında Çalışma Durumu

Olguların çok azı sendika üyesi idi ve bu olguların önemli bölümü sendikaya neden üye olduğunu da bilmiyordu. Vakaların %40,2'sinin kendisi

sendikaya üye idi, %82,4' ünün bir arkadaşının sendika üyeliği vardı ve %46, 1' i herhangi bir sendikanın adını bilmiyordu. Herhangi bir sendikaya üye olan katılımcıların işyerindeki ortalama çalışan sayısı 200 (minimum: 12-maksimum: 1000) iken, sendika üyesi olmayanların işyerlerinde çalışan sayısı ortalama 100 idi (minimum: 5-maksimum: 600). Ortaokul ve altı eğitim düzeyine sahip katılımcıların %37,3'ü sendika üyesi iken, lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlarda bu oran %44, 2' ye yükseldi. En yüksek sendikalaşma oranı üniversite ve üzeri eğitime sahip olanlarda bulundu (Tablo 4).

Tablo 4. Olguların Sendikalaşma Durumu ve Sendika Hakkındaki Düşünceleri

		% (n)
Sendika hakkındaki düşüncesi	Oldukça olumlu	14.7 (15)
	Olumlu	31.4 (32)
	Olumsuz	13.7 (14)
	Oldukça olumsuz	6.9 (7)
	Fikri yok	33.3 (34)
Sendika yeterliliği hakkında düşüncesi	Yeterli	25.5 (26)
	Kısmen yeterli	7.8 (8)
	Yetersiz	30.4 (31)
	Fikri yok	36.3 (37)
Sendikaya üye olanların sendikadan ana beklentisi (n=41)	İş güvencesinin sağlanması	41.5 (17)
	Ekonomik haklarının savunulması	29.3 (12)
	Sağlık ve güvenlik konusunda haklar elde edebilmesi	17.1 (7)
	Hukuksal destek sağlaması	9.8 (4)
	Eğitim ve danışmanlık hizmeti sunması	2.4 (1)
Üye arkadaşının sendika hakkındaki düşüncesi (n=84)	Yararlı olduğunu düşünüyor	79.8 (67)
	Yararsız olduğunu düşünüyor	9.5 (8)
	Fikri yok	3.6 (3)
	Bilmiyor	7.1 (6)

Olguların %62,7'si işyerinde çalışanların işi yapabilmeleri için yeterli bulunduğunu söylerken, yetersiz olduklarını düşünen olguların %76,3'ü bu yetersizliğin eğitimden kaynaklandığını düşünüyordu (Tablo 5). Olguların

%44,1'i ev sahibi idi, %15,7'si son beş yılda yeni bir yatırım yaptığını ve %36,3'ü gelecekte yeni bir yatırım yapmayı planladığını belirtti. Vakaların %15,7'si Türkiye'nin ekonomik durumunu çok iyi ve iyi olarak değerlendirdi. Katılımcıların %34,3'ü işsizliğin Türkiye'nin en önemli sorunu olduğunu düşünüyordu (Tablo 6).

Tablo 5. Olguların İşlerine Yönelik Gelecek Değerlendirmesi ve İş Garantisini Olumsuz Etkilediğini Düşündükleri Temel Faktörler

		% (n)
Gelecek beş yıl içinde işine yönelik değerlendirme	Daha iyi olacak	3.9 (4)
	Aynı olacak	26.5 (27)
	Daha kötü olacak	52.9 (54)
	Fikri yok	16.7 (17)
İş garantisini olumsuz etkileyen temel faktör	İşçi maliyetlerinin yüksek olması	29.4 (30)
	Aynı işi daha ucuza yapacak kişilerin olması	20.6 (21)
	Üretilen malın satılmaması	17.6 (18)
	Eğitim durumunun düşük olması	13.7 (14)
	İş ile ilgili eğitiminin olmaması	7.8 (8)
	İşverenin vergilerinin yüksek olması	5.9 (6)
	Sağlığının kötü olması	3.9 (4)
	İşyerindeki teknoloji eksikliği	1.0 (1)

Tablo 6. Olguların Ekonomik Durumuna İlişkin Göstergeler

		% (n)
Kazancın geçen yıllara göre değişme eğilimi	Artıyor	8.8 (9)
	Aynı durumda	33.3 (34)
	Azalıyor	57.8 (59)
Türkiye'nin ekonomik durumu hakkındaki düşüncesi	Çok iyi	3.9 (4)
	İyi	11.8 (12)
	Vasat	25.2 (26)
	Kötü	50.0 (51)
	Çok kötü	8.8 (9)
Türkiye'nin en önemli sorunu	İşsizlik	34.3 (35)
	Ekonomi	27.5 (28)
	Eğitim	25.5 (26)

	Tarım ve hayvancılık	7.8 (8)
	Kürt sorunu	4.9 (5)

Türkiye'nin ekonomik durumunun çok iyi ve iyi olduğunu düşünen katılımcılar daha genç yaşta ve ortalama, kötü ve çok kötü olduğunu düşünenlere göre daha yüksek yıllık kazançları vardı. Orta ve daha düşük eğitim düzeyine sahip olanların %20,3'ü Türkiye'nin ekonomik durumunu çok iyi ve iyi olarak değerlendirirken, lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip olanlarda bu oran %9,3 idi. Geçen yıllara göre kazancının arttığını düşünen katılımcıların %44,4'ü son beş yılda yeni bir yatırım yaparken, kazancının azaldığını belirtenlerde bu oran %11,9' a düştü. Geçen yıllara göre kazançlarının düştüğünü düşünen katılımcıların %69,5'i önümüzdeki yıllarda işlerinin daha da kötüleşeceğini ve %74,6'sı önümüzdeki beş yıl içinde herhangi bir yatırım yapmayı düşünmediğini belirtti (Tablo 7).

Tablo 7. Kazanç Değişimine Göre Yatırım Yapma ve Yapacak Olma Durumu

	Son beş yılda yeni bir yatırım yapma durumu	Gelecekte yeni yatırım yapma düşüncesi
Kazanç değişimi	% (n)	% (n)
Artıyor (n=9)	44.4 (4)	55.6 (5)
Aynı (n=34)	14.7 (5)	50 (17)
Azalıyor (n=59)	11.9 (7)	25.4 (15)

Olguların %65,7'si boş zamanının olduğunu, %37,3'ü tatil yapabildiğini belirtti. Olguların yarısından azı arkadaşlarıyla yemek yemek, kahve içmek gibi sosyal etkinliklere katılabildiklerini, %73,5'i ise bu etkinliği haftada bir kereden az yapabildiklerini ifade etti. Spor yapma, sinemaya gitme, kitap ya da gazete okuma gibi etkinliklere katılma oranları düşük bulundu (Tablo 8).

Tablo 8. Olguların Sosyal Yaşamına İlişkin Bulgular

		% (n)
Boş zamanının olma durumu	Evet	65.7 (67)
	Hayır	34.3 (35)
Tatil yapma durumu	Evet	37.3 (38)
	Hayır	62.7 (64)
	Evet	48.0 (49)

Arkadaşları ile yemek yeme, kahve içme gibi sosyal etkinliklerde bulunma durumu	Hayır	52.0 (53)
Spor yapma durumu	Evet	24.5 (25)
	Hayır	75.5 (77)
Sinemaya gitme sıklığı	Hiç gitmedim	34.3 (35)
	Yılda birden az	24.5 (25)
	Yılda bir	26.5 (27)
	Altı ayda bir	12.7 (13)
	Ayda bir	2.0 (2)
Günlük gazete okuma durumu	Evet	26.5 (27)
	Hayır	73.5 (75)
Kitap okuma sıklığı	Yılda birden az	42.2 (43)
	Yılda bir	24.5 (25)
	Yılda iki-beş	26.5 (27)
	Yılda beşten fazla	6.9 (7)
Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olma durumu	Evet	36.3 (37)
	Hayır	63.7 (65)

Tartışma

Mavi yakalı çalışanın kim olduğu sorusunu yanıtlarken öncelikle küresel ekonomik sistemin dikkate alınması gerektiği aşikar. İkinci aşamada 1980'lerden buyana küresel ekonomik sisteme eklenen Türkiye'deki sosyoekonomik yapının mercek altına alınması ve bu yapının içinde konumlanan mavi yakalı çalışanın analiz edilmesi gerekmektedir. Bu analiz elbette bireyin sosyal kişilik kazanmasını sağlayan ve toplumsallık açısından önem arz eden işyeri ile bireyin ilişkisini de kapsamak durumundadır.

Küresel üretim ilişkileri açısından baktığımızda, Türkiye'de ithal ikameci montaj üretimi ağırlıklı sanayi sektörü ve doğal kaynak ürünlerinin hammadde ya da ara ürün olarak ihracının ön planda olduğunu, uluslararası sermayenin tedarik zincirinin halkalarından birisini oluşturduğunu ve üretimde vasıfsız eleman gereksiniminin önemli olmayı sürdürdüğünü görüyoruz. Ülkemizde vasıfsız işçi talebi, mevcut üretim ilişkileri bağlamında önemini korumakta ve çalışanların iş güvencesi ile ilişkili sorunları devam etmektedir. Araştırmamıza katılan olgulardan yakın gelecekte işleri ile ilgili beklentileri iyi olanların oranının oldukça düşük olması bu yargıyı destekliyor. Ülkede

vasıfsız işlere yönelen büyük bir işgücü potansiyeli mevcut. Özellikle genç işsizlerden oluşan bu büyük işsizler ordusunun varlığı aynı zamanda vasıfsız işlerde çalışanlarda iş güvencesi konusundaki kaygının da temelini oluşturuyor. Önemli bir husus, olguların sektörde ortalama 180 ay gibi uzun süredir çalışıyor olmalarıdır. Bu durum güvencesiz hissetseler de vasıfsız çalışanların kol gücü ile yaptıkları işlerin doğru ve nitelikli yapımı için belirli bir birikim ve deneyimin olması gerektiğini işaret ediyor.

Küresel ekonomik zincir içerisinde yer alan bir ülkede mavi yakalı olarak tanımlanan olgular değerlendirildiğinde, Türkiye’de kente göçün önemli bir sosyal sorun olmayı sürdürdüğü görülmektedir. Çünkü göç etmek, mevcut durumla bağları koparmak, yeni denizlere, umuda yelken açmak demektir. Her ne kadar göç insanlar tarafından fırsat sağlayan, umudu yeşerten bir olgu olarak genelde değerlendirilse de bu insanlar öngörülemez sonuçların olası olduğu endişesine de sahiptir. Bu nedenle göçün korkutucu olduğu da ifade edilebilir. Ancak daha iyi bir yaşam beklentisi için iş bulma umudu, kararın göç lehine çıkmasına neden olmaktadır. Ülkemizde göç, güvenlik endişesinden değil, daha iyi ekonomik koşullar ve daha iyi bir yaşam umudunun bir sonucudur. Ancak göçten beklentiler genelde karşılanmamaktadır. Kliniğimizde aynı dönemde mavi yakalı çalışanlar üzerinde gerçekleştirilen bir nitel tez çalışmasında değerlendirilen benzer mavi yakalı olgularda saptanan ifadeler bulgularımızı daha da anlamlı kılmıştır (Kahraman, 2020).

Kahraman’ın tezindeki bulgular, ülkemizdeki mavi-yakalı çalışanların önemli bölümünün geçmişinde göç olgusunun yattığını açıkça göstermektedir. Arazilerini satan ve kente göç eden ailelerin çocukları, çiftçilikten kentteki işçiliğe uzanan yaşamlarından yakınmakta, eğitim düzeylerinin düşüklüğünü vurgulamaktadırlar (Kahraman, 2020, s.57-63). Yaşanılan özelleştirmelerden kaynaklanan sorunları, kira ödemedeki güçlükleri, borçlanma zorunluluklarını dillendiren katılımcılar, bizim araştırmamızdaki bulgularla benzer nitelikler taşımaktadır.

Vakaların %30’unun ekonomik sorunları olan ailelerden geldiğini hatırlamamız gerekir. Ekonomik durum zorunlu olarak göç edilen alandaki yeni çevreyi belirler ve aynı zamanda bu çevreye uyum üzerinde de etkili olur. Yeni çevre ekonomik ve sosyo-kültürel olanakları sınırlı olan insanların yoğun olduğu bir çevredir. Ebeveyn ve/veya birey, eğitim düzeyinin düşüklüğü ya da nitelikli işler için yeterli eğitimi olmaması nedeniyle düşük ücretli, vasıfsız

işlere yönelmek zorunda kalır. Uzun çalışma saatlerine rağmen, düşük gelir elde ederken ek iş yapmaya zorlanır. Evde sosyal etkileşim sınırlanır ve aile ilişkileri zayıflar. Hatta sosyal soyutlanma-yalnızlaşma ile gettolaşma veya cemaatleşme eğilimi güçlenebilir. Akrabalık ve hemşericilik bu bağlamda önem kazanır.

Kahraman'ın (2020, s.58) da bulguladığı gibi, mavi yakalı çalışanların bir bölümü işe akrabasının yanında başlamakta ve akrabasının yardımıyla o işte ustalaşmaktadır. Dolayısıyla, bir tür akraba cemaatinin göç yaşamış olgularda kuvvetli bir ilişkiler ağı oluşturduğu söylenebilir. Bizim üzerinde çalıştığımız olgularda da iş bulma ve işte ustalaşma açılarından benzer özellikleri gözlemlediğimizi not etmemiz gerekir.

Olgularımızın profesyonel bir mesleğe sahip olma algısının çok düşük olduğunu ve baba mesleklerinin de işçilik ve çiftçilik olduğunu saptadık. Anne meslekleri de bu ana meslekler dışında baskın olarak ev hanımlığı idi. Olguların eğitim durumları, annenin eğitim düzeyi ile doğrusal ilişki gösterirken, babaların mesleklerini temel aldığımızda olguların mesleklerinin statü açısından çok fazla değişmediğini gördük. Olguların babalarına göre daha yüksek oranda orta öğrenim düzeyinde eğitime ulaşmış olması nedeniyle, ancak bir nesil sonra üniversite eğitiminde bir artış olacağı öngörüsünde bulunulabilir. Ancak alt ve orta-alt sınıftan ebeveyni olan olguların çoğunluğunun aynı sınıfa mensup olduğunu gösteren veriler ciddi fırsat eşitsizliği ve eğitim eksikliği sorununun işaretidir. Eğitim, sosyal tabakalaşmada çok temel bir bağımsız değişken olduğu için (Browne, 2015, s.83), katılımcıların aldıkları eğitimin, sosyal statü açısından ebeveynlerinden anlamlı bir şekilde farklılaşmalarına neden olmadığını yani ciddi bir toplumsal hareketlilikle sonuçlanmadığını ve yüksek öğrenimle ilişkili öngörünün doğrulanma olasılığının çok düşük olduğunu anlıyoruz. Bulgularımız olguların eğitimsizlik kısır döngüsünün bir parçası olduklarını destekliyor.

Yaşam alanının kırsal ya da kentsel olmasının çocuğun içine doğduğu sosyo-kültürel ve ekonomik çevrenin koşullarını değiştirmede özellikle akılda tutulmalıdır. Koşulların değişmemesi çocuğun sosyal beceri ve bilişsel niteliklerine etki eden koşulların değişmediği anlamına gelir. Araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgular bu hususu doğrulamaktadır. Babasının mesleğini bir şekilde devam ettirenlerin oranı anlamlıdır. Yani kısır döngü devam etmekte ve bu özellik hem kırsal hem de kentsel alanlarda benzer nitelik taşımaktadır.

Eğitim seviyeleri düşük, genç erkek çalışanlardan oluşan olgu grubumuzun “adeta bir şablon gibi” çocuk işçiliği de dahil olmak üzere çalışma yaşamına erken yaşta girdiklerini görüyoruz. Ekonomik kısıtlılık ve eğitimden erken kopuş, çalışma yaşamına erken geçiş için temel faktörler olarak görünüyor. Ancak eğitimden kopuşun salt ekonomik temelli olduğunu söylemek, kolaycılığa kaçma tehlikesi taşıyor. Çocuğun sosyal çevresi, ailesi, öğretmenler ve arkadaşlarının da bu konuda etkili olabileceğini akılda tutmak gerekir. Bireylerin kısıtlı seçeneklere sahip olması nedeniyle sosyal becerilerinin ve problem çözme yeteneklerinin sınırlanması, çevresindekilerin kararlarına benzer kararlar verme eğilimini destekler (Sorensen, 2006, s.929). Ebeveyn ilgisinden mahrum kalması da bu eğilimi güçlendirir. Verdiği kararın sosyal yapı içerisindeki güven duygusunu güçlendirici etkisi (Shepard, 2014, s.111) kararın doğruluğu algısını sağlamlaştırır, iç sorgulamayı önler.

Mevcut koşullar, bireyin yaşama ait kararları ile birlikte, “özel bir sorunsal olarak” okulun yaşamındaki yeri ve önceliği hakkındaki yargısını da diğerlerine benzer hale getirir. Öğretmen ve eğitim ortamı olarak okulun çocuk ile ilişki şekli ve içeriği bu kararın alınmasını ve uygulamaya konulmasını kolaylaştırır. Bu durumda çocuğun okul motivasyonu bozulur. Hatta aile baskısı ile eğitimden koparak iş yaşamına erken yaşta girmek durumunda kalabilir. Bu durum çocuğun psiko-sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyerek eğitimden tamamen kopma ve antisosyal eğilimlerin güçlenmesi ile de sonuçlanabilir.

Çalışmaya başlayan çocuk şanslı ise, mesleği usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenir. Olgularımızın %60’ının yaptığı iş ile ilgili eğitim almadığını ya da sertifikaya sahip olmadığını biliyoruz. Usta yanında öğrenme, aslında mavi yakalı bir çalışan için mesleki eğitim ve kariyer anlamına gelebilir. Olgularımızın çalıştıkları işyerlerinde ortalama çalışma süresinin uzunluğu, onların, işlerinin hakkını veren deneyimli mavi yakalı çalışanlar olduğunun bir kanıtıdır.

Çocuğun sosyal beceri kazanma ve problem çözme yetenekleri okul öncesi dönemde gelişmeye başlamaktadır (Denham, 2006, s.73) -ve toplumun tutum, düşünce ve davranışlarını kendi benliğine mal ederek o toplumda yer edinebilmektedir (Samancı, 2017, s.283). Bu nedenle parçası olduğu toplumsal yapı sosyal, kültürel ve ekonomik olarak kısıtları olan bir yapı ise, bu koşullarda erişebilecekleri potansiyel sosyal beceriler kısıtlı

olacak ve alternatifler de olmayacağı için seçim yapma şansı bulamayacaklardır. Kaynakların sınırlı ve yaşam koşullarının zor olduğu durumlarda, insanların ciddi sorunlara pratik çözümler bulma zorunda kaldıkları bilinmektedir. Yaşamın idame ettirilmesi öncelikli bir hedef olarak duruyorsa, pratik düşünme yeteneği zaman içerisinde faydacı düşünme biçimine dönüşebilir (Öztürk, 2018, s.34). Bu nedenle bireyin ulaşabildiği çözümler -ön eğitim vb.- hiçbir ön koşul olmaksızın edinebileceği, çok fazla bilişsel kapasite gerektirmeyen becerilerdir. Bu beceriler aynı zamanda kişilere sosyal yapı içinde bir konum sağlamak için de yeterli olduğu için (Öztürk, 2018, s.30) önemli ve öncelikli hale gelir.

Sınırlanan sosyal beceri ve öğrenme potansiyelinin bir sonucu olarak sosyal mantığın geleneksel kodlarına bağımlı hale gelen ve işin niteliği ve normlar açısından profesyonelleşme olanaklarını yakalayamayan birey (Wilensky, 1964, s.146), bilişsel beceri gerektirmeyen becerilere “doğal” olarak yönelir. Vasıfsız işler “doğal” olarak ona uygun işler olur. Ortaya çıkan kimlik, nesillerin bilgilerinin gelenekler vasıtasıyla korunduğu bildik yaşam biçimini içselleştirir. Bu biçim bireylere ortak kimlik sağlayan, aidiyet duygusunu güçlendiren ve bireylere “dışarıdaki” yaşamın sorunlarından kaçabilecekleri bir sığınak sağlayan (Sztompka, 1993’ten aktaran Öztürk, 2018, s.31) matristir.

Olgulara Modernlik öncesi mantık çerçevesinde baktığımızda otorite ve hiyerarşinin ön planda olduğunu (Friedland, 1991’den aktaran: Öztürk, 2018, s.89) fark ederiz. Çünkü kırsal alanda baskın olan geleneksel mantık izleri kentsel yaşamda kaybolmaz. Erkek egemen toplumsal bakış, “eve ekmek götüren kişi olarak erkek cinsin önemini” korur. Bu kültür, okuldan uzaklaşma dürtüsünü destekleyen kolaylaştırıcı bir faktör olarak kullanılabilir.

Olgularımız mesleklerini çoğunlukla işçi olarak tanımladılar. Sadece %10’u kendini profesyonel olarak tanımladı. Modern toplumlarda meslek ve mesleğin profesyonelleşmesi hem bireyin kimliğini hem de toplum yapısını önemli ölçüde etkileyen sosyal bir kategoridir. Kırsal kesimden uzaklaşmak veya kentsel alandaki bir işyerinde çalışmak profesyonel olmak için kriter değildir. Profesyonellik, mesleki yeterlilik, bürokratik kontrol, güveni sarsmama, sosyal fayda yönelimi, özerklik ve liyakat gibi özellikleri içerir (Öztürk, 2018, s.89). Olguların yaklaşık 2/3’ünün şu anki işiyle ilgili herhangi bir eğitimi veya sertifikasının olmaması profesyonelleşmemenin arkasındaki temel sebep gibi görünmektedir.

Olgularımızın ek iş yapma ihtiyacı duymaları, ekonomik olduğu kadar esas işleri ile ilişkileri açısından da önemli bir ipucudur. Ek işlerin ağırlıklı olarak özel eğitim ve beceri gerektirmeyen işler olduğu görülmektedir. Ek iş yapma durumu, dış teknisyenlerinde az iken, kaynakçı ve döküm işçilerinde yüksek oranlara ulaşmaktadır. Dış teknisyenliğinin bireysel el becerisi ile yakından ilişkisi daha yüksek ücretler sağlıyor olabilir ve ek iş yapma ihtiyacını azaltabilir. Gerekçe ekonomik gibi görünse de bireyin iş ile güçlü bağlar kuramaması ve kendisini profesyonel bir çalışan olarak algılayamaması farklı işlere yönelmenin sebeplerinden birisi olabilir.

Ek iş yapma gibi, nitelsiz işler arasında iş değiştirme de olgular arasında yaygın bir olgudur ve bu çalışmada da benzer sonuçlar elde ettik. En çok iş değiştirenlerin dökümhane işçileri olması ve kaynakçıların onları takip etmesi, yukarıda söylediklerimizi doğrulamaktadır. Diğer bir deyişle, Mavi yakalı, kol gücü ile çalışan işçiler benzer işler arasında gidip gelmektedir. Öte yandan, dış teknisyenlerinin daha önceki istihdam oranının düşük olması, daha önce belirtilen özellikleri nedeniyle onların mesleğinin maden veya dökümhane işçilerinininkine göre farklı ve istikrarlı bir mesleğe işaret etmektedir.

Olgularımızın çalıştıkları işyeri ve işleri ile ilişkili düşünceleri onların iş güvencesi hakkındaki hassasiyetinin birer göstergesi, güvencesiz olduklarını destekleyen birer kanıt olarak değerlendirilmelidir. Güvencesizlik hissi olgularımızın iş üzerinden yaşama bakışlarını etkileyen temel belirleyici bir öge olarak alındığında, çalışanların çıkarlarını korumak ve taleplerini demokratik yöntemlerle karşılamak için bir sendika_etrafında örgütlenmeleri önemlidir ve Modern toplumun önemli özelliklerinden birini oluşturur. Günümüzde yaşam koşullarını iyileştirme hedefinden çok kültürel kimliklerin temsiline odaklanan siyaset, bunun sonucunda sendikal örgütlenmeyi ciddi şekilde vurmuş olsa da (Kaya, 2007, s.713), olgularımızın %40’ından fazlasının sendika üyesi olduğunu görmekteyiz ki bu Türkiye ortalamasının çok üzerinde bir orandır.

Olguların sigortalı çalışanlar olduğu ve işyerlerinin iyi organize edilmiş güçlü yapılara sahip büyük işletmeler olduğu dikkate alınmalıdır. Ancak olguların sendikalı olması kendi isteğinden çok, işyerlerinde yetkili sendikaya kaydolmaya duyulan eğilimle ilgili görünmektedir. Sendikadan beklentilerin öncelikli olarak iş güvenliği odaklı olduğu, sağlık konularının geri planda kalması dikkat çekicidir. Olguların çok büyük bir bölümünün sendika

hakkında hiçbir fikrinin olmaması düşündürücüdür. %87,3'ünün kendisini işçi olarak tanımlamasına rağmen, işçi bilinci ve mesleki dayanışma, örgütlü hareket etme konusunda farkındalık sorunu yaşadıkları somuttur. Sendikalı olmanın anlamına tam olarak hâkim olmadıklarını söylemek mümkün görünüyor. Bu önemli durum, aynı zamanda Türkiye'nin modern dönüşümünün tamamlanmamışlığını da göstermektedir.

Çalışmamızda tam olarak tanımlayamamış olsak da sendikanın şirket yönetimi ile iş birliği yapma eğiliminde olması nedeni ile çalışan iş güvencesini tehdit altında hissetmiş ve sendikal oluşumdan uzaklaşmıştır. Sendika ile ilişkili yapısal ve fonksiyonel faktörlerin çalışanların sendikal bilincinin oluşması ve gelişmesini engelleyebileceği de akılda tutulmalıdır. Bu niteliği aynı üniversite hastanesinde yapılmış olan Kahraman'ın (2020, s.64) araştırma bulgularında görüyoruz. Hem sendikalaşmaya karşı patronların olumsuz tutumlarının hem de bazı patronların işçilerin sadece belirli bir sendikaya üye olmalarını zorlamalarının ifadelerini sözü edilen çalışmada görüyoruz.

Modern toplum, bireylerden oluşur ve bu özelliği ile geleneksel toplumların kolektif bir varlık olarak ortaya çıkışından farklıdır. Kolektivizmden ziyade bireysel özgürlüğe öncelik verir. Bu özelliği modern toplumların kolektivist topluluklardan farklı olarak bireyleri içeren toplumlar olmalarını sağlar. Bireysel özerklik kavramının toplum karşısında bireyin çıkarlarını önceleyen liberal bireycilik anlamına gelmediğini vurgulamalıyız. Modern toplum elbette sosyal bağlantılar ve etkileşimler olmadan mümkün olmazdı; üzerinde çalıştığımız olgu birbirlerinden yalıtılmış bireyler değildir elbette, fakat toplumdur. Ancak burada ısrar ettiğimiz şey, modern toplumu şekillendirmede bireysel özerkliğin önemli bir rol oynadığı gerçeğidir. Bu özerklik, bireyin izole olmasını ve sadece kendi çıkarlarına ve kazanımlarına odaklanmasını gerektirmez. Ancak modern toplumun alametifarikalarından biri olarak bireysel özerklik, bireylerin sendikalaşma gibi iş yaşamındaki örgütlenmelerinin patronun veya üye işyeri sendikasının yönlendirmelerine göre değil bizzat kendi eleştirel tutumlarına göre şekillenmesini gerektirmektedir. Olgularımızda bu durumun aksine yani patronun veya işyerindeki yetkili sendikanın yönlendirmelerinin etkin olduğunu saptadık. Demek ki bireyleşme düzeyinin oldukça düşük olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Dolayısıyla, modern toplumun merkezi elementlerinden olan bireyleşme derecesinin düşüklüğünden hareketle, modern dönüşümünü

tamamlayamamış toplumlar kategorisinin tartışmaya açılmasının yerinde olacağını söyleyebiliriz.

Bu aşamada bireyleşme düzeyini daha detaylı olarak ele almak açısından kişisel öyküleri ve iş yaşamına ait veri ile sosyal, entelektüel, profesyonel ve ekonomik konumlarına ait çerçeveyi temel alarak modern bireyler için merkezi olan bazı temalara odaklandık. Boş zaman olgusu tam bir "modern zaman" icadıdır; çalışanların kendilerine vakit ayırmasının gerekliliğine dayanarak düzenlenmiştir (Roberts, 2013, s.184). Bir kişinin kendisi için boş zamanının olması, bireyleşme sürecinin daha olası hale gelmesi anlamını taşır. Yani bireyin kendisini gerçekleştirme yolunda etkinliklerde bulunabileceği bir özel zamana sahip olması durumudur. Ancak çalışmamızda her üç vakadan birinin boş zamanının olmaması dikkat çekicidir. Tıpkı boş zaman gibi, tatil olgusu da bireyselleşme sürecinde rol oynayan modern zamanların bir icadıdır. Aslında tatilin sosyalleşmesi özellikle 20. yüzyıl olgusudur. İnsanların dinlenmesi ve iyi vakit geçirmesi gerektiği anlayışıyla düzenlenmiştir. Olguların %37,3’ü tatil yaptığını belirtmiştir. Bu oran modern toplumlar için düşük bir orandır. Bu nedenle tatile çıkmak zihinsel dünyada henüz yerini sağlamış değildir ve olanaklar sınırlıdır. Boş zaman ve tatil kendilerinden beklenenden farklı olarak köye giderek çalışmak, ek iş yaparak ev ekonomisine katkıda bulunmak, nadiren bazı hafta sonu günlerinde evde ya da yakın bir parkta piknik yapmak anlamına gelmektedir.

İnsanların zaman zaman arkadaşlarıyla buluşup sosyalleşmeleri de modern zamanların önemli bir olgusudur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bireyin özerkliği, kendisini kolektivitenden soyutlamasını gerektirmez, aksine sosyal bağlantılar ve etkileşimler onlara kendi bireysel kimliklerini geliştirme fırsatı verir. Olgularımızın ancak yarısından azı arkadaşlarıyla birlikte kahve içmek gibi faaliyetlerde bulduklarını belirttiler. İş ve aile hayatı dışında sosyalleşmeye zemin oluşturan, dışarıda arkadaşlarla vakit geçirme olgusunun henüz tam olarak oturmadığı görülmektedir.

Bireysel kimlik geliştirmek ve dolayısıyla bireysel özerkliğe sahip olmak, kitap, gazete vb. bireysel etkinliklerle de yakından ilintilidir. Hem kitap okuma oranları hem de gazete okuma oranları, olgularımızın geleneksel toplumsal yaşamdan modern toplumsal yaşama geçiş aşamasında olduklarına işaret etmektedir. Hayatında hiç sinemaya gitmemiş olanların oranı da oldukça şaşırtıcı ve önemlidir. Dolayısıyla hepimizin modern olduğu

ifadesinde özetlenen bakış açısının tüm dünya toplumlarını açıklamada yetersiz olduğunu söylememiz mümkündür. Daha ziyade, modern dönüşümlerini tamamlayamamış toplumlar başlığı altında bir kategorinin sosyal bilim çalışmalarında işlevsel olacağı tartışılmalıdır.

Kuşkusuz bu konudaki en önemli verilerden biri de sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili soruya verilen yanıtlarda yatmaktadır. Bilindiği gibi sivil toplum, devletin ve piyasanın etkisi dışında, gönüllü katılıma dayalı alanlar ve faaliyetler dünyasıdır. Demokrasinin en önemli bileşenleri arasında yer alan sivil toplum kuruluşları, devletin ve piyasanın dışında bir yaşam alanının varlığına işaret etmesi açısından önemlidir (Keane, 1994, s.67). Bireysel özerklik, önemli bir açıdan sivil toplum etkinliklerine gönüllü olarak katılmakla ilgilidir, çünkü bireysel kimliğin geliştirilmesinde toplumsal alanda bir yer sahibi olmak çok önemlidir. Vakaların büyük çoğunluğunun herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmaması yine modern toplumun temel ilkeleriyle bağdaşmayan bir duruma işaret etmektedir. Olguların çoğunun herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmaması da Türkiye'nin bu konudaki sorunlu durumunu göstermektedir.

Sonuç

Araştırmada elde ettiğimiz bilgiler ışığında, eleştirel bir çözümleme yapmayı denedik. Klasik anlamda modernleşmesini tamamlayamamış Türkiye'nin ileri teknolojiye sahip ve üstel değişim hızıyla dönüşen yeni modernite toplumları ile aynı küresel ekonomik zincirin bir parçası olması, toplumun ve çalışanların içinde mavi yakalıların ağırlıklı yerinin korunmasını sürekli hale getirmektedir. Mavi yakalı çalışanların önemli bölümünün asgari ücrete tabi olması ve içine doğdukları toplumsal sınıfı değiştirmedeki şanslarının ve olanaklarının yetersizliği, toplumsal eşitsizliğin hala başat sorun olduğunu işaret etmektedir. Bu sonuçlara hem nesnel verileri hem de olguların düşüncelerini değerlendirerek ulaştık. Toplumsal dünyadaki olayların mekanik biçimde işlemediğini, insanların kendi durumlarına anlam yüklediklerini ama aynı zamanda öznelciliğe düşürecek yorumsamacı bakış açısından hareketle üzerinde çalışılan olgunun karmaşık nedenleri bulunduğu için izah edilemeyeceğini ortaya koyduk.

Araştırma konumuzu oluşturan mavi yakalı çalışanların geleneksel toplumsal kodlarla bağlarını koparmamış, kendisini işçi olarak görse de profesyonelleşememiş çalışanlar olduğunu gördük. Bu insanlar yaşamsal önceliği nedeniyle ekonomik kaygılarını gerekçe gösterebilirler de aynı

zamanda kemikleşmiş sosyal ve kültürel koşullardan kaçmak için de kentsel alana göç edenlerdir. Ancak çalışmamızda bu insanların kısır döngüyü kıramadıklarını ve kentsel ortamda da aynı koşulların içine düştüklerini görüyoruz. Bu nedenle de eğitim, meslek ve statü açısından yukarıya doğru sosyal hareketin öznesi olmadıkları somutlaşmaktadır. Yukarıya doğru dikey sosyal hareketliliğin sınırlı olması, katmanlar arası geçişkenliğe açık olan modern toplumun henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığını göstermektedir.

Ayrıca, çalışanlar içinde buldukları sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle, modern yaşamın özneleri olmalarına giden yolu oluşturan sosyal, kültürel ve politik eylem alanlarına ulaşabilmelerinin önündeki engelleri aşamamaktadırlar. Bu koşullar onlara olanak ve fırsat sunan koşullar olmaktan çok ebeveynlerinin yaşamlarına benzer bir yaşamın sınırlarını aşmalarına engel olan koşullardır. Mevcut durumlarını değiştirme ve yenileşme şanslarının olmayışı hem yetersiz eğitimden hem de buna bağlı profesyonelleşemeden kaynaklanmaktadır. Eğitimin dijitalleşme sürecinde olduğu, profesyonelleşmenin ve birikimliliğin merkezi konuma yükseldiği ileri teknolojiye dayalı yeni modernite toplumlarıyla kıyaslandığında Türkiye’nin henüz klasik anlamda modern dönüşümünü tamamlamamış olduğu açıklık kazanmaktadır.

Sonuç olarak; Türkiye’de mavi yakalı çalışanlar, içinde yaşadıkları nesnel koşulları değiştirme yönünde herhangi bir fırsata sahip olmadıkları gibi öznel durumlarından kaynaklanan yetersizlikler nedeniyle de bireysel anlamda kendilerini gerçekleştirme şansına sahip görünmemektedirler. Sayısal olarak toplumun ve çalışanların önemli bir bölümünü oluşturan mavi yakalılar çoğunlukla asgari ücretle çalışmaya tabidirler. İleri teknoloji ülkeleriyle aynı küresel ekonomik sistemin içinde yer alan Türkiye’nin modern dönüşümünü tamamlayamamış olduğu gerçeğini temellendirmemizi sağlayan mavi yakalılar olgusu yaptığımız araştırmanın sınırlılıkları dikkate alındığında üzerinde yeni araştırmaların yapılması gerektiğini de açıkça göstermektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulunun 13.02.2019 tarih ve 2019/03-22 numaralı kararı ile onaylanmıştır

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %40, 2. yazar %30, 3. yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Benton, T. & Crain I., (2008). *Sosyal bilim felsefesi: Toplumsal düşüncenin felsefi temelleri*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Browne, K. (2015). *Sosyolojiye giriş*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çımrın, H. A., Bahadır, H. & Kaya, İ. (2023). Türkiye'de çalışan olarak vasıfsızlık: Meslek hastalıkları bağlamında iş, işyeri ve toplumsal yaşama ait kavrayışlar. *Çalışma ve Toplum*, 1(76), 183-210.
- Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L. & Karlsson, J. Ch. (2018). *Toplumu açıklamak: Sosyal bilimlerde eleştirel realizm*. Ankara: Phoenix.
- Denham, S.A. (2006). Social-emotional competence as support for school readiness: What is it and how do we assess it?. *Early Education and Development*, 17(1), 57-89.
- Eisenstadt, S. N. (1973). *Tradition, change, and modernity*. New York: Wiley.
- Giddens, A. (2011). *Sosyolojinin savunusu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Habermas, J. (1987). *Knowledge and human interest*. Londra: Polity Press.
- Habermas, J. (1998). *Sosyal bilimlerin mantığı üzerine*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kahraman A. E. (2020). *Meslek hastalığı sürecinin kalitatif değerlendirilmesi*. (Uzmanlık Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kaya, İ. (2007). Identity politics: The struggle for recognition or hegemony?. *East European Politics and Societies*, 21(4), 704-725.
- Kaya, İ. (2006). *Sosyal teori ve geç modernlikler: Türk deneyimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kaya, İ. (2014). Contemporary Turkey: An Islamic-capitalist variety of modernity?. *Social Science Information*, 53(2), 197-212.
- Keane, J. (1994). *Demokrasi ve sivil toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Lerner, D. (1962). *Passing of traditional society: Modernizing the Middle East*. New York: The Free Press.
- Öztürk A. (2018). *Geleneksellik modernlik ve profesyonellik düzeyi ilişkisinde kurumsal mantıkların, sosyal becerilerin ve sosyal öğrenmenin yönlendirici rolü*. (Doktora Tezi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Roberts, K. (2013). *Sociology of leisure*. sociopedia.isa
- Samancı, O & Uçan, Z. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 281-288.

- Shepard, S. H., Gray, S.A., & Cox, L.J. (2014). The use of participatory modeling to promote social learning and facilitate community disaster planning. *Environmental Science & Policy*, 45, 109-122.
- Sorensen, A.T. (2006). Social learning and health plan choice, *The RAND Journal of Economics*, 37(4), 929-945.
- Standing, G. (2014). *A precariat charter: From denizens to citizens*. Londra: Bloomsbury Academic.
- TÜİK (2023). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2022*. www.data.tuik.gov.tr
- TÜİK (2022A). *Nüfus ve konut sayımı, 2021*. www.data.tuik.gov.tr
- TÜİK (2022B). *Ücretli çalışan istatistikleri, Ekim 2022*. <https://data.tuik.gov.tr>
- Wagner, P. (2013). *Modernliğin yeni sosyolojisi: Deneyim ve yorum olarak modernlik*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Wilensky, H. L. (1964). The professionalization of everyone?. *American Journal of Sociology*, 70(2), 137-158.

**TÜRKİYE'DE GENÇ SPORCULARIN MARUZ KALDIĞI DUYGUSAL
KÖTÜ MUAMELENİN SPOR KURUMU İLE İLİŞKİLİ
DEĞİŞKENLERLE İNCELENMESİ**

Erdal ÇETİN*

Öz

Spor kurumunda antrenör ve sporcular arasındaki ilişkiler son derece önemli olmakla birlikte birtakım olumsuzluklar barındırmaktadır. Bu olumsuz ilişki biçimlerinden biri de antrenörlerin sporculara yönelik gerçekleştirdiği kötü muameledir. Bu çalışma, genç sporcuların antrenörlerinden deneyimledikleri duygusal kötü muameleyi spor ile ilişkili değişkenlerle ele almayı amaçlamaktadır. Nicel araştırma yönteminin uygulandığı çalışmada Antrenör-Sporcu İlişkisi Duygusal Kötü Muamele Ölçeği ile katılımcıların demografik ve spora ilişkin bilgilerin olduğu anket formu kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye'de son bir yıl içinde bir antrenör ile çalışan ve 18-25 yaş aralığında bulunan sporcular, örneklem grubunu ise Türkiye'nin 33 ilinden 142 kadın ve 198 erkek olmak üzere toplam 340 sporcu oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına göre erkek sporcular kadın sporculara göre daha fazla antrenörünün duygusal şiddetine maruz kalmıştır. Yine sporcuların maruz kaldıkları duygusal kötü muamelelerin antrenörleri ile ilişkilerini etkiledikleri görülmüştür. Buna karşın takım sporları ve bireysel sporlar ile antrenör duygusal kötü muamelesi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yine sporcuların antrenörleri ile çalışma yılları ve sportif başarıları ile duygusal kötü muameleye maruz kalma arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal kötü muamele, Sporda kötü muamele, Spor, Şiddet

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, erdal.cetin@batman.edu.tr; ORCID: 0000-0003-4258-123X

Makale Gönderim Tarihi: 10/03/2023, **Makale Kabul Tarihi:**24/04/2023

Atıf: Çetin, E. (2023). Türkiye'de Genç Sporcuların Maruz Kaldığı Duygusal Kötü Muamelelerin Spor Kurumu ile İlişkili Değişkenlerle İncelenmesi. *Sosyoloji Dergisi*, 45, 29-47. doi.10.59572/sosder.1263276

Examination of Emotional Maltreatment Experienced by Young Athletes in Turkey with the Variables Related to The Sports Institution

Abstract

Although relations between coaches and athletes in sports institutions are very important, there might also be some problems. One of these negative relation types is the maltreatment of athletes by their coaches. This study aims to address the emotional maltreatment young athletes experience from their coaches using sports-related variables. In the study, in which the quantitative research method, a questionnaire form was used with the Coach-Athlete Relations Emotional Maltreatment Scale and demographics and sport relation information of participants. The population of the research consists of athletes between the ages of 18-25, who worked with a coach in the last year in Turkey, and the sample group consists of 340 athletes, 142 women, and 198 men, from 33 provinces of Turkey. According to the findings of the research, male athletes were exposed to emotional maltreatment by their coaches more than female athletes. It was also observed that emotional maltreatment experienced by athletes affected their relations with their coaches. On the other hand, there was no significant difference between team sports, individual sports, and the emotional maltreatment of coaches. Besides, no relationship was found between the coaches of the athletes, their years of work, and their sportive achievements and exposure to emotional maltreatment.

Keywords: Emotional maltreatment, Maltreatment in sport, Sport, Violence

Giriş

Spor, modern dönemlerde tüm toplumların üretim ve tüketim ilişkilerinin içinde yer edinmeye başlamış ve bu anlamda giderek etkisi artan bir faaliyet alanı olmuştur. Sosyolojik olarak hem toplumların geçirmiş olduğu değişim hem de spor alanının kendi içindeki dönüşümleri toplumsal bir kurum olan sporun dikkat çeken bir alan haline gelmesini sağlamıştır. Gün geçtikçe daha fazla bireyin zaman geçirdiği veya etkilendiği sporun, modern ilişkilerin ortaya çıkardığı özgün bir alan ve toplumsal ilişkileri anlamada bir işaret olduğunu söylemek mümkündür (Eitzen, 2005; Elias, 2002; Tezcan, 2019). Bourdieu (2016, s. 205) sporun

kendi içinde farklı ilişki alanları geliştirdiğine dikkat çekmektedir. Ona göre spor, tek başına bir alan olarak toplumsal yönünü bu ilişki ağlarına göre oluşturmaktadır. Sembolik etkileşimciler ise her bir bireyin öznel yaşantıları ile spor içindeki duruşlarının ve yorumlama biçimlerinin değişebileceğini söylemektedir (Dever, 2015, s.112). Bu anlamda onlar sadece spor pratiklerinin toplumsal yansımalarına odaklanmaz aynı zamanda sporun kendi içinde yarattığı kültürü de sorgular. Gerçekten de sporun içindeki ilişkiler bazen toplumsal yansımalarından daha fazla derinlik taşıyabilmektedir.

Sporda şiddet ve kötü muamele bağlamında, sporcular ile antrenörler arasındaki ilişki ele alındığında toplumda yaşanan şiddet pratiklerinin yansımalarını barındırdığı görülmektedir. Modern sporlarda şiddet eylemlerinin minimum düzeye indirildiği dile getirilse de (Elias ve Dunning, 1986) halen rekabet, başarı ve hırs gibi özellikler etkili faktörlerdir. Bundan dolayı spor küresel düzeyde üzerinde durulan ve tartışılan bir kurum olmaya devam etmektedir (Theberge, 1993; Young, 2013).

Sporda ilişkileri etkileyen önemli bir husus, bir birey olarak sporcuların tercihleri, beklentileri, spora katılımları ve anlamlandırma süreçleridir. Sporcular spor alanına dâhil olurken çok farklı aşamalarla bu alanın içindeki yerleşik ilişki ağlarının bir parçası haline gelmekte ve bu şekilde uyum sağlayıp sosyalleşmektedir. Sosyalleşme ilişkilerinde en önemli aktörler antrenörleri veya beraber çalıştıkları eğitimcilerdir. Benzer kurumlarda olduğu gibi sporda da alanın otoriteleri ile kurdukları ilişkilerin niteliğine göre olumlu ya da olumsuz sonuçları olabilmektedir (Jowett, 2005; Olympiou, Jowett ve Duda, 2008). İlişkinin niteliği, sporcunun/öğrencinin bu alanın kültürünü benimsemesini ve spor alanı ile kurduğu bağı etkilemektedir. Genç ve çocuk sporcular sporda geleceklerini şekillendiren, onları başarıya götürecek olan başta antrenör olmak üzere diğer otoriteler ile nasıl ilişki kuracaklarını öğrenmektedir. Eğitim ve öğrenme sürecinde antrenörün tutumları başarıyı belirleyebilmektedir. Ancak diğer taraftan otoritenin çocuk ve gençler üzerinde oluşturabileceği bir şiddet de gelişebilmektedir (Brackenridge, 2001; David, 2005).

Sosyal ilişkilerin yaşandığı tüm kurumlarda görülebilen bu şiddet biçimleri spor içinde de yer edinmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar (Hartill, 2005; Fasting, Chroni, Hervik, Knorre, 2010; Stirling ve Kerr, 2008; Leahy, Pretty ve Tenenbaum 2002; Alexander, Stafford ve Lewis, 2011) sporda farklı biçimlerde şiddetin, istismarın ve kötü muamelenin olduğuna

işaret etmektedir. Stirling ve Kerr (2008) 14 elit sporcu ile yaptıkları çalışmada sporcuların farklı dönemlerde farklı duygusal kötü muamele biçimlerine maruz kaldığını belirlemiştir. Fasting vd.'nin (2010), Çek, Yunan ve Norveçli kadın sporcular ile ilgili araştırmalarında cinsel istismarın oranı ve biçimleri incelenmiş ve katılımcıların %34'ünün bir erkeğin, %12'sinin ise bir kadının cinsel tacizine maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Alexander vd. (2011) ise Birleşik Krallık'ta farklı istismar, şiddet ve zarar biçimlerini ele alan bir çalışma yapmıştır. Yine bu konudaki bazı çalışmalar sporculara yönelik kötü muamelede birlikte çalıştıkları antrenörlerin birer fail olabileceklerini göstermektedir (Brackendridge, 1994; Gervis, Rhind ve Luzar, 2016; Stirling ve Kerr, 2009).

Duygusal kötü muamele genel olarak bireyin gelişimini olumsuz etkileyen, farklı kurumlarda ortaya çıkması muhtemel olan, fiziksel müdahalenin olmadığı ama bireyi rahatsız eden soyut, kötü sözlü ifade, jest ve mimiklerin yanı sıra ihmalkâr eylemlerden oluşmaktadır (Öztürk, 2020; McGee ve Wolfe, 1991). Aşağılama, tehdit etme, dalga geçme, aşırı sorumluluk verme ya da gerçekçi olmayan beklentiler, reddetme, duygusal ve tıbbi ihmal gibi eylemler duygusal kötü muamelenin belirgin eylemleri olarak görülmektedir (Glaser, 2002; Hart, Binggeli ve Brassard, 1998; Slep, Heyman, Snarr, Foster, Linkh, Whitworth, 2011; Uğur, 2020). Hornor (2012), duygusal kötü muamelenin fiziksel ve cinsel kötü muamele içinde ortaya çıkabildiği gibi diğer iki eylem biçimlerinden bağımsız da gerçekleşebileceğini belirtir. Ona göre duygusal kötü muamelede fiziksel belirtilerin olmaması onu daha az dikkat çeken bir şiddet biçimi olarak görülmesine neden olsa da sonuçları itibari ile basit veya daha az etki eden bir şiddet biçimi olduğunu göstermemektedir. Bu anlamda en az diğer istismar biçimleri kadar birey ve özellikle çocuk ve ergenlerde olumsuz etki yaratır. Duygusal kötü muameleye maruz kalan bireyler travma, depresyon, kaygı, özgüvende azalma, intihar eğilimi gibi sorunlar yaşayabilmektedir (Spertus, Yehuda, Wong, Halligan, Seremetis, 2003; Infurna, Reichl, Parzer, Schimmenti, Bifulco, Kaess, 2016). Bu konuda Allen (2008; 2010) yaptığı ilk çalışmalarda, farklı duygusal kötü muamele biçimlerinin farklı sonuçlar oluşturabileceğine dikkat çekmiştir. Ona göre aşağılama, görmezden gelme gibi bazı davranışlar kaygı, depresyon; korkutma gibi bazı davranışlar ise Borderline kişilik bozukluğuna neden olabilmektedir. Ayrıca duygusal istismarın bireyin saldırganlık eğilimini artırdığı, kimlik ve kişilerarası ilişkilerde problem yaşamasına neden olduğu belirlenmiştir (Allen, 2010). Duygusal kötü muamelenin bu tür psikolojik sonuçlarının yanında pek çok sosyolojik sonuçları da vardır. Suça yönelme, bağımlılık, bireyler arası ilişkilerde sorun yaşama, olumsuz

aile yaşantısı kötü muameleye maruz kalan bireylerin sosyalleşme süreçlerinde yaşadıkları sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Ercengiz, 2020).

Yukarıda ifade edilen duygusal kötü muamele eylemleri spor ortamında antrenör ve sporcular arasındaki ilişkilere de yansımaktadır. Sporda bireyler arası duygusal kötü muamelede şiddet failinin özellikleri, maruz kalanın deneyimleri ve sosyal faktörler birer neden olarak karşımıza çıkabilmektedir. Tüm bunlarla beraber antrenörün sporcu başarısı ve geleceği hakkında söz sahibi olması, sporcular üzerindeki gücü, onlar ile birlikte başarı kazanıp hayal kırıklıkları ya da başarısızlık hissetmeleri, şiddet uygulamalarının nedenleri olduğu tespit edilmiştir (Wilinsky ve McCabe, 2020).

Sporda diğer şiddet biçimleri ile karşılaştırıldığında duygusal şiddetin en yaygın kötü muamele biçimi dikkat çekmektedir (Willson, Kerr, Stirling, Buono, 2022). Birleşik Krallık’ta yapılan kapsamlı bir çalışmada (Alexander vd. 2011) sporcuların %70’i duygusal olarak rahatsızlık duydukları bir davranışa maruz kaldıklarını beyan etmiştir. Bazı Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmada ise ihmal eylemlerinin %38’inin, psikolojik şiddet eylemlerinin ise %32’sinin sporcuların doğrudan ilişki içinde oldukları antrenör veya eğitimciler tarafından gerçekleştirildiğini ortaya çıkarmıştır (Hartill vd. 2021). Pankowiak vd.’nin (2022) Avusturya’da yaptıkları çalışmada katılımcıların %82’sinin şiddetin herhangi bir biçimine, %76’sının duygusal/psikolojik kötü muameleye maruz kaldıkları ve %54’ünün fail olarak antrenörlerini işaret ettikleri belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Türkiye’de sporcuların antrenörleri ile ilişkilerini ele alan çalışmalara rağmen aralarındaki güç ilişkilerinden doğan kötü muamele veya şiddeti konu alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, çalışmanın amacı, sporcuların spora katılım süreçlerinde maruz kaldıkları duygusal kötü muameleyi cinsiyet, spor branşı, antrenörün cinsiyeti ve başarı durumları gibi çeşitli değişkenler ile ortaya çıkarmaktır. Bunun yanı sıra bu çalışmada, sporcuların antrenör ile ilişkilerini tanımlama biçimleri ve sporda duygusal kötü muamele arasında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Yöntem ve Teknikler

Araştırmada nicel araştırma yönteminin ilişkisel tarama modelinden hareket edilmiştir. İki ve daha fazla değişken arasında birlikte değişimi veya değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan ilişkisel tarama modeli ile değişkenler arasında korelasyonel ilişkiye bakılmıştır.

Araştırmada veri toplama araçları olarak Çetin (2022) tarafından Türkçeye uyarlanan Antrenör-Sporcu İlişkisi Duygusal Kötü Muamele Ölçeği ve katılımcıların demografik bilgileri ile spora ilişkin bilgilerinin olduğu bir anket formu kullanılmıştır.

Orijinali Dietz, Casey, Stirling ve Porter (2015) tarafından geliştirilen Antrenör-Sporcu İlişkisi Duygusal Kötü Muamele Ölçeği (ASİDKMÖ), Çetin (2022) tarafından Türkçeye uyarlanmış, orijinalinde olduğu gibi 19 soru ve 5 alt boyuttan oluşmuştur. Sporun performans eksenli özelliğinden dolayı genç sporcuların performansları üzerinden aşağılanması veya baskı altına alınması “performansa dayalı aşağılama (PDA)”; herhangi bir nedenden dolayı genç sporcuya dönük küfür, ağır hakaret veya aşağılama “doğrudan kişisel aşağılama (DOĞKA)”; anılar, şakalar vb. ifadeler üzerinden bireyin rahatsız edilmesi “utandırıcı davranışlar (UD)”; bireyin ailesi veya diğer farklı hususlar üzerinden utandırılması ya da aşağılanması “dolaylı kişisel aşağılama (DOLKA)”; farklı pratikler ile cezalandırmakla tehdit edilmesi ve sporcunun sindirilmeye çalışılması “göz korkutucu davranışlar (GKD)” alt boyutlarını ölçmektedir.

Ölçeğin uyarlama sürecinde güvenilirlik için Cronbach alfa değerine bakılmış ve tüm ölçek için ,983; performansa dayalı aşağılama alt boyutu değerinin ,906; doğrudan kişisel aşağılama alt boyutu değerinin ,968; utandırıcı davranışlar alt boyutu değerinin ,974; dolaylı kişisel aşağılama alt boyutu değerinin ,949; göz korkutucu davranışlar alt boyutu değerinin ,950 olduğu belirlenmiştir. Yine yapı geçerliliği için uyum indeksleri değerlerinin iyi uyum ve kabul edilebilir uyum seviyelerinde olduğu belirlenmiştir.

Araştırma için öncelikle araştırmacının bağlı olduğu üniversitenin etik kuruluna başvurulmuştur. Başvurudan sonra anket ve ölçek çevrim içi ortama aktarılması ve veriler çevrimiçi toplanmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de son bir yıl içinde antrenör ile çalışan ve 18-25 yaş aralığında bulunan sporcular oluşturmaktadır. Bu anlamda anket uygulanmak üzere Türkiye’nin farklı illerinde bulunan spor

kulüpleri ile antrenörlere gönderilmiştir. Online ortamdaki soru formu mail, telefon ve iletişimin gerçekleşmesi mümkün olan tüm çevrimiçi (Whatsapp, Instagram vs.) ile yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Yine araştırmacı tarafından bazı sporcular ve kulüpler ile doğrudan iletişim kurulmuş ve ankete katılım sağlanmaya çalışılmıştır. Ankete katılımda bazı ön koşullar olduğu için hem soru formunun girişinde hem de gönüllü onam formunda bireylerin 18 yaşından büyük ve son bir yıl içinde bir antrenör ile çalışmış olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu koşulları sağlayamayanlar ankete katılamamıştır. Verilerin toplanma süreci 1 Şubat 2023 tarihinden başlayarak 30 gün sürmüştür. Bir aylık süreç içinde örneklem grubu Türkiye’nin 33 ilinden 142 kadın ve 198 erkek olmak üzere toplam 340 kişi olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Değişkenleri ve Hipotezler

Çalışmada antrenörün duygusal kötü muamelesi, anket sorularında bulunan sporcuların cinsiyeti, branşları, başarıları, çalıştıkları antrenörün cinsiyeti, antrenörleri ile ilişkileri ve antrenörleri ile çalışma yılları gibi değişkenlerle incelenmiştir

Çalışmanın hipotezleri ise şu şekilde belirlenmiştir

-Sporcuların cinsiyetleri ile antrenörün duygusal kötü muamelesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

-Sporcuların branşları ile antrenörün duygusal kötü muamelesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

-Sporcuların çalıştıkları antrenörlerin cinsiyeti ile antrenörün duygusal kötü muamelesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

-Sporcuların maruz kaldıkları duygusal kötü muamele ve sporcuların antrenörleri ile ilişkilerini nasıl tanımladıkları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Veri Analizi

Dijital ortamda elde edilen veriler daha sonra SPSS 26 programı ile analiz edilmiştir. Analiz sürecinde ankette yer alan sorular ile ölçeğin genel puanı ve alt boyutları arasında korelasyonel ilişkiye bakılmıştır. Analiz sürecinde T-Testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

Etik Hususlar

Araştırmada Batman Üniversitesi Etik Kurulu’ndan izin alınmıştır. Araştırma, Batman Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı’nın 2023/02 sayılı

toplantı ve 18 no'lu kararı ile yapılmıştır. Katılımcılara çevrim içi ankete başlamadan önce gönüllü onam formu okutulmuş ve onay butonuna basıldıktan sonra ankete katılmaları sağlanmıştır. Gönüllü onam formunda ise katılımın gönüllük esasına dayalı olduğu, istenmeyen bir durum ve soru olduğunda cevap vermek zorunda olmadıkları açıkça belirtilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın değişkenleri ve hipotezleri ile ilgili elde edilen verilerin analizleri gösterilmiş ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeyine göre analiz edilmiştir. Araştırmadaki ilk veriler katılımcıların cinsiyeti, spor branşları ve antrenör cinsiyeti ile maruz kaldıkları duygusal kötü muamele arasında bir ilişkinin olup olmadığıdır. Tablo 1, katılımcıların cinsiyetleri ile duygusal kötü muameleyle maruz kalma arasındaki ilişkinin T-Testi ile analizini göstermektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyeti ile Duygusal Kötü Muameleyle Maruz Kalma Arasında T-Testi Anlamlılık İlişkisi

Ölçek ve Alt Boyutları	Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	t	Sig.
ASİDKMÖ	Kadın	42	1,5686	,90464	-3,035*	,003
	Erkek	98	1,9107	1,10295		
PDA	Kadın	142	1,6937	,97094	-3,637*	,000
	Erkek	98	2,1246	1,14780		
DOĞKA	Kadın	42	1,5581	1,02351	-2,154*	,032
	Erkek	98	1,8207	1,16611		
UD	Kadın	42	1,4883	,94503	-2,524*	,012
	Erkek	98	1,7862	1,15654		
DOLKA	Kadın	42	1,4836	,92813	-2,626*	,009
	Erkek	98	1,7845	1,11677		
GKD	Kadın	42	1,4977	,89720	-2,936*	,004
	Erkek	198	1,8535	1,22826		

* $p < 0,05$

Katılımcıların cinsiyeti ile duygusal kötü muameleyle maruz kalma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Tablo 1). Buna göre erkek

Türkiye’de Genç Sporcuların Maruz Kaldığı Duygusal Kötü Muamelelerin Spor Kurumu ile İlişkili Değişkenlerle İncelenmesi

katılımcılar kadın katılımcılara göre daha fazla antrenörünün duygusal kötü muamelesine maruz kaldığını beyan etmiştir. Ölçek sorularının tamamı değerlendirildiğinde 003; performans dayalı aşağılama alt boyutu ,000; doğrudan kişisel aşağılama alt boyutu ,032; utandırıcı davranışlar alt boyutu ,012; dolaylı kişisel aşağılama alt boyutu ,009; göz korkutucu davranışlar alt boyutu ,004 düzeyinde anlamlılık düzeyine sahiptir (Tablo 1).

Tablo 2. Katılımcıların Branşı ile Duygusal Kötü Muameleyle Maruz Kalma Arasındaki T-Testi Anlamlılık İlişkisi

Ölçek ve Alt Boyutları	Spor Branşı	N	Ort.	S.S.	t	Sig.
ASİDKMÖ	Bireysel Sporlar	00	1,6921	,96014	-0,868	,386
	Takım Sporları	40	1,7993	1,06807		
PDA	Bireysel Sporlar	00	1,8183	,98105	-1,372	,171
	Takım Sporları	40	1,9972	1,13940		
DOĞKA	Bireysel Sporlar	00	1,5875	,99200	-1,32	,188
	Takım Sporları	40	1,7625	1,16021		
UD	Bireysel Sporlar	00	1,6267	1,03288	-0,386	,700
	Takım Sporları	40	1,6764	1,10339		
DOLKA	Bireysel Sporlar	00	1,6200	,97444	-0,439	,661
	Takım Sporları	40	1,6750	1,08321		
GKD	Bireysel Sporlar	00	1,7167	1,06614	0,125	,900
	Takım Sporları	40	1,7000	1,13636		

Katılımcıların spor branşı ile antrenör duygusal kötü muamelesine maruz kalma ilişkisine bakıldığında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Aynı durumun ölçeğin alt boyutları için de geçerli olduğu ve anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 3. Sporcuların Çalıştıkları Antrenörün Cinsiyeti ile Duygusal Kötü Muameleyle Maruz Kalma Arasındaki T-Testi Anlamlılık İlişkisi

Ölçek ve Alt Boyutları	Antrenörün Cinsiyeti	N	Ort.	S.S.	t	Sig.
ASİDKMÖ	Kadın	71	1,6205	,95759	-1,347	,179

	Erkek	269	1,8067	1,05552		
PDA	Kadın	71	1,6972	,94839	-2,148*	,032
	Erkek	269	2,0099	1,12529		
DOĞKA	Kadın	71	1,5810	1,01750	-1,105	,270
	Erkek	269	1,7454	1,13839		
UD	Kadın	71	1,5775	1,05553	-0,738	,461
	Erkek	269	1,6840	1,08954		
DOLKA	Kadın	71	1,6056	1,05456	-0,479	,632
	Erkek	269	1,6729	1,05191		
GKD	Kadın	71	1,5775	1,00784	-1,083	,279
	Erkek	269	1,7385	1,14052		

* $p < 0,05$

Katılımcıların çalıştıkları antrenörlerin cinsiyeti ile duygusal kötü muamele ölçeğinin toplam puanı arasında bir ilişki bulunmamıştır (Tablo 3). Sadece performansa dayalı aşağılama alt boyutunda anlamlı bir fark olduğu ($t=-2,148$, $p=,032$) görülmektedir. Performansa dayalı kötü muamele alt boyutuna göre erkek antrenör ile çalışan katılımcılar ($ort=2,0099$) kadın antrenör ile çalışan katılımcılara ($ort=1,6972$) göre daha fazla kötü muamele ($p=,032$) maruz kalmıştır. Diğer dört alt boyutta ise anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Sporcuların Antrenör ile İlişkilerini Nasıl Tanımladıkları ile Duygusal Kötü Muamele Maruz Kalma Arasındaki Anova Testi Anlamlılık İlişkisi

ASİDKMÖ	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Sig.
Gruplar arasında	15,759	3	5,253	,058	,002
Grup içi	348,962	336	1,039		
Toplam	364,721	339			

Antrenörünüz ile ilişkinizi en iyi nasıl tanımlarsınız?	$\bar{X}_i - \bar{X}_j$	Sig.
Antrenörüm anne/babam/ağabeyim gibidir.	,12098	,846

Türkiye’de Genç Sporcuların Maruz Kaldığı Duygusal Kötü Muamelenin Spor Kurumu ile İlişkili Değişkenlerle İncelenmesi

Antrenörüm arkadaşım gibidir.	Antrenörüm öğretmenim gibidir.	,00873	1,000
	Antrenörüm sadece benim profesyonel çalıştırıcımdır.	,54326*	,005
Antrenörüm anne/babam/ağabeyim gibidir.	Antrenörüm arkadaşım gibidir.	-,12098	,846
	Antrenörüm öğretmenim gibidir.	-,11225	,916
	Antrenörüm sadece benim profesyonel çalıştırıcımdır.	-,66424*	,002
Antrenörüm öğretmenim gibidir.	Antrenörüm arkadaşım gibidir.	-,00873	1,00
	Antrenörüm anne/babam/ağabeyim gibidir.	,11225	,916
	Antrenörüm sadece benim profesyonel çalıştırıcımdır.	-,55200*	,016
Antrenörüm sadece benim profesyonel çalıştırıcımdır.	Antrenörüm arkadaşım gibidir.	,54326*	,005
	Antrenörüm anne/babam/ağabeyim gibidir.	,66424*	,002
	Antrenörüm öğretmenim gibidir.	,55200*	,016

* p<0,05

Sporcuların antrenörleri ile ilişkilerini nasıl tanımladıkları ve duygusal kötü muameleyle maruz kalma arasındaki ilişki Anova testi ile irdelenmiştir (Tablo 4). “Antrenörüm sadece benim profesyonel çalıştırıcımdır” şikkını işaretleyenlerin “antrenörüm arkadaşım gibidir” (p=,005), “antrenörüm anne/babam/ağabeyim gibidir” (p=,002), “antrenörüm öğretmenim gibidir” (p=,016) şıkları ile aralarında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer şıkların ise kendi aralarında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Tablo 4’e göre duygusal kötü muameleyle daha fazla maruz kalan sporcuların, antrenör ile ilişkisini “sadece benim profesyonel çalıştırıcımdır” şeklinde yorumladıkları görülmüştür (Tablo 4).

Tablo 5. Sporcuların Başarı Dereceleri ile Duygusal Kötü Muameleyle Maruz Kalma Arasındaki Anova Testi Anlamlılık İlişkisi

ASİDKMÖ	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Sig.
Gruplar arasında	1,268	3	,423	,391	,760
Grup içi	363,453	36	182		

Toplam 364,721 339

Sporcuların elde ettikleri başarılar ile duygusal kötü muameleye maruz kalmaları arasında bir ilişkinin olup olmadığını göstermektedir (Tablo 5). Herhangi bir dereceye sahip olmayan, bölgesel, ulusal ve uluslararası başarılarla sahip sporcuların duygusal kötü muameleye maruz kalmalarında bir etki olup olmadığı incelenmiş ve aralarında anlamlı bir ilişki ($p=,760$) olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 6. Sporcuların Antrenörleri ile Çalışma Yılları ve Duygusal Kötü Muameleye Maruz Kalma Arasındaki Anova Testi Anlamlılık İlişkisi

ASİDKMÖ	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması F		Sig.
Gruplar arasında	1,292	3	,431	,398	,754
Grup içi	363,429	336	1,082		
Toplam	364,721	339			

Anket formunda katılımcıların mevcut antrenörleri ile kaç yıldır çalıştıkları sorulmuş ve bu soru ile duygusal kötü muameleye uğrama arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. En az bir yıldan başlayıp dokuz ve daha fazla yıl çalışma şıklarının bulunduğu bu soruya bakıldığında, antrenörleri ile çalışma yılları ile duygusal kötü muameleye uğrama arasında ($p=,754$) anlamlı bir fark bulunamamıştır (Tablo 6).

Tartışma ve Sonuç

Antrenörlerden sporculara dönük olarak gerçekleştirilen duygusal kötü muamelenin sporla ilişkili değişkenler ile incelenmesi çalışmanın temel amaçlarından biridir. Bu anlamda başta sporcuların cinsiyetleri ve branşları olmak üzere, antrenörlerinin cinsiyeti, onlar ile ilişkileri, çalıştıkları yıllar ve sporcuların başarı düzeyleri değişkenleri incelenmiştir. Cinsiyet ile duygusal kötü muamele arasındaki ilişkiye bakıldığında erkek sporcuların kadın sporculara göre ($p=,003$) daha fazla duygusal kötü muameleye maruz kaldıkları görülmektedir. Cinsiyet değişkeni ile ilişkili olarak çeşitli şiddet türlerinin farklı sonuçlar verebildiği görülmektedir. Burada temel hususlardan biri kötü muamele biçimlerinin tanımlanmasında hangi davranışların dikkate alındığı ile ilgilidir (Ohlert, Vertommen, Rulofs, Rau, Allroggen, 2021). Bu konuda Alexander vd. (2011) ve Vertommen vd. (2016; 2022) tarafından yapılmış daha önceki çalışmalar cinsel şiddette kadınların, fiziksel şiddette ise erkeklerin daha fazla mağdur edildiğine dair yaygın bir kanaat oluşturmuş ancak duygusal

kötü muamele ve şiddet ile ilgili kesin bir veri elde edilememiştir. Yine Ohlert vd. (2021) sadece cinsel şiddette kadınların daha fazla mağdur edildiğine dair anlamlı bir farkın olduğunu belirlemiştir. Çalışmamızın verileri ise Hartill vd.’nin (2021) yaptığı çalışma ile paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmaya göre erkek sporcular (%68) duygusal kötü muamele ile birlikte diğer şiddet biçimlerinde de daha fazla mağdur olduklarını göstermiştir. Bu anlamda araştırma cinsiyetle ilgili duygusal kötü muamelenin farklı sonuçlar verebileceğini de göstermektedir.

İncelenen diğer bir veri bireysel sporlar ile takım sporları arasında anlamlı bir fark olup olmadığıdır. Araştırmalarda elde edilen veriler hem ölçek genel puanının hem de alt boyutlar ile spor branşı arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu anlamda sporcuların branşı ve duygusal kötü muameleye maruz kalma arasındaki anlamlı bir farklılık olduğuna dair hipotez doğrulanmamıştır. Daha önce Türkiye’de Çetin ve Hacisoftaoğlu (2023) tarafından cinsel istismar ile ilgili yapılan çalışmada bireysel sporlarda cinsel istismarın daha yaygın olduğu belirlenmiştir. Antrenör ve sporcu arasında bireysel yapılan çalışmalar ve yakınlık (Parent ve Fortier, 2018), takım sporlarına göre alanı denetleyen mekanizmaların eksikliği kötü muamele için risk oluşturabilmektedir. Ancak duygusal kötü muamelenin cinsel şiddet eylemlerine göre daha yaygın olması ve toplumsal olarak daha az tepki çeken özelliği bireysel sporlarda değil takım sporlarında da yaygın olmasına sebebiyet verebilmektedir. Nitekim takım sporları ve bireysel sporlar ile kötü muamele arasında herhangi bir ilişki olmadığını gösteren çalışmalar (Fasting, Brackenridge ve Sundgot Borgen, 2004; Mountjoy, Vertommen, Burrows, Greinig, 2020) bulunmaktadır.

Spor branşlarının yanında sporcuların çalıştıkları antrenörlerin cinsiyeti ile duygusal kötü muameleye maruz kalma arasındaki ilişki de irdelenmiştir. Ölçek genel puanına bakıldığında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak alt boyutlar ile değerlendirildiğinde sadece performansa dayalı aşağılama (PDA) alt boyutunda bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Performansa dayalı kötü muamele alt boyutuna göre erkek antrenörler ile çalışan sporcular, kadın antrenörler ile çalışan sporculara göre ($p=,032$) daha fazla şiddet deneyimlemektedir. Bu durum erkek antrenörlerin sportif performansla ilgili durumlarda daha fazla duygusal şiddet uyguladıklarını göstermektedir. Kötü muamele ile ilgili çalışmalar erkek antrenörlerin farklı kötü muamele biçimlerinde fail olduklarını ortaya çıkarmaktadır (Alexandre, Castro, Gama, Antunes, 2022; Bjørnseth ve

Szabo, 2018; Stirling ve Kerr, 2009). Çalışmada ise duygusal kötü muamelede erkek antrenörler sadece performansa dayalı alt boyutta anlamlı bir fark oluşturmuştur.

Diğer bir veri de sporcuların antrenörleri ile ilişkilerini nasıl yorumladıkları ile duygusal kötü muameleyle maruz kalma arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Antrenör ilişkilerini tanımlama biçiminde ortaya çıkan durum genellikle antrenör ile sıcak ilişkiler içinde olan sporcuların daha az kötü muameleyle maruz kaldıklarını göstermektedir. Antrenörlerini sadece profesyonel çalıştırıcı olarak gören sporcuların “antrenörüm arkadaşım gibidir” ($p=,005$); “antrenörüm anne/babam/ağabeyim gibidir” ($p=,002$); “antrenörüm öğretmenim gibidir” ($p=,016$) şeklinde gören sporcular ile anlamlı bir ilişki görülmüştür. Genel anlamda kötü muamele ve bunun spor kurumuna yansımaya bakıldığında bir yetişkin ya da gücün etkisinde sosyalleşen bireylerin kötü muameleyle daha fazla açık olabileceğini göstermektedir. Yine aşırı güven üzerinden antrenöre verilebilecek sınırsız yetki ve karar alma gücü kötü muamele failine alan açabilmektedir (Brackenridge, 1994; Stirling ve Kerr, 2009). Ancak araştırma verilerinde ortaya çıkan durum değişkenlerin farklı açılardan yorumlanabileceğini göstermektedir. Yine duygusal kötü muamelelerin aynı zamanda fiziksel şiddetle iç içe olması ve fiziksel eylemler ile gerçekleşme ihtimali (Kavanagh, Brown ve Jones, 2017) sporcuların antrenör ile ilişkilerini yorumlamasını etkilemektedir. Nitekim sporcuyla görmezden gelme, onu sportif müsabakalara göndermeme, yedek kulübesine oturtma ve müsabakalardan menetme gibi antrenör merkezli gelişen duygusal kötü muamele biçimlerinin varlığı sporcuların antrenör ile ilişki biçimlerini etkileyen faktörler olmaktadır (Battaglia, Kerr ve Stirling, 2017; Kerr, Stirling ve MacPherson, 2014; Gervis ve Dunn, 2004). Yani sporcuların antrenörlerinin duygusal kötü muamelesine fazla maruz kalmaları, antrenörleri ile ilişkilerini sadece profesyonel düzeyde görmelerine neden olabilme ihtimalini artırabilmektedir. Yine antrenörün şiddetine maruz kalmamaları birincil ilişkiler geliştirmelerini sağlayabilmektedir.

Araştırmada incelenen değişkenlerden olan sporcuların başarı dereceleri ile duygusal kötü muameleyle maruz kalma arasındaki ilişkide anlamlı bir fark ($p=,760$) tespit edilememiştir. Sporcular uluslararası derece/başarı, ulusal derece/başarı, bölgesel derece/başarı ve bunların hiçbirine sahip olmayanlar şeklinde ayrılmış, bu başarı durumu ile duygusal kötü muameleyle maruz kalma arasındaki farklılığa bakılmıştır. Bu konuda daha önce yapılmış çalışmalar, elit düzeyde spor yapıp uluslararası başarıya yaklaşan bireylerin antrenörleri ile daha yoğun

ilişkiler geçirdikçe başta cinsel istismar olmak üzere (Brackenridge ve Kirby, 1997) diğer şiddet biçimlerine daha fazla açık olduğunu göstermiştir (Vertommen vd. 2016; Stirling ve Kerr, 2008). Ancak çalışmada elde edilen verilerde başarı durumu ile antrenörün duygusal kötü muamelesine maruz kalma arasında veya farklı başarı kategorilerinde yer alan sporcular ile duygusal kötü muameleye maruz kalmalarında korelasyonel bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Sporcuların antrenörleri ile çalışma yılları ve duygusal kötü muameleye maruz kalma arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada bir yıldan başlayarak dokuz ve daha fazla yıl antrenörleri ile çalışan sporcular olmuştur. Ancak analiz sonuçlarında bu çalışma yılları ve antrenörün duygusal kötü muamelesine maruz kalma arasında anlamlı bir sonuç ortaya çıkmamıştır.

Daha önce yapılan çalışmalarda görüldüğü gibi duygusal kötü muamele spordaki aktörlerin birçoğunun ve bu aktörlerin en önemlilerinden biri olan antrenör eylemlerinde en yaygın kötü muamele biçimi karşımıza çıkmaktadır. Özellikle diğer kötü muamele biçimlerine göre soyut eylemlerin içinde ortaya çıkması, üzerinde daha fazla düşünmemize neden olmaktadır. Bu anlamda bu çalışmada duygusal kötü muamelenin spor ile ilişkili bazı değişkenlerle incelenmesine odaklanılmıştır. Araştırmanın verilerinden elde edilenlere göre erkek sporcuların daha fazla maruz kaldıkları ve yine performans dayalı aşığılama alt boyutta erkek antrenörlerin duygusal kötü muamelenin failleri olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Ayrıca duygusal kötü muameleye maruz kalan sporcuların antrenörleri ile ilişkilerini profesyonel çalıştırıcının ötesinde görmedikleri belirlenmiştir.

Sonuç olarak duygusal kötü muamele diğer kurumlarda olduğu gibi sporda da yaygın bir şiddet biçimidir ve spor ortamının özelliklerine göre şekillenmektedir. Sporda aktörler arası ilişkilerin niteliği sporla ilişkili birçok dinamiği etkilemektedir ve bu spor ortamına özgü bir kültür geliştirmektedir. Bu noktada özellikle güç ilişkilerinde kurumsal müdahalelerin önemi daha fazla ön plana çıkabilmektedir. İnsanların hakkı olan ve gönüllü katıldıkları spor organizasyonlarında refah içinde yer almaları sporun amacına uygun hizmet etmesini de sağlayabilecektir.

Son olarak spor ortamında yaşanan şiddet, istismar veya kötü muameleye yönelik Türkiye’de yeterli bir literatürün olmadığı ve bu konuda daha fazla bilimsel çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Başta duygusal kötü muamele olmak üzere fiziksel, cinsel, ekonomik, dijital

şiddet biçimlerinin incelenmesi gerekliliğinin yanı sıra bu kötü muamele biçimlerinin farklı aktörler ve sporla ilişkili diğer değişkenlerle ele alınmasının önemli olacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma, Batman Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'nın 2023/02 sayılı toplantı ve 18 no'lu kararı ile onaylanmıştır.

Kaynakça

Alexander, K., Stafford, A. & Lewis, R. (2011). *The experiences of children participating in organised sport in the UK*. Edinburgh: The University of Edinburgh/NSPCC, Child Protection Research Centre.

Alexandre, J., Castro, C., Gama, M. & Antunes, P. (2022). Perceptions of sexual abuse in sport: A qualitative study in the Portuguese Sports Community. *Front. Sports Act. Living*, 4, 838-480. <https://doi.org/10.3389/fspor.2022.838480>

Allen, B. (2008). An analysis of the impact of diverse forms of childhood psychological maltreatment on emotional adjustment in early adulthood. *Child Maltreatment*, 13, 307-312.

Allen, B. (2010). Childhood psychological abuse and adult aggression: The mediating role of self-capacities. *Journal Interpersonal Violence*, 20, 1-18. doi: 10.1177/0886260510383035

Battaglia, A. V., Kerr, G. & Stirling, A. E. (2017). Youth athletes' interpretations of punitive coaching practices. *Journal of Applied Sport Psychology*, 29 (3), 337-352, DOI: 10.1080/10413200.2016.1271370.

Bjørnseth I. & Szabo, A. (2018). Sexual violence against children in sports and exercise: a systematic literature review. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27 (4),365-385. doi: 10.1080/10538712.2018.1477222.

Brackenridge, C. (1994). Fair play or fair game? Child sexual abuse in sport organisations. *Int Rev for Soc of Sport*, 29 (3), 287-298. <https://doi.org/10.1177/101269029402900304>

Brackenridge, C. (2001). *Spoil sports: Understanding and preventing sexual exploitation in sport*. London: Routledge.

Brackenridge, C. & Kirby, S. (1997). Playing safe: Assessing the risk of sexual abuse to elite child athletes. *International Review for the Sociology of Sport*, 32 (4), 407-418. <https://doi.org/10.1177/101269097032004005>

Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji meseleleri*. Ankara: Heretik Yayınları.

Çetin, E. (2022). Antrenör-sporcu ilişkisi duygusal kötü muamele ölçeğinin (ASİDKMÖ) Türkçeye uyarlanması. *Spormetre, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(4), 142-156. doi: 10.33689/spormetre.1133456

Türkiye’de Genç Sporcuların Maruz Kaldığı Duygusal Kötü Muamelenin Spor Kurumu ile İlişkili Değişkenlerle İncelenmesi

Çetin, E. & Hacısofaoğlu, İ. (2023). Türkiye’de çocuk cinsel istismarının spor kurumundaki boyutu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(1), 71-87. doi: 10.33417/tsh.1086828

David, P. (2005). *Human rights in youth sport*. New York: Routledge.

Dever, A. (2015). *Spor sosyolojisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Dietz, C. M., Casey, S. L., Stirling, A. E. & Porter, N. (2015). Development and validation of the coach-athlete relationship emotional maltreatment scale (CAREMS). *Athletic Insight*, 7(3), 209-226.

Eitzen, D. S. (2005). *Sport as microcosm of society*. İçinde D.S. Eitzen (Der.) Sport in contemporary society: An Anthology. Colorado: Paradigm Publishers.

Elias, N. & Dunning, E. (1986). *Quest for excitement. Sport and leisure in the civilizing process*. Oxford: Basil Blackwell.

Elias, N. (2002). Spor ve şiddet üzerine. *Toplumbilim Dergisi*, 16, 89-101.

Ercengiz, M. (2020). *Çocuğun duygusal istismarının sonuçları*. İçinde M. Ercengiz, M.Savcı, E. Uğur (Der.) Çocuğun duygusal istismarı. Ankara: Nobel yayınları.

Fasting, K., Brackenridge, C. & Sundgot Borgen, J. (2004). Prevalence of sexual harassment among Norwegian female elite athletes in relation to sport type. *International Review for the Sociology of Sport*, 39(4), 373-386. doi: 10.1177/1012690204049804

Fasting, K., Chroni, S., Hervik, SE. & Knorre N. (2010). Sexual harassment in sport toward females in three European countries. *International Review for the Sociology of Sport*, 46(1), 76-89. <https://doi.org/10.1177/10126902103762>

Gervis, M. & Dunn, N. (2004). The emotional abuse of elite child athletes by their coaches. *Child Abuse Review*, 13, 215-223. <https://doi.org/10.1002/car.843>

Gervis, M., Rhind, D. & Luzar, A. (2016). Perceptions of emotional abuse in the coach athlete relationship in youth sport: the influence of competitive level and outcome. *Int. J. Sports Sci. Coach*, 11(6), 772-779. doi: 10.1177/1747954116676103.

Glaser D. (2002). Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): A conceptual framework. *Child Abuse & Neglect*, 26(6-7), 697-714. doi: 10.1016/S0145-2134(02)00342-3.

Hart, S. N., Binggeli, N. J. & Brassard, M. R. (1998). Evidence for the effects of psychological maltreatment. *Journal of Emotional Abuse*, 1, 27-28. doi: 10.1300/J135v01n01_03

Hartill, M. (2005). Sport and the sexually abused male child. *Sport, Education and Society*, 10 (3), 287-304. doi: 10.1080/13573320500254869

Hartill, M., Rulofs, B., Lang, M., Vertommen, T., Allroggen, M., Cirera, E., Diketmueller, R., Kampen, J., Kohl, A., Martin, M., Nanu, I., Neeten, M., Sage, D. & Stativa, E. (2021). *CASES: Child abuse in sport: European Statistics, Project Report*. Ormskirk, UK: Edge Hill University.

Hornor, G. (2012). Emotional maltreatment. *J Pediatr Health Care*. 26(6), 436-442. doi: 10.1016/j.pedhc.2011.05.004.

Infurna, M. R., Reichl, C., Parzer, P., Schimmenti, A., Bifulco, A., & Kaess, M. (2016). Associations between depression and specific childhood experiences of abuse and neglect: A meta-analysis. *Journal of affective disorders*, 190, 47-55. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.09.006>

Jowett, S. (2005). The coach-athlete partnership. *The Psychologist*, 18(7), 412-415.

Kavanagh, E., Brown, L., & Jones, I. (2017). Elite athletes' experience of coping with emotional abuse in the coach-athlete relationship. *Journal of Applied Sport Psychology*, 29(4), 402-417. <https://doi.org/10.1080/10413200.2017.1298165>

Kerr, G., Stirling, A. & MacPherson, E. (2014). A critical examination of child protection initiatives in sport contexts. *Social Sciences*, 3(4), 742-757. doi: 10.3390/socsci3040742

Leahy, T., Pretty, G., & Tenenbaum, G. (2002). Prevalence of sexual abuse in organised competitive sport in Australia. *Journal of sexual aggression*, 8(2), 16-36. <https://doi.org/10.1080/13552600208413337>

McGee, R. A. & Wolfe, D. A. (1991). Psychological maltreatment: toward an operational definition. *Development and Psychopathology*, 3(1), 3-18. doi: 10.1017/S0954579400005034.

Mountjoy M, Vertommen T, Burrows K. & Greinig S. (2020). #SafeSport: safeguarding initiatives at the Youth Olympic Games 2018. *British Journal of Sports Medicine*, 54, 176-182. doi: 10.1136/bjsports-2019-101461

Ohlert, J., Vertommen, T., Rulofs, B., Rau, T. & Allroggen, M. (2021) Elite athletes' experiences of interpersonal violence in organized sport in Germany, the Netherlands, and Belgium. *European Journal of Sport Science*, 21(4), 604-613. doi: 10.1080/17461391.2020.1781266.

Olympiou, A., Jowett, S. & Duda, J. L. (2008). The psychological interface between the coach-created motivational climate and coach-athlete relationship in team sports. *The Sport Psychologist*, 22(4), 423-438. doi: 10.1123/tsp.22.4.423

Öztürk, A. (2020). Çocuğa kötü muamelenin psikolojik ve gelişimsel sonuçlarını önlemek. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 27(1), 7-9. doi:10.4274/tjcamh.galenos.2020.47955.

Pankowiak, A., Woessner, M. N., Parent, S., Vertommen, T., Eime, R., Spaaij, R., Harvey, J. & Parker, A. G. (2022). Psychological, physical, and sexual violence against children in australian community sport: frequency, perpetrator, and victim characteristics. *J. Interpers. Violence*, 38(3-4), 4338-4365. doi: 10.1177/08862605221114155.

Parent, S., & Fortier, K. (2018). Comprehensive overview of the problem of violence against athletes in sport. *Journal of Sport and Social Issues*, 42(4), 227-246. <https://doi.org/10.1177/0193723518759448>

Slep, A. M., Heyman, R. E., Snarr, J. D., Foster, R. E., Linkh, D., J. & Whitworth, J., D. (2011). Child emotional aggression and abuse: definitions and prevalence. *Child Abuse and Neglect*, 35(10), 783-796. doi: 10.1016/j.chiabu.2011.07.002.

Spertus, I. L., Yehuda, R., Wong, C. M., Halligan, S. & Seremetis, S. V. (2003). Childhood emotional abuse and neglect as predictors of psychological and

Türkiye’de Genç Sporcuların Maruz Kaldığı Duygusal Kötü Muamelenin Spor Kurumu ile İlişkili Değişkenlerle İncelenmesi

physical symptoms in women presenting to a primary care practice. *Child Abuse Neglect*, 27 (11), 1247-1258. doi: 10.1016/j.chiabu.2003.05.001

Stirling, A. E. & Kerr, G. A. (2008). Elite female swimmers experiences of emotional abuse across time. *Journal of Emotional Abuse*, 7(4), 89-113. https://doi.org/10.1300/J135v07n04_05

Stirling, A. E. & Kerr, G. A. (2009). Abused athletes perceptions of the coach-athlete relationship. *Sport in Society*, 12(2), 227-239. doi: 10.1080/17430430802591019.

Tezcan, M. (2019). Toplumsal değişme ve spor. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 25(2), 617-623. doi: 10.1501/Egifak_0000000595

Theberge N. (1993). The construction of gender in sport: Women, coaching, and the naturalization of difference. *Social Problems*, 40, 301-313. <https://doi.org/10.2307/3096881>

Uğur, E. (2020). *Çocuğun duygusal istismarı ve diğer türleriyle ilişkisi*. İçinde M. Ercengiz, M.Savcı, E. Uğur (Der.). *Çocuğun Duygusal İstismarı*. Ankara: Nobel yayınları.

Wilinsky C. L. & McCabe, A. (2021). A review of emotional and sexual abuse of elite child athletes by their coaches. *Sports Coaching Review*, 10 (1), 84-109, doi: 10.1080/21640629.2020.1775378

Willson, E., Kerr, G., Stirling, A., & Buono, S. (2022). Prevalence of maltreatment among Canadian National Team athletes. *Journal of interpersonal violence*, 37 (21-22), 19857-19879. <https://doi.org/10.1177/0886260521104509>

Vertommen, T., Veldhovenc, N. S., Wouterse, K., Kampenf, J. K., Brackenridge, C., Rhind, D., Neels, K. & Eede, F. (2016). Interpersonal violence against children in sport in the Netherlands and Belgium. *Child Abuse and Neglect*, 51, 223-236. doi: 10.1016/j.chiabu.2015.10.006

Young, K. (2013). *Sport, violence and society*, London: Routledge.

**KORUYUCU AİLE MODELİNDE DUYGUSAL EMEK VE EKONOMİK TUTUM:
İZMİR İLİ ÖRNEĞİ***

Merve AYHAN**

Derya ŞAŞMAN KAYLI***

Öz

Koruyucu aile hizmet modeli; korunma gereksinimi olan çocukların koruyucu ailelerin yanında devlet tarafından verilen ekonomik destekle bakımının sağlandığı bir modeldir. Bu da ortaya iki önemli kavramı çıkarmaktadır: Duygusal emek ve ekonomik tutum. Uygulamada yaygın olan akraba ve yakın çevre koruyucu aile modeli ile süreli koruyucu aile modelinin duygusal emek ve ekonomik tutum boyutunun ortaya konulması amacıyla bu araştırma tasarlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. 30 koruyucu anne ile koruyucu aile hizmetinin yaygın olarak uygulandığı İzmir ilinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde konuyla ilgili literatür taranarak oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Toplanan veriler MAXQDA metin analiz programına aktararak tematik analiz yapılmıştır. Araştırmada koruyucu annelerin duygusal emek düzeylerinde bireysel faktörlerin yanı sıra koruyucu aile birimi, biyolojik aile ve çocuk ile kurduğu ilişkinin etkili olduğu saptanmıştır. Koruyucu aile hizmet modelinin aileler tarafından doğru anlaşılması ailelerin daha az duygusal emek sarf etmelerini sağlamaktadır. Süreçte yaşadıkları korku, kaygı gibi olumsuz duygularla baş etmekte zorlanan aileler daha fazla duygusal emek sarf etmekte ve psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Diğer yandan devlet tarafından sağlanan ekonomik desteğin yönetimi de süreçte etkili bir faktördür. Duygusal emek ve ekonomik tutum hizmetin işlevselliği ve çocuğun iyilik hali açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Koruyucu aile, Duygusal emek, Ekonomik tutum

---

*Bu makale Merve Ayhan'ın Doç. Dr. Derya Şaşman Kaylı danışmanlığında yürüttüğü "Koruyucu Aile Modelinde Duygusal Emek ve Ekonomik Tutum: İzmir İli Örneği" isimli yüksek lisans tez çalışmasının verilerinden üretilmiştir.

**Sosyal Hizmet Uzmanı, Manisa Yeşilay Danışmanlık Merkezi, merve.ayhan_95@hotmail.com; ORCID:0000-0002-3904-4559

***Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, derya.kayli@cbu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7949-2332

Makale Gönderim Tarihi: 04/04/2023, **Makale Kabul Tarihi:** 16/05/2023

Atıf: Ayhan, M. & Şaşman Kaylı, D. (2023). Koruyucu Aile Modelinde Duygusal Emek ve Ekonomik Tutum: İzmir İli Örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 45, 49-91. doi.10.59572/sosder.1277221

Emotional Labor and Economic Attitude in Foster Family Model in İzmir Sample

Abstract

Foster family service model; It is a model in which children in need of protection are taken care of by foster families for a certain fee. This brings out two important concepts: emotional labor, economic attitude. The purpose of this study is to reveal the emotional labor and economic attitude dimension of the relative family foster home care model and the time-limited foster home care model. Qualitative research method and in-depth interview technique were used in the research. Face-to-face interviews were held with 30 foster mothers in İzmir province. During the interviews, a semi-structured interview form, which was formed by scanning the associated literature, was used. Thematic analysis was performed by transferring the collected data to the MAXQDA text analysis program. It was determined that as well as individual factors, the relationship between the foster family unit, the biological family and the child were effective in the emotional labor levels of foster mothers. Understanding correctly of the foster family service model by families enables them to make less emotional effort. Families who have difficulties in coping with negative emotions such as fear and anxiety experience more emotional labor and need psychological support. Emotional labor and economic attitude are very important for the functionality of the service and the well-being of the child.

Keywords: Foster care, Emotional labor, Economic attitude

Giriş

Koruyucu aile modeli; biyolojik ailesi tarafından toplumsal, ruhsal, bedensel ve zihinsel gelişiminin yeterince sağlanamadığı durumlarda koruma altına alınan çocukların başka bireyler tarafından ebeveynlik rollerinin üstlenilmesini içeren bir hizmet türüdür. Devlet koruması altındaki çocuklara yönelik ebeveynlik rollerini üstlenen ve onların bakımını sağlayan bireylere koruyucu aile adı verilmektedir (Yazıcı, 2013, s. 77). Diğer yandan koruyucu aile “çocukların kendi evleri dışında 24 saatlik aile (yerine) bakımı” olarak

tanımlanmıştır (Miller, 2009, s.134). Buradan anlaşılmaktadır ki koruyucu aile hizmeti diğer hizmetlerden farklı olarak bir yandan çocukların biyolojik aileleri ile ilişkisini zedelemeyen biyolojik ailenin iyilik halini arttırmaya çalışırken diğer yandan bu süre zarfında çocuğun aile ortamında büyümesini hedeflemektedir (Erdal, 2014, s.175).

Ailenin çocukla bağ kurduğu, fiziksel ve duygusal olarak bakımını üstlendiği, çocuğu kabullendiği bu hizmet modelinde koruyucu ailelerden devletin ve sistemin birtakım beklentileri bulunmaktadır. Devlet; onlara verdiği sorumlulukları yerine getirmesini, çocuk ile bağ kurarak sağlıklı gelişimini sağlamasını, aldıkları ekonomik desteği çocuk için kullanması beklenmektedir. Aynı zamanda koruyucu ailelerden beklenen, çocuğun yararı doğrultusunda çocuğun biyolojik ailesine dönme ihtimalini kabullenmeleridir. Koruyucu ailelerin bu beklentiler çerçevesinde çocuğun yüksek yararı için kendi duyguları yönetebiliyor olması duygusal emek ve boyutları ile doğrudan ilişkilidir.

Duygusal emek kavramı “insanın bilinçli olarak girdiği çalışma sürecinin, kendi iç dünyasında uyandırdığı izlenim” olarak ifade edilmektedir (Basım ve Beğenirbaş, 2012, s.80). Buradan da anlaşılacağı gibi duygusal emek, bir işi yaparken verdiğimiz emek, çaba, harcadığımız beyin ve beden gücünün yanı sıra duygularımızı ne kadar işin içine kattığımız ile alakalı geniş bir alanı kapsamaktadır. Çocuğun yüksek yararı için gerekirse süreci sonlandırmayı göze almaları beklenen koruyucu aileler, bu süreçte duygusal anlamda oldukça emek harcamaktadırlar. Ancak bu emeğin karşılığı ekonomik destek ile ölçülememektedir. Aileler ise duygusal emeğin karşılanmasını beklemek yerine çocuk ile kurulan duygusal ilişkiyi geleceğe taşımayı hedeflemektedir. Bu hassas süreçte, duygusal emek ve ailelerin ekonomik tutumları çocuğun bakımının kalitesi açısından incelenmesi gereken önemli noktalardır. Ekonomik tutum; koruyucu ailelerin devlet tarafından sağlanan maddi desteği yeterli bulup bulmadıklarıyla ilişkili ile diğer yandan bu ekonomik desteği nasıl yönettiğini de kapsamaktadır. Buradan hareketle koruyucu ailelerde duygusal emek kavramının çalışılması, ailelerin ekonomik tutumlarının ortaya çıkarılması gerektiği düşünülmektedir.

Örgüt psikolojisi bağlamında değerlendirilen duygusal emek kavramı aile kurumu ve çocuk ile kurulan ilişki bağlamında daha önce ele alınmamıştır. Uygulamada yaygın olan akraba ve yakın çevre koruyucu aile modeli ile süreli

koruyucu aile modelinden olan koruyucu ailelerin çocuk yetiştirme sürecindeki duygusal emek ve ekonomik tutumlarının incelenecek olması bu araştırmayı diğer araştırmalardan farklı kılmaktadır. Çalışmada koruyucu ailelerin ekonomik tutum ve duygusal emek boyutlarının anlaşılması; modelin ailelerden beklentileri ile ailelerin beklentilerinin hangi noktalarda kesiştiğini ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Araştırmanın aynı zamanda sosyal hizmet alanına katkı sağlaması diğer çalışmalara kaynak olması açısından da değerli olduğu düşünülmektedir.

Koruyucu Aile Modeli

Koruyucu aile hizmet modeli; “korunma gereksinimi olan çocukların bir aile ortamında eğitim, sağlık, bakım ve yetiştirilme mesuliyetini kısa veya uzun vadeli olarak, ücretli veya gönüllü statüde devlet kontrolünde üstlenen uygun aile ya da bireyler” şeklinde tanımlanmıştır (Koruyucu Aile Yönetmeliği). Korunma gereksinimi olan çocukların fiziksel, psikolojik ve zihinsel gelişimlerini koruyacak, maddi-manevi konularda destekleyecek, sıcak bir aile ortamında büyümelerini sağlayacak önemli bir bakım modelidir. Koruyucu aile hizmetinin amacı “çocuğun yüksek yararı” gözetilerek; ailelerinden ayrı kalmak zorunda oldukları zorlu dönemi minimum zararlarla atlattıklarını sağlamaktır.

Koruyucu aile hizmet modelinin ülkemizdeki ve dünyadaki gelişimine bakıldığında benzer aşamalarda geçerek ilerlediği görülmektedir. İlk zamanlar geleneksel yöntemlerle gönüllüler tarafından sunulan hizmetler zamanla profesyonel hale gelmeye başlamıştır. Öyle ki İngiltere’de koruyucu ailelik, çocukların bakımının üstlenilmesi bir iş olarak algılanmaktadır. Aileler için devlet koruması altındaki çocuklara bakmak bir kazanç yoludur (Kahraman, 2007, s.77). ABD’de ise büyük gruplar halinde bakımın zararları ortaya çıktıktan sonra koruyucu aile kurumu devlet denetiminde desteklenmeye başlanmıştır (Keeler, 2017, s.17). Koruyucu aile tanımı da sayısının artması ile birlikte bir aile türü olarak ele alınmaktadır. Çocuğun sağlıklı gelişimi konusunda işlevsel bir hizmet modelidir (Zastrow, 2013, s.257).

Türkiye’de koruyucu aile uygulamasının ilk başlarda ‘sütannelik, besleme, evlatlık’ gibi yasal dayanağı olmayan ve çocuğu koruma konusunda yetersiz kalan kavramlar üzerinden ilerlediği görülmüştür (Yeşilkayalı, 2015, s.7). Koruyucu aile modelinin ilk uygulamaları ise 1949 yılında kurum bakımı dışında

çocuğun uygun şartlar altında başka ailelerin yanına yerleştirilebileceğinin önünün açılmasıyla olmuştur (Gölcüklü, 1957, s.88). Koruyucu aile hizmetinin bugünkü haliyle uygulamaya geçişi 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile olmuştur. Bu kanun doğrultusunda ilk kez Koruyucu Aile Yönetmeliği çıkarılmıştır (Baysal, 2017, s.48). 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun çıkarılması ile de koruyucu aile kurumu bir koruma tedbiri halini almıştır. Koruyucu aile hizmeti günümüzde 14.12.2012 tarihinde yürürlüğe giren Koruyucu Aile Yönetmeliği (KAY) kapsamında işleyişini yürütmektedir. Bu yönetmelik ile amaçlanan koruyucu aile hizmetinin işleyişini, kurumlara ve koruyucu ailelere düşen sorumlulukları sistemli hale getirmektir. Bu uygulama şekli ile farklı koruyucu aile türleri ortaya çıkmıştır. Çocuklar sadece yabancı ailelerin yanına verilmemekte, akrabaları ya da yakın çevreleri tarafından da koruyucu aile statüsü ile bakımı sağlanmaktadır (Tulay, 1971, s.50).

Akraba ve yakın çevre koruyucu aile türü; çocuğun kan bağı olan akrabaları ya da tanıdığı, iletişim halinde olduğu yakın çevresinde olan ailelerin yanına yerleştirilmesi sonucu oluşan koruyucu aile türüdür (Koruyucu Aile Yönetmeliği). Çocuğun biyolojik ailesine döndürülmesinin mümkün olmadığı ve en uygun hizmet modelinin koruyucu aile olduğu durumlarda uygulamada öncelikli olarak tercih edilen tür akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelidir (Erdal, 2014, s.187). Süreli koruyucu aile modeli; biyolojik ailesi yanına döndürülme imkânı olmayan, akraba ya da yakın çevre koruyucu aile modelinden yararlandırılmamış çocukların başka ailelerin yanına yerleştirilmesi ile oluşan modeldir (Koruyucu Aile Yönetmeliği). Uygulamada en yaygın koruyucu aile modeli süreli koruyucu aile modelidir. Geçici koruyucu aile modeli ise; savcılık kararı ya da valilik oluru ile haklarında acil koruma tedbiri alınmış ancak müdahale planı henüz oluşturulmamış çocukların faydalandırıldığı modeldir. Çocuklar birkaç gün ile en fazla bir ay arasında geçici koruyucu ailelerin yanında kalırlar (Koruyucu Aile Yönetmeliği). Ülkemizdeki uygulamasında geçici koruyucu aile sayısının diğer türlere göre daha az olduğu görülmektedir. Koruyucu aile türlerinden dördüncüsü ise uzmanlaşmış koruyucu aile modelidir. Bu model ile özel zorlukları ve ihtiyaçları bulunan çocukların bakımının sağlanması amaçlanmıştır (Koruyucu Aile Yönetmeliği). Uzmanlaşmış koruyucu aile modeli yurtdışında yaygın olarak uygulanmaktadır. Koruyucu aile hizmet modelinin yurtdışında daha profesyonel bakış açısı ile ele alındığı ancak ülkemizde

geleneksel uygulamalar çerçevesinde koruyucu aile hizmetinin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır (Baysal, 2017, s.57).

Koruyucu aile olma sürecinde; ailelere temel aile eğitimi, birinci kademe eğitimi, ikinci kademe eğitimi olmak üzere eğitimler verilmektedir. Bu eğitimlere katılım ailelerin tercihine bırakılmaktadır (KAY). Eğitimlere katılması; çocuğun ihtiyaçlarının anlaşılması, etkili ebeveynlik noktasında önemlidir (Narey ve Owers 2018, s.22). Koruyucu Aile Yönetmeliği'ne göre çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesinin ardından koruyucu ailelere düzenli ziyaretler gerçekleştirilir ve çocukla uyum süreçleri izlenir. Çocuğun biyolojik ailesi de bu süreçte değerlendirilir ve takip edilir. Biyolojik aile çocuğun bakımını sağlayacak koşulları yerine getirdiğinde ve uygun görüldüğünde çocuk biyolojik ailesine geri döndürülür (Çifçi, 2009, s.55). Koruyucu aile olduktan sonraki süreçte ise çocuğun bakımını üstlenen koruyucu aileler ekonomik destek, sosyal güvence desteği, çocuklara ilişkin harcamalar noktasında desteklenmektedir. Böylece çocuk devlet desteği ile bir aile sıcaklığında büyümektedir. Yapılan bir araştırmada koruyucu ailelere sağlanan ekonomik desteğin miktarı arttıkça hizmetin daha da yaygınlaşacağı ortaya çıkmıştır. Ücretlerdeki bu artış bu işe profesyonel bakış açısıyla yapacak ve bu hizmeti iş olarak görece koruyucu ailelerin önünü açmıştır (Akbulut, 2011, s.107).

Koruyucu Aile Modeli ve Duygusal Emek

Korunma gereksinimi olan çocuğun koruyucu ailelerde devlet tarafından sağlanan belirli bir ücret karşılığında bakımının sağlanması ortaya önemli bir kavramı çıkarmaktadır: Duygusal emek. Bakım sadece belirli zaman aralıklarında yapılan fiziksel hareketleri değil, aynı zamanda bir kabul ve şefkat havasının yaratılmasını da içerir; koruyucu ailenin çocukla empati kurması, sabırlı olması gerekmektedir. Bu içeriğin yaratılması koruyucu aile hizmetinin kalitesini ortaya koymaktadır. İşin kalitesini arttıran, hatta kimi zaman bir parçası olan bu gibi çabalar, literatürde 'duygusal emek' olarak kavramsallaştırılmıştır.

Hocshild duygusal emeği, çalışma yaşamında ortaya çıkan duyguların diğer bireyler tarafından gözlenecek biçimde kontrol edilmesi ve bedensel olarak yansıtılması şeklinde tanımlamıştır (Hocshild, 1983, s.7). Duygusal emek bu anlamda sadece kişinin kendisinin bildiği duygusal süreç olmaktan çıkarak diğer kişilerin kontrolü altına giren bir sürece dönüşmektedir (Aslan ve Mert, 2019,

s.714). Diğer bir tanıma göre duygusal emek “iş gereği duyguların diğer kişiler tarafından gözlenecek şekilde düzenlenmesi ve bu doğrultuda yüzselle ve bedensel gösterimde bulunmasıdır” (Bolton ve Boyd, 2003, s.290). Başka bir tanıma göre ise duygusal emek, karşımızdaki insanı anlama, onunla duygudaşlık kurma çabasıdır (Steinberg ve Figart, 1999, s.9). Duygusal emek, duyguların sadece hissedilmesi ve bedene yansması değil, sosyal hayatta da bir yönü ile kendini ortaya koymasıdır (Thoits, 1989, s.318). Çalıştığı iş ortamının, işverenin, ilişki kurduğu ailesinin veya arkadaşlarının beklentileri sonucu kişiler duygusal emek sarf ederler. Sürdürülebilir ilişkiler ve kişinin iyilik hali noktasında duygusal emeğin hangi boyutta sergilendiği önem arz etmektedir (Barbalet, 2001, s.20).

Duygusal emek üç alt boyutta ele alınmıştır. Bunlar yüzeysel davranış, derin davranış ve samimi davranış boyutlarıdır (Scherer, Zapf, Beitle, Trumpold, 2020, s.46). Yüzeysel davranış; kişilerin içsel anlamda duygularının aynı kalmasına rağmen hissettiklerinden farklı şekilde davranmalarıdır (Grandley, 2000, s.95). Buldukları ortamın gerektirdiği kurallar doğrultusunda davranışlarını düzenlerler (Yang ve Chang, 2008, s.881). Yüzeysel davranış kişilerin çoğunlukla negatif hislerini bastırması; kendilerini iyi hissetmeler bile iyilemiş gibi davranmalarıdır (Grandley, 2000, s.95). Duygusal emeğin derinlemesine davranış boyutunda kişiler yansıtması gereken duyguyu hissetmek için emek sarf eder. Duygularıyla davranışları arasında uyum oluşturur (Tunç, Gitmez, Krespi Boothby, 2014, s.47). Derinlemesine davranış yüzeysel davranıştan ayıran en önemli nokta derinlemesine davranışta kişi yansıttığı duygularını içsel olarak yaşar. Ancak yüzeysel davranışta sergilediği duyguyu hissetmesine gerek yoktur. Kişilerin karşısındaki kişiyi anlayabilmesi, onunla empati kurabilmesi derinlemesine davranışa örnek olarak verilebilir (Çaldağ, 2010, s.27). Samimi davranış boyutu; hislerin samimi şekilde kendiliğinden örgütün beklentileri ile uyusabileceği anlamına gelmektedir. Bu davranış türünde çalışanlar emek ya da çaba sarf etmedikleri için diğer boyutlarına göre daha az duygusal emek harcamaktadırlar (Boothby ve Albayrak, 2015, s.2).

Duygusal emek ile ilgili yapılmış araştırmalara bakıldığında (Kara, 2020; Savaşkan, 2019; Özkaplan, 2009; Boothby, 2015; Çaldağ, 2010; Güngör, 2009; Öz, 2009; Grande, 2003; Scherer, 2020) duygusal emek düzeyini etkileyen birtakım faktörler vardır. Bunlar; duyguların gösterim sıklığı, dikkat, duyguların

çeşitliliğidir (Wharton ve Erickson, 1993, s.460). Duyguların gösterim sıklığı arttıkça harcanan dikkat de artacak ve bu süre zarfında kişi çeşitli duygular yaşayacaktır. Buna bağlı olarak da kişiler daha fazla duygusal emek sarf edeceklerdir (Güngör, 2009, s.172). Duygusal emek üzerinde etkili olan bir diğer etken ise gelir durumudur. Çalışma yaşamında gelir elde etmek amacıyla duygular düzenlenmekte, çeşitli seviyelerde duygusal emek sergilenmektedir (Wong ve Wang, 2009, s.253).

Anne çocuk ilişkisi, içinde pek çok emek türünü barındıran bir bakım işidir. Bir anneden çocuğunun bakımını sağlarken; çocuğunun hem fiziksel hem duygusal ihtiyaçlarını karşılaması beklenir. Dolayısıyla bakım emeği; fiziksel emek ve duygusal emek boyutlarını kapsamaktadır. Duygusal emek annenin bakım veren olarak çocuğu ile kurduğu birebir ilişki ve kurduğu bağı temsil etmektedir (Kalfa, 2010, s.192). Çocuğun koruyucu aile yanında bakılmasının kendine has bir duygu kültürü mevcuttur. Buradaki bakım emeğini diğer çalışma alanlarından ayıran önemli nokta emek sergilenen kişinin emek sunan kişiyle arasındaki duygusal bağıdır (Daly ve Lewis, 2000, s.283). Bu emeğin düzeyi çocuk ile kurulan sevgi bağı ile ilişkilidir. Koruyucu aile modelindeki bakımın profesyonel bir işleyiş mi gerektirdiği yoksa duygusal bakış açısıyla mı ilerlediği tartışılması gereken noktalar (Lappalaine ve Motevasel, 1997, s.191). Ancak şu çok nettir ki; koruyucu aile yanında çocuğun bakımının sağlanması belli ölçüde sevgi ve ilgiyi içermelidir. Bir çocuğun büyümesi sürecinde sarf edilen emeğin ve kurulan duygusal bağı parasal karşılığı bulunmamaktadır. Çocuğun bakımından doğan sorumlulukların anneye yükleniyor olması, bunun kutsal annelik kavramı ile desteklenmesi; süreçte kadının yaşadığı zorlukları, farklı deneyimleri göz ardı etmektedir. Bu da annenin duygusal yükünü arttırabilmekte, ideal anne olma yolunda duygularını ihmal etmesine sebep olabilmekte ve harcadığı duygusal emeği arttırabilmektedir (Daly vd. 2000, 288).

Koruyucu Aile Modelinde Ekonomik Tutum

Koruyucu aile hizmet modeli koruyucu ailelere diğer modellerden farklı olarak çocuğun bakımı karşılığında çocuğun gereksinimlerinin karşılanması amacıyla ekonomik destek sağlamaktadır. Bu ekonomik desteğin amacı çocuğun aile tarafından ekonomik bir yük olarak görülmesini engellemektir (Albayrak, 2019, s.34). Koruyucu ailelere devlet tarafından sağlanan desteği nasıl

yönettikleri, süreçte sergiledikleri tutumları çocuğun bakımının kalitesi açısından önemlidir.

Koruyucu ailelere yapılan ödemeler genelde bir çocuğun ortalama gereksinimlerini karşılayacak miktarda verilmektedir. Örneğin; Koruyucu Aile Yönetmeliği kapsamında okul öncesi 0-3 yaş 600, İlköğretim 1-4 ve 5-8. sınıfı 900, Lise ve dengi okul 1200 ve Yükseköğrenime devam edenler için 2000 gösterge rakamı ile çarpılarak bulunan miktar kadar ödeme yapılmaktadır (Koruyucu Aile Yönetmeliği). Buradaki önemli nokta 'bu işin para için' yapılacağı korkusudur (Şenocak, 2006, s.180). Ülkemizde hâkim olan bu korkunun tam tersine yurtdışı uygulamalarına bakıldığında geçici ve uzmanlaşmış koruyucu aile modeli ile koruyucu ailelikten geçimini sağlayan ailelerin teşvik dildiği görülmektedir (Baysal, 2017, s.58). Ülkemizde koruyucu aile hizmeti profesyonel bir bakış açısıyla ele alınmamaktadır. Bu durum uygulamada yer alan meslek elemanlarının sayıca az oluşuna ve ailelere ödenen ekonomik desteğin yetersizliğine bağlanmıştır (Karataş, 2007). Burada kastedilen profesyonellik; koruyucu ailelerin toplumsal sorumluluk ve görev bilinci ile konuya yaklaşmaları anlamına gelmektedir. Sağlanan ekonomik destek ile ailelerin geçimlerini sağlamaları normaldir. Burada önemli olan ailelerin kendi geçimlerini sağlarken çocuğu ihmal etmeleri, hakları konusunda bilgilendirmemeleridir. Ekonomik destek koruyucu ailelik uygulamasını teşvik eden önemli bir destektir.

Ülkemizdeki koruyucu aile modelinde paranın araç olduğu, amaç olmadığı görülmektedir. Duygusal ilişkinin ve bakım vermenin sonucu gelişen bağlanma duygusu ile bu hizmetin sadece iş olarak görülmesi sürecin kalitesi açısından benzer riskler taşımaktadır. Bu riskleri ortadan kaldırmanın tek yolu koruyucu ailelik sürecinde izleme ve rehberlik çalışmalarını arttırmaktan geçmektedir (Baysal, 2017, s.194).

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi; araştırmanın konusunu bütüncül bir bakış açısı ile ele alarak derinlemesine incelemeyi amaçlayan bir yöntemdir. Probleme konu olan olgunun ya da durumun kendi özelinde ele alınıp, katılımcıların onlara yükledikleri anlamlar çerçevesinde yorumlanmasını sağlamaktadır (Karataş, 2015, s.16). Nitel bir yaklaşımda fenomenolojik (olgubilim) bir modelde gerçekleştirilen bu

araştırmada; koruyucu annelerin koruyucu aile olma sürecinde ve sonrasında yaşadıklarının duygusal emek ve ekonomik tutum çerçevesinde anlamlandırılması amaçlanmaktadır. Fenomenolojik yaklaşım 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve kişilerin gündelik deneyimlerinin altında yatan sebepleri ortaya koymayı amaçlayan bunu yaparken de araştırmacının kendi görüşlerine değil katılımcının deneyimine odaklanması gerektiğini düşünen bir yaklaşımdır (Çilingiroğlu ve Sevecan, 2007, s.61). Araştırma kapsamında toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi yöntemi; katılımcıların ifadelerinin ortak yönlerinin belirlenmesi, aralarındaki ilişkinin saptanmasını sağlayan bir yöntemdir (Karataş 2015). Koruyucu ailelerin ifadeleri kodlara ayrılarak temalar etrafında gruplandırılmıştır ve içerik analizi yöntemiyle derinlemesine incelenmiştir. Bu yöntem ile toplanan veriler sistemli bir şekilde incelenmiş ve araştırmaya esneklik katılmıştır (Bal, 2016, s. 258).

Araştırmanı Evren ve Örneklemi

Türkiye’de 2023 verilerine göre toplam 7548 koruyucu ailenin yanında 9140 çocuğun bakımı sağlanmaktadır. Koruyucu aile sayısının en yoğun olduğu iller arasında ise sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Kayseri, Adana yer almaktadır. İstanbul’da 946, Ankara’da 435, İzmir’de 408, Kayseri’de 341, Adana’da ise 263 koruyucu aile bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı). Ege Bölgesindeki iller arasında koruyucu aile sayısının en fazla olduğu ilin İzmir olması aynı zamanda koruyucu ailelere ulaşılabilirlik noktasında aktif çalışan derneğin olması sebebiyle evren olarak İzmir Koruyucu Aile Derneği’ne üye olan ve faaliyetlerine katılım gösteren koruyucu aileler seçilmiştir.

Araştırmanın örneklemini İzmir Koruyucu Aile Derneği’ne (İZKAD) üye olan; süreli koruyucu aile modelinden 15 koruyucu anne, akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden 15 toplamda 30 koruyucu anne oluşturmuştur. İZKAD İzmir’de kurum bakımında yaşayan daha fazla çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesi, nitelikli koruyucu aile sayısının artırılması ve mevcut koruyucu ailelerle çalışmalar yürütmek amacıyla, arasında koruyucu ailelerin de yer aldığı bir ekiple 21 Haziran 2016 tarihinde kurulmuştur (İzmir Koruyucu Aile Derneği). Bu araştırmada örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden “maksimum çeşitlilik örnekleme” kullanılmıştır. Bir örneklemin seçimi, araştırmacının evren ile ilgili kendi bilgilerine veya çalışmanın amacına bağlı ise bu tür örnekleme amaçlı örneklemedir (Marczyk, 2005, s.255). Amaçlı örnekleme

yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ise araştırmanın problemine dair farklılıkları yansıtacak katılımcıların seçilmesi anlamına gelmektedir. Farklı tipteki katılımcılar seçilerek benzer ya da farklı duygu ve deneyimlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Böylece araştırma problemine dair farklı boyutlar keşfedilecek ve araştırma derinlik kazanacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.200). Örneklem büyüklüğü açısından bakıldığında nitel araştırma yönteminde örneklem sayısını hesaplamada belli bir yöntem olmadığı bilinmektedir. Buradan hareketle araştırmada katılımcı sayısını belirlerken yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilerin çeşitliliği dikkate alınmıştır. Araştırmada koruyucu annelerle yapılan görüşmelerde probleme dayalı olarak sorulan sorulara yönelik ifadelerde tekrarlar oluşmaya başlayınca ve elde edilen verilerde yeterli doygunluğa ulaşıncaya kadar devam edilmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Süreçleri

Veri toplama aracı olarak katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini almayı amaçlayan bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Sosyo-demografik bilgi formu; koruyucu annelerin yaşını, eğitim durumunu, medeni durumunu, varsa eşlerine ait bilgileri, ekonomik durumlarını öğrenmeyi amaçlayan kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ise literatür taranarak elde edilmiş bilgilerden, koruyucu aile yönetmelik ve genelgelerinden, alanda çalışan uzmanların deneyimlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Hazırlanan soru formu belirlenen örnekleme yapılan pilot çalışmasıyla denenmiş ve sorular revize edilerek uygulanabilir hale getirilmiştir.

Araştırma İzmir Koruyucu Aile Derneği'ne üye olan ve faaliyetlerine katılım gösteren koruyucu anneler ile İzmir ilinde yürütülmüştür. Görüşmeler 1 Ağustos - 31 Eylül 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin bir kısmı İzmir Koruyucu Aile Derneği binasında bir kısmı da koruyucu annelerin farklı ilçelerde yaşaması ve çalışmaları sebebiyle saatlerin denk getirilememesinden dolayı katılımcıların tercihlerine bağlı olarak evlerinde ya da bir kafe ortamında gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri ve görüşmenin niteliği açısından görüşme ortamının sessiz ve rahatsız edilmeyecek şekilde olmasına dikkat edilmiştir. Veri toplama sürecine geçildiğinde görüşme öncesinde katılımcılar çalışmanın içeriği, çalışmanın yürütüldüğü üniversite, veri toplama süreci hakkında detaylı şekilde

bilgilendirilmiş; merak ettikleri sorular cevaplandırılmış ve gizlilikle ilgili var olan kaygıları giderilmiştir. Görüşme sırasında katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar araştırmacı tarafından not alınarak toplanmıştır. En uzun görüşme 70 dakika, en kısa görüşme ise 32 dakika sürmüş olup görüşmeler ortalama 48,1 dakika sürmüştür.

Bu araştırmadan edilen bulgular araştırmacının yürütüldüğü İzmir ilindeki İzmir Koruyucu Aile Derneği'ne üye olan ya da dernek ile irtibatta olan koruyucu aileler ile sınırlıdır. Araştırmacı yönlendirici ifadeler kullanmadan soruları sorarak aldığı cevapları doğrudan deşifre etmiştir.

Verilerin Analizi

Toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarılmış, deşifre edilmiş, transkripsiyon işaretleri kullanılarak metin haline getirilmiştir. Deşifre esnasında araştırmacı tarafından not edilmiş katılımcıların jest ve mimiklerine dair notlar da değerlendirilmeye alınmıştır. Elde edilen veriler tümevarımsal tematik analiz yolu ile değerlendirilmiştir. Toplanan veriler ışığında temalar ve kodlar oluşturulmuş, her bir katılımcının verdiği cevaplar temalara işlenmiştir. Verilerin işlenmesi ve analizi için MAXQDA (12) metin analiz programı kullanılmıştır. Programın olanakları kullanılarak kodlama yolu ile deşifre edilen metin sınıflandırılmış ve belirlenen kodlar dahilinde analiz edilmeye hazır hale getirilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu araştırmanın Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 18.01.2019 tarihli 050.01.04 sayılı karar ile etik onayı alınmıştır.

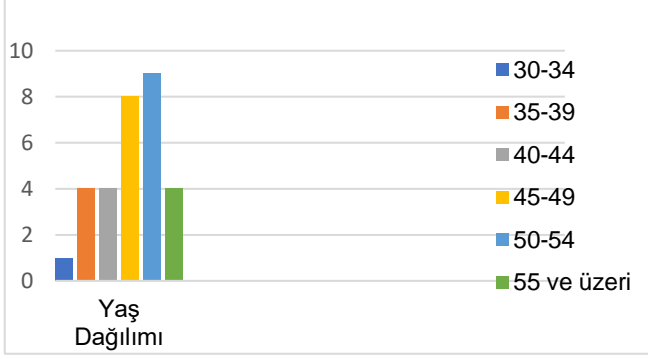
Bulgular

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırma kapsamında 30 koruyucu anne ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. 30 katılımcının 15'i akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden, 15'i de süreli koruyucu aile modelindedir. Akraba ve yakın çevre koruyucu aile olan katılımcılara bakıldığında 10'unun çocuk ile arasında akrabalık bağı yokken 5'inin çocuk ile akrabalık ilişkisi olduğu görülmektedir. Akrabalık bağı olan katılımcılardan biri koruyucu ailesi olduğu çocuğun anneannesi, biri üvey halası, 2'si halasıdır. Bir katılımcı ise halasının torununa koruyucu aile olmuştur.

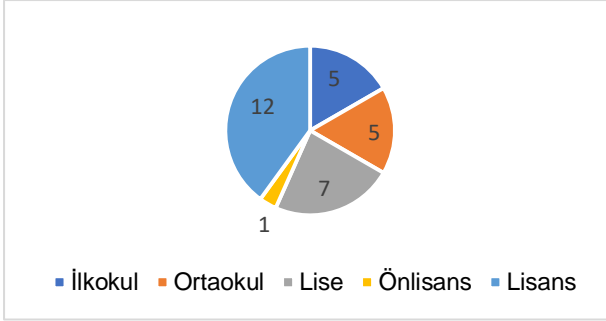

Katılımcıların yaşlarına bakıldığında en küçük katılımcının 33, en büyük katılımcının 59 yaşında olduğu görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Katılımcıların Yaş Dağılımı

Katılımcıların medeni durumları; 25 katılımcı evli, 5 katılımcı bekarıdır. Bekar olanlardan 2'si koruyucu aile olduktan sonra boşanmış ve boşandıktan sonra çocuğun bakımını tek başına üstlenmiştir. Eğitim seviyeleri ise; Şekil 2'de

Eğitim Durumu

Şekil 2: Katılımcıların Eğitim Durumu

görüldüğü üzere 5 katılımcı ilkokul mezunu, 5 katılımcı ortaokul mezunu, 7 katılımcı lise mezunu, 1 katılımcı ön lisans ve 12 katılımcı lisans mezunudur.

Katılımcıların çalışma yaşamına bakıldığında; 10 katılımcı çalışırken, katılımcılardan 13'ü şu an çalışmadığını, 7 katılımcı ise emekli olduğunu belirtmiştir. Koruyucu annelerin eşlerinin hepsi ise çalışmaktadır. Katılımcıların aylık gelirlerine ilişkin soruya verdikleri cevaplara bakıldığında en yüksek aylık gelirin 10.000 TL, en düşük aylık gelirin 2000 TL olduğu görülmektedir. Koruyucu aile modelinin koruyucu annelere sağladığı sağlık güvencesi hakkında faydalanan katılımcılara bakıldığında; katılımcıların 13'ünün koruyucu ailesi olduğu çocuk üzerinden sosyal güvencesinin olduğu; 17'sinin ise olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Katılımcıların biyolojik çocuklarına ilişkin bilgilere bakıldığında 6 katılımcının biyolojik çocuğu yokken 24 katılımcının biyolojik çocuğunun olduğu görülmektedir. Çocuk sahibi olan katılımcılar genelde biyolojik çocuğunun kardeşi olması düşüncesi ile hareket ederken aynı zamanda bir çocuğun hayatına dokunma motivasyonları bulunmaktadır. Bunlardan çocuk sahibi olmayan katılımcıların 1'i akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden, 5'i ise süreli koruyucu aile modelindedir. 9 katılımcının bir biyolojik çocuğu, 9 katılımcının iki biyolojik çocuğu olduğu, 6 katılımcının ise 3 biyolojik çocuğu olduğu bilgisi alınmıştır.

Katılımcıların koruyucu aile olma sürelerine bakıldığında en az süre 4 ay, en uzun süre 16 yıldır. Süreli koruyucu aile modelinden olan katılımcıların koruyucu aile olma süresi en kısa olan 2 yıl, en uzun olan 13 yıldır. Akraba ve yakın çevre modelinden katılımcılara bakıldığında ise en kısa süre 4 ay, en uzun süre 16 yıldır. Koruyucu ailelerin şu an yanlarında kalan ve bakımını üstlendikleri çocuk sayısına bakıldığında 21 katılımcının bir çocuğun bakımını üstlendiği görülmektedir. 3 katılımcı 2 çocuğa koruyucu ailelik yapmaktadır. Benzer şekilde başka bir katılımcı 2'si kardeş 3 çocuğa koruyucu aile olmuşken çocuklardan birinin 7 yıl sonra biyolojik ailesine döndürüldüğünü ve şu an 2 kardeşin bakımını üstlenmeye devam ettiğini belirtmiştir. Bir katılımcı farklı zamanlarda 4 farklı çocuğun bakımını üstlenirken bu çocukların 3'ünün biyolojik ailesine geri döndürüldüğü ve şu an sadece bir çocuğa koruyucu ailelik yaptığı öğrenilmiştir. Bir katılımcının 1,5 yıl bir çocuğun koruyucu ailesi olduktan sonra çocuğun koruyucu ailelik sürecinin sonlandığı ve sonra tekrardan başka bir çocuğa koruyucu aile oldukları bilgisi alınmıştır. Başka bir katılımcı 2 kardeşe koruyucu aile olduğunu ancak bir kardeşin yuvaya geri döndürüldüğünü, diğer çocuğa koruyucu ailelik yapmaya devam ettiğini söylemiştir. Bir katılımcı ise üvey halası olduğu 3 kardeşin bakımını 6 yıl üstlendikten sonra çocukların biyolojik babasına

geri döndürüldüğü bilgisini vermiştir. Son olarak yine bir katılımcı halası olduğu 2 kardeşe koruyucu aile olduğunu ancak kardeşlerden biri ile süreci sonlandırdıklarını belirtmiştir (Tablo 1).

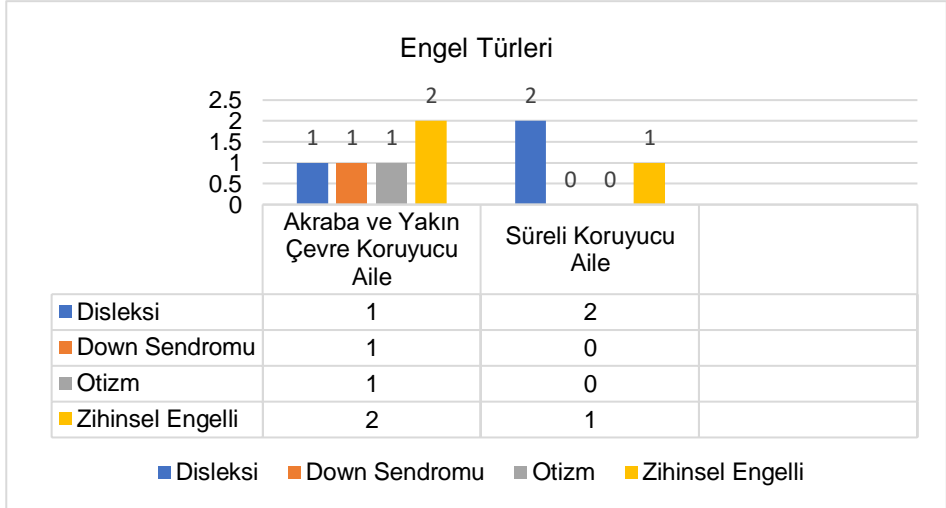
Tablo 1: Katılımcıların Koruyucu Aile Süresine ve Çocuk Sayısına İlişkin Bilgiler

Kodlar	Koruyucu Aile Türü	Koruyucu Aile Olma Süresi	Şu An Bakımı Üstlenilen Çocuk Sayısı
G1	Sürelili	7 yıl	1
G2	Sürelili	9 yıl	1
G3	Sürelili	12 yıl	1
G4	Sürelili	7 yıl	1
G5	Sürelili	5,5 yıl	2
G6	Sürelili	12 yıl	1
G7	Sürelili	2 yıl	1
G8	Akraba ve yakın çevre	7 yıl	1
G9	Sürelili	13 yıl	2
G10	Akraba ve yakın çevre	1 yıl	1
G11	Sürelili	2 yıl	1
G12	Sürelili	5 yıl	2
G13	Sürelili	6 yıl	1
G14	Akraba ve yakın çevre	10 ay	1
G15	Akraba ve yakın çevre	1 yıl 9 ay	1
G16	Akraba ve yakın çevre	10 yıl	1
G17	Akraba ve yakın çevre	8 yıl	1
G18	Sürelili	6 yıl	1
G19	Akraba ve yakın çevre	5 yıl	1
G20	Akraba ve yakın çevre	6 yıl	1
G21	Akraba ve yakın çevre	4 ay	1
G22	Sürelili	13 yıl	1
G23	Sürelili	11 yıl	2
G24	Akraba ve yakın çevre	16 yıl	1
G25	Akraba ve yakın çevre	4 yıl	1
G26	Akraba ve yakın çevre	3 yıl	1
G27	Akraba ve yakın çevre	6 yıl	0

G28	Sürelî	10 yıl	1
G29	Akraba ve yakın çevre	4 yıl	1
G30	Akraba ve yakın çevre	3,5 yıl	1

Koruyucu aile olma sürecinde cinsiyet tercihi olup olmadığı sorusuna 16 katılımcı kız çocuk tercih ettiğini söylemiştir. Bunların 11'i sürelî koruyucu aile modelinden olup 5'i akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelindedir. Erkek çocuk tercih eden katılımcı sayısı ise 2'dir. 12 katılımcı ise cinsiyet tercihinin olmadığını belirtmiştir. 12 katılımcının 9'u akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelindedir. Akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden olan katılımcıların koruyucu aile olmadan önce bakımını üstlendikleri çocukla aralarında akrabalık ilişkisi bulunmasının ya da gönüllü oldukları süreçte aralarında bağ kurulmuş olmasının cinsiyet tercihi yapmamalarında etkili olabileceği düşünülmektedir. Yaş tercihinde de akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden olan katılımcıların yaş tercihlerinin olmadığı, sürelî koruyucu aile modelinden olan 10 koruyucu annenin küçük yaşta çocuk tercih ettikleri görülmüştür.

Koruyucu ailesi oldukları çocukların engel durumuna ilişkin soruya katılımcılardan 8'i engelli bir çocuğun koruyucu ailesi olduğunu söylemiştir.

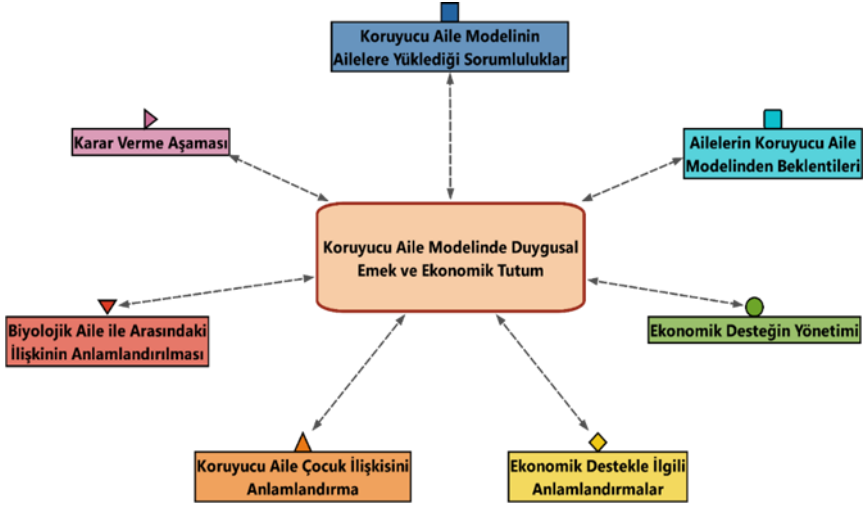
Şekil 3: Koruyucu Ailesi Olunan Çocuğun Engel Durumu

Koruyucu ailelere koruyucu aile olma sürecinde İzmir Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından verilen eğitimlere katılıp katılmadığı sorulduğunda katılımcılardan 4'ü verilen eğitimlere katıldığını, 26'sı ise eğitimlere katılmadığını belirtmiştir. Eğitimlere katılanların 3'ü süreli koruyucu aile modelinden 1'i ise akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelindedir. Eğitimlere katılmayanların katılmama sebeplerine bakıldığında 5'i eğitimlere ihtiyacı olmadığını, 3'ü yoğunlukları sebebiyle katılmadığını, 1'i eğitimler konusunda bilgisi olmadığını, 2'si engelliler üzerine usta eğitici belgesi olduğundan ve daha önce bakım elemanı olarak çalıştığından eğitimlere katılma gereği duymadığını belirtmiştir.

Katılımcılara koruyucu aile olduktan sonra ne tür destekler aldığı sorulduğunda katılımcılardan 13'ü sosyal güvence desteği aldığını; 10'u eğitim, sağlık, kıyafet, kurs vb. giderlerinin karşılandığını; 23'ü ekonomik destek aldığını; 13'ü psiko-sosyal destek aldığını ve uzmanlarına kolayca ulaşımını belirtmiştir. Burada dikkat çeken husus sadece sosyal güvence desteğinin isteğe ve çalışma durumuna bağlı olarak değiştiği, diğer desteklerin tüm ailelere tercihe bağlı olmaksızın sunuluyor olmasıdır. Bu soruya ailelerin sağlanan desteklerle ilgili net bilgilerinin olmaması ya da destek algılarının farklı olması sebebiyle farklı yanıtlar geldiği düşünülmektedir.

Tematik Analiz

Araştırmanın tematik analizinde 7 tema belirlenmiştir. Bunlar; koruyucu aile modelinin ailelere yüklediği sorumluluklar, ailelerin koruyucu aile modelinden beklentileri, ekonomik desteğin yönetimi, ekonomik destekle ilgili anlamlandırmalar, karar verme aşaması, biyolojik aile ile arasındaki ilişkinin anlamlandırılması, koruyucu aile çocuk ilişkisini anlamlandırma (Şekil 4).

Şekil 4: Koruyucu Aile Modelinde Duygusal Emek ve Ekonomik Tutum Modeli

Koruyucu Aile Modelinin Ailelere Yüklendiği Sorumluluklar

Akraba ve yakın çevre koruyucu aileler ile süreli koruyucu aileler modelin kendilerine yüklediği sorumlulukları benzer yoğunlukta olmak üzere 'birimi bilgilendiriyorum' ve 'iyi şekilde yetiştirmeliyim' kodlarıyla tanımlamışlardır. 16 katılımcı koruyucu aile olarak bakımını üstlendikleri çocuk ile birlikte şehir dışına çıkarken veya bir yere giderken, sağlık durumlarıyla ilgili bir sorun olduğunda ve tıbbi müdahale gerektiğinde birimden izin aldıklarını; ayrıca eğitim ve çocuğun gelişim durumlarını kuruma bildirdiklerini ifade etmişlerdir. Diğer yandan en önemli sorumlulukları olarak çocuğu iyi yetiştirmek olduğunu dile getirmişlerdir. Çocuğun ev yaşantısı ve ev yönetimi hakkında bilgi sahibi olmasını, aile ilişkilerini öğrenmesini, çocuğun eğitimine devamının sağlanması gibi kendilerinden birtakım beklentilerin olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu düşüncelerini şu şekilde dillendirmişlerdir:

"Klasik onlar bize bir sözleşme verdiler. Sözleşme de diyor ki işte çocuğa hizmetçi veya dadı kullanmayacaksın, bakımına özen göstereceksin, eğitimini aksatmayacaksın, şehir dışına

gittiğin zaman haberimiz olacak. Aile görüşme sıklığı olarak biz onu belirleyeceğiz” (G14).

“Ne bekliyor; çocuğa eşlik etmek hayatında devletle el ele vererek çocuğa güzel bir hayat sunmak. İyi bir birey olmalarını sağlamak öz bakımlarını insani giderlerini gidermek onu bekliyorlar” (G5).

“Modelin beklentisi çocuklar ev yaşantısını, ev yönetmesini öğrensin. Çünkü kurumda tek düze bir hayat, ev hayatını bilemiyorlar. Gündelik hayatlarını da sürdürüyorlar. Bence bu amaçla yapılmış bir şey. Sevgiyi, aile ilişkilerini, paylaşmayı öğrensinler” (G13).

Ailelerin Koruyucu Aile Modelinden Beklentileri

Koruyucu ailelerin modelden beklentileri; ekonomik desteğin iyi denetlenmesi, çocuğu olmayan ailelere geri dönüşü olmayan çocukların verilmesi, koruyucu ailelerden profesyonel olmaları beklenmemesi, psikososyal desteğin daha etkin hale getirilmesi ve ailelerin iyi değerlendirilmesi/bilgilendirilmesidir. Koruyucu ailelerin en temel beklentisinin ailelerin koruyucu aile olma sürecinde detaylı şekilde bilgilendirilmesi olduğu görülmektedir. Bununla ilişkili olarak da katılımcılar yoğun olarak ihtiyaç duyduklarında etkin bir psikososyal destek almayı beklemektedir. Aynı katılımcı bu iki konuyu şu şekilde dile getirmiştir:

“Sistem sil baştan yeniden düzenlenmeli. Olması gerekiyor ama bu sistemin merkezinde çocuk yok. Çocuk öncelikli olarak yeniden düzenlenmeli. Bakanlıklar multidisipliner bir çalışma yürütmeli. Çocukların özel bilgileri uzun süreli kalacağı kesin olan koruyucu ailelerle mutlaka paylaşılmalı. Bizler çocuklarımızın travmalarını bilmiyoruz. El yordamıyla çocuğu anlamaya, öğrenmeye çalışıyoruz. Aşılarını bilmiyoruz” (G9).

Koruyucu anneler modelden beklentilerini ifade ederken vurguladıkları en önemli nokta kendilerinden profesyonel olmalarını bekledikleridir. Koruyucu aile olmanın temelinde sevginin yattığını, çocuk ile aralarında güçlü bir bağ kurulduğunu ve koruyucu aileliğin bir iş olarak görülmemesi gerektiğini belirtmişlerdir ve şu şekilde dillendirmişlerdir:

"Taşı seviyorsun ya taş seninle bir arada olunca bile onunla bir bağ kuruyorsun yani. Ki bu bir canlı. Nitel olarak bakmak lazım. Bunlar göz ardı edilmemeli bunlar bu kadar dile getirilmemeli lafa gelince siz profesyonel hizmet veriyorsunuz diyorlar ama bu küfür gibi" (G5).

"Profesyonel koruyucu ailelik diye bir şey var. Bizden olmaz. Biz onu desteklemiyoruz. Toplum olarak daha duygusal bir yapıdayız. Profesyonelliğe geçiş o kadar kolay değil. En temel ihtiyaç sevgi derken duygunun içinde olmadığı bir bakım sistemini aile modeliymiş gibi insanlara sunmanın da çok doğru olduğuna inanmıyorum. Bizde fazla duygusalız. Aradaki dengeyi kurmak gerekiyor. " (G9).

Ailelerin koruyucu aile modelinden diğer bir beklentisi ekonomik desteğin denetlenmesidir. Katılımcılar; bazı ailelerin ekonomik gelir için koruyucu aile olduklarını, çocuğun bakımını üstlenmeyen ancak ekonomik desteği duyduktan sonra kan bağı olan çocuğun koruyucu ailesi olmak isteyen ailelerin olduğunu ve bu konuda iyi değerlendirilmelerinin gerektiğini ifade etmişlerdir. Çocuğun bakımında maddi destek sağlanacağını bilmeleri koruyucu ailelerin motivasyonlarını arttırmaktadır. Bir katılımcı şu ifadede bulunmuştur:

"Bu sistem bana iyi geldi, ama ben iyi bir insan olduğum için iyi geldi. Sistem de boşluklar var. Kötü bir insan olsam kötü davranabilirdim. Sırf para için alan aileler var. Bu paraya tamah eden insan o çocuğa nasıl bakar. Akrabalar da para için alıyorlarmış. O konuda büyük açıklar olduğunu düşünüyorum" (G7).

Koruyucu annelerin diğer ortak beklentisi ise biyolojik çocuğu olmayan ailelere geri döndürülme olasılığı olmayan çocukların yerleştirilmesidir. Biyolojik çocuğu olmayan ailelerin ilk olarak evlat edinmek üzere başvurdukları ancak evlat edinme koşullarını sağlamamaları ya da uzun süre evlat edinme sırasını beklemek istememeleri sebebiyle koruyucu aile oldukları görülmektedir. Görüşleri; biyolojik çocuk sahibi olmayan ailelerin çocuğun geri döndürülme sürecini daha zor atlattıkları, biyolojik ailesine geri dönme ihtimali bulunmayan çocukların biyolojik çocuk sahibi olmayan ailelere yerleştirilmesinin daha sağlıklı olacağı yönündedir:

"Ebeveyn olmayan adayların özellikle evlat edindirmeye yönlendirilmesi gerekir. Ya da mümkün olduğu kadar geri döndürülemeyecek çocukların verilmesi gerekiyor. Bu da geri dönüşleri engeller, duygusal bağın güçlü kurulmasını sağlar. Biyolojik ebeveyn olmayanların ilk dile getirdiği kaygısı 'çocuğumu benden alırlar mı?'. İstiyor ki koruyucu ailesi olduğu çocuk tamamen ona ait olsun" (G11).

Koruyucu ailelerin beklentileri biyolojik çocuğun varlığına, annenin çalışma hayatında yer alıyor olmasına ve eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır. Biyolojik çocuğa sahip, eğitim seviyesi yüksek ve çalışan anneler koruyucu aile olma sürecinde süreçle ilgili detaylı bilgilendirmeye ihtiyaç duyduklarını, daha etkin psikolojik destek beklediklerini, ailelerden profesyonel bir yaklaşım beklenmemesi gerektiğini düşünmektedir.

Beklentiyi şekillendiren diğer en önemli nokta ise koruyucu annelerin koruyucu aile olma sürecinde verilen eğitimlere katılma durumudur. Eğitimlere katılmayan katılımcıların bilgi sahibi olmadan sürece başladıkları, bu süreçte zorlandıkları ve psikolojik desteğe daha fazla ihtiyaç duydukları, profesyonel bir biçimde yaklaşmadıkları anlaşılmaktadır. Koruyucu aile birimi tarafından verilen eğitimler; çocuk gelişimi, temel ebeveynlik becerileri, iletişim konuları, travma ve istismar gibi alanlarda koruyucu ailelerin eğitildiği ve bilinçlendirildiği eğitimlerdir. Bu eğitimlere katılmamış koruyucu ailelerin süreçte koruyucu aileliğini üstlendikleri çocukla, varsa biyolojik ailesi ile olan süreci anlamlandırması daha zorlayıcı olabilmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde dillendirmiştir:

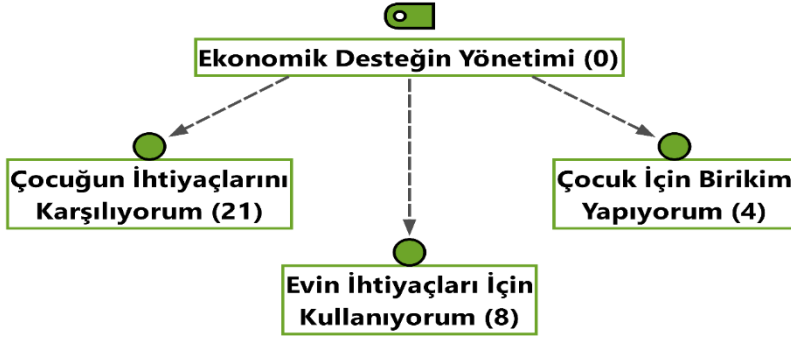
"Eve geldi falan ama genelde iş kapsamında, bu işi daha çok hani ııı yani olması gerektiği için yapıyor ama keşke hani sizler bu konunun uzmanısınız bizleri yönlendirebilirsiniz. Birçok yerde aydınlanabiliriz, daha doğru gidebiliriz. Bizim alanımız değil sonuç itibarıyla, biz sevgiyi veriyoruz vesaire ama bilmediğimiz eminim çok fazla şey var. Keşke böyle biraz daha ıı biraz daha mesela sizin gibi oturup böyle konuşup çocukla da zaman geçirip biraz daha özel olarak ailelerle bu konuda ilgilenilse çok iyi olurdu. Yani süreçte ben açıkçası çok fazla bir ıı şey görmüyorum hani duygusal bir emek görmüyorum" (G25).

Koruyucu aile türünün ailelerin beklentileri üzerindeki etkisine bakıldığında ise süreli koruyucu aile modelinden olan annelerin ekonomik destek

denetlenmeli ve çocuğu olmayan ailelere geri dönüşü olmayan çocuklar verilmeli beklentilerinin akraba ve yakın çevre koruyucu annelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Burada süreli koruyucu ailelerin daha çok evlat edinme yaklaşımıyla koruyucu aile oldukları düşünülmektedir.

Ekonomik Desteğin Yönetimi

Aileler ekonomik destek ile çocuğun ihtiyaçlarına karşıldıklarını, evin ihtiyaçlarına harcadıklarını ve çocuk için birikim yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Şekil 5: Ekonomik Desteğin Yönetimi Teması Kod Alt Kod Bölümler Modeli

Akraba ve yakın çevre koruyucu anneler ile süreli koruyucu anneler sağlanan ekonomik desteği yoğun olarak çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda harcadıklarını; genelde çocuğun eğitim, okul, sağlık giderleri için kullandıklarını, ihtiyaçları karşılamaya yetmediğinde kendileri de destek olduklarını belirtmişlerdir. Evin ihtiyaçlarına kullandığını söyleyen anneler de yine önceliklerinin çocuğunun ihtiyaçları olduğunu ifade etmiştir.

"Bize önemli bir destek ama. En azından çocuğun kendi ihtiyaçlarını karşılıyorum, bana bir yükü olmuyor. Onların desteği ile kendi çocuğumu gönderemediğim okullara, kreşlere gönderiyorum" (G10).

"Bilmiyorum ki, ne bileyim ben 1 milyar 100 mü alıyorum? (Kahkaha atar). Şimdi bunun içinde dersane de var ya net bilmiyorum. Valla ihtiyacım neyse onu yapıyorum. Kızımın ihtiyacı varsa önce onu yapıyorum. Onun ihtiyacı bittikten

sonra kendi ihtiyacımı karşılıyorum. Yani evimde neye ihtiyaç varsa onu karşılıyorum" (G1).

Ekonomik desteğin yönetiminde kadının çalışma hayatında olmasının önemli bir fark yarattığı görülmektedir. Çalışan annelerin 'çocuğun ihtiyaçlarını karşılıyorum' kodunda yoğunlaştıkları görülmüştür. 'Evin ihtiyaçlarını karşılıyorum' kodunda ise çalışmayan katılımcıların yoğunlaştığı görülmüştür. Çalışma hayatında var olan, düzenli bir gelir elde eden koruyucu annelerin koruyucu aile sisteminin sağladığı ekonomik desteği çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda harcaması, çalışmayan koruyucu ailelerin ise bu desteği evin giderlerinde de kullanıyor olması oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde dillendirmiştir:

"Aslında ben çalışsaydım hiç dokunmazdım da onun parasına geleceği için biriktirirdim ama çalışmadığım için bu mümkün olmaz sanırım" (G21).

Ekonomik Destek ile İlgili Anlamlandırmalar

Koruyucu annelerin ekonomik desteği nasıl bulduklarına ilişkin görüşleri sorulduğunda 17 katılımcı sağlanan ekonomik desteği yetersiz bulduklarını, çocuğun okul, eğitim, sağlık ve sosyal giderlerini karşılamaya yetmediğini ifade etmiştir. İki katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Şimdiden sonra yetmeyebilir. Okullar açıldı. Büyüdükçe masraflarda artıyor. Şu an için kendi maaşım ile beraber, 820 sigorta, ikimizin maaşıyla 4965 civarı yatıyor" (G19).

"Şu anda sadece servis ücreti 600 TL, her ay 300 TL'lik kumaş alıyorum. Sadece okul ihtiyaçları 1500 TL. Aktiviteler ve harcamaları dışında" (G29).

Akraba ve yakın çevre koruyucu aile ile süreli koruyucu ailelerin ekonomik destekle ilgili görüşleri farklılaşmaktadır. Akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden olan anneler ekonomik desteği yetersiz buldukları görüşünü daha yoğun ifade etmişlerdir. Süreli koruyucu aile modelinden olan katılımcılar ise 'yeterli buluyorum' kodunda yoğunlaşmışlardır. Akraba ve yakın çevre koruyucu aile ile süreli koruyucu aile modelinden olan katılımcıların ekonomik destek ile ilgili düşüncelerinin beklentilerinin farklı olması dikkat çekicidir. Diğer yandan katılımcılar çocukların bakımını sağlama noktasında ekonomik desteğin yetersiz olduğundan kaynaklı borçlandıklarını dile

getirmişlerdir. Akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden bir katılımcının bu bağlamda ifadesi şu şekildedir:

"Bu zaman diliminde çocuklardan dolayı geçim sıkıntısı yaşadığımdan kredi çekmiştim" (G27).

Karar Verme Aşaması

Koruyucu aileler, koruyucu aile olmaya karar verme aşamalarında bir çocuğun hayatına dokunma düşüncesinin, anne olma isteğinin, çocuğunun kardeş istemesinin ve desteklerden faydalanma düşüncesinin etkili olduğunu söylemişlerdir. Koruyucu annelerin öncelikli motivasyonlarının bir çocuğun hayatına dokunmak olduğu görülmektedir. Katılımcılar koruyucu aile olmaya karar verdikleri süreçte dünyaya bir çocuk getirmenin kolay olduğu ancak dünyaya gelmiş bir çocuğu hayata kazandırmanın daha anlamlı olduğu fikrinden yola çıkarak bir çocuğun elinden tutup topluma yararlı birey haline getirmek istediklerini; çocukluk döneminin çok önemli olduğunu ve bu dönemde bir çocuğa aile olmanın, bir çocuğun hayatını kurtarmanın çok önemli olduğunu ifade etmişlerdir ve şu şekilde dillendirmişlerdir:

"Ya ihtiyacı olan bir çocuğa el uzatmak. Çocukluk dönemi çok önemli çünkü insan hayatta. Üstün Dökmen'in sözü müydü çocukluk anavatanıdır insanın diye çok önemli suçların bütün kötülüklerin çocukluk. Çocukluğu ne kadar iyi çocukluk haline getirebilirsek o kadar iyi bir toplum haline geliriz. Dünya'da da öyle. Öyle düşündüm" (G5).

"Çok güzel hissettiriyor. En azından insanlığa bir şey yapıyorsun. Hiçbir şey yapmasan bile o çocuğun hayatını tutuyorsun. Düşünsene o çocuğun ne bir mahallesi var, ne anası var ne babası var, ama şimdi. Ona o kimliği verdik. Başka ne diyebilirim. Böyle (gülüşmeler)" (G16).

Karar verme aşamasında etkili olan diğer önemli motivasyon ise koruyucu annelerin 'anne olma' duygusunu yaşamak istemeleridir. Biyolojik çocuğun varlığı karar verme aşamasında önemli bir etkidir. Katılımcılar uzun yıllar evlat sahibi olmak için uğraştıklarını, çocuk sahibi olamadıkları için kuruma evlat edinme isteği ile başvurduklarını, sonrasında koruyucu aile sistemini öğrendiklerini ve koruyucu aile olmaya karar verdiklerini ifade etmişlerdir ve şu şekilde dillendirmişlerdir:

"Bizim bir tanıdığımız koruyucu aile olmuş, çocuk almış. Onlar siz de alın dediler. Sonra gelip başvurduk kuruma. Evlatlığa başvurmuştuk. Yaşımız geçtiği için evlatlık vermediler. Koruyucu aileliği anlattılar. Bizde koruyucu aile olduk. Elimizden ailesi alır diye hiç istememiştik aslında. Annesi, babası ölmüş olan olabilir, ailesine geri döndürülmeyecek olan olabilir dediler. Ben ücret istemiyorum, sadece çocuk istiyorum dedim" (G23).

Koruyucu annelerin karar verme aşamasında etkileyen diğer motivasyon ise desteklerden yararlanma düşüncesidir. Koruyucu anneler biyolojik çocukları sebebiyle çalışma hayatlarının olmadığını, koruyucu aile olduklarında hem kazanç elde edip hem de bir çocuğa aile olacakları düşüncesi ile koruyucu aile olmaya karar verdiklerini ifade etmişlerdir ve şu şekilde dillendirmişlerdir:

"Bir de şöyle bir şey hani iş yönünden iş olarak görülüyor ya bu koruyucu ailelik e kendi çocuklarımı okula götürüyorum getiriyorum, evde olmam gerekiyordu. O zaman küçüklükdü. Hem evdeyim hem gördüm görünce seviliyor. Alayım dedim bir tane çocuk. Ben ondan faydalanayım, o benden faydalansın görüşüyle" (G2).

Koruyucu annelerin eğitim durumlarına göre karar verme aşamasındaki ifadeleri incelendiğinde lisans mezunu katılımcıların koruyucu aile olma sürecinde karar vermelerinde yoğunlukta 'bir çocuğun hayatına dokunma' düşüncesinin hakim olduğu anlaşılmaktadır. İlkokul ve ortaokul mezunu katılımcıların 'çocuğum kardeş istedi' kodunda benzer yoğunlukta ifadelerinin olduğu görülmektedir.

Karar verme aşamasında akraba ve yakın çevre koruyucu aileler ile süreli koruyucu ailelerin motivasyonlarının değiştiği görülmektedir. Süreli koruyucu ailelerin yoğunlukta motivasyonlarının anne olma isteği olduğu anlaşılmaktadır. 'Bir çocuğun hayatına dokunmak' motivasyonunu ise akraba ve yakın çevre koruyucu aile modeli ile süreli koruyucu aile modelinden olan katılımcıların benzer yoğunlukta ifade ettikleri görülmektedir. Bir çocuğun hayatına dokunmak, onu yetiştirip topluma faydalı bir birey haline gelmesine sağlamak akraba ve yakın çevre koruyucu aile modeli ile süreli koruyucu aile modelinden olan katılımcıların karar verme aşamalarında en etkili nokta olduğu görülmektedir. Süreli koruyucu

aile modelinden olan katılımcıların karar verme aşamasında anne olma isteklerinin etkili olması dikkat çeken bir noktadır.

Biyolojik Aile ile Arasındaki İlişkinin Anlamlandırılması

Biyolojik aile ile ilişkilerin anlamlandırılmasına yönelik koruyucu annelere biyolojik aile ile süreçleri nasıl değerlendirdikleri sorulduğunda annelerin yoğunluklu olarak çocuk ile biyolojik ailesinin görüşmesini destekledikleri görülmektedir. Diğer yandan biyolojik ailesi ile görüşmesinden çocuğun olumsuz etkileneceğini düşünen ve çocuğu biyolojik ailesinden kıskanan görüşler de bulunmaktadır. Biyolojik ailesi ile görüşmesini destekleyen koruyucu anneler biyolojik ailenin yerini alamayacaklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

"Her ilişkide inişli çıkışlı zamanlar olur. O çocukların en temel aidiyetleri biyolojik aileleri. Bunu kabullenerek şey yapıyorum. Ben aileleriyle görüşmeleri için elimden geleni yapıyorum. Küçük kızımı zaten mümkün olduğunca görüştürüyorum. Çünkü o biyolojik anne kokusuna olan ihtiyaç farklı bir şey. Onlara hiçbir şey vermese bile" (G9).

"Görüşüyor. 6 ayda bir anneyle. Onların yanına gidince gözlerinin içi gülüyor. Babayla da aile ortamında olduğumuz zaman görüşürler. Onların birlikte ve yan yana olmalarını çok isterdim. Mutluluklarını görüyorum çünkü. (G30).

Daha önce koruyucu ailesi olduğu çocuğun biyolojik ailesine dönmesi ile süreci sonlanan ve şu an farklı bir çocuğa koruyucu ailelik yapan bir koruyucu anne bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Kızımın ilgili süreci biyolojik ailesi ile birlikte paralel götürdük. Döndürüleceği aşağı yukarı bir yıldır belliydi. Aileye izinli gitti, geldi. Ben o süreçte disleksi raporu ile ilgili aileyi bilgilendirdim. Bizimkisi başarılı bir dönüş hikayesi. Hem sosyal çalışmacı hem biyolojik aile hem bizim aramızda hiçbir çatışma olmadı. Kimse ona anne deme falan olmadı. Herkes yapıcı şekilde çocuğun yüksek yararına çabaladı. Geçenlerde hatta anne beni aradı; abla bu konuda çok zorlanıyoruz siz ne yapıyordunuz dedi" (G8).

Biyolojik ailesi ile görüşmesinden olumsuz etkileneceğini düşünen ve bu sebeple görüşmesini desteklemeyen koruyucu anneler çocuğun biyolojik ailesi ile

görüştükten sonra kötü etkilendiğini, görüşmelerin ardından çocukları ile olan ilişkilerinde tekrar geriye döndüklerini, emeklerinin boşa gittiğini ifade etmişlerdir. Diğer yandan biyolojik aile tarafından rahatsız edilmekten dolayı kaygılandıklarını da belirtmişlerdir:

"Bir de baba her görüşte şey diyormuş 'sen onlara eziyet et, kuruma bırakacaklar seni, biz oradan alacağız seni, diğer aileye vereceğiz' o yüzden de çocuk bize sürekli eziyet ediyordu. (Peki bu süreci nasıl atlattınız?) Uzman desteği aldık sürekli onu sevdiğimizi söyledik, her şekilde yanındayız dedik. Zaman zaman inandı, zaman zaman karşı çıktı. Mesafeli durdu ama 2 yılın sonunda düzen oturdu." (G12).

Biyolojik aile ile arasındaki ilişkinin anlamlandırılması noktasında çocuğu biyolojik ailesinden kıskandığını belirten koruyucu anneler; çocuğu kendi çocukları gibi benimsediklerini, çocuk sayesinde hayatlarının değiştiğini ifade etmişlerdir ve şu şekilde dillendirmişlerdir:

"Kızım geldikten sonra ben çok şey gördüm, çok şey tanıdım. Onun sayesinde tüm çevrem değişti. Farklı arkadaşlar edindim. Ne bileyim ya bir evlat olarak farkı yokta çevre olarak farklı oldu. O dışardan bir çocuk gibi değil. Hatta ilk seneler çok kıskandım, annesiyle görüşmesini istemedim. Bilmiyorum neden, ama onu kıskandım. Mecburdum annesiyle görüştürmeye" (G1).

Koruyucu annelerin eğitim seviyesinin biyolojik aile ile ilişkileri anlamlandırabilmesi noktasında önemli bir etken olduğu görülmektedir. Lisans mezunu annelerin yoğunluklu olarak biyolojik aile ile görüşmesini destekledikleri, ilkökul mezunu annelerin ise biyolojik aileyi kıskanan ifadelerde daha yoğun şekilde buldukları ortaya çıkmıştır. Koruyucu aile hizmet modeli çocuğun biyolojik ailesi ile görüşmesini destekleyen ve biyolojik aileye mümkünse geri dönüşünü sağlamaya çalışan bir hizmet modelidir. Koruyucu ailelerden de biyolojik ailesi ile çocuğun görüşmesini destekleyen bir tutum içinde olması beklenmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe koruyucu ailelerin biyolojik ailelere yönelik tutumlarının hizmet modelinin beklediği şekilde olduğu görülmektedir.

Koruyucu aile olma süresi de biyolojik aile ile ilişkiler noktasında önemlidir. 6-10 yıl aralığında koruyucu aile olan katılımcılar biyolojik aile noktasında destekleyici bir yaklaşım sergilemektedir. 1-5 yıl aralığında koruyucu aile olan katılımcılar ise biyolojik aile ile görüşmenin çocuklarını kötü etkileyeceği

görüşündedir. Koruyucu aile olma deneyimini yeni tatmış, çocuk ile alışma sürecinde olan ya da henüz tamamlamış katılımcıların biyolojik aile ile görüşmelerinin ardından çocuklarının olumsuz etkileneceğini düşünmelerinin altında kaybetme korkusu yatmaktadır. 5 yıldır koruyucu aile olan bir katılımcı bu durumu kendi açısından şu şekilde dillendirmiştir:

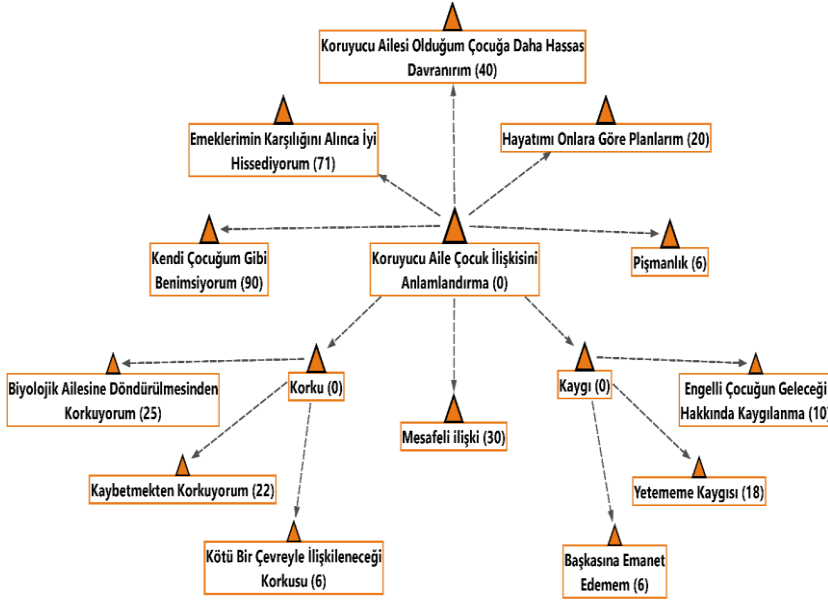
"Annesi geçenlerde geleyim göreyim demiş. 2 yıldır hiç gelmedi inşallah gelmez diye de içimden dua ettim çünkü kadının onu alıp bakma ihtimali çok az şimdi onu görünce biz tekrardan geriye döneceğiz. Onlara dönmemesi için dua ettim gelmesin diye. İleriki zamanda biraz daha büyüyünce, akli başına gelince gelse de fark etmez. Çünkü o zaman bir şeyleri kafasında tartabilir. Şimdi küçük olduğu için mecburen döner" (G11).

Akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden olan anneler çocuğun biyolojik ailesi ile görüşmesini desteklerken, süreli koruyucu aile modelinden olan anneler biyolojik ailesi ile görüşmesinden kötü etkileneceğini düşünmektedir. Akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden olan katılımcıların koruyucu aile olma aşamasında çocuk ile arasında bir akrabalık ilişkisi olduğu ya da çocuğun yakın çevresinden olduğu göz önünde bulundurulduğunda biyolojik ailesi ile görüşmesini desteklemesi anlaşılabilir.

Koruyucu Aile ile Çocuk İlişisini Anlamlandırma

Koruyucu annelerin duygusal emek düzeylerinin belirlenmesinde en önemli nokta koruyucu ailesi olduğu çocuk ile ilişkisinin nasıl olduğudur. Koruyucu anneler koruyucu ailesi oldukları çocuğu kendi çocukları gibi benimsedikleri kodunda yoğunlaşmışlardır (Şekil 6).

Şekil 6: Koruyucu Aile ile Çocuk İlişisini Anlamlandırma Kod Alt Kod Bölümler Modeli

Koruyucu ailesi oldukları çocuğu/çocukları kendi çocuğu gibi benimsediklerini, biyolojik çocuklarından ayırmadıklarını, annelik duygusunu aynı şekilde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada koruyucu aileler çocukların biyolojik ailesine döndürülme korkusunu daha fazla yaşamakta ve duygusal emeğin derinlemesine davranış boyutunu sergilemektedir. Katılımcıların bu kodla ilgili görüşleri şu şekildedir:

"Farkı bir tek doğurmadım. Diğer türlü fark yok. Her şeyiyle ilgileniyorum. Bebekte olsa ilgilendirdim. Doğurmadığımız kalmış, doğurmak önemli değil ki zaten. Ben kendi hamileliğimi hatırlamıyorum bile. Ondan sonrası önemli zaten, yetiştirmek önemli" (G11).

"Kaybetme ile ilgili de korkularım var. Elbette var. Biyolojik çocukları olanlarda bu kaygı daha çabuk geçebiliyor. Ama hiç çocuğu olmamış bizim gibi bekar annelerde çok daha şey oluyor" (G5).

"Çok mutluyum. Kendi çocuğumu bile bu kadar sevemem. Çok seviyorum, çok mutluyum. Bunlar giderse benim yaşamam ya bir gün sürer ya o gün ölürüm. Yaşayamam ben. Mümkünü yok, yaşayamam. (Ağlar)" (G23).

Koruyucu annelerin yoğunlaştığı diğer bir kod 'koruyucu ailesi olduğum çocuğa daha hassas davranırım' kodudur. Biyolojik çocuklarına davrandıkları gibi davranmadıkları, emanet olmaları sebebiyle daha fazla sorumluluk hissettiklerini ifade etmişlerdir.

"Duygulanım olarak emek veriyorsun, anne duygularını aşıyorsun. Zaman içinde ama en başta olmuyor. Şöyle bir fark var. İnsan kendi çocuğunda daha rahat olabilir. O senin, sana ait. Şimdi sonuçta bu emanet. Aynı olduğunu sanmıyorum. Sevilme olarak aynı, sevginin şeyi yok. Her şeye sevgi aynı. Evlat sevgisini hissediyorsunuz. Ama aynı anne çocuk ilişkisinin yaşayamazsınız" (G7).

Koruyucu annelerin süreçte yaşadıkları diğer bir duygu ise kaygıdır. Kaygıyı 'başkasına emanet edemem', 'engelli çocuğun geleceği hakkında endişelenme' ve 'yetememe kaygısı' olarak ifade etmişlerdir. Özellikle engelli bir çocuğa sahip koruyucu anneler çocuklarının gelecekleri hakkında endişe ettiklerini, başkasına emanet edip bir yere bile gidemediklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan engelli bir çocuğun gelişimine eşlik etmek, onları desteklemek, daha az kişinin engelli bir çocuğun bakımını üstlenmek istedikleri için engelli çocukların genelde kurum bakımında büyümeleri ailelerin engelli çocuklara koruyucu aile motivasyonlarındanır. Engelli bir çocuğun koruyucu aileliğini üstlendikten sonra süreçte tüm zorluklara göğüs gerdikleri, emek verdikleri ve emeklerinin karşılığında çocuğun engel oranının düştüğü öğrenilmiştir. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"Benim çocuğum sevgi engelliymiş. Ufacık bir şey olduğunda kafasını duvara vururdu, 3 kelime biliyordu. Sadece 3 kelime. (Ağlar) 3 yaşındayken aldık. Kafasını duvara vurduğunda hayır annecim deyip anlatıyordum tek tek. Böyle böyle şu an %62 olan engel oranı %32'ye düştü. Daha da düşeceğine inanıyorum" (G4).

Yetememe kaygısı ise çocuğun içindeki sevgi boşluğunu dolduramama, ekonomik açılardan yetersiz kalma ile ilişkilendirmişlerdir. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"Ne kadar olursa olsun o tam olarak annesiymişim gibi hissetmeyecek belki ama birebir bakım görecek. Sadece acaba yanlış mı yapıyorum kaygısı vardı. Kaçta yatar, ne yapar bilmediğimden doğru mu yapıyorum diye düşünmüdim. Çözene kadar psikolojim bozuldu" (G26).

Koruyucu aile ve çocuk arasındaki ilişkide diğer önemli nokta ise mesafeli bir ilişkinin varlığıdır. Katılımcılar koruyucu aile olduktan sonra çocuk/çocuklar ile aralarında sorunların olduğunu, koruyucu aile sürecini sonlandırmak ile tehdit ettiklerini, sonlandırma girişiminde bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları ise çocuk ile bağ kurmakta zorlandıklarını, çocuğa karşı sevgisini gösterme konusunda çeşitli kaygılar yaşadıklarını, şımaracağı düşüncesiyle ilgi ve sevgilerini daha az verdiklerini belirtmiştir. Bu durumu şu şekilde dillendirmişlerdir:

"...başımдан aşağı kaynar sular döküldü o anda. Düşündüğüm zaman benim çocuğum daha önemli. Bir taraftan iyilik yapacağım diye kendi çocuğumun hayatını mı karartacağım. Ben sonra uzmanımızı arayıp bunlar anlamıyorlar dedim" (G10).

"Mesela eşim sabah kendisine dedi ki başka ailelerin seni terk etmiş olmasının acısını bizden çıkarma. O şeye getirdi bizi yani çok hat safhada çok zor bir çocuk" (G21).

Koruyucu annelerin süreçte vurguladıkları diğer önemli nokta hayatlarını çocuklara göre planlamak zorunda kalmaları ve bunu fedakarlıkla ilişkilendirmeleridir. Koruyucu aile olduktan sonra hayat düzenlerini değiştirdiklerini, çocuk ile uyum sağlama noktasında kendilerinden vazgeçtiklerini, pek çok fedakarlık yaptıklarını, fiziksel bakım noktasında ve duygusal anlamda sorumluluklarının arttığını ifade etmişlerdir. Bu noktada davranışlarıyla hissettiği duygular arasında fark oluşan koruyucu anneler yüzeysel davranış boyutunda duygusal emek sarf edeceklerdir.

"Eskiden yaptığım pek çok şeyi yapamıyoruz. Eskisi gibi özgür değilim. Buraya gelmek bile benim için bir fedakarlık.

Bu hafta sonu denize gitmek istiyorduk mesela. Bu hafta en rahat edeceğimiz hafta. Bu ikimiz içinde fedakarlık." (G7).

Koruyucu aile çocuk ilişkisinde süreçte ortaya çıkan diğer duygu pişmanlıktır. Koruyucu aile oldukları süreç boyunca duygularının değiştiğini, sevmelerine rağmen zaman zaman pişmanlık duyduklarını belirtmişlerdir ve bu durumu şu şekilde dillendirmişlerdir:

"Duygular çok değişiyor. Güzel şeyler olduğunu gördükçe mutlu oluyorum. Değişmez mi değişir yani. Bazen diyorsun keşke seni almasaydım diye, diyebiliyor insan. O da diyor bana, insanız yani sonuçta" (G2).

Koruyucu annelerin çalışma durumunu süreçteki korku duygusu üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Çalışmayan katılımcılar korku duygusunda çalışan katılımcılara göre daha yoğun ifadelerde bulunmuşlardır. Çocuk ile geçirilen süre arttıkça katılımcıların çocuğun fiziksel ve duygusal bakımı noktasında daha fazla emek harcamaları, aha fazla bağ kurmaları ve birbirlerini benimsemeleri öngörülebilir bir sonuçtur. Dolayısıyla çalışmayan koruyucu annelerin korku duygusunu daha yoğun ifade etmeleri, çocuğa karşı daha hassas davranmaları onlar açısından anlaşılabilir.

Sürelili koruyucu aileler akraba ve yakın çevre koruyucu ailelere göre korku duygusunda daha fazla yoğunlaşmışlardır. Sürelili koruyucu aile modelinden olan katılımcıların kaybetme korkusunu ve biyolojik ailesine döndürülme korkusunu daha yoğun yaşamaları katılımcılar açısından anlaşılabilir. Bu korku beraberinde çocuğa karşı daha hassas davranma davranışını getirebilmektedir.

Kodlar arası ilişki analize bakıldığında; 'mesafeli ilişki' kodu ile ilgili görüş bildirdiklerinde aynı zamanda 'kaybetmekten korkuyorum' kodu ile ilgili de görüş bildirmişlerdir. Bu durum katılımcıların duygusal anlamda çelişki yaşamalarına sebep olmakta ve duygusal emek düzeyini arttırmaktadır. Bir katılımcının ifadesi şu şekildedir:

"Başlangıçta onu alsalar yuvaya bana iyilik etmiş gibi olacaklar diye hissettim. (İtiraf). Ama dün akşam o gitmek zorunda kalsa çok kötü olurum. Ölmem ama üzülürüm. Hayatımda çok kayıp olur. Hayatımın %70'ini kaplıyor şu an. Onu geri vermeyi söylediğim dönemde düşündüm. Birisi alsaydı zorunluluktan verdim der otururdum" (G7).

Biyolojik ailesi ile görüşmesini destekleyen katılımcılar yetememe kaygısını yaşadığını dile getirmişlerdir. Aileler çocuğa özellikle annelik duygusunu hissettirmek konusunda yetersizlik hissettiklerinde çocuğun biyolojik ailesi ile görüşmesini desteklemeleri anlaşılırdır. Ailelerin çocuğun iyilik halini gözetmeleri, kaygılarıyla baş etmeye çalışırken bunu çocuk ve biyolojik aile ilişkisine yansıtılmaya çalışmaları duygusal yüklerinin artmasına sebep olabilmektedir.

Katılımcıların ifade yoğunluklarından yola çıkılarak oluşturulan kod bulutu incelendiğinde katılımcıların en çok kullandığı kodların 'kendi çocuğum gibi benimsiyorum', 'emeklerimin karşılığını alınca iyi hissediyorum', 'bir çocuğun hayatına dokunmak', 'koruyucu ailesi olduğum çocuğa daha hassas davranırım' kodları olduğu görülmektedir.

Şekil 7: Görüşmelerde En Çok Kullanılan Kodlar

Tartışma

Koruyucu aile hizmeti ile ilgili yapılmış araştırmalara bakıldığında koruyucu aile ve çocuk ilişkisine, koruyucu aileliğin meslek elemanları tarafından nasıl algılandığına, koruyucu ailelerin yaşadığı sorunlara ve koruyucu aileliğin nasıl geliştirilebileceğine odaklanıldığı görülmektedir. Duygusal emek kavramı ise daha önce koruyucu aileler üzerinde ele alınmamış; otel çalışanları, banka çalışanları, öğretmenler, bakım elemanları gibi farklı meslek grupları üzerinde

araştırılmıştır. Koruyucu aile hizmetinin duygusal emek ve ekonomik tutum yönüyle daha önce araştırmalara konu olmadığı görülmektedir.

Koruyucu aile modelinde koruyucu annelerin genelde ücretli bir işte çalışmadığı görülmektedir. 2015 yılında yapılan bir çalışmada koruyucu aile olan bireylerin büyük çoğunluğunun (%78.22) herhangi bir işte çalışmıyor olduğu, %21.78'inin ise çalışmakta olduğu görülmektedir. (Yeşilkayalı, 2015, s.67). Bu araştırmaya katılan katılımcılardan 10'u çalışırken, 13'ü şu an çalışmamaktadır ve 7 katılımcı emeklidir. Katılımcıların özellikleri literatürü destekler niteliktedir. Koruyucu annelerin çoğunluğunun ücretli bir işte çalışmıyor olması kadının toplumsal cinsiyet bağlamında özel alan ile sınırlandırılmasının bir sonucudur. Çalışma hayatında aktif olarak yer alan anneler toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev içi işlerden, çocuğun ve evdeki diğer kişilerin bakımından sorumlu olduğu takdirde hissettikleri fiziksel yük ve duygusal yük daha da artmaktadır (Kalfa, 2009, s.197).

Araştırmamıza katılan katılımcılardan çoğu engelli bir çocuğun sorumluluğunu alamayacağını düşünmektedir. Engelli bir çocuğun bakımını üstlenen katılımcıların çoğu ise çocuğun engeli konusunda bilgilendirilmediklerini belirtmişlerdir. Koruyucu ailelere başvuru aşamasında engelli bir çocuğun bakımını üstlenme konusunda görüşlerinin sorulması, kabul ederlerse çocuğun engeline ilişkin bilgilerin verilmesi gerekmektedir. Ancak bu araştırma bulgularını destekler nitelikte diğer araştırmalarda da (Certel, 2019; Baysal, 2017; Şahin Kaya, 2019) aileler bilgilendirilmediklerini belirtmektedir. Koruyucu ailesi oldukları çocuğun engeli konusunda önceden bilgi sahibi olmayan aileler çocuk sağlık problemleri yaşamaya başladığında ve bu durumu öğrendiklerinde zorlu süreçler yaşamaktadırlar. Bu durum çocuk ile kurulan ilişkiyi doğrudan etkilemektedir. Süreçte birden fazla olumsuz duyguyu hazırlıksız şekilde deneyimlenen annelerin daha fazla duygusal emek sarf edeceklerdir.

Koruyucu aile birimi tarafından koruyucu ailelere verilen eğitimlerin çok önemli olmasına rağmen eğitim alan koruyucu aile sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. 30 katılımcı ile yapılan bir çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğu koruyucu aile birimi tarafından verilen eğitimlere katılmadığını ifade etmiştir (Tezel, Demirel, Şahin Kaya, 2018, s.31). Bizim araştırmamıza katılan katılımcıların çoğunluğu koruyucu aile birimi tarafından verilen eğitimlere katılmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın bulguları literatürle benzerlik

göstermektedir. Çocuk ile nasıl iletişim kuracakları konusunda bilgilendirilen ailelere eğitimler ile temel ebeveynlik becerilerinin kazandırılması amaçlanmaktadır. Böylece sorun çözme becerileri gelişen aileler çocuk ile güvenli bir bağ kurabilecekler, çocuğun iyilik halini sağlamaya çalışacaklardır.

Koruyucu aile modeli koruyucu ailelere birtakım sorumluluklar yükleyen ve bunların denetimini sağlayan bir modeldir. Koruyucu ailelerin yoğun olarak koruyucu aile birimini bilgilendirme ve çocuğu iyi şekilde yetiştirme sorumluluğunu hissettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Koruyucu aile hizmetinin ailelerden en önemli beklentilerinden birisi çocuk ile ilgili her gelişmeyi kendilerine bildirmeleri, süreci birlikte yürütmeleridir. Yapılan araştırmaların sonuçları da (Baysal 2017; Koç, 2016) benzer niteliktedir. Çocuk ile ilişki kuran ve kendi çocuğu gibi benimseyen aileler açısından bu durum sorun olarak algılanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında hizmet modelinin bu beklentisi ailelere duygusal açıdan yük oluşturabilmekte ve daha fazla duygusal emek sarf etmelerine sebep olabilmektedir. Araştırmamıza göre koruyucu ailelikten doğan sosyal güvence hakkından yararlanan koruyucu anneler birimi bilgilendirme sorumluluğunu daha yoğun hissetmektedir. Duygusal emek ile ilgili yapılmış bir çalışmada gelir seviyesi arttıkça çalışanların sorumluluklarını daha kolay yerine getirdikleri, daha kolay uyum sağladıkları ve daha az duygusal emek sarf ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Oğuz ve Özkul, 2016, s.147). Koruyucu aile olmaktan doğan sorumlulukların bilincinde olan ve bunları yük olarak görmeyen koruyucu aileler daha az duygusal emek sarf edeceklerdir.

Koruyucu ailelerin koruyucu aile hizmetinden beklentileri ve bu beklentilerin gerçekleşme durumu koruyucu anne çocuk ilişkisi üzerinde etkilidir. Araştırmamızda koruyucu ailelerin beklentisi uzmanların ailelerden profesyonel olmalarını beklememeleridir. Koruyucu anneler koruyucu aileliğin bir iş olarak görülmemesi gerektiğini, çocuk ile güçlü bir bağ kurulduğunu, en önemli şeyin sevgi olduğu söylemişlerdir. İngiltere örneğine bakıldığında koruyucu aileler 'meslek' olarak görmektedir. Ülkemizde ise koruyucu aile hizmetinin araştırmanın bulgularını destekler nitelikte daha çok duygusal temelde değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır (Çifci, 2009, s.54). Koruyucu aile hizmeti temelinde sevgi ve güven ilişkisini barındırmakla birlikte verilen ekonomik destek ve sosyal güvence hakkı ile birlikte profesyonelliği de içeren bir modeldir. Katılımcıların çoğunluğunun koruyucu aileliği manevi boyutta değerlendirdiklerine bakılacak

olursa koruyucu aile biriminin beklentileri ile kendilerinin beklentileri çelişmektedir. İki koruyucu aile modelinin de bu beklentide olması önemli bir noktadır. Süreçte beklentileri karşılanmayan koruyucu anneler daha fazla duygusal emek sarf edilecektir.

Akraba ve yakın çevre koruyucu aileler ile süreli koruyucu ailelerin beklentilerinin farklılaştığı nokta ekonomik desteğin denetlenmesi ve çocuğu olmayan ailelere geri dönüşü olmayan çocukların verilmesidir. Süreli koruyucu aile modelinden olan anneler ekonomik desteğin denetlenmesi gerektiğini, ekonomik desteğin başlangıç motivasyonu olmaması gerektiğini düşünmektedir. Yine süreli koruyucu aile modelinden olan koruyucu anneler biyolojik çocuğu olmayan ailelere geri dönüşü olmayan çocukların verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Tamamı süreli koruyucu ailelerden oluşan bir araştırmanın bulgularına göre katılımcıların %70'inin sürecin sonlanma durumunda çok üzülecekleri, %65'inin onsuz yaşayamayacağını düşündüğü, %20'sinin gelecek kaygısı yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (Akbulut, 2011, s.109). Bu bağlamda süreli koruyucu aile modelinden olan ailelerin beklentileri literatürle benzerlik göstermektedir. Bu durum süreli koruyucu aile modelinden olan katılımcılar ile akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinden olan katılımcıların duygusal emek ve ekonomik boyutta farklı beklentilerinin olduğunu göstermektedir.

Araştırmamıza katılan koruyucu annelerin ekonomik tutumlarına bakıldığında çoğunluğu ekonomik desteği yetersiz bulmaktadır. Sosyal güvence hakkından yararlanmayan katılımcıların ekonomik desteği yetersiz bulduğu görülmektedir. Alan yazına bakıldığında araştırmamızın bulgularını destekler nitelikte çalışmaların (Kahraman, 2007; Erdugan, 2019) olduğu gibi ekonomik desteğin yeterli olduğunda dair görüşlerin yoğun olduğu çalışmaların da (Baysal 2017; Koç 2016; Erdugan 2019) yer aldığı görülmektedir. 2016 yılında yapılmış bir çalışmada duygusal emeği etkileyen bireysel faktörlerden birisi gelir durumu olduğu ve duygusal emek üzerinde doğrudan etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Oğuz vd. 2016, s.142). Ekonomik desteği yeterli bulan süreli koruyucu aileler bu bağlamda daha az duygusal emek sarf edeceklerdir.

Eğitim seviyesi koruyucu aile olma motivasyonu üzerinde etkilidir. Araştırmamıza katılan lise ve üstü eğitim düzeyinde olan katılımcılar toplumsal fayda odaklı düşünerek koruyucu aile olmak istemektedir. Çoğunluğu ilkokul ve ortaokul mezunu olan katılımcılar ile yapılan bir araştırma sonucuna göre

katılımcıların çoğunluğu tekrardan annelik duygusunu tatmak için koruyucu aile olduklarını belirtmişlerdir (Tezel vd. 2018, s.27). Eğitim seviyesi yükseldikçe koruyucu aile hizmeti daha doğru anlaşılmakta ve daha az duygusal emek sarf edilmektedir.

2014 yılında yapılmış bir araştırmada aynı anda farklı duyguları hisseden çalışanların daha fazla duygusal denetime gereksinim duydukları ve daha fazla duygusal emek sarf ettikleri vurgulanmaktadır (Baş ve Kılıç, 2014, s.73). Bizim araştırmamızda da koruyucu annelerin süreçte birden fazla duyguyu deneyimlediği görülmektedir. Literatürle benzer şekilde koruyucu ailelerin duyguları ve davranışları arasındaki dengeyi sağlamaları daha fazla duygusal çaba harcamalarına sebep olmaktadır. Bu noktada çocuk ile aralarındaki ilişkinin sağlam temellerde olduğu koruyucu anneler ile daha mesafeli bir ilişki kurmuş koruyucu annelerin süreçte sergiledikleri duygusal emek birbirinden farklıdır.

Sonuç ve Öneriler

Koruyucu aile modelinde duygusal emek kavramı; koruyucu ailelerin hissettikleri sorumluluk duygusu, beklentileri, koruyucu aile olma motivasyonları, ekonomik tutumları, biyolojik aileye yönelik tutumları noktasında ele alınmış ve koruyucu anne çocuk ilişkisinin görünür kılınması amaçlanmıştır. Bu noktada eğitim seviyesinin ve annenin çalışma durumunun belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Eğitim seviyeleri yükseldikçe koruyucu annelerin daha az duygusal emek sarf ettikleri görülmektedir. Çünkü ailelerin bilinç düzeyi artmakta, duygularını ve süreci daha doğru anlamlandırabilmektedir. Ücretli bir işte çalışmayan koruyucu annelerin çocuk ile geçirilen sürenin artması ile birlikte duygularını gün içerisinde daha fazla denetlemeye ihtiyaç duydukları, böylece daha fazla duygusal emek sarf ettikleri ortaya çıkmıştır.

Koruyucu annelerin koruyucu aile hizmet türünden beklentileri duygusal emek düzeyleri üzerinde etkili olmaktadır. Duygusal bağ ve profesyonellik arasında kalarak daha fazla duygusal emek sarf etmektedirler. Burada ailelerin koruyucu aile eğitimlerine katılması önemlidir. Çünkü koruyucu aile eğitimlerine katılan anneler duygusal denetimlerini daha kolay sağlayarak daha az duygusal emek sarf etmektedirler. Aynı zamanda çocuk ile ilgili detaylı bilgilendirilme beklentileri de duygusal emek üzerinde önemli bir etkidir. Engelli bir çocuğun bakımını üstlenen koruyucu anneler daha fazla duygusal emek sarf etmektedirler.

Bunun sebebi ise araştırmamıza göre çocuğun engeli hakkında daha önceden detaylı bilgilendirilmemeleridir.

Akraba ve yakın çevre koruyucu aile ile süreli koruyucu ailelerin ekonomik tutumları çocuğun ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Vurgulanması gereken nokta ise; akraba ve yakın çevre koruyucu aileler ekonomik desteğin yetersiz olduğunu düşünürken süreli koruyucu aileler ekonomik desteği yeterli bulmaktadır. Süreli koruyucu modelinden olan aileler ekonomik desteğin denetlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Ekonomik desteğin ve ailelerin ekonomik tutumlarının denetlenmesi, çocuğun bakımı noktasında oldukça önemlidir. Ekonomik desteğin yeterli görülmesi, miktarının artırılması ailelerin ekonomik tutumlarını etkileyerek koruyucu ailelerin sarf ettikleri duygusal emek düzeyini de değiştirecektir.

Süreli koruyucu ailelerin koruyucu aile olma motivasyonları çocuk sahibi olmak istemeleridir. Bu doğrultuda geri dönüşü olmayan çocuklar ile biyolojik çocuğu olmayan ailelerin eşleştirilmesini beklemektedirler. Çocuğun biyolojik ailesine döndürülme korkusu yaşayan süreli koruyucu aileler süreçte çocuğun biyolojik ailesi ile görüşmesini desteklememektedir. Bu bağlamda süreli koruyucu aileler tercih etmeseler de biyolojik aile ile görüşmesini sağlamak zorunda kalmakta ve daha fazla duygusal emek sarf etmektedirler.

Çocuk ile güvenli bağ kurmuş, çocuğun beklentilerini kendi beklentileri ile bir ölçüde birleştirmiş ve sorunlarla sağlıklı baş etme yöntemleri geliştirmiş koruyucu annelerin daha az duygusal çaba sarf ettikleri görülmektedir. Çocuğa koşullara bağlı biçimde sevildiğini hissettiren, şımarmasın diye sevdiğini belli etmeyen, bir sorunla karşılaştığında süreci sonlandırmakla tehdit eden koruyucu anneler daha fazla duygusal çaba harcamaktadır. Duygu düzenlemesinde başarılı olan koruyucu anneler ise çocuk ile daha sağlıklı bir ilişki kuracaktır. Koruyucu aileliğin 'çocuğun yolculuğuna bir dönem eşlik etmek' olarak aktarılması önemlidir. Koruyucu aile birimi bünyesinde koruyucu ailelere, çocuğa, biyolojik aileye yönelik psikoterapi hizmetinin ve grup çalışmalarının sunulması önemlidir. Uygulamada yaygın olan iki türe yönelik ayrı müdahaleler edilmelidir. Uzmanlaşmış ve geçici koruyucu aile türlerinin yaygınlaşması noktasında ailelerin bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Koruyucu aile birimi tarafından verilen eğitimlere tüm koruyucu ailelerin katılımı zorunlu tutulmalıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 18.01.2019 tarihli ve 2019/1 sayılı etik kurul onayı ile yapılmıştır.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %60, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). İllere göre koruyucu aile istatistikleri, <https://aile.gov.tr/koruyucu-aile/illere-gore-koruyucu-aile-istatistikleri/>, Erişim Tarihi: 16.05.2023
- Akbulut, S. (2011). *Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu aracılığıyla evlat edinme ve koruyucu aile kurumu*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Albayrak, S. (2019). *Enformel koruyucu aile bakımı üzerine geçmişte bu deneyimi yaşamış kişilerin gözünden bir değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <http://hdl.handle.net/11655/6871>
- Aslan, H. & Mert, İ. S. (2019). Çalışanların duygusal emek düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 713-728.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Barbalet, J. M. (2001). *Emotion, social theory, and social structure: A macrosociological approach*. İngiltere: Cambridge University Press.
- Basım, H. N. & Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma yaşamında duygusal emek: Bir ölçek uyarılama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 77-90.
- Baş, M. & Kılıç, B. (2014). Duygusal emek boyutları, süreci ve sonuçlarının engelli turizm pazarında değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2(2), 67-83.
- Baysal, A. E. (2017). *Koruyucu aile uygulamaları ve sonuçları: İstanbul örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: [info:eu-repo/semantics/openAccess](http://info.eu-repo/semantics/openAccess)
- Bolton, S. & C, Boyd C. (2003). Trolley dolly or skilled emotion manager? Moving on from Hochschild's managed heart. *Work, Employment and Society*, 17(2), 289-308.

- Boothby, M. & Albayrak, P. (2015). Duygusal emek ölçeğinin Türkçeye uyarlaması ve psikometrik özellikleri. *Psikolojik Danışma ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 1-11.
- Bütün, M. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Çocuk Bakım hizmetleri: Farklı Ülke Uygulamaları*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Certel, N. (2019). Koruyucu aile derneklerine üye olan koruyucu ailelerin bu modele ilişkin deneyim ve değerlendirmeleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 147-165.
- Çaldağ, M. A. (2010). *Duygusal Emek Davranışlarının Sağlık Çalışanlarında İş Sonuçlarına Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çifçi, E. G. (2009). Türkiye'de ve dünyada korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(19), 53-66.
- Çilingiroğlu, N. & Sevensan, F. (2007). Sağlık araştırmaları alanında kullanılan niteliksel veri toplama yöntemleri. *Toplum Hekimleri Bülteni*, 26(1).
- Dahling, J. J. & Perez, L. A. (2010). Older worker, different actor? Linking age and emotional labor strategies. *Personality and Individual Differences*, 48(5), 574-578.
- Daly, M. & Lewis, J. (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *The British Journal of Sociology*, 51(2), 281-298.
- Erdal, L. (2014). Türkiye'de sosyal politika ve koruyucu aile hizmet modeli. *Sosyoekonomi Dergisi*, 22(22), 173-192.
- Erdugan, S. (2019). *Koruyucu aile modelin yaşam deneyimleri: Aile sistemleri teorisi temelinde nitelikse bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <http://hdl.handle.net/11655/7961>
- Gölcüklü, F. (1957). "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında" 5387 sayılı kanun ve tatbikattan bir örnek. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 12(2), 84-95.
- Grandey, A. A. (2000). Emotional regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 95.
- Grandey, A. A. (2003). When "the show must go on": Surface acting and deep acting as determinants of emotional exhaustion and peer-rated service delivery. *Academy of Management Journal*, 46(1), 86-96.
- Güngör, M. (2009). Duygusal emek kavramı: Süreç ve sonuçları. *Kamu-İş Dergisi*, 1(1), 167-184.
- Hochschild, A. (1983). *The managed hearth: Commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.
- İzmir Koruyucu Aile Derneği, <https://izmirkoruyucuaille.org.tr/>, Erişim Tarihi: 15.05.2023

- Kahraman, F. (2007). *Türkiye’de çocuk refahı alanında koruyucu aile hizmeti (Sakarya ve Kocaeli örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kalfa, A. (2010). Refah rejimi bağlamında çocuk bakımı hizmetleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, 191-220.
- Kara, S. (2020). *Duygusal emek üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://gcris.pau.edu.tr/bitstream/11499/28555/1/SEMA%20KARA%20D%C3%96NEM%20PROJES%C4%B0.pdf>
- Karataş, Z. (2013). Osmanlı Devleti’nde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Dergisi*, 16, 1-16.
- Kaya, U. & Serçeoğlu, N. (2013). Duygu işçilerinde işe yabancılaşma: Hizmet sektöründe bir araştırma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 36(1), 311-346.
- Keeler, A. L. (2017). Kinship care: Policy and practice in the Shenandoah Valley. *Senior Honors Projects*, 328.
- Koç, T. (2016). *Türkiye’de koruyucu aile hizmetinin etkinliğinin artırılmasına yönelik çözüm önerileri: Türkiye ve Hollanda karşılaştırması*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/599109>
- Koruyucu Aile Yönetmeliği, <https://aile.gov.tr>, Erişim Tarihi: 03.04.2023
- Lappalaine, R. & E, Motevasel, I. N. (1997). Ethics of care and social policy. *Scandinavian Journal of Social Welfare*, 6(3), 189-196.
- Marczyk, G., DeMatteo, D. & Festinge, D. (2018). *Essentials of research design and methodology*. New York: John Wiley & Sons Inc. 2005. Marsh-Carter N, Richardson III B. S, Ash-Brackley L, Cunningham C. B. Virginia Ranks Forty-Ninth of Fifty: The Need for Stronger Laws Supporting Foster Youth. *U. Rich. L. Rev*, 3, 255.
- Miller, L. C. (2009). *Adoption and foster family care. Developmental-behavioral pediatrics*. Philadelphia: Saunders Elsevier.
- Narey, M. & Owers, M. (2018). *Foster care in England*. Digital Education Resource Archive.
- Oğuz, H. & Özkul, M. (2016). Duygusal emek sürecine yön veren sosyolojik faktörler üzerine bir araştırma: Batı Akdeniz uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), 130-154.
- Öz, E. Ü. (2007). *Duygusal emek davranışlarının çalışanların iş sonuçlarına etkisi*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal emek ve kadın işi/erkek işi. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 15-23.

- Savaşkan, Y. & Gökteş Kulualp, H. (2019). Duygusal emek konusunu araştıran lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 18(70), 818-837.
- Scherer, S., Zapf, D. & Beitel, L. A. (2020). Trumpold K. Testing a multidimensional model of emotional labor, emotional abilities, and exhaustion: A multilevel, multimethod approach. *Journal of Occupational Health Psychology*, 25(1), 46.
- Steinberg, R. J. & Figart, D. M. (1999). Emotional labor since: The managed heart. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 561(1), 8-26.
- Şenocak, H. (2006). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 177-228.
- Tezel, Z., Demirel, B. & Şahin Kaya, Z. (2018). Ailelerin koruyucu aile olmaya karar vermelerinde etkili olan etmenler ile koruyucu aile olmanın anlam ve önemi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(43), 15-36.
- Thoits, P. A. (1989). The sociology of emotions. *Annual Review of Sociology*, 5(1), 317-342.
- Tulay, Ş. (1971). Türk aile sistemi içinde koruyucu ailenin yeri ve önemi. *Sosyal Hizmet*, 5(8), 1972.
- Tunç, P., Gitmez, A. & Krespi Boothby, M. R. (2014). Yoğun bakım ve yataklı servis hemşirelerinde duygusal emek stratejilerinin empatik eğilim açısından incelenmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 45-54.
- Ufuk, K. & Özhan, Ç. K. (2012). Duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi: Turist rehberleri üzerine bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 109-130.
- Wharton, A. S. & Erickson, R. I. (1993). Managing emotions on the job and at home: Understanding the consequences of multiple emotional roles. *Academy of Management Review*, 18(3), 457-486.
- Wong, J. Y. & Wang, C. H. (2009). Emotional labor of the tour leaders: An exploratory study. *Tourism Management*, 30(2), 249-259.
- Yang, F. H. & Chang, C. C. (2008). Emotional labour, job satisfaction and organizational commitment amongst clinical nurses: A questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*, 45(6), 879-887.
- Yazıcı E. (2013). *Türkiye'de korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler: Kurum bakım hizmetinden yararlanmış bireyler üzerine bir araştırma*. (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <http://hdl.handle.net/20.500.12397/12091>
- Yeşilkayalı, D. (2015). *Koruyucu aile bireylerinin sosyodemografik özellikleri ile empatik becerileri ve özgeciliği durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <http://hdl.handle.net/20.500.12575/83330>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, G. & Durmaz, G. B. (2019). Pediatri hemşirelerinin empatik eğilim, duygusal emek davranışları ve tüklenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 6(2), 92-100.

Zastrow, C. (2013). *Aile içi sorunlar ve ailelere verilen hizmetler*. Ankara: Nika Yayınevi.

ORTA SINIF BİR İDEOLOJİ OLARAK ANNELİK*

Nurcan Pınar EKE**

Öz

Annelik kadim, kutsal ve değişmez bir olgu addedilse de pek çok dinamiğe bağlı olarak sürekli yeniden inşa edilir. Bu inşa süreci ise büyük oranda ideolojiktir ve *annelik ideolojisi* olarak nitelenebilecek bir yapı dâhilinde gerçekleşir. Annelik ideolojisini ele alırken, toplum içindeki farklı hiyerarşik katmanları ifade eden *sınıf* yapılanmalarına özellikle eğilmek gerekir. Zira tarihsel dönemler, coğrafyalar ya da kültürler bazında ideal anneye atfedilen niteliklerin görünürlüğüyle kıyaslandığında; anneliğin sınıf dolayımı tezahürleri son derece görünmezdir. Oysaki toplumsal yapıda yer alan farklı sınıf katmanlarından her biri, her ne kadar ideoloji aksini sağlamaya çalışsa da anneliği kendi değerleri çerçevesinde biçimlendirir. Yaratılmaya çalışılan genel algı anneliği, biyolojik determinizm kısılcığında düşünmeye ve kadın doğasına atfetmeye bu yolla da *evrensel* bir deneyimmişçesine tek tipleştirmeye eğilimli olsa da annelik mitleri sınıfsal bağlamda çeşitlenir.

Tabiidir ki gebelik ve doğum, günümüzdeki yeni üreme teknolojileri istisnai yapısından ötürü dışarıda bırakılırsa, ilk insandan beri kadın bedenine sıkı sıkıya bağlıdır. Bir canlıyı bedeninin içinde büyütür o bedenden dışarı çıkarmak ve yine bedenin uzuvları vasıtasıyla beslemek anlamında; annelik zaruri bir biyolojik deneyimdir ve evrenseldir. Buraya kadar müphemlik yoktur. Tartışmaya açık olan ise annelik deneyiminin hangi sosyal sınıflarda nasıl ve ne oranda icra edileceğinin çerçevesini çizen ideolojidir ve anneliği ideolojik bağlamıyla kavramak, annelik ideolojisinden doğan normların sınıf eksenli işleyişini anlamak için önemlidir.

---

*Bu makale 2020 yılında Hacettepe Üniversitesi SBE İletişim Bilimleri Anabilim Dalı tarafından kabul görmüş doktora tezime olan "Çocuksuzluk Tercihinin Söylemsel İnşası" adlı çalışmadan türetilmiştir.

**Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, GSTMF, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, npinareke@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2412-947X

Makale Gönderim Tarihi: 16/03/2023, Makale Kabul Tarihi: 25/04/2023

Çalışma, teorik bir zeminde konumlanmakta olup; annelik ideolojisine ve annelik ideolojisinin sınıfsal köklerine dair betimsel bir literatür taraması eşliğinde konuyu tartışmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede anneliğe dair kültürel pratiklerin, orta sınıfın yapısal koşullarıyla ilişkisi ve orta sınıf kadınlık inşasındaki işlevi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Annelik, Annelik ideolojisi, Sınıf, Orta sınıf Kadınlık inşası, Yeni annelik miti, Yeni orta sınıflar

Motherhood as to be a Middle-Class Ideology

Abstract

Although motherhood is considered an ancient, sacred, and unchangeable phenomenon; It is constantly rebuilt depending on many dynamics. This construction process is largely ideological and takes place within a structure that can be described as the *ideology of motherhood*. When considering the ideology of motherhood, special attention should be paid to *class* structures that express different hierarchical layers in society. Because when compared with the visibility of the qualities attributed to the ideal mother on the basis of historical periods, geographies, or cultures; the class-mediated manifestations of motherhood are highly invisible. Each of the different class layers in the social structure shapes motherhood within the framework of its own values, although the ideology tries to provide the opposite. Although the general perception that is tried to be created tends to think about motherhood in the grip of biological determinism and to attribute it to female nature, and to standardize it as if it were a universal experience in this way; maternity myths vary in class context.

Pregnancy and childbirth have been closely tied to the female body since the first human; motherhood is an essential biological experience and is universal. What is open to debate is the ideology that outlines how and to what extent the experience of motherhood will be performed in which social classes. Understanding motherhood in its ideological context is important to understand the class-oriented functioning of norms arising from motherhood ideology.

The study is located on a theoretical ground and aims to discuss the subject with a descriptive literature review on the ideology of motherhood and the class roots of motherhood ideology. In this context, the relationship of cultural practices about motherhood with the structural conditions of the

middle class and its function in the construction of middle-class womanhood will be revealed.

Keywords: Motherhood, Motherhood ideology, Class, Middle-class femininity construction, New mommy myth, New middle classes

Giriş

İçinde yaşadığımız patriarkal pronatalist toplumlar dikkate alındığında kadınlığın annelikten, dolayısıyla çocuktan azade düşünülmediği herkesin malumu olan bir konudur. Oysa çocuk sahibi olmak, farklı cinsiyetler için farklı toplumsal anlamlara denk düşmektedir. Erkeklik, *eylenenler* üzerinden inşa edildiğinden erkeğin çocuk sahibi olup olmaması bir değer ve kimlik kıstası olarak önüne konulmazken; kadınlık, *annelik* üzerinden inşa edildiğinden her kadının 'doğal olarak' anne olmak isteyeceğine dair hâkim bir algı mevcuttur. Eğer ki kadın anne olmuyor ya da olamıyorsa, toplum nezdinde kimliğinin/varlığının sorgulanması ve/ya değersizleştirilmesi yaygın gözlenen bir durumdur.

Bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesi ya da Françoise Heritier (2019)'in adlandırmasıyla *cinsiyetler arası değer ayrımcılığı* olarak okunabilecek bu durumun altında çok temel bir düalite yatmaktadır. "*Erkeğin kim olduğu değil ne yaptığı önemlidir*" diyen yaygın kabule istinaden erkekler nihai ürünün hiç ortaya koymasalar bile etkinlikleriyle, çalışma-üretme-yaratma kapasiteleriyle, eyledikleriyle nitelenmekte ve değerlendirilmektedirler (Rowbotham, 1987, s.89-91). Gittins'in da dikkat çektiği üzere, patriarkal ideolojinin hâkim olduğu toplumsal yapılarda erkekler için temel statü değişikliği emek ordusunda yaptıkları iş çerçevesinde belirlenmekte; kadınlarinsa statülerini çocuk sahibi olarak kazandıkları (Gittins, t.y., s. 96) düşünülmemektedir. Dolayısıyla "*baba olmayan bir erkeğin basitçe toplumsal bir role uygun davranmadığı düşünülürken, kadının kimliğinin gerçekleşmesi(nin) doğrudan anneliğe bağlanıyor*" (Chollet, 2020, s. 117) oluşu; her iki cinsiyetin kimlik inşasının farklı yönlerde seyretmesinde birincil etkindir¹.

---

¹ Bu noktada erkeklik ve güç arasındaki ilişkinin cinsel iktidarla olan bağı akla gelebilir; çocuk sahibi olmayan erkeklerin hükmetme kudretinden yoksunluğu noktasında patriarkal kodlarca ötekileştirilmesinin yaygın olduğu bilinmektedir. Ancak konuşulan çerçevede üremeyen değil, yaşam tarzı tercihleri bağlamında üremeyen erkekler kast edilmektedir. Sözgelimi patriarkal kodlara sıkı sıkıya bağlı bir siyasi parti liderinin çocuksuzluk tercihi böyle bir erkekliğin örneği olarak gösterilebilir.

Kadınlardan, mutlak surette ve mümkünse tüm diğer vasıflardan önce 'anne' olmaları beklenmektedir. Anne olma/olmama meselesi, anneliğin sıklıkla hapsedildiği biyolojik ve/veya psikanalitik determinizm bağlamında ele alınmakta; dolayısıyla konunun kültürel ve ideolojik boyutu, özellikle de sınıfsal bağlamı gözden kaçmaktadır. Oysa anneliğin bir tür kimlik olarak kadınlığı nasıl inşa ettiği sorusuna aranacak yanıt, kadınlık bilgisinin sınıfsallığıyla bağlantılıdır.

Çalışma kapsamında da böyle bir arka plandan yola çıkarak önce annelik ile ideoloji arasındaki ilişki açığa serilmiş; sonrasında ise annelik ideolojisinin sınıfsal bağı irdelenmiştir. Çalışmanın, günümüz orta sınıf kadınlık inşasında anneliğin rolü üzerine yapılan alan tartışmalarına, literatürü tarayan betimleyici yapısıyla, katkı sunacağı düşünülmektedir.

Annelik ve İdeoloji İlişkisi

Annelik kurgulanmış bir anlam evreninin neticesidir. Moore'un ifadesiyle 'anne' kategorisi, tıpkı 'kadın' kategorisi gibi bir kültürel inşadır (aktaran: Kazak, 2009, s.1). Annelik erkek-kadın, zihin-beden, doğa-kültür, akıl-duygu, kamusal-özel ve emek-sevgi gibi ikili karşıtlıklarla tanımlanmakta; böylece, güçlü duygusal bağlılık ve özgeci motifler içeren, sadece aileye ait özel alanda konumlanan, kadının 'doğal' niteliklerinin uzantısı gibi görülmektedir (Glenn, 1994, s.13). Anneliğe dair böyle bir kabul ise, anne olsun olmasın tüm kadınları disipline eden bir ideoloji ve pratikler bütünüyle, kadınların aleyhine işlemektedir (Salman Yıkılmış, 2018, s.85).

Annelik ideolojik bir mevzudur; kutsal ve değişmez addedilse de döneme, kültüre, sosyal ve iktisadi koşullar gibi pek çok dinamiğe bağlı olarak sürekli yeniden inşa edilmektedir. Her ne kadar evrensel bir deneyimmişçesine lanse edilse de sosyal ve kültürel olarak belirlenip biçimlendirilen (Miller, 2010, s.54-55) bir olgudur. Bu belirlenim, zaman içinde anneliğe dair ortaya atılan ölçütlerin doğallaşması ve *annelik ideolojisi* adı altında tanımlanan normlar düzenine kapı aralaması ile gerçekleşmektedir. Glenn'in vurgulandığı üzere, anneliği doğal olan olarak tasvir etmek, kadını biyolojik çoğalmaya hapseden patriarkal bir ideolojidir ve kadının annelik dışındaki kimliğini/kişisel özelliklerini inkâr etmektedir (Glenn, 1994, s.9). Bu durumsa anneliğin kadınların yaşamındaki en üstün maddi ve manevi başarı olarak romantize ve idealize edilmesini kolaylaştırmakta; (mitlerin aksine) kadınlar ancak anne olduklarında sosyal açıdan değerlerini düşüren ve onları hane içinde birer birey olarak görmeyi güçleştiren günlük görevlerle yüzleşmektedir. Annelik görevleri toplumsal olarak reçete edildiğinden, kadınlar iyi anneliğin ne derece zor olduğunu da ancak anne olunca

öğrenmektedir (Phoenix ve Woollett, 1991, s.13). Ayrıca olağanlaştırılan kutsal-iyi-fedakâr-cefakâr annenin karşısına ya ahlaksız-kötü-sorumsuz-bencil anne ya da zevk düşkün-cinsel açıdan aktif-bağımsız-kariyerist erkeksi kadın figürü oturtulmakta ve her ikisi de toplum nezdinde istenmeyen/öteki olarak kodlanmaktadır. Bu ve benzeri açılardan annelik ideolojisi, ideolojinin genel niteliklerini² taşımakta ve paralel şekilde yorumlanabilmektedir. Söz gelimi, Phoenix ve Woollett'in belirttiği gibi, (her egemen ideolojide olduğu üzere) anneliğe ilişkin hangi durumların uygun olup olmadığına dair analizlerde fikirler nadiren sorgulanmaktadır, zira (hegemonik yapılarından ötürü) doğal ve normal kabul edilmektedir. Dolayısıyla anneliğin nasıl anlaşıldığı ve kadınların kendilerini anne olarak nasıl gördüğü soruları, belli tarihsel dönemler ile belli fikirlerin ön plana çıktığı ideolojik koşullar bağlamında yanıt aranması gereken konulardır (Phoenix ve Woollett, 1991, s.6).

Annelik ideolojisinin temel yapı taşları, doğallaştırma ve kutsallaştırma etrafında örülen annelik mitleridir. Mitler, anneliğin ideolojik yapısını göz ardı etmede ve anneliği *doğallaştırma*³da son derece işlevsel araçlardır. İdeolojiler, daima mitlerle desteklenir ve değişmez gözükürler ama değişkendirler. Annelik ideolojisi de tarihsel ve özellikle sınıfsal olarak değişmiştir. Örneğin, kapitalizmle birlikte güç kazanan kültür-doğa analogisine dayalı yaklaşım, orta sınıf/heteroseksüel/beyaz erkeği kültürün alanına dâhil ederken; -özellikle işçi sınıfından- kadını doğaya yakın, işlenmemiş, ham yaratık olarak konumlandırmaktadır. Bu ise kadını ikincilleştirmeye olduğu kadar, kadınlar arası farklılıkları da doğa/kültür ikiliğine uygun bir hiyerarşik dizilim içinde kavramaya yol açmaktadır; kültürün alanına adım atabilmiş orta

² Tüm ideolojiler yakınlık, öncelik, geçirgenlik ve orantılılık etrafında şekillenir. *Yakınlık*, kavramların kendi başlarına anlam ifade etmediğini aksine çevreleyen kavramlarla belli bir fikir çerçevesi bağlamında anlaşılabilir olduğunu belirtmektedir. *Öncelik*, kavramların birikteliğinin bir toplumun kullanımına sunulmuş fikir dağarcığı olarak mevcudiyetini ancak ideolojinin vurgulamak istediklerini seçip bunları hiyerarşik biçimde düzenlemesini ifade etmektedir. *Geçirgenlik*, ideolojilerin fikir, kavram ve kavrayış bakımından karşılıklı olarak dışlayıcı olmadıklarını; çok sayıda temas noktasında birbirleriyle kesiştiklerini dile getirmektedir. *Orantılılık* ise her bir ideoloji için belirli bir temaya ya da kavramlar kümesine ayrılmış görece uzamı imlemektedir ki bu kısmen bir ideolojinin savlarını nasıl sunmak istediği meselesidir (Freedon, 2011, s. 86-91). Bu unsurlar herhangi bir ideolojiyi analiz etmede yol göstericidir.

³ Brym, doğallaştırmayı (naturalization), toplumsal kurumları birer 'kültürel icat' olarak ele almak yerine, onları doğal gereksinimlerin sonucunda ortaya çıktıkları inancıyla haklılaştıran ve sorgulanmaksızın kabullerini sağlayan bir süreç olarak tanımlamakta ve toplumsal yaşamda en çok cinsiyet ile cinsellik alanlarında gözlemlendiğini vurgulamaktadır. Brym'a göre fizyolojik ve biyolojik temelleri olsa da cinsiyeti ve cinselliği adlandırma, tanımlama, teşvik etme, bastırma kısacası biçimlendirme süreçlerimiz bütünüyle kültürelirdir (Brym, 1998, s. 75-76). Kültür ise insanlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin zemini olduğu kadar aynı zamanda bir tahakküm kaynağıdır (Swartz, 2011, s. 11); dolayısıyla tarafsız değildir, sınıfsal içkinliklerden ve analojilerden beslenmektedir.

sınıftan 'hanımlar' ve doğanın boyunduruğunda kalmış denetimsiz cinsel hazları ve sömürülen emeğiyle ötekiler, 'kadınlar' (Davidoff, 2016, s.14-15). Kadını bu şekilde hem erkeğin karşısındaki *öteki* hem de *ötekinin ötekisi* olarak ayrıştırmak, anneliği bir anlam ve değer hiyerarşisi içinde kavramaya neden olmaktadır. Söz gelimi, işçi sınıfından ya da alt sınıflardan kadının anneliği 'cehalet'le; orta sınıftan kadının anneliği 'bilinç'le eş tutulduğunda toplum nezdinde kabulü de farklılaşmaktadır. Ya da anne olan bir kadın karşısında anne olmayan, daima 'eksik' ve 'kusurlu' algılanmaktadır. Bu ise bir güç/iktidar sorunudur ve ideoloji ile ilintili bir mevzudur. Dolayısıyla tam da burada altını çizmek gerekir ki, pratikte sınıfsal farklara yaslanan başka başka annelik tarzları ve söylemleri empoze eden bir ideolojik yapı olmasına karşın, anneliğin tüm kadınları birleştiren yekpare bir biyolojik gerçeklikmişçesine sunulması bir tür ideolojik illüzyondur⁴. Bu da bir tür körleşmeye yol açmakta; olanı değil olması gerekeni ön plana çıkardığından kadınların anneliğin gerçekliğiyle kurduğu ilişkiyi hasara uğratmaktadır (Ovadia ve Habip, 2015, s.119). Hâlbuki annelik, bireysel ve toplumsal olanı birbirine bağlayan, ayrıca kadın öznelliğinin inşası için kapı aralayan bir alandır.

İdeolojiler, insanların içinde hareket edebildiği şeylerdir ve bir ideolojinin onu benimseyenler ile ona karşı olanlar tarafından nasıl tecrübe edildiği önemli bir tartışma konusudur. Haliyle, ideolojiyi vulgar bir Marksist tanım dâhilindeki 'yanlış bilinç'ten çok daha fazlası olarak kavramak bir zorunluluktur. Bu yaklaşım, öznelliği tartışabilmek için mühim bir olanaktır. Abrams'ın da altını çizdiği gibi, ideoloji yanlış bilinç olarak kavrandığında; a) ideolojinin etkisini anlama ve buna direnme noktasında kadınlar ketlenmektedir, b) kadınların kendi seçimlerini yapma kapasitelerine, özellikle alternatif maliyetin fazla olduğu noktalarda, güvensizlik oluşmaktadır; bu da kadınların manipüle edildiği varsayımını kuvvetlendirmektedir, c) ve kadınların seçimlerini şekillendiren çok katmanlı dinamiklerin yanı sıra iradeleri de görmezden gelinerek; seçimler, toplumsal koşulların doğal bir sonucu gibi algılanmaktadır (Abrams, 1989, s.762). Dolayısıyla, ideolojiyi yanlış bilinçten daha fazlası, kadınları da rasyonel karar-vericiler olarak görmek gerekir; ancak bunu yaparken onların belli bir kültürün içinden düşündüğü/konuştugu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

---

⁴ Bourdieu bu durumu simgesel iktidar kavramsallaştırmasıyla ele alır. Ona göre simgesel iktidar, 'dünyayı kuran iktidar'dır zira toplumsal dünya ve bu dünyanın nasıl bölüneceği hakkındaki meşru görüşü dayatma gücüne sahiptir ve meşrulaştırma yoluyla mevcut düzenin kuşaklar boyu devamını sağlar (Swartz, 2011, s. 129).

Altı çizilmesi gereken, ideoloji ve kültür ilişkisidir. Her ideoloji, kendisini doğrulayacak bir dizi kültürel pratik yaratmaktadır. Michael Freeden, ideoloji için “toplumsal dünyanın haritası” ifadesini kullanmaktadır (Freeden, 2011, s. 9). Bu harita görece soyuttur ve kendisini, ürettiği kültür dolayısıyla eş deyişle pratikler vasıtasıyla somutlaştırır. Tüm duygu ve düşüncelerimiz gibi anneliğe dair kavrayışımız da kültürel ve kaçınılmaz olarak belli ideolojilerin süzgecinden geçmektedir. Bireyler de tıpkı toplumsal düzenler gibi, anneye ve anneliğe bakışında kendi mevcudiyeti açısından işlevsel olacak ölçütlerde buluşma eğilimindedir. Ancak Ramazanoğlu'nun da altını çizdiği üzere, bu durum, ideolojilerin karşı konması olanaksız sayılacak kadar güçlü yapılar oldukları anlamına gelmemektedir (Ramazanoğlu, 1998, s. 196). Bu nedenle ideolojik belirlenimcilik iddiaları ve pek tabii büyük teoriler pek çok feministin kuşkuyla yaklaştığı konulardır. Söz gelimi işyerinden ayrılma kararı, “ideoloji kadınları manipüle ediyor kadınlar evde olmayı çalışmaya yeğliyor” düzlüğünde anlaşılabilir bir şey değildir. Böyle bir karar, kadınlar arasında gözle görülür biçimde farklılık arz eden iş ve aileye yönelik çeşitli tutumların yanı sıra çocuğun ihtiyaçları, işin doğal çıkarları, ailenin maddi durumu, çocuk bakım hizmetlerinin ulaşılabilirliği, işverenin esnekliği gibi pek çok şeyin de işlevsel bir sonucudur. Bazı seçimlerde gözlenen ideolojik etki aşikâr olsa da tüm bunların karmaşık etkileşimini inkâr eden bir açıklama ile durumu anlamak; dahası, bunun bütün bir grup insanın seçimleri için mümkün olabileceğini hayal etmek zordur (Abrams, 1989, s. 768). Bu bağlamda, annelik ideolojisinin çocuk sahibi olan-olmayan hemen tüm kadınları etkilediği, ancak kimi kadınların da gerek annelik tarzlarıyla gerekse anne olmama kararlarıyla bu ideolojiye ‘meydan okuyup’ kendi seçimlerini ön plana koyan hayatlar yaşadığı dile getirilebilir. Annelik ideolojisi dediğimiz yapının sağlam duvarlarıyla görüş alanımızı sınırladığı ama aşılması olmadığı söylenebilir.

Anneliği ideoloji olarak nitelenmek ve anneliğe ilişkin pratikleri bu çerçevede düşünmek, anneliğe ‘içkin’ kabul edilen ezeli ve ebediliğin yaldızını kazımak ve anneliğin tarihsel süreçlerle bağını ortaya koymak açısından da gereklidir. Anneliği ideoloji olarak betimlemek; Bella Habip'in belirttiği üzere kadını salt doğurganlığı ile ele alan ve kadın öznelliğini yok sayıp, kadını tek bir boyuta hapseden erkin varlığının altını çizmek, anneliğin iktidarın belirlediği zorunlu ve kısıtlı bir şema içinde kavranıp yaşandığına vurgu yapmak demektir (aktaran: Ovadia ve Habip, 2015, s.119). Anneliği bir ideoloji olarak incelemek, onu sorgulayabilmek açısından önemlidir. Annelik ideolojisinin anneliğe atfettiği doğallık ve kutsallık, anneliğin politikayla olan bağını koparmakta; böylece anneliği daha yüce bir unsura bağlayıp

tartışmanın önünü kapamak mümkün olmaktadır. Annelik ideolojisi, anne olmanın anlamını belirlemekte; ayrıca anne olan kadının *tanınmasında* ve anne olmayan kadının *reddedilmesinde* çok net bir çerçeve çizmektedir. Bunu yaparken de *dili* ve *mitleri* işlevsel araçlar olarak kullanmaktadır. Bu çalışmada da sırasıyla söz konusu iki kavrama ve ideolojiyle ilişkilerine bakılacaktır.

Dil, insan yaşamının ve gücünün kaynağıdır; dünya hakkında ne düşüneceğimizi ve nasıl algılayacağımızı belirlemektedir (Fromkin, Rodman ve Hyams, 2014, s.1-22). *Sözcükler daima, davranış ya da ideolojiden türeyen içerik ve anlamlarla doludur* ve insan, yalnızca davranışsal ya da ideolojik olarak kendisini bağlayan sözcüklere tepki vermektedir (Voloşinov, 2001, s. 125). Dilin belli bir gücü vardır ve dil egemenlik kurma araçlarındandır (Rowbotham, 1987, s.66). Burada dil, sadece olguları *tanımlamak* için kullanılan değil, aynı zamanda bu olguları yaratan bir araç olarak görülürse; o zaman mülkiyet, evlilik, çalışma gibi kurumların hepsi *dilsel kurumlara*, bilinci şekillendiren dil de bu gerçekleri üretme aracına dönüşecektir. *Gerçekler, onlardan bahsedilerek yaratılır* (Marazzi, 2010, s.29-30). Bu noktada, ideolojiyi de siyasal ve toplumsal dünyanın haritasını çıkaran bir *görme biçimi*⁵ olarak ele almak ve farklı ideolojiler sayesinde gerçeklerin ne tür anlamlar taşıyabileceklerine dair genellikle birbiriyile rekabet içinde olan yorumlar yaptığımızın ayırımında olmak önemlidir (Freeden, 2011, s.9).

Toplumlardaki en örtük ve yerleşik iktidar olarak tanımlanabilecek patriarka da ideolojiyi benzer şekilde kullanmaktadır. Patriarkal bakış, anneliği sınırları keskin bir kalıba sığdırmakta ve yalnızca bu kalıba uyanları olumlu olarak kalıba uymayan her kadını normun karşısındaki 'anormal' olarak damgalamaktadır. Bilindiği üzere annelik patriarkal ideolojinin ayrılmaz bir parçasıdır ve yaratılan ayrımlar patriarkanın dayanaklarını yeniden üreterek sağlamlaştırmaktadır. Dolayısıyla, yalnızca anne olup olmama mevzuu değil, hangi anneliğin 'makbul' olduğu sorusu da kadınlar için 'makul' bulunan yaşam tarzının ifşasıdır. Her ne kadar bu sorunun yanıtı geleneğe⁶ sıkı sıkıya

---

⁵ Daha açık bir ifadeyle, çalışma kapsamında *ideoloji nedir?* sorusunun karşılığı *görme biçimi* olarak kavranmıştır ve *ideoloji ne yapar?* noktasında da şu açıklama referans alınmıştır: İdeoloji, belirsizliğe dair korkuyu tanımlanmış, anlam dereceleri ve sınırları belirlenmiş kavramlarla inşa ederek yönetilebilir bir kaygıya dönüştürür; bir anlam dünyası oluşturmak suretiyle bize yol haritaları verir ve son olarak seküler dünyada değerlerin korunup aktarılması, geleceğe taşınması işlevini yerine getirir (Macit, 2016, s. 31-34).

⁶ Wittgenstein, geleneğin zaman içinde kesintisiz bir süreklilik arz etmediğini; aksine bizim farkına varamayacağımız denli ağır ve incelikli değişkenlikler sergileyen kısa vadeli sürekliliklerden meydana geldiğini dile getirmektedir (aktaran: Freeden, 2011, s. 64). Bu da

bağlı görünse ve kadınlar doğdukları günden itibaren toplumsal cinsiyetlerine tanımlı rollere uygun şekilde yetiştirilip, maddi-manevi bağımlı kılınarak türünün ayırıcı niteliği olarak gösterilen annelik için hazırlansa da annelik durağan bir olgu değildir. Her dönem, o dönemin gerekleri doğrultusunda türetilmiş mitlerle 'yeniden' tarif edilir. Dolayısıyla ideoloji ve mitler arasındaki ilişkiye daha yakından bakmak elzemdir.

Bugün, mit dediğimizde yaygın olarak anlaşılan; sözlü tarihin kırılmış kaynakları, toplumun egemen değerlerinin ipuçları ve bir toplumsal yönetmeliktir (Marshall, 1999, s.507). Mitler ideoloji şemsiyesi altında varlık göstermekte; bir anlamda ideolojinin taşıyıcısı olma işlevini üstlenmektedir. Bu nedenle tıpkı ideolojiler gibi mitler de düzeni meşrulaştırmada, erkin çıkarlarını görünmez ve/veya kabul edilebilir kılmada, kitleleri belli odaklara yoğunlaştırmada rol sahibidir. Bu bağlamda, Segal'ın yalın bir tanımla ifade ettiği üzere "*mit bir hikâyedir*" (Segal, 2012, s.13). Ve hikâye yaşamın zihindeki aksidir. Hikâye yaşamın/dünyanın/insanın bir ucunu diğer ucuna bağlamakta; bu bağlar, şeyler/şekiller, nicelikler/nitelikler, olaylar/kurgular, korkular/arzular arasında olmakta ve yaşamı boşluk bırakmamacasına dokumaktadır. Zira yaşam, öyküde bütünlüğü ve parçaların anlamlı uyumunu talep etmektedir (Saydam, 2015, s.42). İnsanlar, hikâyeler aracılığıyla dünyaya dair belli kavrayışlar edinmektedir. Hikâyeler öznel olsa bile, onların çerçevesini kuran toplumsal düşünce ve anlamlar bütünü ideolojiden bağımsız değildir; dolayısıyla mitler de daima bir ideolojik söylem içinden seslenmektedir.

Saydam'a göre sosyokültürel birlikteliğin ana izleği paylaşılan hikâyeler, eş deyişle ortak mitlerdir. Bireysel mitler, farklılık hatta zıtlık gösterse de aslında ortak mitlerin varyantlarıdır. Ortak mitler pek çok bireysel varoluşu içerir ve anlatırlar; aynı zamanda ortalık üzerinden bir bağ da yaratırlar (Saydam, 2015, s.49-52). Mitler dolayısıyla insan yapmaya hazırlandığı şeyin daha önce yapıldığını bilir; eylemlerinin örneklerini mitlerde bulduğundan sonuçlarına dair kaygılarını hafifletebilir ya da tümünden giderebilir, bu açıdan mitler *eylemliliğe teşvik edicidir* (Eliade, 2001, s.181). İnsana çok önemli bir şeyi, evreni anlayabileceği ve hatta anladığı

---

aslında pek çok geleneğin *icat edilmiş* olduğuna delalettir. İcat edilmiş gelenek, açık ya da örtük şekilde kabul görmüş kurallarla yönlendirilen, bir ritüel ya da sembolik özellik sergileyen, geçmişle doğal bir sürekliliği ima edecek şekilde tekrarlara dayanarak belli değerleri ve davranış kurallarını aşılama çabasına bir pratikler kümesidir (Hobsbawm ve Ranger, 2006, s. 2). Bu tarz pratikler, özellikle toplumsal cinsiyete dair alanlarda sıklıkla görülmektedir ve mutlaka ideolojik bir bağlama sahiptir.

illüzyonunu verir (Levi-Strauss, 2013, s.51). Geleceğe yönelik öneri ve kehanetler de içerir, bağlantılı her şeyi ve *tüm zamanları* kapsayan bir genel geçerlik/değişmezlik savını taşır (Saydam, 2015, s.58). Mitlerin işlevi modeller ortaya koymak; böylece varoluşa anlam vermektir. Mitler sayesinde *gerçeklik, değer, aşkınlık* gibi kavramlar açığa çıkar. Mitler şeylerin nasıl gerçekleştiğini anlatırken, bunların kimler tarafından, niçin ve hangi koşullarda yapıldığının da bilgisini verir. Bütün bu açıklamalarsa insanı az çok bağımlı kılar, zira 'kutsal bir tarih'e atfı içerir (Eliade, 2001, s.184-185).

Mitlerden bahsedildiğinde köken, işlev ve tema temelli üç soruya yanıt aranır: Köken mitin nasıl ortaya çıktığını, işlev mitin devamlılığını nasıl ve neden sağladığını, tema ise mitin öznesini imlemektedir. Mitler herhangi bir ihtiyacı gidermek üzere ortaya çıkmakta ve ihtiyaç devam ettiği müddetçe yaşamaktadır (Segal, 2012, s.11). Bir şeyin ihtiyaç olarak algılanması ise bütünüyle ideolojiktir. Bireyin özgür iradesi sonucu öyle olduğunu varsaydığı pek çok tarz, tutum ya da davranış aslında mitler dolayımıyla *öğrenilmiş* değerlerdir. En öznel yargılarda dahi toplumsal etkileşimin izi vardır. Öyle ki mitler aracılığıyla insanlar değil; daima insanlar üzerinden mitler konuşmaktadır (Levi-Strauss, 2013, s.24). Barthes'ın da altını çizdiği gibi mitler, politikadan arınmış izlenimi veren; ancak politik olanı saklayıp anlamı doğallaştırmak için işe koşulan sözlerdir. Bu 'ideolojik temizlik' ise mitler aracılığıyla kurulan üst dil sayesinde gerçekleşir. Barthes, mitlerin *belirlenimci üst dili* karşısına *üretici insanın dilini* koyar ve bu dilin gerçeği dönüştürmek için çalışan devrimci bir yapıya sahip olduğundan söz eder. Böylece mitleri, tarih ötesi gerçekler olarak değil; üretildikleri tarihsel bağlamla ilişkileri çerçevesinde kavramak olanaklı hale gelir. Dolayısıyla politik değilmiş gibi görünenin aslında ne denli politik olduğu da açığa konabilir (aktaran: İnal, 2003, s.14-15).

Özetlemek gerekirse, tarihsel nüanslarla çeşitlense de ideolojilerin yalnızca belli annelikleri onaylaması ve mitlerin bu seçilmiş örnekleri doğallaştırması tesadüf değildir. Doğallaştırma yoluyla, anneliğin ve annelik etme pratiklerinin tüm zamanlarda, coğrafyalarda ve kültürlerde aynıymışçasına sunulması ve başka tür'lüsünün mümkün olamayacağına dair bir algı yaratılması kolaylaşır. İdeoloji anneliğin 'doğallığına' ve 'lüzumuna' yaptığı vurgu açısından bakıldığında, değişen sadece bu fikrin meşrulaştırılmasını sağlayan mitlerin farklı koşullar içinde büründüğü görünümüdür⁷.

---

⁷ Wittgenstein'a göre ideoloji, yapısal açıdan yekpare bir bütün olmaktan ziyade -yapboz misali kendisine büyük bir esneklik sağlayan pek çok parçaya sahiptir (Wittgenstein, 2000, s. 51-52).

Annelik İdeolojisinin Orta Sınıf Görünümleri

Toplumsal yapılar dikkate alındığında sınıf kavramı ön plana çıkan bir ögedir ve genellikle iki düzeyde ele alındığı görülmektedir; toplumsal yapıyı inşa eden birim olarak ya da toplumsal tabakalaşmanın göstergesi olarak (Öngen, 1996, s.30-31). Her iki düzeyde de sınıf yapıları ideoloji ile ilişki içindedir. İdeoloji, ilkinde bilinç bağlamında ortaklıkların altını çizen; ikincisinde ise farklılıklar üzerinden değer hiyerarşisi yaratan bir söylemle kendini göstermektedir. Böyle bir çerçeveden annelik ideolojisi ile sınıf ilişkisi irdelendiğinde, bu çalışmada da sınıfın ikinci düzey bağlamında ele alındığı ve *Bourdieu*cu bir perspektifle okunduğu söylenebilir.

Bourdieu'nun (1992) sınıf anlayışı ekonomik değer kadar simgesel değer farklılıkları üzerine de kuruludur. Maddi eşitsizlikler kültürel eşitsizlikleri de doğurur ve kültürel yapıda yerleşik hale gelen eşitsizlikler, maddi eşitsizliklerin pekiştirilmesinde yeniden üretim yoluyla söz sahibi olur. Dairesel bir ilişki söz konusudur. Sınıfa içkin ideoloji ile sınıfın kültürel pratikleri dönüşlü biçimde birbirleri üzerinde belirleyici olur. Ancak bu belirlenimcilik, iradi sapmalara yer bırakmayacak ölçüde kati değildir; söz gelimi ekonomik sermaye düzeyinde aynı sınıf konumuna sahip olmak kültürel ya da sosyal sermaye açısından aynı yaşam tarzı tercihlerinde bulunmayı garantilemez. Her ne kadar dâhil olunan habitus, tercihlere bir çerçeve çizse de birbiriyle ilişkili pek çok dinamiğin etkisiyle edimler çeşitlenebilir. Yine de konuya annelik açısından bakıldığında sınıfsal davranışların ideolojik yapısı dikkate değerdir. Kadınlık ve annelik, bir ve aynı şey gibi algılansa da; tarihin belli aşamasından itibaren bu algıyı yaratmak için annelik ideolojisinin etkin kullanımı zaruri hale gelmiştir. Orta sınıfın doğuşuna denk gelen modernite çağıyla birlikte sınıfsal ayrımların toplumdaki 'doğal döngüsü' -aristokrat kadın çocuğu doğurur, seçilmiş sütanne besler, hizmetçi ve/ya dadı bakar, mürebbiye eğitir- sekteye uğramıştır. Orta sınıf kadınlık idealinin mihenk taşı olarak nitelenebilecek orta sınıf annelik ve aile idealleri, yine orta sınıf bir mevzu olarak ideolojiyi ön plana çıkarmıştır.

Kadınların annelik duygusunu edinmesi ve/ya onlardan istenen ideal anneliğin sosyal olarak inşa edilmesi şeklinde betimlenen *annelik ideolojisi* (Glenn, 1994, s.9-12), her ne kadar aksini aykırılık olarak niteleyip mitleriyle anneliğin doğallığı savını sürekli canlı tutsa da uzun süredir kadınları anneliğe *ikna etmek* gerekmektedir. Zaten ideoloji de bu gereklilik dolayısıyla varlık gösterir. Ellen Adams'ın da ifade ettiği üzere, bir toplumun

---

Burada yapbozun bütününe ideoloji, parçalarını ise mitler olarak okumak; ideolojinin işleyişini anlamayı kolaylaştırabilir.

değer sisteminin görevi sisteme yararlı şeyleri kaçınılmaz olarak lanse etmektir (Comer, 1984, s.173). Başka bir ifadeyle, her düzen kendi keyfiliklerini doğallaştırılmasını üretme eğilimindedir (Bourdieu, 2013, s.164) ve orta sınıf anneliği doğallaştıran da annelik ideolojisidir. Bu nedenle, annelik ideolojisinin sınıfsal boyutuna bakmak önemlidir.

Annelik ideolojisinin sınıfsal boyutundan söz etmek, bu ideolojinin hangi kadınları muhatap alarak, ne amaçla konuştuğunu netleştirecek ve tartışmanın çerçevesini sınırlayacaktır. Annelik ideolojisi hem orta sınıf normlarını yücelten hem de orta sınıf değerleriyle üretilen bir ideolojidir. Tıpkı kadınlık normlarının orta sınıf deneyimini esas alması gibi, annelik de bu sınıfın normlarına dayanır. Bu durum, ideoloji üretiminin orta sınıflar tarafından yapılmasıyla da ilgilidir ancak evrensel değildir; modernite sonrası burjuva toplumlarına özgü bir fenomendir. Hemen her alanda burjuva değerlerinin topluma mal edilme çabalarının bir sonucudur. Toplumsal hiyerarşide alt sınıflar altta oldukları için görmezden gelinirken; üst sınıflar sayıca azlıklarından ötürü istisnai kabul edilmektedir. Ancak toplumun en geniş tabakası olarak orta sınıflar temsil kabiliyetine haizdir. Ayrıca Bourdieu'nun altını çizdiği üzere orta sınıflarda kadınlara yüklenmiş bir ödev olarak ailenin sembolik sermayesini *temsil etme* işi; temsilin yalnızca özel alanla sınırlı kalmamasını, orta sınıf kadının hemen her alanda sahip olunanların sunum ve temsilden sorumlu tutulmasını da sağlamıştır (Bourdieu, 2015, s.126). Bunlarsa ister istemez sınıfın temsil niteliğini pekiştirmiş ve orta sınıf idealleri topluma mal etmiştir. Bu bağlamda annelik ideolojisi, orta sınıf normlarından doğan ancak yalnızca orta sınıf kadınları değil; bütün kadınları hedef alan bir ideolojidir. Yine de orta sınıf annelik deneyimini genel bir veriymiş gibi algılamak gerekir. Böyle bir algı, kırsal/yoksul/modernleşme öncesi/ırksal vb. annelik deneyimlerinin farkını görmezden gelen bir paradigmat körlük yaratarak tartışmayı zayıflatır. Altını çizmek gerekir ki, çalışma kapsamında, annelik ideolojisiyle karşılaşılan her noktada bu ideolojiyle en çok etkileşim içinde olan orta sınıf kadınlardan bahsedilmektedir.

Annelik ideolojisinin alt ya da üst sınıf kadınlardan ziyade orta sınıf kadını etkisi altına alması ve onu anne olması için ikna etmeye çalışması tesadüfi değildir. Bu durum, sınıfa özgü birtakım niteliklerin ve eğilimlerin etkisidir. Çeşitli kaynaklara dayanarak (Pinçon ve Pinçon-Charlot, 2013; Bourdieu, 2015; Standing, 2019; Swartz, 2011; Uca, 2016; Wallace ve Wolf, 2012) söz konusu bağlamsal yapının detayları özetlenebilir.

Orta sınıf birey, öncelikle ürememeye ve/ya üremeyi kısıtlamaya meyillidir. Bu durumu *Ayrım*'da net bir şekilde ortaya koyan Bourdieu'ya göre toplumsal hiyerarşide yukarı yönlü hareket sergileme olasılıkları alt sınıflarla karşılaştırılmayacak denli fazla ve maddi sermayeleri oranında dağınık orta sınıflarda, doğurganlık oranı genel olarak en düşük düzeyde kalmaktadır (Bourdieu, 2015, s.481). Dolayısıyla en çok orta sınıf kadın, anneliğe ikna edilmek zorundadır.

Bourdieu, düşük gelirli için yüksek olan doğurganlık oranının orta düzey gelire sahip olanlarda en aza indiğini ve yüksek gelirlielerde en yüksek düzeye çıktığını belirtir. Bunun nedenini ise orta sınıflarda çocuğun görelî maliyetinin çok oluşuna bağlar. Sınıf üyelerinin, yükselme arzuları nedeniyle sahip oldukları sermaye birikimleriyle göreceli olarak oransız eğitim yatırımlarına zorlandığından; bunun da *çocuğun maliyetini* artırdığından söz eder. Oysa çocukları için kendilerinin şimdiki durumlarından farklı bir gelecek düşünemeyecek olan ve son derece cüzi eğitim yatırımlarında bulunan düşük geliri ailelerde çocuk düşük maliyetli bir gelecek yatırımdır. Benzer bir durum yüksek gelire sahip ailelerde de söz konusudur, sermayelerin yeterli ve dengeli dağılımı sebebiyle çocuğun olası maliyeti düşüktür. Çok çocuk yapmanın önünde bir engel yoktur. Çocuğun maliyeti, farklı sınıflar ve sınıf fraksiyonlarının doğurganlık stratejileri ile üyelerine nesnel olarak sunulan toplumsal yükselme olasılıkları arasında gözlenen ilişkiyi belirler. Egemen sınıfa ulaşma olasılığı ve bunu sağlayabilmeye muktedir araçlara sahiplik belli bir eşiğe ulaştığında, doğurganlık oranı fark edilir biçimde düşmektedir (Bourdieu, 2015, s.481). Orta sınıflar, gelirlerini kısa vadede artıramadıklarından harcamalarını azaltmaya meyillidir, bu da hanedeki tüketici sayısını düşürmeyi gerektirir.

Doğumların sınırlandırılması, en yalın haliyle bir *sınırlı sayı (numerus clausus)* biçimidir. Orta sınıf, yükselmek için kendini küçülten proleterdir (Bourdieu, 2015, s.488-489). Aşağıya da yukarıya da yaklaşabilir. Sınıf konumu sabit değildir, toplumsal geçişlere eğilimlidir. Uca'nın da altını çizdiği gibi *"orta sınıf üyelerinin sınıfsal konum güvenliği yoktur. Güvenlik her dönem elde edilmesi ve yeniden elde edilmesi gereken bir durumdur."* (Uca, 2016, s. 34). Wright'ın *gölge sınıf* kavramsallaştırması, orta sınıf için daimi bir tehdit olarak söz konusudur. Piyasa konumu pek çok dinamiğe bağlı olan orta sınıflar, her an bu konumu yitirme ve bir alttaki sınıfa geçiş yapma riski taşıdığından; içine düşecekleri daha kötü durumdaki sınıf konumu gölge sınıf olarak adlandırılır. Gölge sınıftan kaçma isteği orta sınıflar için önemli bir motivasyon kaynağıdır (Uca, 2016, s.76). Keza Bourdieu'ya göre de alt sınıf yaşam tarzları orta sınıf için bir *negatif referans* işlevi taşımakta ve orta sınıfın

kendini tanımlayıp konumlandırmasını, bunun üzerinden kuracağı stratejilerle mevcut konumunu korumasını sağlamaktadır (Swartz, 2011, s. 235).

Doğum kontrolüne başvurmayan ve sayıca fazla üreyen alt sınıfların çoğalma yeteneğinden vazgeçen orta sınıflar, genel olarak beklentiler doğrultusunda oluşturulmuş ve biçimlendirilmiş tek bir ürünle sınırlı, seçici bir üremeyi *tercih* ederler (Bourdieu, 2015, s.489). Eş deyişle minimize ettikleri üreme potansiyellerini, maksimum imkânlarla donatırlar. Sınıfın hâkim ideolojisi de böyle bir pratik kalıbını teşvik eder niteliktedir. Bu kalıp, sınıfsal kodların yeniden üretimine olanak tanıdığı gibi bir ya da birkaç kuşak sonra bir üst sınıfa geçmek için gerekli sermaye birikimini de sağlayabilir. Bu açıdan rasyonel ve reel sonuçları olan bir eğilimdir.

Orta sınıflarda çocuğun eğitime verilen bu önem, bir anlamda orta sınıf annenin/kadının da eğitimi olmasıyla ilintilidir. Orta sınıf kadının kendisi de genellikle uzun ve üst düzey bir eğitim almıştır ki bu yükselme stratejisinin bir parçasıdır (Pinçon ve Pinçon-Charlot, 2013, s.27). Elinde dünyayı sorgulayabileceği ancak kolay kolay dönüştüremeyeceği eğitimle edindiği ideolojik aygıtlar vardır ve böylece norm dışına çıkmaya, alternatifler bulmaya, kısacası 'sorun' yaratan olmaya yatkındır. Eğitim yoluyla düşünüş ve yaşayış tarzında alt sınıflardan farklılaşma sağlamış ancak üst sınıflar gibi de edindiği bu kültürel sermayeyi başka sermayelerle destekleme şansı hayatının tam anlamıyla bir parçası olmamıştır. Bunu sağlayabilmek için çalışması, çaba harcaması ve ayrıca stratejik davranması şarttır. Diğer taraftan yine eğitim sayesinde *yaşam alternatiflerini* çoğaltmıştır. Randall Collins'den hatırlanacağı üzere toplumlarda bireylerin yaşam şanslarını belirleyen en önemli statü grupları cinsiyete dayanmaktadır ve çoğu durumda kadınların servet, güç ve özerklik ile diğer değerli kaynaklara erişebilme yeteneği erkeklerle kıyaslandığında çok sınırlıdır. Bunun en önemli nedeni ise kadınların içinde buldukları pazar konumunun onları kaynak dağılımından eşit pay alma noktasında baskılaması ve her toplumda kadınlara uygulanan bu baskının çeşitli yöntemlerle farklılaşmasıdır. Collins her ne kadar farklı toplumlarda kadınların farklı pazar konumlarında bulunduğunu söylese de feminist kuramcılar Chafetz ve Blumberg, kadınlar üzerindeki baskının toplum yapısı fark etmeksizin ortaklaştığı bir alan olarak çocuk doğurmayı ve onun yarattığı biyolojik bağ sürecini işaret ederler. Yöntemleri farklılaşsa da tüm toplumlarda çocuğun dünyaya getirilmesi ve bakımının sağlanması kadın işidir. Bu da hemen her toplumda kadının yalnızca üretken/kamu sektörü rollerinde uzmanlaşmasını engellemektedir. Chafetz'e göre "*bir toplumda ortalama doğurganlık oranları ne kadar yüksek*

ve ev yeri ile iş yeri arasındaki mesafe ne kadar uzak ise, kadınların üretken faaliyetlerde bulunmaları o kadar az olacaktır.” (Wallace ve Wolf, 2012, s. 208). Bu bağlamda eğitim ve eğitim dolayısıyla edinilen kültürel sermaye, kadının ücretli bir iş bulma imkânını arttığı gibi, ücretli işin anlamını da değiştirmiş; -günümüzde geçici işlerle de olsa- uzun vadeli ve ilgi çekici bir kariyer inşa etmek mümkün hale gelmiştir. Böylece kazanılan ekonomik bağımsızlık, geleneksel yaşam biçimlerinden sıyrılmaya yolunu açmış ve kadının daha eşitlikçi ilişkiler kurmasına imkân yaratmıştır. Zira alt sınıflar imkânsızlıktan, üst sınıflarsa imkân bolluğundan geleneksel rolleri sürdürmeye daha yatkındır. Bu yatkınlık, sınıflar arasındaki basit yapısal ayrımlar olarak değil; ideolojinin devrede olduğu daha incelikli sosyal kimlikler olarak anlaşılmalıdır. Annelik pratiklerinde gözlenen sınıf eksenli farklılıklar, alternatif eylem biçimlerine yönelmede hâkim sınıfsal ideolojinin de meşrulaştırdığı akılcı ve tercih mahiyeti yüksek seçenekler sunar. Ancak bu noktada vurgulamak gerekir ki, sınıfın yapısal koşulları tüm sınıf üyelerinde birebir aynı eylem biçimlerini yaratmaz zira her bireyin kıstasları ve fırsatları kadar bunları ele alma potansiyeli de özgündür. Kavramsal olarak özetlemek gerekirse, bu durum Goldthorpe'nin (1998) *rasyonel eylem teorisi* içinde düşünülebilir.

Orta sınıf kadının aldığı eğitimin bir etkisi daha vardır ki anne olduğunda onu söz konusu annelik rolüne çekmek için araç olarak kullanılmaktadır. 'Medikalizasyon' ve/ya 'uzmanlaşma' olarak tabir edilebilecek bu etkinin kökleri on dokuzuncu yüzyılda sağlık alanında gözlenen kimi dönüşümlere dayansa da önemi her yüzyıla birlikte biraz daha artmış ve yirmi birinci yüzyılda bir *sine qua non* halini almıştır. Furedi'nin tabiriyle uzmanlar ebeveynlere mırıldanan aktörler rolünü uygun gördüğünden (Furedi, 2013, s.28), annelik alanında kadına müthiş bir güç veren kadınlık bilgisinin eski ihtişamı kalmadığı gibi bu bilginin kullanılabilmesi diğer alanlar da sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla kadın anne olmadan önce, uzmanlığını kanıtlamak zorundadır.

Uzmanlığın kıstas haline gelişinde, üreme teknolojilerinde gözlenen değişimin de payı vardır. Kaplan'ın iddiasına göre ekonomik, politik ve teknolojik alanlarda gözlenen üç temel kırılma⁸ annelik tarihini derinden

---

⁸ Tarihsel kırılma noktalarından ilki Endüstri Devrimi, ikincisi Birinci Dünya Savaşı ve üçüncüsü İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden elektronik devrimidir. İlk kırılma, modern öncesi dönemin merkantilist sınıfının dönüşümündeki ekonomik gerekliliğe işaret etmekte ve anneyi hane ekonomisindeki üretici rolünden yeni orta sınıf hanedeki tüketici rolüne evirtmektedir. Bu değişikliğin modern çekirdek ailenin modern annesine doğru bir adım olduğu söylenebilir. İkinci kırılma, kadınların Birinci Dünya Savaşı sırasında kitleler halinde işgücüne katılımı, süfrajet hareketi ve 1920'lerde ki kadın kurtuluş hareketinin ilk dalgası aracılığıyla modern annenin

etkilemiş ve annelik ideolojisi ile ilgili değişiklikleri üretmiştir. Bu bağlamda üçüncü kırılma İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen çokuluslu şirketlerle ortaya çıkan yeni elitlerin⁹ ve elektronik alanında yaşanan devrimle hızla evrilen yeni teknolojilerin sosyal ilişki ağlarını dönüştürmesi ancak çekirdek aileye kısmen etki edebilmesiyle karakterizedir. Yeni üreme teknolojileri ve taşıyıcı anneliğin yükselişi, annenin eski merkezi önemini sarsmış; ama post-modern -ya da operasyonel tanımıyla yeni orta sınıf anneyi inşa etmiştir (Kaplan, 1992, s.17-18).

Üremenin kadın bedeninden kopartılması ve rahim dışı döllenme teknikleriyle soyun sürdürülebilir ve hatta yeni bir tür öjeni hareketini bile başlatabilir hale gelmesi; rahmin, doğurma ediminin ve bunun getirdiği etik değerlerin yüceltilmesine dayalı annelik tasavvurunu, bu tasavvurun kadına verdiği gücü yerle yeksan etmiştir. Erkek uzmanlar ordusu güdümündeki aşırı medikalizasyon, 'doğal' annelik yetisinin/bilgisinin değersizleştirilmesini ve anneliğin belli pratiklerle sınırlandırılmasını da beraberinde getirdiğinden; çocuğun *yetiştirilmesi* bir 'iş' mahiyetinde ciddiye alınmaya başlanmış ve proje çocuklar anneler için yeni bir güçlenme alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden pek çok kadın, altında ezilme ihtimalinin de büyük olduğu bu anne idealine sıkı sıkıya sarılmaktadır. Silva'nın da belirttiği üzere annelik etme pratikleriyle annelik kimliği birbirine çok yakındır ve her ikisi de toplumdaki stabil erkek egemenliği bağlamında yer alan kadınlarla alakalıdır. Burada ise iki temel endişe vardır: İlki erkeklerin annelik pratiklerini kontrol etmedeki artan iktidarı, ikincisi ise annelik etme pratiklerinin kademeli devalüasyonudur (Silva, 1996, s. 13). Aşırı *vülgerleştirme* bir noktada ister istemez aşırı *müstesnalığı* doğurmaktadır.

Zahmacıoğlu, Atalay ve Akbaş'ın (2015) Türkiye'deki üst-orta sınıf kadınlar arasında yaptığı bir araştırma da bu idealin genel niteliklerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Araştırma bulgularına göre özellikle üst-orta sınıfa mensup, yüksek eğitim düzeyine ve iyi maddi koşullara sahip, çoğu kez yüksek statülü ücretli bir işte tam zamanlı çalışan ve çalışma sebebi maddi zorunluluk olmayan kadınlar arasında görece ileri bir yaşta çocuk sahibi olmak, çocuğu proje olarak ele almak ve çocuk doğduktan sonra kendi istemiyle kariyerine ara vermek ve/ya kariyerini tamamen sonlandırmak gözlenen bir pratiktir. Yine aynı araştırmaya göre görüülen tüm kadınların

---

yapıtışı olan çekirdek aile idealinin ciddi şekilde tehdit edilmesidir. Tarihçiler ayrıca bu dönemde pek çok kadının daha yüksek düzeyde eğitim aldığına, çocuksuz olduğuna ve saklı da olsa artan oranda lezbiyen ilişkiler kurduğuna dikkat çekmektedir. Bu yapı içinde çekirdek aile hala varlığını korumakta ve anne merkezde yer almakta olsa da artık savunmadadır (Kaplan, 1992, s. 17-18).

⁹ Yeni elitler olarak nitelenen kesim, çalışmamızın da odağını oluşturan yeni orta sınıftır.

yaşam tarzlarını belirleyen birincil motivasyon 'iyi bir anne' olma idealidir. Bu ideal bağlamında kadınlar daima çocuklarına yeterli sevgiyi verip veremedikleri şüphesi içindedir. Ayrıca mükemmeliyetçilik hâkim eğilimdir; kadınlar sürekli olarak çocukları için en doğru/iyi/yararlı olanı yapıp yapmadıkları konusunda kendilerini sorgulamaktadır. Annelik pratikleri sırasında güncel yaklaşımlar çerçevesinde kalmaya çalışmaksa -sözgelimi sesini yükseltmemek, çocuğa her şeyi yetişkinmişçesine anlatmaya uğraşmak ya da çocuğun ilgisi olmasa dahi zihinsel gelişimi açısından gerekli diyerek belli aktivitelere zorlamak- bu kadınlar üzerinde ayrı bir baskı, suçluluk ve çaresizliğe neden olmaktadır (Zahmacioğlu, Atalay ve Akbaş, 2015, s.258-261). Açmazlarına karşın -bilhassa bugünün geç kapitalist toplumlarında- ideal, proje çocuklar üzerine inşa edilmektedir ve olanakları dâhilinde kadınlar, bu ideali sahiplenmektedir. Bu kapsamda yirmi birinci yüzyılın bir yanıyla da *proje çocuklar* dönemi olduğu söylenebilir. Odağını çocuğa yönelten bir önceki yüzyılın anne miti, yerini çocuğunu 'yaratan/tasarlayan' anneye terk etmiştir ve bunda, yeni orta sınıf kadının aldığı üst düzey eğitiminin etkisi barizdir.

Anneliğe atfedilen önemin bir sebebi olarak, Bora'nın tespitine kulak vermek gerekir. Aksu Bora'ya göre günümüz toplumlarında, kadınların üretim faaliyetleri ile yeniden üretim faaliyetleri arasında ciddi bir mesafe ve hatta çatışma olduğundan artık annelik, kadın için *en önemli toplumsal varoluş* haline gelmiştir. Bu varoluş üzerindeki erk baskısı sürekli olarak yeni annelik idealleri önerse ve idealler birinden diğerine evrilsede (Bora, 1998, s.22); genel olarak bakıldığında bugün annelik fazlasıyla 'profesyonelleştirilmiş bir meslektir'. Yeni örüntülerle yeniden biçimlenen toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirli grupların yararını ve/ya zararını içerdiği düşünüldüğünde tarihsel dönüşümlerin çıkar yönelimli olduğu (Connell, 2016, s.206) görülecektir. Dolayısıyla anneliğin bu şekilde çerçeveselenmesi yalnızca erkeklerin ya da daha geniş anlamda patriarkal ideolojinin değil; kimi kadınların da çıkarlarına denk düşüyor olabilir. Kimi kadınlar için mutluluk anneliğin birincil icra alanı olan evin sınırları dâhilinde bulunabilir ya da başka bir ifadeyle ev her kadın için aynı ölçüde sınırlayıcı olmayabilir; hatta bazı kadınlar için iş yerinden daha özgürleştirici bile sayılabilir¹⁰. Bu kapsamda annelik ideolojisinin

---

¹⁰ Burada özellikle Marksist feminizm ekolünden gelenlerin eleştirebileceği üzere bir yanlış bilinç dolayısıyla ezildiğinin farkında olmama durumu akla gelebilir. Ancak Ramazanoğlu'nun da vurguladığı üzere, farklı baskı deneyimleri yalnızca farklı özgürlük anlayışları yaratmaz; aynı zamanda kadınların özgürlüğü nerede bulduğu ve kurtuluş yolu olarak neyi gördüğünü de çelişkili hale getirir (Ramazanoğlu, 1998, s. 43-44). Dolayısıyla, konu bağlamında annelik pratikleri kimi kadınlar için ezici, kimi kadınlar içinse güçlendirici bir deneyim sağlayabilir. Bu çelişkiyi akılda tutarak kadınların tercihleri hakkında konuşmayı, kadınların topyekûn

dönüşümü kadınlık kavrayışındaki sınıfsal değişimle yakından ilgilidir. Bir sonraki başlıkta yeni annelik miti ile yeni orta sınıf arasındaki bağ incelenecektir.

Yeni Orta Sınıf Kadınlık İnşasında Anneliğin Yeri: Yeni Annelik Miti

Hatırlanacağı üzere ideolojiler durağan olgular değildir, tarihsel -ve pek tabii politik- olarak değişirler (Ramazanoğlu, 1998, s.197). Annelik ideolojisi de kadınlık kavrayışıyla birlikte dönüşmüş, kadının toplumsal konumu/değeri/algısı ondan beklenen annelik formları üzerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla annelik hakkında konuşmak ve özellikle genellemelere gitmek, durumlara içkin somut içerikler ve baskı unsurları dikkate alınmadığı sürece güçtür (Ramazanoğlu, 1998, s.107). Bu nedenle, bugünün annesini anlamada yardımcı olacak -tercih fikri, annelik-kadınlık çatışması, kadın cinselliğinin ve cinsel cazibesinin değişen anlamı gibi- bazı kilit tanımların yanı sıra, en önemli unsur yeni orta sınıf ve onun sınıf pratikleridir. Dolayısıyla yeni annelik mitinde 'yeni' olana değinmeden önce, bu mitin öznesi konumundaki *yeni orta sınıf*¹¹ üzerine konuşmak, konunun çerçevesini çizmek açısından gereklidir.

Bugün yeni orta sınıf dendiğinde, son derece muğlak bir kavramdan bahsedildiğini belirtmek önemlidir; zira tanımı ve sınırları üzerine bir uzlaşma yoktur. Ancak çalışma kapsamında da tanımlardan ziyade içinde yaşanan geç kapitalizm dönemine özgü bir 'orta sınıflaşma fenomeni' esas alındığından; '*yeni orta sınıf kimdir, kim değildir?*' tartışmasına girilmeyecektir. Konu bağlamında vurgulanması gereken, neoliberalizm ve küreselleşmeyle entegre geç kapitalizmde üretim biçiminin dönüştüğü

---

kandırılabilirliğini ya da erkek egemen sistemin öngördükleri dışında bir ufka sahip olmayacaklarını düşünmekten daha ılımlı ve yapıcı bir politika olarak gördüğümü belirtmek istiyorum.

¹¹ Burada çalışmanın sınırları gereği en operasyonel haliyle ele alınacak yeni orta sınıfa dair daha detaylı bilgi için bakınız:

1. Karakışlak, İrmak Naz. (2019). *İstanbul'daki Orta Sınıfın Eğitim Tercihleri Üzerinden Habitus Oluşumu*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
2. Kılan, Bahar. (2019). *Mekân ve Yeni Orta Sınıf Kadınlığının İnşası: Çekmeköy Örneği*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
3. Akcan, Hasan Kürşat. (2013). *Yanılsamalı Sınıf Pozisyonu: Yeni Orta Sınıf Hareketliliği*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
4. Özdemir, Tuğçe. (2018). *Reproduction Strategies Of The New Middle Class Parents In The Field Of Turkish Education System*. Koç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

bilgisidir ve yeni orta sınıf denilen kesim, söz konusu bu dönüşümün neticesidir.

Genel olarak bahsetmek gerekirse, eski ya da geleneksel orta sınıf olarak nitelenenler¹² küçük burjuva, sanatkâr, zanaatkâr ya da kendi işinde çalışan ancak çoğunlukla yanında bir başkasını çalıştırmayan serbest meslek erbabı iken; yeni orta sınıf, 'profesyoneller' diye tabir edilen beyaz yakalı çalışanlardan oluşmaktadır. Bu sınıf kendi işinin patronu değildir, maaşlı çalışandır; ancak sahip olduğu bilgi ve yetkiyle diğer çalışanlar üzerinde genellikle denetim/otorite sahibidir (Yıldırım, 2017; Akarçay, 2016; Demir 2016). Özellikle yaşam tarzı, tüketim örüntüleri ve sınıf dinamikleri açısından geleneksel orta sınıftan ayrılan bu kesimin, bir sınıf fraksiyonu olarak ele alınabileceği fikri benimsenmiştir.

Yeni orta sınıftan söz edilmesi Dünya Bankası baş ekonomisti Stiglitz'in ifadesiyle "*dünyanın en parlak on yılı*" denilen 1990'larla birliktedir; zira bu yıllarda yaşanan ekonomik büyüme görülmemiş düzeydedir. Gazeteler ve uzmanlar sürekli yeni bir ekonominin müjdesini verirken, krizlerin artık geçmişte kaldığı, küreselleşmenin refahı tüm dünyaya yayacağı hâkim söylemdir. Kapitalizmin komünizm üzerinde kazandığı zafer, kapitalizmin yoğun bireyciliğe dayanan Amerikan versiyonunu da diğer daha yumuşak ve belirsiz versiyonlar karşısında zafere taşımıştır. Yeni düzen, tıpkı bir ekonomik devrim gibi karşılanmaktadır; artık mal üretiminden bilgi üretimine geçilen zamanlardır ve imalatın toplam üretim içerisindeki payı sürekli gerilerken, yeni bilgi teknolojilerine bağlı sektörler doğmakta ve piyasadaki ağırlığını her geçen gün artırmaktadır. Yeni orta sınıfın doğuşunu, doksanların bu özgüllüğü içerisinde okumak şarttır (Şimşek, 2005, s.9-11).

Üretim biçiminin dönüşmesi ile tetiklenen ve şekillenen yeni koşullar göz önüne alındığında, yeni orta sınıfı geleneksel orta sınıftan ayıran belki de en önemli nitelikler *güvencesizlik*, *hız*, *esneklik* ve *mobilité* olmaktadır. Pek tabii yeni orta sınıflar yaşam tarzlarında açığa çıkan kozmopolit ve simgesel tüketimcilikle, geleneksel orta sınıfın aksine birikim ve yatırım yerine günü yaşama; mülk yerine deneyim edinme mottolarıyla, kendilerini 'uzman' kılan yoğun kültürel sermayeleriyle, emek güçlerinin değerinden kat be kat fazlasını kazanma şanslarıyla, aidiyetlerden kopuşun getirdiği özgürlükçülük ve bireysellikle ya da kentin nimetlerinden faydalanma arzularının kenti bütüncül şekilde algılamalarının önünde engel yarattığı aşırı gettolaşmayla

---

¹² Türkiye özelinde buna memur ve bürokratlar da eklenebilir, zira malumları olduğu üzere devlet eliyle yaratılmaya çalışılan sınıflar bağlamında ortada konumlananlar neredeyse 80'lere dek ağırlıklı olarak bu kesimdir.

da eş anlabilirler. Ancak konu açısından yeni orta sınıfların sermaye ile olan ilişkilimleri ön plana alınmıştır.

Günümüz yeni orta sınıfının temel karakteristiğini belirleyen değerlerden *güvencesizlik* çoğunlukla geleneksel orta sınıfların bir ya da iki iş yeriyle sınırlı, yeri ve yükselme olanakları belli kariyer planlarıyla tezat bir çalışma modelini imler. Yeni orta sınıflar çoğunlukla güvencesiz ve dönemsel işlerde, değişen işverenlerle proje bazlı çalışmaktadır. Bu yönüyle düzenli ve sabit bir gelirleri genellikle yoktur; aksine çalıştıkları dönemde geleneksel orta sınıf standartlarının çok üstünde kazanmakta ancak işsizlik zamanlarında da alt sınıfın en yoksul kesimiyle yarışacak denli parasız kalmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi bu sınıf sermayesini eğitime borçludur, iktisadi ya da sosyal sermaye açısından kaynakları kısıtlıdır; bu da istikrarlı bir para döngüsünün önündeki en önemli handikaptır. Neoliberal piyasa şartlarının ideolojik savında işsizlik artık neredeyse bir tercih sebebi gibi algılandığından, yeni orta sınıflar çoğu zaman rutine binen bu durumlarını kendi bireysel başarı ya da başarısızlıklarının bir sonucu olarak ele almaktadır (Standing, 2019; Bora ve Erdoğan, 2017). Özellikle güvencesiz işler dolayısıyla bir uzmanlık elde edememenin bireysel bir sorun gibi algılanıp açığa vurulduğuna tanık olunmaktadır. Diğer taraftan hayatı sürekli olarak geçici işlerle idame ettirmek, haliyle riskli bir varoluş tarzıdır ve devamlılık isteyen -annelik gibi- kalıcı maliyetlere kapalı olmayı beraberinde getirmesi de bu çerçevede anlaşılabilir.

Güvencesizliğin yanında getirdiği bir diğer değer olarak *hız* da bugünün piyasalarında var olmak için çok önemlidir. Zira hem iş döngülerini hızlıca geçirmek hem de her geçen gün daha fazlası talep edilen yeni vasıfları özgeçmişlere hızlıca eklemek, böylece küreselleşen piyasaların hızına yetişmek gerekir. Tabii bu yalnızca mesleki bağlamda değil, yaşam tarzıyla da güncel olanı yakalama mecburiyeti demektir. Yeni orta sınıflar için iş hayatla çok iç içedir; esneklik yüzünden iş zamanı ve boş zaman eskisi gibi birbirinden net olarak ayrılmış alanlar değildir. Dolayısıyla Uca'nın da altını çizdiği üzere, yeni orta sınıfın tüketim kültürü *zamansızlık* üzerine kuruludur. Hızlı tüketmekse pahalıya mal olmaktadır; tüketmeye daha az zaman, tüketim yapabilecek paraya ise daha çok ihtiyaç vardır. Bu da her şeyin tek bir seferde karşılanabileceği hizmet arzına talebi artırmaktadır (Uca, 2016, s. 96-97).

Hız, her açıdan arzulanan bir araçtır ve yetişilmeye çalışılan bu hayat döngüsü içinde yeni orta sınıf kadın, anneliğe, hem onu yavaşlatacak bir unsur olduğundan; hem de sınıf hassasiyetleri dolayısıyla mevcut şartların

bir çocuğun gelişimi için uygun olmaması sebebiyle sorgulayıcı yaklaşmaktadır. Bilhassa geç kapitalizm döneminde zaman kullanımına verilen önem hayli hassastır ve en 'verimli' ve en 'keyfi' şekilde değerlendirilmesi arzulanmaktadır. Bunda şüphesiz, *“artık kimsenin alışveriş edemeyeceği, tüketemeyeceği ya da ağ kaynaklarından yararlanamayacağı hiçbir an, yer ya da durum”* bırakmayan 7/24 kültürünün de etkisi vardır (Crary, 2015, s.40). Zamanın/yaşamın/işin 7/24 durmaksızın işlediği geç kapitalizm çağında insan, ister istemez bir şeylere yetişme telaşı ve bir şeyleri kaçırma korkusu duymaktadır. Zamanı algılayış şekli kadar zamanı kullanma biçimi de değişmiştir. Dolayısıyla zamanın değeri de... Zaman artık hıza bağımlı bir öge olarak harcanmaktadır.

Güvencesizlikle yakından ilintili diğer karakteristik değerler ise *mobilité* ve *esneklik*dir. Bugün *anlık (just in time)* üretime denk düşen anlık istihdam stratejisi giderek baskın hale gelmektedir. Beyaz yakalılar için, yükseltilecek bu yeni yapıda birey, *“her yerinden bükülebilecek denli esnek, kendi kendini sömürecek denli performans tutkunu... Her an işe koşulabilir ve her an erişilebilir”* olmalıdır (Meschnig ve Stuhr (2001)'dan aktaran: Bora ve Erdoğan, 2017, s.24). Bu yapı bağlamında en kısa esneklik tanımı ise *“Fordizme karşı Toyotalaşmak”*tır. Eş deyişle esneklik, maddi üretim tarzında gözlenen değişimin iş yapma tarzlarına da entegresidir; esnek üretim esnek uzmanlaşmayı, tüketici talebini en hızlı şekilde piyasa arzına çevirmeyi istemekte, bu da makinelerin olduğu kadar işçilerin de esnek ve vasıflı olmasını gerektirmektedir. Taşeronlaşmayı böylece yaratan sistem, ideolojik olarak esnekliği rutine karşı bir 'isyan' olarak empoze ettiğinden; kutsayan bir toplumsal yapıyı da zorlanmadan yaratmıştır (Şimşek, 2005).

Yeni orta sınıf kadın açısından esnekliğin memnuniyetle karşılanan bir değer olduğu iddia edilebilir; zira kök salma zorunluluğunu bertaraf etmektedir. Bora'nın da altını çizdiği üzere *“bir yere, bir işe, bir konuya, bir şehre bağlanmadan hep yeni fırsatlara açılmaya hazır olmak başlı başına bir vasıf, bir kalite olarak”* değerlendirilmektedir (Bora, 2017, s.55). Esneklik, ayrıca çalışma zamanının özgürleşmesi olarak da lanse edilmektedir; ancak gerçekte işleyiş böyle değildir. Akşam ya da gece işleri hala daha alt sınıflara yüklenirken; gün içinde ve hafta saatlerini 'dilediği gibi' bölerek çalışmak ya da istediği yerden çalışmak ayrıcalıklı sınıfların inisiyatifidir. Kaldı ki bir esnek zamanlı çalışan çalıştığı zamanı ve mekânı kendi seçebilse bile emek süreci üzerinde bütünüyle kontrol sahibi değildir; uzaktan da olsa gözetime tabidir (Sennett, 2011, s.59-60). Yine de esneklik yalnızca zaman ve mekân açısından değil; daha geniş çaplı bir mobilité şansını da sağladığından

önemsenmektedir. Oysa bir çocuğun varlığı farklı, daha durağan ve yerleşik bir hayat tarzı getirir.

Yeni orta sınıflar hakkında burada tekrar vurgulanması gereken bir diğer nitelik ise *eğitim*dir. Bilindiği üzere yeni orta sınıflar, sınıf konumlarını bütünüyle olmasa da aldıkları eğitime borçludur. Bora'nın da ifadesiyle "*eğitim yoluyla meslek edinme ve toplumsal konumunu bu meslek üzerinden kurma*" bu sınıfın tanımlayıcı niteliğidir (Bora, 2017, s.183). Ailelerinin onların eğitimine ayırdıkları yatırım oranında bir yaşam şansı edinen bu sınıf üyeleri, eğitimlerini diğer sermayelerle dengeleyebilmeleri oranında da yukarı yönlü bir hareket sağlamaktadır. Bu sebeple kültürel sermayelerinin de kaynağı olan eğitime ilişkin ayrı bir hassasiyetleri vardır, zira kendilerini alt sınıflardan ayırma stratejileri de eğitim üzerine kuruludur. Ancak her eğitimin aynı sonucu yaratmadığı da bilinen ve tecrübe edilen bir gerçektir. Öyle ki eğitimin niteliği ve içeriği kadar hangi kurumdan alındığı da kıstastır. Sözelimi bir taşra üniversitesinden mühendis çıkmakla; metropollerin anlı şanlı, sayılı üniversitelerinden ya da yurtdışının saygın kurumlarından aynı eğitimi almak, aynı sınıfsal konumla sonuçlanmamaktadır. İlkinden çıkan beyaz yakalı alanında olsa bile muhtemelen asgari ücret karşılığı bulabildiği herhangi bir işte çalışacakken; ikincisinden mezun beyaz yakalı büyük ihtimalle dolgun bir ücretle sektörün marka isimlerinden birinde yönetici pozisyonuna tırmanacaktır. Bunda daha iyi bir okulda okumanın sebebi gösterilebilecek bireysel başarı ve/ya yetenek kadar, daha iyi bir okulu hedef gösterecek kültürel sermayeye sahip aile yapısı, o okulda okumaya yetecek ekonomik sermayenin varlığı ve o okulda okumanın getireceği çevrenin yaratacağı sosyal sermayenin artışı gibi pek çok değişkenin rolü vardır. Yine de vitrine çıkan eğitimin kendisi olduğundan, yeni orta sınıflar için mevcut sermayelerini aktarma ve artırma yolu olarak çocuklarının eğitime yatırım yapmak kritik bir konudur. Çocuğu mümkün olan en prestijli okullara göndermenin neredeyse sınıfsal bir 'saplantı' haline geldiği yeni orta sınıf için eğitim, akışına ya da devletin sunduğu sınırlı imkânlarla bırakılamayacak denli önemsenen planlı programlı bir aile politikasıdır (Erdoğan, 2017; Rutz ve Balkan, 2016; Bourdieu, 2015). Bu noktada özel okullara kayan eğitim tercihi, eğitim kalitesinin yanı sıra yeni orta sınıf değer yargılarının güncel devlet politikalarına uyumsuzluğuyla da alakalıdır. Özetlemek gerekirse, yeni orta sınıfın -yukarıda bir kısmından söz edilen- içkin koşulları, onun hem yeni annelik mitiyle bağını hem de bu sınıfa mensup kadınların kendi tercihleri üzerinde ki determinasyon hakkını kurmaktadır.

Yeni orta sınıfa dair edinilen bu genel bilgi çerçevesini akılda tutarak yeni annelik mitine bakılacak olursa; Susan Douglas ve Meredith Michales'in

The Mommy Myth (2004) adlı kitabında yer alan betimlemenin bir hayli açıklayıcı olduğunu görürüz:

“Yeni annelik, medyada en yaygın ve güçlü şekilde temsil edilen; anneliği kutlar gözükten ama gerçekte kadınların ulaşabileceğinin ötesinde mükemmellik standartları ortaya koyan bir dizi idealler, normlar ve uygulamalar setidir. Betty Friedan’ın 1960’lardaki ünlü nitelemesi “kadınlığın gizemi”nin en son ve doğrudan versiyonu olarak da tanımlanabilir. Kadınlığın gizemine oranla çok daha moda ve uygun ve ilerici görünmektedir; zira bugünlerde anneler pek tabii ev dışında çalışabilirler ve çalışmaktalar, kendi tutkuları ve paraları var, çocuklarını kendi başlarına yetiştirme ya da çocuklarıyla evde kalmayı seçme özgürlüğüne sahipler. Ve kadınlığın gizeminden farklı olarak kadınların erkeklere itaat etmesi gerektiği fikri yeni annelikte kabul gören bir eğilim değil. Aslında yeni anneliğin merkezinde, kadınların tercih sahibi, kendi kaderlerini tayin etmeye muktedir, özerk bireyler oldukları yönündeki feminist kararlılık yatıyor; ama burası aynı zamanda feminizmin çarpıtıldığı yer. Çünkü bir kadın olarak yapılabilecek en özgür seçim; öncelikle ‘gerçek’ bir kadın olduğunuzu ve sonrasında ise Rahibe Teresa’nın özverisiyle Donna Shalala’nın profesyonelliğini bünyesinde barındıran iyi ve anneliğe layık biri olduğunuzu kanıtlamak olabilir ancak. Dolayısıyla yeni annelik özünde çelişkilidir hem feminizmin içinden çıkar hem de onun tarafından reddedilir” (Douglas ve Michaels, 2004).

Yeni annelik mitine göre, bugünün kadını bir çocuk sahibi olmadan tamamlanamayan, çocuğa birincil bakım veren olması şart koşulan ve kendini tamamen çocuklarına adanması beklenen kadındır. Görünüşte bu bir annelik kutlaması olsa da derin ataerkil gözetimin yanı sıra kadınlara getirilen ve kadınlar tarafından da içselleştirilen kısıtlamaları yansıttığı (Thompson, 2017) gerekçesiyle feminizmin eleştirel yaklaştığı bir mesajdır. Burada akla “o halde yeni annelik ideolojisini ‘yeni’ yapan nedir?” sorusu gelebilir. Bu sorunun yanıtı yine Douglas ve Michaels’tedir. Altını çizdikleri üzere, yeni annelik erkeklere değil, *çocuklara boyun eğmekle* ilgili bir mittir. Görünürde 1950’lerin boğucu ev kadınlığından çok daha özgürleştiricidir, bir yönden de bu doğrudur ama sakladıklarına da dikkat etmek gerekir. Zira kaçacak yer bırakmaz; hangi vasıflara ve sosyal konuma sahip bir kadın olduğunuz fark etmeksizin yeni annelik, alternatiflerinizi sınırlar ve doğum öncesi süreçten

başlayarak çocuk yetiştiriminin her aşamasını ticarileştirir (Douglas ve Michaels, 2004). Böylece kadınlar, 'iyi ve kötü karar vericiler' olarak etiketlenip ayrıştırılabildiği gibi, çocuk sahibi olmanın tüm yükünü sırtlanmaya da razı edilebilir zira tercihlere bağlı söz hakkı anneye devredilmekte ve annelik kutlanmaktadır ki zaten en iyi bakımı da en iyi kararı da ancak annenin verebileceği sürekli tekrar edilen mesajlardır.

Sharon Hays, yeni annelik mitini geç yirminci yüzyılla tarihlendirmekte ve *yoğun annelik* olarak tarif etmektedir. Kültürel olarak da kabul edilen bu model, annelerin çocuklarını büyümesi için muazzam derecede zaman, enerji ve para harcamasını talep etmektedir (aktaran: Silva, 2014, s. 7). Ayrıca Hays'a göre yoğun annelik *orta sınıf bir ideolojidir*. Her ne kadar tüm sınıflar çocuk yetiştiriminin çeşitli düzeylerde çocuk merkezli ve duygusal açıdan soğurucu bir iş olduğuna inansa da yoğun anneliğin yoğun emek talebini uç noktalarda karşılamaya girişen orta ve üst-orta sınıf annelerdir (aktaran: Silva, 2014, s.8). Yeni annelik mitinden en çok bu sınıf etkilenmektedir ve bu mit, kadınların sahip olduğu farklılıklara rağmen, onları sadece yaşa, ırka ve yaşam tarzı tercihlerine göre bölmeye ve ayrıca dar, homojenize, üst-orta sınıf, bütünüyle tanımlı bir annelik imajını pekiştirmek suretiyle evcilleştirmeye çalışmaktadır (Douglas ve Michaels, 2004). Bu noktada ise Hays, daha fazla annenin işgücü piyasasına girmesiyle yoğun annelik mitinin kültürel açıdan belirgin hale geldiği iddiasında bulunmakta ve Foucault'nun teorisini dolaylı olarak anımsatmaktadır: Foucault'ya göre kültürel hegemonya, karşıt hegemonik güçlere girişenler üzerinden bir başarısızlık öyküsü kurularak yaşatılır (Johnston ve Swanson, 2006, s. 510). Bu bağlamda, 'doğru' olanı seç(e)memiş diğer kadınların varlığı, yeni annelik mitinin 'iyi karar verici'leri olan annelerin oyunda kalmasını sağlamak için önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Annelerden beklenen yalnızca iyi karar vericiler olmaları değil, *her şeye sahip (have-it-all¹³)* olmalarını sağlayacak kararlar vermeleridir. Hallstein'in *Bikini-Ready Moms*'da altını çizdiği üzere (2015, s.2-3):

---

¹³ Hallstein'in sıklıkla kullandığı bir kavram olan *have it all*, bir nevi modern zamanların kendini gerçekleştirme idealidir. Bugün kadınların iyi bir eğitime, kariyere, eşe, yuvaya, çocuğa, gelire, vb.'lerine sahip olma hakkı kadar iyi bir bedene, sağlığa, güzelliğe ve çekiciliğe sahip olma hakkı da vardır; bu hak anne olsalar dahi bakidir ve bu hakkı kullanmak bir tercih meselesidir. Mümkünse her şeye sahip olmamızı sağlayacak seçimlerle hareket edilmelidir zira artık bunlar birer güç(lenme) aracıdır ve sağladığı mobilitenin yanı sıra kendi kendine yeter hale gelmeyle özgürleşmenin de yolunu açmaktadır. Bedene yönelmiş dikkat artık sadece 'ahmak kadın işi' olarak yorumlanamayacak bir noktadadır; bugün beden, önemli bir yatırım aracıdır ve bedensel sermaye kadının açığa çıkardığı iradesinin bir yansıması olarak ele alınmaktadır.

“Çağdaş anneler artık, gebeliği kamusal alanda ve iş yerinde edindikleri yeni tarz toplumsal cinsiyet eşitliğinin yoluna çıkan ‘küçük bir yumru’ olarak yaşayabilirlerse, kendi bedenlerini kaybetmeden -hatta bazen doğum sonrası bedenlerini iyileştirerek- gebeliğin ve anneliğin içine girip çıkabilirler. Ayrıca, neo-geleneksel aile kuralları içinde kaldıkları ve ‘iyi’ hatta aşırı iyi anneler oldukları sürece hala eğlenebildiklerini, seksi olduklarını, kendi hayallerini kurduklarını ve anne olduktan sonra da kendileri için yaşadıklarını göstermeleri beklenir”.

Yeni annenin kültürel ideali, kadının kadınlığını kaybetmeden anne olması gerektiğine dair bir söylem üretmektedir^{14/15} ve bu söylem, bir tür kadınlık- annelik çatışmasına evrilme potansiyelini içinde taşımaktadır; zira yukarıda gerekçeleri sıralandığı üzere, özellikle yeni orta sınıf kadınlık algısı bağlamında annelik artık kadınlığın doğal sonucu olarak anlaşılmamaktadır. Sagaert’in de vurguladığı üzere, yuvarlak hatlara dair imge bugün sağlığın, şehvetin ve doğurganlığın sembolü olmaktan uzaktır ve gittikçe artan zayıflık arzusu, orta sınıflara kadar giden annelik işlevinin gerilemesiyle çakışmaktadır (Sagaert, 2017, s.148). Susan Bordo’nun gözlemlediği gibi, anoreksik beden de dâhil olmak üzere ince kadın bedeni, sembolik olarak bir kadının kendi kendini ustalıklı, inkârla ve kontrolle herhangi bir duruma alıştırmaya yeteneğini, özellikle de ele avuca sığmaz kabul edilen kadın bedenini kontrol yeteneğini göstermektedir. Ve kontrol, ince gebeliklerde özellikle önemlidir zira Nash’ın iddia ettiği üzere, gebelik, kadın bedeninin kontrol dışına çıktığı düşünülen bir süreçtir (aktaran: Hallstein, 2015, s. 82). Bu bağlamda denilebilir ki, feminizmin ‘bedenimiz bizimdir’ sloganı; yeni annelik miti nezdinde bir çabanın, inşanın, kazanılan ve sürdürülmesi için

---

¹⁴ Hallstein bu yeni söylemin bedene yaptığı vurguyu önemser ancak tam anlamıyla da sahipleniyormuş gibi değildir; zira vurgu birtakım ön koşulları da beraberinde getirir. Söz gelimi ideoloji nezdinde, kendine bakıp ‘çocuğuna bakmayan’ bir kadının bedenine gösterdiği özen; kendine de çocuğuna da bakan bir kadının özeniyle eş anlamlı değildir. Bu nedenle Hallstein, yeni söylemin kadınlar için yeni fırsatlar yaratabileceğine dikkat çekerken, bir yandan da ‘ama’ları göz ardı etmemeye çalışır.

¹⁵ Bu söylemin ortaya çıkışında, başka pek çok tarihsel dönüşüm de rol oynamıştır. Sagaert’in belirttiği üzere; vatandaş sayılma ve eğitim görme hakkı kazanmış, doğurganlığının kontrolünü eline almış ve en azından kanun önünde erkeklerle eşit sayılmış kadının, artık sadece güzelliğiyle değerlendirilmesi kabul görmese de; kadın fiziği önem kazanmıştır. Varlığı kabul edilen kadın bundan böyle ‘görünüşün tiranlığı’na sokulmuştur (Sagaert, 2017, s. 17). Görünüşe verilen bu önem artışında, yirminci yüzyıla birlikte gündelik hayatta yaygın olarak karşımıza çıkmaya başlayan aynaların, fotoğraf ve sinemanın, moda dergilerinin, afişlerin, reklamların ve internet yoluyla dolaşıma giren diğer görsel öğelerin de payı vardır. Böylece kadınlar kendi kendilerinin efendisi olmaya, kendilerine gösterdikleri özenle bedenlerine sahip çıkmaya ve görünüşlerinin yaratıcısı olmaya teşvik edilmiştir (Sagaert, 2017, s. 140).

çokça para, zaman ve emek harcanan, başka bir canlının 'istilasına' pek sıcak bakılmayan bir *değerin* ifadesine dönüşebilme potansiyeline sahiptir. Bugünün genç kadınları için beden, anneliğe vakfedilecek bir araçtan çok daha fazlasıdır; ama illa anne olunacaksa da sıkı bir şekilde korunmalıdır. Hallstein, -adı yeni annelik mitinin tasarladığı bu kadını bir tamlamayla özetler nitelikteki kitabı- *Bikini-Ready Moms* (2015)'da şöhretli profiller üzerinden söz konusu yeni anlam haritalarını ortaya koymakta ve bedeni bebek için 'dar' gelen bu anne temsilinin kadınlar üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Ona göre, şöhretli anne profilleri kaçınılmaz biçimde beyaz, en azından orta sınıf, natrans, heteroseksüel ve iyi annelik ideolojisini aşırı içselleştirmiş imtiyazlı bir anneliği teşvik etmekte ve pekiştirmektedir (Hallstein, 2015, s.4). Şöhret sahibi anneler, anneliği yaşamlarındaki en iyi ve en önemli deneyim olarak dile getirmekte, anneliği sevmekte, anne olduktan sonra 'aradıklarını' bulmakta, sakin-huzurlu-tatminkâr- *her şeyin üstesinden kolaylıkla gelen (juggle-it-all)* bir resim çizmekte ve iyi giyimli, iyi huylu çocuklarıyla caka satmaktadırlar (Hallstein, 2015, s.5-6). Üstelik tüm bunları, cinselliklerini yaşamaya ve cinsel cazibeleriyle göz doldurmaya devam ederken yapmaktadırlar. Hal böyle olunca da kimi kadınlar için annelik tamamen 'tabu' haline gelmekte; yeterince iyi bile değil, her açıdan mükemmel anne olunması gerektiği fikri pekişmektedir. Diğer taraftan annelik ve kadınlık arasında kurulan bu 'kusursuz' denklem; yeni orta sınıfa mensup kadınları, annelikle kadınlığı aynı bedende taşıyamayacakları fikrine sevk etme riskini içermektedir.

Adrienne Rich, gebeliği, doğumu ve emzirmeyi kadınların en derin bedensel deneyimleri kabul ettiğinden, gebe kadın bedeninin nesneleştirilmesini sorunlu bulmaktadır (aktaran: Williams, Christopher ve Sinski, 2017, s.3). McRobbie gibi feministler ise bu durumu ideolojinin kadınlar üzerindeki yeni bir baskı aracı olarak okumaktadır; Sagaert'in de vurguladığı gibi, örneğin tüm kadınlar zayıflığın güzellik belirtisi olduğunu benimsediklerinde güzellik kanonlarını kabul etmeyenler marjinalize olmakta ve horlanmakta, bu da bir tür *diktatörsüz diktatörlük* yaratmaktadır (Sagaert, 2017, s. 152). Bu bağlamda Tyler için gebelik, artık kadınları güzel olmaya ve heteroseksüel arzuları beslemeye zorunlu kılan eleştirilerden 'kaçmak' için fırsat sunan bir dönem değildir; aksine neoliberalizm anneliği daha derin bir şekilde metalaştırmıştır. Bugün gebe güzelliği adı altında kabul edilen kriterler, annelikle neoliberal işyeri arasındaki gerilimleri önleyen ya da gizleyen, ayrıca sınıf eşitsizliğinin yanı sıra orta sınıf anneliği de destekleyen bir *disiplin teknolojisi* gibi çalışmaktadır (Gill ve Scharff, 2013, s.7). Öyle ki gebe bedeni, doğum sonrası nasıl bir anne olunacağını hem sembolü hem

de somutlaşmış hali gibi algılanmaktadır. Kilo yönetimi, annelik stili, hamile vücutla rahatlığın ve mutluluğun nasıl sürdürülebildiği, yaklaşan doğum için nasıl hazırlanıldığı gibi pek çok konuda gösterilen *performans*, bir 'seçim silahı' işlevi görmektedir ve gebenin ilerideki anneliği hakkında fikir verir hale gelmektedir (Hallstein, 2015, s.105-106). Bu noktada Turner'a göre bedenlerimizi nasıl hissettiğimiz, başkalarının onları nasıl algıladıkları, işledikleri ve davrandıkları kültürel işlevlerdir ki beden aynı zamanda Bourdieu'nun da *kültürel sermaye* olarak tanımladığı şeyin önemli bir kısmıdır; insanları gerek toplum içinde gerekse toplumlar arasında birbirinden ayırmanın bir yoludur (Wallace ve Wolf, 2012, s.506-507). Dolayısıyla bir kontrol ve düzenleme aracı olmanın yanı sıra sınıfsal farkın da sureti olan beden, yeni orta sınıf kadınlığın inşasında önemli bir olgudur. Yine de bu bakış tersine çevrilebilir. Her ne kadar Turner gibi daha klasik bir gelenekten durumu okuyanlar, "*kadın bedenlerini kontrol altına almak, onların kişiliklerini (de) kontrol*" (Wallace ve Wolf, 2012, s.517) edebilmek anlamına gelir dese de Lipovetsky gibi daha çağdaş filozoflar, bu konuda aynı fikirde değildir.

Lipovetsky, *Güzellik Güç müdür?* başlıklı YouTube söyleşisinde; "*bugün artık kadın güzellik pratiklerinin yalnızca erkek arzularının bir yansıması olarak görülemeyeceğini*" belirtmektedir.

*"Güzellik pratikleri, kadının kendine bakma arzusudur ve kadın, sahip olduğu bu aracı zamanın ele geçirmesine izin vermemektedir. Bu bir çeşit benlik (kendilik) yönetimidir, evet belli bir çaba sarf etmeyi gerektirir ama burada olumlu olan bir şey vardır; o da kadınların her şeye rağmen kaçınılmaz olana boyun eğmek yerine daha uzun süre daha güzel kalmaya karar vermesidir"*¹⁶.

Lisa Jervis ya da Andi Zeisler gibi üçüncü dalga feministler için de güzellik uygulamaları zevkli, bireysel seçime dayalı ve yetenek gerektiren kadınsı uğraşlardır (aktaran: Lazar, 2013, s.37). Bu bağlamda, kutsal annenin her şeyi kabullenen cefakâr teslimiyetiyle kıyaslandığında seksi anne kelimesinin tam anlamıyla *iradenin vücut bulmuş halidir*¹⁷. Seksi anne

¹⁶Detaylı bilgi için bakınız: Beauty is a power? Gilles Lipovetsky, adlı video. <https://www.youtube.com/watch?v=qHB4mnnv2VSk&feature=share>, Erişim Tarihi: 20.06.2018, Erişim Saati: 14:10.

¹⁷Doğumdan önce ve/ya sonra seksi bir anne bedenine sahip olabilmek her ne kadar -Dworkin ve Wachs ya da Jette gibi- kimi sosyologlarca *üçüncü vardiya* (ilk iki vardiyayı Arlie Hochschild çocuk bakımı ile ev içi sorumluluklar ve iş yeri olarak tanımlamıştır) olarak nitelense de bu ikinci dalgavari bir bakıştır zira üçüncü vardiya geçebilmek için ilk iki vardiya esneklik ya da muafiyet şarttır (aktaran: Hallstein, 2015, s. 135-136). Bu, sınıf ayrımına işaret eden bir yorum gibi görünse de iradeyle de yakından ilgili olduğu kanısındayım; zira devreye öncelikler girebilir

mitinde çok fazla yatırım vardır, bu yatırım için kadından çok şey talep edilmektedir ama bu mit kadının aktif olmadan, bir seçim yapmadan ve o seçimi sürdürmeden ulaşabileceği bir sonuç asla değildir. Dolayısıyla kadının kendilik yönetimini kendisinin ele geçirmesine ve tercihlerini ortaya koymasına bir güzelleme olarak da okunabilir. Burada gerçekten kadını kendisiyle barıştıran ve özneleşmeye götüren güçlendirici bir fırsat da olabilir. Ne var ki bu fırsatın, seksi anne mitinin yeni bir tür norm haline getirilmesiyle sabote edildiği de aşikârdır¹⁸.

Hallstein'in da altını çizdiği üzere, annelerin bugün *her şeye sahip olma* idealini yönetmekte çektikleri zorluğun nedeni, bu ideali bir 'seçim silahı'na dönüştürememelerinde aranmaktadır. Şöhretli anne profillerinin gebe bedeni artık, anneleri annesel beden üzerinde çalışmanın *kişiyeye özel* bir çözüm olduğuna ve neo-geleneksel aile yapılarında annelerin hem *her şeye sahip olma* hem de *her şeyi yapma (do it all¹⁹)* kabiliyetlerini güçlendirebileceklerine ikna edebilmek için kullanılmaktadır (Hallstein, 2015, s. 3).

Günümüzde kadın yaşamındaki hemen her şey bir tercih, sorgulama ve arbitraj meselesidir. Prensipite hiçbir etkinlik artık kadınlara kapalı değildir ve toplumsal hayattaki yerleri erkeklerce tepeden inme bir şekilde belirlenmemektedir. Kadınlar kendi yaşamlarını baştan sona tanımlamak ve kurmak gibi modern bir zorunluluğa tabidir. Kadınların halen politik ve iktisadi iktidara olan mesafeleri alenidir ancak kazandıkları kendini yönetme gücü de görmezden gelinmemelidir. Kadınlara atfedilen o eski büyü, gizemli, uğursuz güçler; bugün kendi geleceğini tasarlama ve inşa etme gücüyle yer değiştirmiştir (Lipovetsky, 1999, s.179-180). Catherine Hakim, yirmi birinci yüzyılda kadınların hayat tercihlerinin temel olarak üç kategoride ele alınabileceğinden söz etmektedir; *ev-merkezciler*, *iş-merkezciler* ve

---

ve kadın, bedenini halının üzerindeki döküntülerden, bebeğin kusmuklu giysilerinden ya da iş yerinde kendisinden talep edilen mesaiden daha çok önemseyip, bedenine ve kendine daha çok vakit harcayabilir. Nash'ın da vurguladığı üzere, üçüncü dalganın bakış açısından, disipline edilmiş ve nesnelleştirilmiş bir gebe beden, orta-sınıf kadınlar için özgürlük ya da kurtuluşla eş anlamlı olabileceği gibi feminist bir inşa olarak da kabul edilebilir (aktaran: Hallstein, 2015, s. 138).

¹⁸ Ancak benzer pek çok şey gibi, elimizdeki bu güzellik aracını da nötr görme ve bizim onu kullanma şeklimize göre güç ya da güçsüzlük getireceğini düşünme eğilimindeyim. Zira *ideoloji bize ne yapıyor?* sorusuna sıkışıp kalmak, bir noktadan sonra mağduriyet söylemi üretmekten öteye geçmemeye başladığından, -bu soruyu unutmuyarak- artık sorulması gereken *biz ideolojiyle ne yapıyoruz?* olmalıdır. Yapılar elbette önemlidir ama o yapılarda gedikler açmak da bir o kadar değerlidir.

¹⁹ Toplumsal yapıımızdaki karşılığı 'çocuk da yaparım kariyer de' anlamındadır.

*uyumcular*²⁰ (aktaran: Badinter, 2011, s.30). Hakim'in bu ayrımı, annelik ideolojisinin popüler izdüşümleriyle de örtüşmektedir. Ev-merkezciler mitlerin *makbul annesini*, uyumcular orta yolu bulan ne annelikten ne de kariyerden vazgeçen ama bunu kendi bildikleri şekilde yapan *alternatif anneyi* ve iş-merkezciler de anneliği çeşitli sebeplerle kendine uzak bulan *anne olmayan kadını* imlemektedir. Dolayısıyla kadınlar artık ister çocuk, ister kariyer, isterse ikisinin sentezi karma bir yol üzerinden ilerlesinler, dikkate alınması gereken bunun *tercih* mahiyetidir. Zira Direk'in de altını çizdiği üzere kadınların kendi patikalarını açmaları, özerklik arayışları, hayatta kalmak için geliştirdikleri stratejilerle yol haritaları oluşturmaları ve ezilseler dahi varlık göstermeye devam etmeleri hegemonik söyleme karşı kadınların da bir sembolik güce sahip olduğunu ve bu gücü kullandığını göstermektedir (Direk, 2018, s.192-193).

Sonuç

Cinsel ayrımlar ve eşitsizlikler hala gündemde olsa da kolektif zorlamaların yerine olasılıkların geçtiği günümüzde, kadın ve erkeğin artık kendini yaratma açısından 'yapısal olarak' benzer konumlara sahip olduklarını görmek önemlidir (Lipovetsky, 1999, s.180). Yarış hala eşitsiz koşullarda başlasa da artık herkesin yarışa katılma hakkı vardır ve hakları küçümsememek gerekir. Zira haklar ve özelde kadın hakları tarihi, ilmek ilmek örülerek genişletilmiştir. Yenilik, çoğul ve seçici normlara heterojen stratejilerin, serbestlik ve belirsizlik marjlarının eşlik ettiği 'açık' bir toplumun doğuşundadır. Belirli belirsizlikler geçmişte bir düzeneğe bağlıyken, bugün bireysel değerlendirmeler ve tercihler söz konusudur. Kadınların önünde artık normlardan ve toplumsal rollerden bağımsız olmasa da 'duruma göre' oluşan tercihlere ve öznel belirsizliklerin gücüne dayalı bir alan vardır (Lipovetsky, 1999, s.181).

Günümüz toplumlarındaki annelik ideolojisinin geçmişle en büyük farkı; kadınların mitleri tercihleri doğrultusunda ele alması ve kendi ihtiyaçlarına uyarlaması olarak işaretlenebilir. Lipovetsky'nin de vurguladığı gibi bir norm geleneksel olsa dahi bireysel arzular doğrultusunda yeniden

---

²⁰ Hakim'e göre bu dağılımın istatistiksel açılımı şöyledir; ev-merkezciler kadınların yaklaşık %20'sini ifade etmektedir. Temel öncelikleri aile yaşantısı ve çocuklardır, çalışmamayı tercih ederler. Diplomalari entelektüel çeyiz işlevi görür ve aileye yönelik politikalara açıktırlar. Uyumcular, kadınların %60'ını temsil eder. Planlı ve istikrarlı bir kariyere sahip olmaksızın hem çalışıp hem aile hayatı kuranlardır. Profesyonel bir adanma olmadan çalışmak tercihleridir. Diplomalari çalışma niyetiyle alınmıştır ve her tür politikaya açıktırlar. İş-merkezcilerse kadınların %20'sini yansıtır. Çocuksuz kadınlar burada toplanmakta ve temel öncelikleri işleri ya da kamusal alandaki eşdeğer etkinlikleri olmaktadır. Kendilerini tamamen işe vermişlerdir, yüklü bir akademik formasyonları vardır. İşle ilgili politikalara açıktırlar (aktaran: Badinter, 2011, s. 30).

şekillendirilebiliyorsa, yaşamaktadır (Lipovetsky, 1999, s.194). Bu bağlamda, bugün hala büyük bir ideoloji olarak annelik vardır, annelik ideolojisi yaşamaktadır; ama diğer tarafta da bunu sorgulamaya yetkin kadınlar ve onların kendi amaçları doğrultusunda eğip bükerek yeniden anlamlandırıldığı normlar vardır. Özellikle yeni orta sınıfın kadınlık inşası, normları kendi durumunu meşru kılacak şekilde biçimlendirme konusunda kadınları ustalaştırmaktadır.

Orta sınıf kadınlar, makale boyunca ele alınan nedenlerle, üreme politikalarının hedef kitesidir. Çalışma kapsamında değinilen literatüre ve tartışmalara bakıldığında; annelik ideolojisinin yeni orta sınıf kadınlık inşasında ki yeri ve önemi de açıkça görülebilir. Annelik, sınıfsal bir ideoloji olarak yeni orta sınıfa mensup kadınların gündemlerini işgal etmektedir. Bu işgalin çerçevesini ise yeni annelik miti çizmektedir. Bu mit uyarınca, bir kadın için çocuk yetiştirmek artık başlı başına bir projedir. Kadınların, böyle bir projeye dâhil olup olmaması noktasında, annelik hala çok güçlü bir kimlik unsuru olarak ideolojik hegemonyasını dayatsa da bugün yeni orta sınıftan kadınlar için seçim şansı vardır ve kullanılmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

Abrams, K. (1989). *Ideology and women's choices*. Erişim Adresi: <https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1543&context=facpubs>, Erişim Tarihi: 29.11.2018, Erişim Saati: 00:02.

Akarçay, E. (2016). Yeme pratikleri üzerinden yeni orta sınıf(lar)ı anlamaya çalışmak. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları*, No: 54 (2016-2). Sayfa No: 33-60.

Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı annelik mi?* (Çev: Ayşen Ekmekci). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, A. (1998). *Türk modernleşme sürecinde annelik kimliğinin kurulması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bora, A. (2017). Aile: En güçlü işsizlik sigortası. İçinde: *Boşuna mı okuduk? Türkiye'de beyaz yakalı işsizliği*, (Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlnur Üstün). İstanbul: İletişim Yayınları, Sayfa No: 181-201.

Bora, T. & Erdoğan, N. (2017). Yeni kapitalizm, yeni işsizlik, beyaz yakalılar. İçinde: *Boşuna mı okuduk? Türkiye'de beyaz yakalı işsizliği*, (Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlnur Üstün). İstanbul: İletişim Yayınları, Sayfa No: 13-44.

Bourdieu, P. (1992). *The logic of practice*. (Trans: Richard Nice). California: Stanford University Press.

- Bourdieu, P. (2013). *Outline of a theory of practice*. (Trans: Richard Nice). New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (Çev: Derya Fırat ve Günce Berkkurt). Ankara: Heretik Yayınları.
- Brym, R. (1998). *New society: Sociology for the 21th century*. Canada: Harcourt Brace Publishing.
- Chollet, M. (2020). *Bugünün cadıları*. (Çev: Hazal Louze). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Comer, L. (1984). *Evlilik mahkûmları*. (Çev: Sedef Öztürk). İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Connell, W., R. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika*. (Çev: Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Crary, J. (2015). *7/24: Geç kapitalizm ve uykuların sonu*. (Çev: Nedim Çatlı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Davidoff, L. (2016). *Feminist tarih yazımında sınıf ve cinsiyet*. (Çev: Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir E, S. (2016). Enformasyon toplumu ve yeni orta sınıflar. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, (36), 41-70.
- Direk, Z. (2018). *Cinsel farkın inşası: Felsefi bir problem olarak cinsiyet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Douglas, S. & Michaels, M. (2004). *The mommy myth*. New York: Free Press.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri*. (Çev: Sema Rifat). İstanbul: Om Yayınevi.
- Erdoğan, N. (2017). Sancılı dil, hadım edilen kendilik ve aşınan karakter: Beyaz yakalı işsizliğe dair notlar içinde: *Boşuna mı okuduk? Türkiye’de beyaz yakalı işsizliği*, (Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlkur Üstün), İstanbul: İletişim Yayınları. Sayfa: 75-115.
- Freeden, M. (2011). *İdeoloji*. (Çev: Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Fromkin, V., Rodman, R. & Hyams, N. (2014). *An introduction to language*. New York: CBS College Publishing.
- Furedi, F. (2013). *Paranoyak anne babalık*. (Çev: Arzu Tüfekçi). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gill, R. & Scharff, C. (2013). *New feminities: Postfeminism, neoliberalism, and subjectivity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gittins, D. (t.y./tarih yok). *Aile sorgulanıyor*. (Çev: Tuna Erdem). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Glenn, E. (1994). Social constructions of mothering: A thematic overview. Inside, *mothering: Ideology, experience, and agency*, (Ed: Evelyn Glenn, Grace Chang & Linda Forcey). New York: Routledge Publishing. Page:1-29.
- Goldthorpe, John H. (1998), *Rational action theory for sociology*, The British Journal of Sociology, 49 (2), 167-192.

Hallstein, L., O. (2015). *Bikini-ready moms: Celebrity profiles, motherhood, and the body*. New York: Suny Press.

Heritier F., Perrot M., Agacinski S., & Bacharan N. (2019). *Kadınların en güzel tarihi*. (Çev: Yonca Aşçı Dalar). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hobsbawm, E. & Ranger, T. (2006). *Geleneğin icadı*. (Çev: Murat Şahin). İstanbul: Agora Kitaplığı.

İnal, A. (2003). *Roland Barthes: Bir avangard yazarı*. İletişim Araştırmaları Dergisi, 1(1), 9-38.

Johnston, D. & Swanson, D. (2006). Constructing the “good mother”: The experience of mothering ideologies by work status. *Sex Roles*, 54, 509-519.

Kaplan, A. (1992). *Motherhood and representation: The mother in popular culture and melodrama*. London: Routledge Publishing.

Kazak, S. (2009). *Anneliğin siyasal alandaki inşası, türkiye’de annelik ve siyaset: “Makbul” anneler ve “sözde” anneler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Lazar, M. (2013). The right to be beautiful: Postfeminist identity and consumer beauty advertising. Inside: *New feminities: Postfeminism, neoliberalism, and subjectivity*. (Ed: Rosalind Gill and Christina Scharff). New York: Palgrave Macmillan. Page: 37-52.

Levi-Strauss, C. (2013). *Mit ve anlam*. (Çev: Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: İthaki Yayınları.

Lipovetsky, G. (1999). *Üçüncü kadın: Kadında süreklilik ve yenilik*. (Çev: Filiz Nayır Deniztekin). İstanbul: Varlık Yayınları.

Macit, H. (2016). İdeoloji üzerine felsefi bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26, 29-36. Erişim Adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/271701>, Erişim Tarihi: 29.11.2018, Erişim Saati: 00:09.

Marazzi, C. (2010). *Sermaye ve dil*. (Çev: Ahmet Ergenç). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Miller, T. (2010). *Annelik duygusu: Mitler ve deneyimler*. (Çev: Gül Tunçer). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ovadia, S. & Habip, B. (2015). İdeoloji, inkâr ve tahrip olmuş ara alanların üçgeninde kadınlık ve annelik. *Cogito Düşünce Dergisi*, 81, 117-129.

Öngen, T. (1996). *Prometheus’ un sönmeyen ateşi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Phoenix, A. & Woollett, A. (1991). Introduction. Inside *Motherhood: Meanings, practices and ideologies*, (Ed: Ann Phoenix, Anne Woollett and Eva Lloyd). London: Sage Publications, 1-12.

Phoenix, A. & Woollett, A. (1991). Motherhood: Social construction, politics and psychology. Inside *Motherhood: Meanings, practices and ideologies*, (Ed: Ann Phoenix, Anne Woollett and Eva Lloyd). London: Sage Publications, 13-27.

Pinçon, M. & Pinçon-Charlot, M. (2013). *Burjuvanın sosyolojisi*. (Çev: Hande Turan Abadan). Ankara: Epos Yayınları.

Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve ezilmenin çelişkileri*. (Çev: Mefkure Bayatlı). İstanbul: Pencere Yayınları.

Rowbotham, S. (1987). *Kadın bilinci erkek dünyası*. (Çev: Şükrü Alpagut). İstanbul: Payel Yayınevi.

Rutz, H. & Balkan, E. (2016). *Sınıfın yeniden üretimi: Eğitim, neoliberalizm ve İstanbul'da yeni orta sınıfın yükselişi*. İstanbul: H2O Kitap.

Salman Yıkılmış, M. (2018). Pronatalist kültürde anne olmamak. *Fe Dergi*, 10(2), 85-97.

Sagaert, C. (2017). *Kadın çirkinliğinin tarihi*. (Çev: Serdar Kenç). İstanbul: Maya Kitap.

Saydam, B. (2015). Psikomitoloji: Ara-Da-Lığın bir karmaşa olarak inşası. *Doğu Batı Dergisi Mit ve Masallar Sayısı*, 18(71), 33-79.

Segal, R. (2012). *Mit*. (Çev: Nursu Öрге). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Sennett, R. (2011). *Karakter aşınması: Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerine etkileri*. (Çev: Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Silva, E. (1996). *Good enough mothering?* London: Routledge Publishing.

Silva, I. (2014). *Maternal representation in reality television: Critiquing new momism in TLC's here comes honey boo boo and Jon&Kate plus 8*. (Master Thesis). Erişim Adresi: https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/709760/Silva_georgetown_0076M_12680.pdf;sequence=1 , Erişim Tarihi: 28.11.2018, Erişim Saati: 23:39.

Standing, G. (2019). *Prekarya – Yeni tehlikeli sınıf*. (Çev: Ergin Bulut). İstanbul: İletişim Yayınları.

Swartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi*. (Çev: Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şimşek, A. (2005). *Yeni orta sınıf*. İstanbul: L&M Kitap.

Thompson, M. (2017). *Third wave feminism and the politics of motherhood*. Erişim Adresi: <https://www.colorado.edu/genders/2017/03/17/third-wave-feminism-and-politics-motherhood> , Erişim Tarihi: 29.11.2018, Erişim Saati: 00:22.

Uca, O. (2016). *Türkiye'de orta sınıfın fotoğrafı: Akışlar ve ilişkiler*. İstanbul: NotaBene Yayınları.

Voloşinov, V. (2001). *Marksizm ve dil felsefesi*. (Çev: Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yıldırım, C. (2017). Orta sınıf analizleri: Teorik bir yaklaşım. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 171-189.

Zahmacıoğlu, O., Atalay, H., & Akbaş, B. (2015). Motherhood as a "profession": Post-career motherhood experiences of women from upper-middle class in Turkey. *The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 28(3), 255-264. Erişim Adresi:

http://www.dusunenadamdergisi.org/tr/DergiPdf/DUSUNEN_ADAM_DERGISI_ff3827a1f37241949b9a6530453518b6.pdf . Erişim Tarihi: 03.05.2018, Erişim Saati: 11:38.

Wallace R. & Wolf A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (Çeviri: Leyla Elburuz ve Rami Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Williams B., Christopher K. & Sinski J. (2017). "Who doesn't want to be this hot mom?": *Celebrity mom profiles and mothers' accounts of their postpartum bodies*. Erişim Adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2158244017720562> , Erişim Tarihi: 29.11.2018, Erişim Saati: 22:09.

Wittgenstein, L. (2000). *Felsefi soruşturmalar*. (Çev: Deniz Kanıt). İstanbul: Küyerel Yayınları.

**PANDEMİDE SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DENEYİMLEDİKLERİ
PSİKOSOSYAL SORUNLARIN EKOLOJİK PERSPEKTİFTEN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Satı Gül KAPISIZ*

Elif GÖKÇEARSLAN**

Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR***

Öz

İnsanlık, tarih boyunca birçok kez pandemileri deneyimlemiştir. Fakat dünyanın güncel olarak yakinen deneyimlediği son pandemi olan Covid-19'un tarihsel geçmişe göre daha derin, çok boyutlu ve farklı etkileri ortaya çıkmıştır. Covid-19 pandemisi; Dünyanın içinden geçmekte olduğu neoliberal dönemin özellikleri ile bağlantılı olarak sosyal devletin sorumluluğunun azaltılmaya çalışıldığı ve derinleşen gelir eşitsizliği ve yoksulluk ile mücadele edilen bir döneme denk gelmiştir. Bu durum sağlıksız ve aşırı kalabalık kentlerin hızla çoğalıp seyahat olanaklarının ve ticaretin ileri derecede küreselleşmesine ve üretimin, tüketimin ve yaşamın hızlanması ile sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ve sağlığın bir meta haline gelmesi ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle tıbbi etkilerinin dışında psikolojik, sosyal ve ekonomik anlamda farklı deneyimler yaşanmıştır. Bu deneyimler içinde en ağır fiziksel, sosyal ve psikolojik etkiyi yaşayan gruplardan biri de sağlık çalışanları olmuştur. Bu derleme çalışması kapsamında sağlık çalışanlarının pandemiden etkilenme durumları alanda yapılan araştırmalardan elde edilen bilgiler ekolojik yaklaşım çerçevesinde fiziksel, duyuşsal, bilişsel, sosyal, ekonomik ve tinsel boyutları ile değerlendirilmiş olup sağlık çalışanlarının toplumun diğer kesimlerine göre pandemi sürecinden derinden etkilendikleri ve özellikle aşırı strese bağlı olarak baş etme mekanizmalarında aksaklıklar

---

*Öğr. Elemanı, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, satikapisiz@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5714-9944

**Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, elifgokcearslan@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8627-5985

***Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ezgiarslanozdemir@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8060-2535

Makale Gönderim Tarihi: 23/03/2023, Makale Kabul Tarihi: 25/04/2023

yaşandığı görülmüştür. Önleyici hizmetler geliştirilmediği takdirde uzun vadede ise yönetimi güçleşecek derin psiko-sosyal etkiler yaşayacakları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Sağlık çalışanları, Covid-19, Ekolojik yaklaşım, Ruh sağlığı

Analysing Psychosocial Problems Experienced by Health Workers in the Pandemic by Ecological Point of View

Abstract

Humanity has experienced pandemics many times throughout history. However, Covid-19, which is the last pandemic that the world has experienced closely, has more profound, multidimensional, and different effects compared to the historical past. Covid-19 pandemic; In connection with the characteristics of the neoliberal period that the world is going through, it coincided with a period in which the responsibility of the social state was tried to be reduced and the deepening income inequality and poverty struggled. This situation resulted in the rapid proliferation of unhealthy and overcrowded cities, the advanced globalization of travel opportunities and trade, the acceleration of production, consumption, and life, the privatization of health services, and the transformation of health into a commodity. For this reason, apart from its medical effects, different psychological, social, and economic experiences have been experienced. Among these experiences, one of the groups that experienced the heaviest physical, social, and psychological impact was healthcare professionals. Within the scope of this review study, the health workers' exposure to the pandemic has been evaluated with the physical, emotional, cognitive, social, economic, and spiritual dimensions of the information obtained from the researchers conducted in the field, and it has been stated that health workers are deeply affected by the pandemic process compared to other segments of the society, and especially due to excessive stress. It has been observed that there are malfunctions in the mechanisms of release. If preventive services are not developed, it is seen that they will experience deep psychosocial effects that will become difficult to manage in the long run.

Keywords: Pandemic, Health workers, Covid-19, Ecological approach, Mental health

Giriş

Pandemi kelimesi, dünya genelinde yayılan ve büyük ölçekte insanları etkileyen bir hastalık salgınına atıfta bulunur. Pandemi hastalıklar, genellikle özellikle yüksek bulaşıcılıkları ve ölümcüllükleri nedeniyle küresel bir acil durum yaratırlar ve ciddi sağlık sorunlarına neden olabilirler. Pandemi olarak nitelendirilen hastalıklar arasında bazıları, hayvanlardan insanlara bulaşan zoonotik hastalıklar veya bir kişiden diğerine doğrudan temas yoluyla bulaşan hastalıklar gibi farklı yollarla yayılırlar. Bu hastalıkların ortak bir özelliği, genellikle insan bağışıklık sistemini aşacak kadar hızlı bir şekilde yayılmalarıdır. Pandemi hastalıklarının önlenmesi ve kontrol edilmesi, birçok disiplinden uzmanların bir araya gelerek çeşitli stratejiler geliştirmesini gerektirir. Bu stratejiler arasında, hastalıkla mücadele için aşı geliştirme, sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi, bulaşma yollarının anlaşılması, halk sağlığı önlemleri ve sıkı tedbirlerin uygulanması gibi çeşitli önlemler bulunabilir (Morens, Folkers ve Fauci, 2009).

2010 yılından bu yana, hayvanlardan insanlara geçen hastalıklarda artış gözlemlenmektedir ve bu durum tıp çevreleri tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Bu süreç, biyolojik olarak tartışılan birçok etmeden kaynaklanmaktadır. Bu etmenler arasında, ekolojik, sosyal, kültürel ve siyasal faktörler yer almaktadır. Gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi sosyoekonomik faktörler, sağlıksız ve kalabalık kentlerdeki artan nüfus, ticaret ve seyahat olanaklarının artması, üretim ve tüketim hızının yükselmesi, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi gibi faktörler bu süreci tetikleyen etmenler arasındadır. Bu etmenlerin hayvanlardan insanlara geçen hastalıkların artışında rol oynadığı birçok araştırma tarafından desteklenmektedir (Altieri ve Nicholls, 2020). Endüstriyel tarım ve hayvancılık faaliyetleri de bu sürece katkıda bulunmaktadır. Bu faaliyetler, ormansızlaştırmaya, toprak ve su kirliliğine, biyoçeşitlilik kaybına neden olmakta ve ekolojik dengeyi bozmaktadır. Bu durum da hayvanların yaşam alanlarına müdahale ederek hayvanlarla insanlar arasındaki teması artırmakta ve enfeksiyon hastalıklarının yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, iklim krizi de hayvanlardan insanlara geçen hastalıkların artmasında bir etken olabilir. İklim krizi nedeniyle sıcaklıkların artması, enfeksiyon hastalıklarının yayılmasını kolaylaştırabilir. Sonuç olarak, hayvanlardan insanlara geçen hastalıkların artışı, birçok etmenin bir araya gelmesi sonucu meydana gelmektedir. Bu süreci anlamak ve önlemek için ekolojik, sosyal,

kültürel ve siyasal faktörlerin birlikte ele alınması gerekmektedir (Kocabaş, 2020).

Covid-19 ilk olarak 2019 yılının aralık ayında epidemik olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmıştır (Liu ve Wang, 2020). Globalleşmenin de etkisiyle yayılım hızı, bulaşma oranları, yayıldığı coğrafi alan, bulaşma yoluyla yayılma gibi özellikleri göz önüne alınarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir (Aykut ve Soner Aykut, 2020).

Covid-19 pandemisi, özellikle kapitalist ülke ekonomilerinde ağır ve kalıcı tahribatlar yaratmıştır. Salgın, dünya genelinde ekonomik durgunluğa neden olmuş, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunların artmasına yol açmıştır. Salgın, aynı zamanda piyasa merkezli sağlık sistemlerini de alt üst etmiştir. Hastalığın yayılmasını engellemek için alınan tedbirler, birçok ülkede işletmelerin kapanmasına ve insanların evlerinde kalması gerektiğine dair kısıtlamalar getirilmesine neden olmuştur. Bu durum, birçok sektörde çalışanların işlerini kaybetmelerine neden olmuş ve işsizlik oranlarını artırmıştır. Salgın, yaşamın tüm alanlarında yıkıcı etkileri beraberinde getirmiştir. Ekonomi, sosyal güvenlik, eğitim ve gıda üretimi gibi alanlar, salgının etkisi altında kalmıştır. Bunun yanı sıra, salgın insanların psikolojik sağlıklarını da etkilemiştir. İnsanların evlerinde kalması ve diğer kısıtlamalar, insanların sosyal hayatlarını sınırlandırmış ve stres, kaygı ve depresyon gibi sorunların artmasına neden olmuştur (Kocabaş, 2020; Aykut ve Soner Aykut, 2020).

Covid-19 pandemisinin yaşandığı dönemde de küresel ölçekte ortaya çıkan panik ve korkuyla marketlere yönelme halleri, ırkçı ve ayrımcı söylemler, sağlık sisteminde yaşanan skandallar ve komplo teorilerinin artması medya vasıtasıyla sürekli haber konusu olmuştur (Karataş, 2020). Bu yönüyle değerlendirildiğinde Covid-19 pandemisinin tıbbi etkileri haricinde bir takım psikolojik, sosyal ve ekonomik etkileri de yadsınamaz bir şekilde öne çıkmıştır. Özellikle hazırlıksız olarak karşılaşılan koronavirüs pandemisi süreci, bireyleri ve toplumu ilk olarak ekonomik anlamda olumsuz etkilemiştir. Bütün dünya ülkeleri pandemi ile ilgili plan ve politika üretim çalışmaları yapmaya çalışmışlardır fakat uluslararası ticaret ve sermaye akışındaki azalma ve durgunluk ile insan hareketliliğinin de azalması aşılması güç birtakım sorunları derinleştirmiştir. Tüm bu ekonomik sorunların özelde birey ve genelde topluma yansıyan sadece ekonomik değil, sosyal ve psikolojik yansımaları da olmuştur (Macintyre, 2020; Euler Hermes, 2020).

Covid-19 pandemisinin birçok nüfus grubu üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir (Karataş, 2020; Yaman, 2020; Aykut ve Soner Aykut, 2020).

Fakat bu nüfus grupları içinde pandemi ile doğrudan çalıştıkları için öne çıkan bir nüfus grubu vardır. Bu grup bu araştırmanın da konusu olan sağlık çalışanlarıdır. Doktor, hemşire, sağlık memuru, anestezi teknisyeni, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, eczacı gibi sağlık çalışanları, sosyal hizmet kurumlarında çalışanlar vs. ise yaşanan salgın dönemine rağmen, hastaları tedavi etmek, bakım vermek, insanların iyilik hallerini arttırmak, salgını yavaşlatmak için stres altında, bireysel çıkar gözetmeden, durmadan çalışmışlardır. Bu ağır koşullar altında sağlık çalışanlarının Covid-19 pandemisinden ciddi düzeyde etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada pandeminin bahsedilen psiko-sosyal etkilerinin sağlık çalışanları üzerindeki etkisi yapılmış araştırmalar üzerinden değerlendirilmiştir. Uluslararası araştırma örnekleri değerlendirilerek özelde Türkiye'deki durum ele alınmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için Google Akademik arama motoruna Covid-19, sağlık çalışanları, psiko-sosyal anahtar kelimeleri ve 2020-2022 yıl sınırı ile bir arama sorgusu gerçekleştirilmiş ve 354 sonuç elde edilmiştir. Bu sonuçlar arasından araştırma makaleleri ve araştırmaya dayalı kitap bölümleri ilgili olmaları bakımından değerlendirilmiş ve elemeye tabii tutulmuştur. Sonuç olarak 100'e yakın araştırma okunmuş ve doğrudan sağlık çalışanları ile ilgili olan yaklaşık 50 tanesinin elde ettiği sonuçlar ekolojik yaklaşım çerçevesinde derlenmiştir.

Ekolojik yaklaşım, sosyal hizmet alanında yaygın olarak kullanılan bir perspektiftir ve bireylerin, ailelerin ve toplumların çevreleriyle etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin sosyal sorunları nasıl etkilediğini ele alır. Bu yaklaşım, insanları ve çevrelerini birbirinden ayırmaz. Aksine, insanların, çevrelerinin bir parçası olduğunu ve çevrelerinin de insanların davranışlarını etkilediğini vurgular. Bireylerin, ailelerin ve toplumların, fiziksel, sosyal ve kültürel çevreleriyle olan etkileşimleri inceler ve çözümler üretir. Ekolojik değerlendirme, karmaşık ve çok boyutlu bir yaklaşımı içerir ve bir durumu veya bir kişiyi değerlendirenlerin, o durumu veya kişiyi etkileyen farklı faktörleri bütünsel olarak ele almalarına yardımcı olur. Bu yaklaşım, sosyal hizmet uzmanları ve araştırmacılar için, herhangi bir özel durumu, örneğin bu değerlendirmenin konusunda olduğu gibi Covid-19 pandemisinin sağlık çalışanları üzerindeki etkisini değerlendirmelerine olanak tanır. Ekolojik değerlendirme, fiziksel, duyuşsal, bilişsel, sosyal, ekonomik ve tinsel boyutları içeren geniş bir perspektiften hareket eder. Bu boyutlar, insanların ve durumların karmaşıklığını anlamak için kullanılır ve birbiriyle ilişkili olarak değerlendirilir. Örneğin, bir kişinin fiziksel sağlığı, sosyal ve bilişsel iyi olma hallerini etkileyebilir ve bu boyutlar arasında yapay bir sınırlama bulunmaz. Bu nedenle, ekolojik değerlendirme, tam bir resmi elde etmek için farklı

boyutları birleştirir ve bir durumun veya bir kişinin tüm yönlerini incelemeye yardımcı olur (Germain, 1981; Derezotes, 2000; Duyan, 2010; Zastrow, 2013; Teater, 2015).

Bu nedenle bu değerlendirme kapsamında pandemi döneminde sağlık çalışanlarına dair yürütülen araştırmalar; pandeminin birçok alandaki farklı etkilerini görmek adına ekolojik değerlendirmenin boyutları kapsamında ele alınacaktır.

Covid-19 Pandemisinin Sağlık Çalışanları Üzerindeki Psikososyal Etkilerinin Ekolojik Boyutlar Kapsamında Değerlendirilmesi

Sağlık çalışanları Covid-19 pandemisine karşı hastaları tedavi eden birinci basamak sağlık hizmetlerinin yükünü taşımışlardır. Her gün yüksek enfekte olma riskleriyle karşı karşıya kalmışlar ve pandemi sürecinde uzun vardiyalı çalışmışlardır. Bunun anlamı uzun süreli bir sıkıntı ve stres kaynağına maruz kalmalarıdır. Dalgalanan veya yüksek nöral ve sistemik fizyolojik tepkilere kronik olarak maruz kalmanın maliyeti, bir bireyin başa çıkma kaynaklarını aştığında, bu "toksik stres" olarak adlandırılır. (Fava vd. 2019). Bu toksik stres zamanla bir takım hastalık ve rahatsızlıklara neden olabilir. Koronavirüs Çin'de ve tüm dünyada yayılırken pek çok sağlık personeli, toksik strese ek olarak virüse yakalanmış veya virüs nedeniyle hayatını kaybetmiştir (Misra, 2020). Ayrıca ölüm korkusu ile yüz yüze gelmek, virüsle enfekte olmuş bireyleri tedavi etmek, salgın sonucunda yakınlarını kaybetmek, kapatılan sınırlar sebebiyle sevdiklerinden uzak kalmak, günlük rutinlerdeki köklü değişimlere uyum sağlamak gibi konuların bireyler üzerinde özellikle de sağlık çalışanları üzerinde etkileri uzun yıllar sürecek travmalara sebep olacağı tahmin edilmektedir (Buckley vd. 2020; Stone vd. 2020; Adams ve Walls, 2020; Liu vd. 2020). Sağlık çalışanlarının psikolojik zorluklarla karşılaşmalarına birçok faktör katkıda bulunmaktadır. Bunlar arasında, artan sayıda hasta ile çalışırken duygusal stres ve fiziksel yorgunluk, Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden veya enfekte olan meslektaşlarına tanık olma, kişisel koruyucu ekipman eksikliği nedeniyle artan maruziyet korkusu, enfeksiyon riski altındaki aile üyeleri hakkında endişeler, uzun süreli karantina koşulları ve iş yükü kaygısı bulunmaktadır. Ayrıca, Covid-19 hastalarının yoğun bakım ihtiyacı ve ventilatör ve diğer tıbbi ekipman sıkıntıları, yeni klinik roller ve genişletilmiş iş yükü, güncel bilgi eksikliği ve iletişim sorunları, enfeksiyon riskinin belirsizliği ve kişisel gereksinimlerin desteklenmesi konusunda belirsizlikler, depresyon, anksiyete ve ruh sağlığı hizmetlerine sınırlı erişim gibi faktörler bulunmaktadır.

(Shanafelt vd. 2020; Vagni vd. 2020). Alanda yapılan araştırmalar da bu tahminleri ve faktörlerin etkisini desteklemektedir.

Fiziksel Boyut

Sağlık çalışanlarının meslekleri, işyeri ortamları ve ön saflarda veya arka planda çalışmaları ne olursa olsun tüm sağlık sektörü çalışanları tıbbi salgın müdahalesi için önemli insan kaynağını oluşturmaktadır. Fiziksel durum açısından değerlendirildiğinde pandemi döneminde sağlık çalışanlarının iş yüklerinin artması, koruyucu ekipman kullanmanın getirdiğı fiziksel zorlanmalar, zaman zaman koruyucu ekipman eksikliği, fiziksel sağlık konusundaki endişeler, alışagelmış çalışma ortamının değişmesi, çalışma saatlerinde değişim, fazla mesai yapma, çalışma-bekleme-dinlenme alanlarının olmaması ve fiziksel anlamda Covid-19'a yakalanmak kaynaklı sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Sağlık çalışanlarının; Covid-19 pandemisi sürecinde eskiden alışagelmış çalışma ortamı ve bağlam dışında çalışmaya odaklanmak konusunda sorunlar yaşadığı ve bu sorunlara ek olarak iş yükünün artması ile enfekte olma ve bulaştırma korkusu taşıdıkları görülmektedir. Tüm bu faktörlerin sağlık çalışanlarının kendilerini hem hastalara bakım ve tedavi vermek hem de genel olarak mesleklerini yürütmek anlamında güçsüz hissetmelerine neden olduğu görülmektedir (Ardebili vd. 2020; Oruç vd. 2021; Gürer ve Gemlik, 2020; Onan, Dinç ve Demir, 2022; Ketten Edis, 2022; Ilgaz vd. 2022; Baykal ve Gündoğdu, 2022).

Hastanelerde çalışan sağlık ekipleri dışında pandemi sırasında yeni filyasyon çalışma ekipleri kurulmuştur. Bu filyasyon çalışma ekiplerinin tamamı sağlık çalışanlarından oluşmasa da temelde bir sağlık hizmeti yürütmüşlerdir. Gezici ekip olduklarından dolayı ise fiziksel anlamda zorlandıkları alanlar bir miktar farklılaşmıştır. Filyasyon ekiplerine dahil olan çalışanların çalışma saatlerinde değişim, fazla mesai yapma, çalışma-bekleme-dinlenme alanlarının olmaması, beslenme problemleri, hizmet verilen toplumdaki uygun olmayan taleplerin olması ve raporlamada karşılaştıkları problemleri gibi zorluklar yaşadığı görülmüştür (Ilgaz vd. 2022).

Duyuşsal Boyut: Ruhsal Sağlık

Pandemi döneminde sağlık çalışanları ile yürütölen araştırmalara bakıldığında en çok duyuşsal boyutla bağlantılı olan ekolojik değerlendirme alanında çalışma ve sorun olduğu görülmüştür. Duyuşsal boyut; duyarlılık, tutum ve insanın içsel süreçleri ile ilgili özelliklerini açıklar (Germain, 1981; Derezotes, 2000). Duyuşsal boyut kapsamında yapılan araştırmaların

kapsamında ruhsal sağlık ve iş yaşamına dair sorunlar olarak iki ayrı başlık altında incelenmiştir.

Pandemide ruhsal sağlık ile ilgili olarak birçok araştırma yapılmış veya yapılan araştırmaların sonucunda ruhsal sağlıkla ilgili sorunlar ortaya çıkarılmıştır. Pandeminin merkezi olan Çin'de yapılan geniş katılımlı bir araştırmada, pandemi sürecinin sağlık çalışanları arasında uykusuzluk, depresyon ve obsesif kompulsif semptomlar gibi psiko-sosyal sorunlar için bir risk faktörü oluşturduğu saptanmıştır. Ayrıca, tıbbi sağlık çalışanlarının diğer meslek elemanlarına göre daha fazla psiko-sosyal problemler yaşadığı belirlenmiştir (Zhang vd. 2020). Benzer bir şekilde Covid-19'un Çin'deki sağlık personeli üzerindeki sosyal ve psikolojik etkisinin incelendiği geniş kapsamlı araştırmalarda sağlık personelinin fiziksel sağlıkları ve yakınlarını Covid-19 ile enfekte etme endişesi, aile ilişkileri hakkında sorunlarla ilgili psikolojik sorunlar yaşadığı, bu nedenle Covid-19 pandemisi ile mücadele eden tıbbi personel için psikolojik destek gerekebileceği belirtilmiştir (Dong vd. 2020; Ying vd. 2020).

Covid-19 pandemisi sırasında, doğrudan veya dolaylı olarak Covid-19 vakalarıyla çalışan sağlık hizmeti sağlayıcıları arasında yüksek düzeyde stres, korku ve kaygı yaşandığı gözlemlenmiştir. Acil servis çalışanları, doktorlar, hemşireler, eczacılar, laboratuvar personeli, radyoloji teknisyenleri, hastane yöneticileri ve yöneticileri gibi sağlık çalışanları arasında çaresizlik, umutsuzluk, yorgunluk ve güçsüzlük hissi yaygın olarak görülmüştür. Bu süreçte, sağlık çalışanları yeni yaşam tarzının getirdiği kayıp hissi, depresyon, tekrarlayan kabuslar, ölmekte olan hastalara bakım verme deneyiminin travma sonrası stresin bozukluğunun tipik özelliklerini sergilemişlerdir (Ardebili vd. 2020; Çavuşoğlu ve Kaya, 2022). Ayrıca pandemi döneminde hastalığı ailelerine bulaştırmaktan korkan ve bu nedenle otel veya misafirhanelerde kalmayı seçen sağlık çalışanları ile yapılan bir araştırmada katılımcıların %71 depresyon; %39 anksiyete bulguları göstermiştir. Ayrıca, çalışmada sağlık çalışanlarının haberlere olan ilgilerinin artması, işe gitmekte zorlanma durumu ve koruyucu ekipmanları kullanma zorluğu gibi faktörlerin de anksiyete ve depresyon bulguları ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Oruç vd. 2021).

Covid-19 hastalarının bakımıyla doğrudan ilgilenen hemşirelerin psikolojik sağlamlık, kaygı ve depresyon düzeylerinin araştırıldığı bir araştırmada 260 hemşirenin çoğunun hafif düzeyde kaygı ve depresyon belirtileri gösterdiği, psikolojik sağlamlık düzeylerinin ise ortalamanın üzerinde olduğu ortaya çıkmıştır. Hemşirelerin psikolojik sağlamlık

düzeylerinin yüksek olmasının anksiyete ve depresyona karşı koruyucu rolü olduğu da çıkarılan sonuçlar arasındadır (Bayat ve Polat Olca, 2023). Benzer bir çalışma ise acil tıp hizmetleri veren paramedikler ve acil tıp teknisyenleri ile gerçekleştirilmiş, katılımcıların Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği (DASS-21) toplam puan ortalamasının yüksek olduğu ve alt ölçek puanlarına göre %34,9'unun çok ileri düzeyde depresyon, %30,2'sinin çok ileri düzeyde anksiyete ve %21,1'inin çok ileri düzeyde stres yaşadığı belirlenmiştir (Sönmez, Şahin ve Sucu Çakmak, 2022). Pandemi döneminde yüksek riskli meslek grupları içinde yer alan diş hekimlerinin psikolojik sıkıntılar yaşadığı ve yarısından fazlasının ise çalışma ortamlarının güvenli olmadığını düşündükleri bir başka araştırmada ortaya konmuştur (Karahan, Ağadayı ve Çoban Büyükbayraktar, 2021).

509 sağlık çalışanı ile yapılan bir başka araştırmada ise Covid-19 salgını sırasında sağlık çalışanlarının anksiyete, depresyon, uykusuzluk ve travma sonrası stres belirtileri düzeyleri ve ilişkili sosyodemografik, klinik ve işle ilgili faktörleri incelenmiştir. Depresyon için eşik değerleri aşan katılımcıların oranı %54,2 anksiyete için %26,3, uykusuzluk için %20,8 ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) için %8,8 olduğu görülmüştür. Ayrıca pandemi öncesinde ruhsal hastalık öyküsü olan katılımcıların kaygı ve TSSB puanlarının anlamlı olarak daha yüksek olması bu tür sağlık çalışanlarının daha büyük bir risk altında olduğunu göstermiştir (Işık, Kırılı ve Güzel Özdemir, 2021). Benzer şekilde acil servis çalışanlarının kontrol grubu ile psikolojik durumlarının karşılaştırıldığı bir çalışmada ise Covid-19 döneminde acil servis çalışanlarının psikolojik olarak daha fazla etkilendiği gösterilmiştir (Avcı ve Yağcı, 2021).

Sağlık çalışanlarının bahsedilen tüm koşul ve sorunlarla birlikte insan üstü düzeydeki stresi yönetemedikleri ve sonucunda ruhsal sağlık alanında sorunlar yaşadıkları sonucuna varmak yanlış olmayacaktır (Wong vd. 2020; Vagni vd. 2020; Remuzzi ve Remuzzi, 2020).

Duyuşsal Boyut: İş Yaşamı ve Tükenmişlik

Duyuşsal boyutta ele alınan bir diğer başlık ise iş yaşamı ve bununla bağlantılı olarak taranan araştırmalarda ortaya çıkan tükenmişlik durumudur. Sağlık çalışanları üzerinde hastalık kaygısının, iş stresi ve iş tatmini ile birlikte çalışma yaşam kalitesine etkisini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Hastalık kaygısının çalışma yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği ve iş stresi düzeyi yükseldikçe, iş tatmininin çalışma yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin azaldığı bilinmektedir. Yüksek düzeyde hastalık kaygısı ve iş stresine sahip olan çalışanların, iş tatminlerinin düşük olması muhtemeldir ve

bu durum da çalışma yaşam kalitelerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilir (Eyitmiş ve Yıldırım, 2022). Benlik saygısı yüksek bile olsa sağlık çalışanlarının duygusal tükenme ve kişisel başarı alt boyutlarında tükenmişlik düzeyinin yüksek olduğu gösterilmiştir (Kaçar ve Yörük, 2022).

Pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının tükenmişlik, iş tatmini ve yaşam doyum düzeylerine odaklanarak, çalışma koşullarının psikolojik sağlık üzerindeki etkisini inceleyen birçok araştırma da bulunmaktadır. Bu araştırmalara göre cinsiyet, yaş, meslek, çalışma yılı, çalışma şekli ve Covid-19 bulaş öyküsü gibi faktörlerin tükenmişlik düzeyini etkilemektedir. Özellikle, kadın sağlık çalışanları ve daha genç yaş grupları daha yüksek tükenmişlik düzeylerine sahip oldukları ve meslek grupları açısından ise doktorların ve hemşirelerin daha yüksek düzeyde tükenmişlik gösterdikleri görülmektedir. Çalışma yılı arttıkça tükenmişlik düzeyinin arttığı da görülmüştür. Çalışma koşulları da tükenmişlik düzeyini etkileyen bir faktör olarak belirlenmiştir. Covid-19 bulaş öyküsü olan sağlık çalışanları, daha yüksek tükenmişlik düzeyleri göstermiştir. Ayrıca, çalışma saatleri ve çalışma ortamı gibi faktörler de tükenmişlik düzeyini etkilemektedir (Keten Edis ve Keten, 2022; Hoşgör, Ülker ve Sağcan, 2020; Gökçe, 2022; Aloğlu ve Gecdi, 2021; Fırat vd. 2021; Sertel, Erol ve Dikmen, 2022).

Bilişsel Boyut

Bilişsel boyut ise genel olarak düşünce ve zihinsel etkinlikler konularını kapsamaktadır (Germain, 1981; Derezotes, 2000). Bilişsel boyuttan yapılan araştırmalar tarandığında ise bir araştırmada sağlık çalışanlarının Covid-19 ile mücadelede bilgi ve uygulama açısından yeterli olduğunu, ancak stres düzeylerinin yüksek olduğunu (Orhan ve Gümüş, 2021) ve destek personeli için Covid-19 korkusunun ortalama düzeyde olduğunu, güvenlik farkındalığı ve güvenlik davranışının yüksek olduğunu gösterirken (Özçelik Kaynak ve Öztuna, 2021) aynı kapsamdaki diğer araştırmalarda tam aksi sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Genel anlamda pandemi sırasında sağlık çalışanlarının bilgi ve uygulama anlamında kendilerini yetersiz hissettikleri veya gereken yeterli rehberlik ve danışmaya ulaşamadıkları görülmüştür (Keten Edis, 2022; Güner ve Gemlik, 2020; Güner ve Gemlik, 2020; Eren Bana, 2020). Bu durum özellikle uzmanlık öğrencilerinin tıp eğitimine yönelik eksiklikleri de ortaya çıkardığını göstermiştir. Bir araştırmada öğrenciler salgın, afet gibi beklenmedik durumların yönetimine ilişkin eğitimlerin tıp eğitiminin bütün süreçlerinde yer alması gerektiğini ve mevcut eğitim müfredatının sağlık profesyonellerini

olağanüstü durumlara hazırlamada yetersiz kaldığı ifade etmişlerdir (Atılğan vd. 2022).

Bilişsel düzeyde ise filyasyon ekipleri içinde çalışanların oryantasyon eğitimleri konusunda da belirgin bir problem olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan filyasyon çalışanlarının yalnızca %42,7'si deneyimli bir personelle birlikte çalışırken, %40,3'üne herhangi bir alıştırma eğitimi yapılmadığının tespit edilmesi ciddi bir bulgudur. Bu da filyasyon çalışması yürüten bireylerin uygun şekilde hazırlanmadığını ve gereksinimlerini karşılamak için yeterli donanıma sahip olmadığını göstermektedir (İlğaz vd. 2022).

Bilişsel boyut; kişinin kendisini nasıl algıladığı ve bu yöndeki bilişlerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda yapılan birkaç araştırmanın verileri önemlidir. Covid-19 ile mücadele eden sağlık çalışanlarının başkalarına ve kendilerine yönelik damgalama algılarının "sosyal damga", "başkalarına yönelik sosyal damgayı anlama", "kendine yönelik ayrımcı yorumlar" ve "kendilerine yönelik olumsuz algı" alt boyutları saptanmıştır. Bu olumsuz tutumların sebepleri arasında iş stresi, tükenmişlik, yeterli desteğin olmaması, pandemi ile hastalığa yakalanma ve bulaştırma korkusu gibi faktörler sayılabilir (Malas ve Malas, 2022). Bir diğer çalışmada ise sağlık çalışanlarının pandemiye nasıl algıladıkları ve bu süreçte sağlık çalışanı olmayı metafor analizi yöntemiyle ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Sağlık çalışanlarının pandemi için 219 metafor ürettikleri ve ilk beş metaforun deprem, savaş, karanlık, ateş ve fırtına metaforları olduğu görülmüştür. Pandemi sürecinde sağlık çalışanı olmak için üretilen 99 metafordan ise ilk beş metafor asker, köle, melek, yıldız ve ışık/güneş ışığı olmuştur. Sağlık çalışanlarının pandemi sürecine ve mesleklerine ilişkin algıları dikkate alındığında genel olarak olumsuz algıların olduğu sonucuna varılan araştırma bilişsel boyutta bir çıkarım sağladığı için önemlidir (Onan, Dinç ve Demir, 2022).

Sosyal ve Ekonomik Boyut

Sağlık çalışanlarının pandemi sırasında sosyal ve ekonomik alanlardaki değerlendirmesi yapıldığında en çok sosyalleşememe ve özgürlüklerinin kısıtlanması yönünde rahatsızlıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Bunlara ek olarak sevdikleriyle ilgili endişeler, sevdiklerini görememek, pandemi sürecini yönetmedeki eksiklikler ve toplumsal farkındalığın olmaması sağlık profesyonelleri için zorlayıcı olmuştur (Altınışik Ergür vd. 2021; Eren Bana, 2020; Atılğan vd. 2022). Ayrıca boş zamanı

değerlendirme eğiliminin eğitim düzeyi ile pozitif korelasyon göstermesi önemli bulgular arasında yer almıştır (Eren Bana, 2020).

Sosyal boyuttan değerlendirme yapıldığında sosyal destek ve sosyal destek algısının önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Sağlık çalışanlarının algıladıkları sosyal destek düzeyleri yükseldikçe, durumluk kaygı düzeyleri azalmaktadır (Bal vd. 2022). Aile ve arkadaş desteğinin yanı sıra tıpta uzmanlık öğrencileri için öğretim üyelerinin desteğinin önemli rol oynadığı görülmüştür. Bu desteğin, sağlık profesyonellerinin mesleki performanslarını artırdığı ve psikolojik destek sağladığı belirtilmiştir (Atılğan vd. 2022). Sosyal ve mesleki desteğin sağlık çalışanlarının kararlarını ve mesleklerini icra etme süreçlerine etkisi olduğu görülmektedir. Pandemi döneminde işin ayrılan veya emeklilik kararı veren sağlık çalışanları ile yapılan bir araştırmada sağlık çalışanlarının istifa ve emeklilik kararları, enfekte olma ve enfekte etme korkusu, sağlık sistemindeki sorunlar, ağır çalışma koşulları, belirsizlik ve sürecin ne kadar süreceğini bilmeme hissi nedeniyle tükenmişlik hissi ile açıklanmaktadır. Bu faktörlerin yanı sıra, organizasyon sorunları, yönetimin yaklaşımı, mesleği icra etme koşulları, meslek anlayışı, kişilik özellikleri ve yakın çevrenin yaklaşımı ve desteğinin önemli faktörler arasında olduğu ve işten ayrılma kararını etkilediği sonucuna varılmıştır (Altınışik Ergür vd. 2021).

Ekonomik sorunlar ise sağlık çalışanları ile yapılan araştırmalarda az rastlanan bir alan olmuştur. Bu konuda somut sonuçlara varan bir araştırmada sağlık çalışanlarının gelecek kaygısı, belirsizlik ve olumsuz ekonomik gelişmeler nedeniyle ücretlerinin ödenmemesi ve hastane gelirlerindeki kayıplardan haberdar olmaları faktörleri ekonomik anlamda sağlık çalışanlarının endişelerini artırdığı görülmüştür (Ardebili vd. 2020).

Tinsel Boyut

Tinsel alan en temel anlamıyla bir insanın inanç sistemi, yaşamla ve yaşamın amacıyla ilişkilenebilir olarak açıklanabilir (Germain, 1981; Derezotes, 2000). Yapılan taramada sağlık çalışanlarının tinsel boyuta dahil olabilecek sorunları ile ilgili sınırlı araştırmaya rastlanmıştır. Bu araştırmalarda ise genel anlamda sağlık çalışanlarının ölüm kaygısına ve maneviyata odaklanıldığı görülmektedir. Bu araştırmalara göre kadın sağlık çalışanlarının ölüm kaygısı skorunun, erkek sağlık çalışanlarına göre daha yüksek olduğu ve görece daha riskli bir bölümde çalışan acil servis çalışanlarının yüksek ölüm kaygısı yaşadığı gösterilmiştir (Bişkin Çetin ve Sözel, 2021). Ayrıca Travma Sonrası Büyüme Ölçeği toplam puanı ile Kişisel Güçlülük, Manevi Değişim ve Yaşamı Takdir Etme alt ölçekleri ile umutsuzluk

ölçeği puanları arasında ters yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durumda umut düzeyi daha yüksek olan sağlık personellerinin pandemi süreçlerinden daha az travmatize oldukları söylenebilir (Terzioğlu ve Ayhan, 2022).

Sağlık çalışanlarının ölüm kaygısı üzerine yapılan bir diğer çalışmada ise bu kaygı ile dini başa çıkmaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırma kapsamındaki 277 sağlık çalışanının ölüm kaygısı düzeylerinin orta seviyede olduğu ve bununla beraber olumlu dini başa çıkma düzeylerinin ise ortanın üstü seviyede olduğu görülmüştür. Covid-19 pandemisini “insanlığa verilen bir ceza” olarak değerlendiren katılımcıların ölüm kaygısının en yüksek düzeyde olduğu da varılan bir diğer sonucu oluşturmuştur. Yine de orta düzeyde de olsa dini başa çıkma pratiklerini içselleştiren katılımcılarda ölüm kaygısı ile daha iyi baş edebildikleri görülmüştür (Doğan ve Karaca, 2021).

Sonuç ve Öneriler

Sağlığın tanımına baktığımızda Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı holistik tanımın “Yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması durumu değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik hali” oldukça kapsayıcı ve bütüncül olduğu görülmektedir. Sosyolojik yaklaşımlardan biri olan çatışmacı yaklaşıma göre toplumda bazı gruplar diğerlerine göre daha ayrıcalıklı ve buna bağlı olarak da daha sağlıklıdır. Pandemi sürecinde sağlık sektörünün uygulayıcıları olan sağlık çalışanlarının oldukça zor koşullar altında mesleklerini icra etmek zorunda kaldıkları, ağır ve çözümsüz koşullar altında hizmet vermeye devam ettikleri, bu süreçte sağlıklı olma durumlarının da fizyolojik, psikolojik, bilişsel ve sosyal boyutlarda etkilendiği açık bir şekilde görülmektedir.

Kötü sağlık sonuçlarının bireysel, sosyal ve fiziksel çevredeki etkileşimlerden kaynaklandığı bilinmektedir. Bu kapsamda sadece fiziksel çevrenin değil aile yapısı, eğitim sistemi, sosyal destek sistemleri, sosyal sınıf, iş ortamı ve refah düzeyi gibi sosyal çevre unsurlarının da sağlık üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmada göstermiştir ki sağlık çalışanları, Covid-19 pandemisinin zorluklarıyla uğraşırken fiziksel sağlık sorunları açısından risk altında olduğu gibi ruhsal sağlık sorunları açısından da risk altındadır. Bazı ruhsal sağlık sorunlarının ise uzun vadede kendini göstermesi ve etkilerinin yine uzun vadeli devam edecek olması ise sağlık çalışanları için şu an ve gelecekte en büyük risk faktörlerinden birini oluşturmaktadır.

İnsanların kendi sağlıklarını nasıl algıladıkları ve tanımladıkları sosyolojik açıdan oldukça anlamlıdır. Sağlık her şeyden önce toplumsal bir olgudur. Sağlık ve hastalığa yüklenen anlam toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bireyin çevresi ve toplum içindeki işlevselliğini artırma odaklı müdahale ve çalışmaların nihai hedefi, işlevsel bireylerden oluşan işlevsel bir toplum yaratmaktır. Toplumu oluşturan bireylerin işlevselliği ancak ve ancak her yönden sağlıklı olabilmeleriyle mümkündür. Bu nedenle, işyerlerinde çalışanların hastalık kaygısı ve iş stresini en aza indirgeyecek önlemler alınması ve aynı zamanda iş tatmini seviyelerini artıracak çalışmalar yapılması önemlidir.

Covid-19 pandemisinin öncelikle bir sağlık krizi olduğu aşikardır. Fakat insan hayatının ve toplumun birbirine organik bağları ile herhangi bir alanda yaşanan kriz, artarak diğer alanlarda da etkilerini göstermektedir. Covid-19 pandemisi bu duruma en acımasız ve küresel örneklerden birini oluşturmuştur. Sağlık krizi ile başlayan küresel bir etki; toplumların hem ekonomik hem sosyal hem de psikolojik anlamda derinden krizler yaşamasına neden olmuştur. Elbette bu değerlendirmenin odağında yer alan sağlık çalışanları da tüm dünyada; tıbbi etkileri ile birebir bu etkilerin hepsini aynı anda ve derinden yaşayan bir nüfus grubunu oluşturmuştur. Küresel bir krize dönüşen pandemi sürecinden sonra başarılı olabilmek için ön cephede savaşan sağlık çalışanlarının her anlamda güçlendirilmesi son derece önemlidir. Stres ve sorun kaynaklarının anlaşılmasına yardımcı olacak bu araştırma ile ortaya konmuştur ki sağlık çalışanları için psiko-sosyal destek sağlanmasına, çalışma saatleri ve koşullarıyla ilgili düzenlemelere, ekonomik iyileştirmelere ihtiyaç vardır.

Sağlık profesyonellerinin kendilerine olan güvenleri ve sağlık hizmetleri sistemine inançları en çok ihtiyaç duyulduğunda zayıflayabilir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının kaygı kaynaklarının tanınmalı, sağlık hizmeti liderlerinin ve kuruluşları bu endişeleri gidermek için hedefli yaklaşımlar geliştirmeli ve sağlık bakım iş güçlerine özel destek sağlanmalıdır. Bu konuda çoklu disiplinlerin iş birliğine ve eşgüdümüne ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle sağlık çalışanlarının yaşadıkları psiko-sosyal sorunların, pandeminin akut evresinden çıkılmasından sonra bir miktar düzelmesine rağmen uzun dönemdeki etkilerinin ele alınması önemlidir. Bu nedenle koruyucu ve önleyici hem sağlık hem de ruh sağlığı hizmetlerinin planlanması ve sunulması oldukça önemli görünmektedir. Sağlık çalışanlarında oluşabilecek veya oluşmuş olan depresyon, kaygı bozukluğu ve travma gibi psikolojik sorunların ele alınması ve sağaltılması ile bir sonraki sağlık krizinde daha güçlü ve hazırlıklı sağlık çalışanlarına sahip olmak Covid-19 gibi hazırlıksız

yakalanılan bir pandemiden çıkarılması gereken önemli derslerden biridir. Zira bu değerlendirmede belirtildiği gibi insanın doğa ile olan hakimiyet mücadelesi ve üretim ile tüketim odaklı dünya ekonomik düzeni ile azalan veya kirlenen kaynaklarla beraber insanlığın daha birçok sağlık krizi ve bununla bağlantılı olarak sosyo-politik krizler yaşayacağını öngörmek zor değildir.

Sağlık çalışanlarının içinden geçmiş olduğu kronik pandemi süreci sona ermiş gibi görünse de bu araştırmanın bulgu ve sonuçlarından anlaşılacağı üzere fiziksel, duyuşsal, bilişsel, sosyal ve ekonomik alanda deneyimledikleri zorluklar ve sorunların etkisi uzun vadeli olma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle bu araştırmanın en önemli önerisi; pandemi süreci sonlanmış olsa bile sağlık çalışanlarını destekleyecek hizmet ve çalışmaların planlanması ve uygulanmasıdır. Bu bağlamda sağlık çalışanlarına psikososyal destek vermek ve pandemide yaşanan deneyimlerin olumsuz etkilerini azaltmak adına grup çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Bu grup çalışmaları ile sağlık çalışanlarının geçmiş pandemi deneyimlerini paylaşması, aktarması ve kendileri ile aynı süreçten geçen diğer sağlık çalışanlarının deneyimlerini dinleyerek bir iyileşme süreci geçirmeleri sağlanabileceği gibi aynı zamanda etkisi devam eden sorunlar üzerine de tedavi edici ve baş etmeyi sağlayacağı müdahaleler gerçekleştirmek mümkün olacaktır. Sağlık çalışanlarına yönelik bu müdahaleler bir sonraki pandemi, afet veya toplumsal bir sağlık krizi için hazırlıklı olmak adına ilk ve en önemli adımlardan birini oluşturacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %40, 2. yazar %30, 3. yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Adams, J. G., & Walls, R. M. (2020). Supporting the health care workforce during the COVID-19 Global Epidemic. *JAMA*, 323(15), 1439. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.3972>

Aloğlu, N., & Geddi, T. (2021). Investigation of the emotions of health personnel during the pandemic process in terms of some variables. *Gevher Nesibe Journal IESDR*, 6(12), 29–39. <https://doi.org/10.46648/gnj.196>

Altınışık Ergur, G., Nuhoglu, Ş., Çobanoğlu, C., Çetin, N., Bostan, P., & Ergur, A. (2021). Adanmışlıktan tükenmişliğe, tükenmişlikten vazgeçişe: covid-19 pandemisi'nde istifa eden/emekli olan hekimlerin çıktığı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 41(1), 73–102. <https://doi.org/10.26650/sj.2021.41.1.0078>

Altieri, M.A., Nicholls, C.I. (2020). Agroecology and the emergence of a post COVID-19 agriculture. *Agric Hum Values* 37, 525–526. <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10043-7>

Ardebili, M., Naserbakht, M., Bernstein, C., Alazmani-Noodeh, F., Hakimi, H., & Ranjbar, H. (2021). Healthcare providers experience of working during the COVID-19 pandemic: A qualitative study. *American Journal of Infection Control*, 49(5), 547–554. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2020.10.001>

Atılğan, B., Çelik, N., Elçin, M., & Turan, S. (2022). Covid-19 pandemic experiences of residents: A qualitative study. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 21(64), 91–108. <https://doi.org/10.25282/ted.1092139>

Avcı, S., & Yağcı, İ. (2021). Covid-19 pandemisi döneminde acil servis çalışanlarının psikolojik durumları. *Bozok Tıp Dergisi*, 11(1), 49–55. <https://doi.org/10.16919/bozoktip.778738>

Aykut, S., Soner, A., S. (2020). Kovid-19 pandemisi ve travma sonrası stres bozukluğu temelinde sosyal hizmetin önemi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(1), 56-66.

Bal, B., Ateş, T., Öztürk, H., & Çolak, Z. (2022). Covid-19 salgın döneminde sağlık çalışanlarının algıladıkları sosyal destek ile durumluk kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 34-43. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.887417>

Bayat, D., & Polat Olca, S. (2023). Covid 19 pandemisinin hemşirelerin psikolojik sağlamlık anksiyete ve depresyon düzeylerine etkisi. *Health Care Academician Journal*, 10(1), 146–154. <https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1201781>

Baykal, B., Gündoğdu, T. (2022). Covid 19 pandemisi ve sağlık çalışanlarının motivasyonu. İçinde Z. Karacağil (Ed.), *Sosyal bilimlerde güncel tartışmalar* 10,186–210. Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Bişkin Çetin, S., & Sözel, H. (2021). COVID-19 sürecinde sağlık çalışanlarının ölüm kaygısı düzeyleri. *Eskişehir Med J.*, 2(2), 74–81.

Buckley, C., Wee, S., & Qin, A. (2020). *China's doctors, fighting the coronavirus, beg for masks*. The Newyork Times.

Çavuşoğlu B.C. & Kaya Y. (2022). Koronavirüs (covid-19) pandemisinde sağlık çalışanlarının kaygı düzeyleri, baş etme becerileri ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişki. *YOBU Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(2), 160-176

Derezotes, D. S. (2000). *Advanced generalist social work practice*. SAGE.

Dong, Z.-Q., Ma, J., Hao, Y.-N., Shen, X.-L., Liu, F., Gao, Y., & Zhang, L. (2020). The social psychological impact of the COVID-19 pandemic on medical staff in China: A cross-sectional study. *European Psychiatry*, 63(1), 1-8. <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2020.59>

Eren Bana, P. (2020). Covid-19 sürecinin sağlık çalışanları ve diğer meslek grupları açısından değerlendirilmesi. *IEDSR Association*, 6(6), 114–129. <https://doi.org/10.46872/pj.64>

Euler H. (2020). Quarantined economics. *Euler Hermes*. France. https://www.eulerhermes.com/en_global/news-insights/economic-insights/covid-19-quarantined-economics.html.

Eyitmiş, A. M. & Yıldırım, A. (2022). Investigation of health workers' quality of work life in the framework of disease anxiety, job stress and job satisfaction due to Covid-19: Alternative model analysis. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(35), 714–730. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1011440>

Fava, G. A., McEwen, B. S., Guidi, J., Gostoli, S., Offidani, E., & Sonino, N. (2019). Clinical characterization of allostatic overload. *Psychoneuroendocrinology*, 108, 94–101. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2019.05.028>

Fırat, M., Kanbay, Y., Utkan, M., Demir Gökmen, B., & Okanlı, A. (2021). Covid-19 pandemisinde hizmet veren sağlık çalışanlarının psikososyal zorlanmaları: Türkiye'den nitel bir çalışma. *Gevher Nesibe Journal IESDR*, 6(13), 74–80. <https://doi.org/10.46648/gnj.240>

Germain, C. B. (1981). The ecological approach to people-environment transactions. *Social Casework*, 62(6), 323–331. <https://doi.org/10.1177/104438948106200601>

Gökçe, A. (2022). Covid-19 pandemi sürecinin sağlık sektörü çalışanları üzerindeki psikososyal yansımaları: Nitel Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 3(74), 1833–1860. <https://doi.org/10.54752/ct.1141947>

Gürer, A., & Gemlik, H. N. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde sahada olan sağlık çalışanlarının yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri üzerine nitel bir araştırma. *Journal of Health Services and Education*, 4(2), 45–52. <https://doi.org/10.29228/johse.3>

Hoşgör, H., Ülker, Z., & Sağcan, H. (2020). Acil sağlık hizmetleri çalışanlarında Covid-19 anksiyetesi ve mesleki performans ilişkisinin tanımlayıcı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 865–886. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.793641>

İlgaz, A., Dağıtsan Akgöz, A., Aslan, T., & Gözüm, S. (2022). Experiences of workers in primary care filtration teams during the COVID-19 pandemic. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 4(2), 175–189. <https://doi.org/10.54061/jphn.1116038>

İşık, M., Kırılı, U., & Güzel Özdemir, P. (2021). The mental health of healthcare professionals during the COVID-19 pandemic. *Turkish Journal of Psychiatry*, 32(4), 225–234. <https://doi.org/10.5080/u25827>

Kaçar, D., & Yörük, C. (2022). Covid-19 pandemi döneminde çalışan sağlık personelinin tükenmişlik düzeyi ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 120–142.

Karaca, F., & Doğan, M. (2021). Covid-19 salgın sürecinde aktif çalışan sağlık çalışanlarında ölüm kaygısı ile Dini Başa çıkma arasındaki ilişki üzerine Bir Araştırma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 55, 328–351. <https://doi.org/10.29288/ilted.885721>

Karahan, S., Ağadayı, E., & Çoban Büyükbayraktar, Z. (2021). Pandemi döneminde Sivas'taki dış hekimlerinin yaşadığı problemler ve bu durumun koronavirüs korku düzeyi ile ilişkisi. *Smyrna Tıp Dergisi*, 1–14.

Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-15.

Keten Edis, E. (2022). Experiences of intensive care nurses in the COVID-19 process: A qualitative study. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 476–486. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1002141>

Keten Edis, E., & Keten, M. (2022). Burnout, job satisfaction and life satisfaction in healthcare professionals during the COVID-19 pandemic process. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(2), 331–342. <https://doi.org/10.24938/kutfd.1082327>

Kocabaş, A. (2020). *COVID-19 pandemisi ve sağlığın sosyal bileşenleri*. Türk Toraks Derneği, Ankara.

Liu, H., & Wang, L. (2021). Focus on the mental health of pediatric medical workers in China after the COVID-19 epidemic. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.657814>

Liu, Y., Wang, H., Chen, J., Zhang, X., Yue, X., Ke, J., Wang, B., & Peng, C. (2020). Emergency management of nursing human resources and supplies to respond to coronavirus disease 2019 epidemic. *International Journal of Nursing Sciences*, 7(2), 135–138. <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2020.03.011>

MacIntyre, C. R. (2020). On a knife's edge of a COVID-19 pandemic: Is containment still possible? *Public Health Research & Practice*, 30(1). <https://doi.org/10.17061/phrp3012000>

Malas, E. M., & Malas, H. S. (2022). Covid-19 döneminde sağlık çalışanlarında damgalama ve damgalanma algısının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40(2), 172–197.

Misra, A. (2020). Doctors and healthcare workers at frontline of Covid 19 epidemic: Admiration, a pat on the back, and need for extreme caution. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 14(3), 255–256. <https://doi.org/10.1016/j.dsx.2020.03.006>

Morens, D., M., Folkers, G., K. & Fauci, A., S. (2009). What is a pandemic?. *Journal of Infectious Diseases*, 200 (7), 1018-1021.

Onan, N., Dinç, S., & Demir, Z. (2022). Pandemic process from the window of healthcare professionals. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 12(3), 474–482. <https://doi.org/10.33631/sabd.1171668>

Orhan, S., & Gümüş, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının bilgi, uygulama ve stres düzeylerinin incelenmesi. *International Anatolia Academic Online Journal*, 7(2).

Oruç, M. A., Ayar, N., Yılmaz, M., & Yavuz, E. (2021). Covid-19 pandemisi nedeniyle misafirhane ve otellerde konaklamayı tercih eden sağlık çalışanlarının kaygı düzeylerinin belirlenmesi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 15(4), 769–775. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.986453>

Özçelik Kaynak, K., & Öztuna, B. (2021). Pandemi döneminde yardımcı hizmetler çalışanlarının Covid-19 korkusu ile güvenlik farkındalığı ve güvenlik davranışı arasındaki ilişki. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 420–438. <https://doi.org/10.54558/jiss.959910>

Remuzzi, A., & Remuzzi, G. (2020). Covid-19 and Italy: What next? *The Lancet*, 395(10231), 1225–1228. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30627-9](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30627-9)

Sertel, M., Erol, H., & Dikmen, B. (2022). COVID-19 ile mücadele eden sağlık çalışanlarında yorgunluk, anksiyete, uyku ve yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. *J Health Pro Res*, 4(2), 79–87.

Shanafelt, T., Ripp, J., & Trockel, M. (2020). Understanding and addressing sources of anxiety among health care professionals during the COVID-19 pandemic. *JAMA*, 323(21), 2133. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.5893>

Sönmez, D. Z., Şahin, N., & Sucu Çakmak, N. C. (2022). Depression, anxiety and stress levels of paramedics and emergency medical technicians in the COVID-19 pandemic. *Hastane Öncesi Dergisi*, 7(2), 219–235. <https://doi.org/10.54409/hod.1132297>

Stone, T. E., Kunaviktikul, W., Omura, M., & Petrini, M. (2020). Facemasks and the covid 19 pandemic: What advice should health professionals be giving the general public about the wearing of facemasks? *Nursing & Health Sciences*, 22(2), 339–342. <https://doi.org/10.1111/nhs.12724>

Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri: Uygulama için bir giriş*. Nika Yayınevi.

Terzioğlu, C., & Ayhan, F. (2022). Covid-19 kliniklerinde çalışan sağlık personelinin umutsuzluk, depresyon ve travma sonrası büyüme durumları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(4), 1419–1427. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1000897>

Vagni, M., Maiorano, T., Giostra, V., & Pajardi, D. (2020). Coping with Covid-19: Emergency stress, secondary trauma and self-efficacy in healthcare and emergency workers in Italy. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.566912>

Wong, L. Y., Tan, A. L., Leo, Y. S., Lee, V. J., & Toh, M. P. (2020). Healthcare workers in Singapore infected with Covid-19: 23 January-17 April 2020. *Influenza and Other Respiratory Viruses*, 15(2), 218–226. <https://doi.org/10.1111/irv.12803>

Yaman, H. (2020). Koronavirüs ve yaşlılık: yaşlılar, Covid-19'dan neden bu kadar şiddetli etkileniyor? Yaşlı bireylerde Covid-19'un etkileri nasıl önlenir? Erişim Adresi: <https://evrimagaci.org/koronavirus-ve-yaslilik-yasliilar-covid19dan-neden-bu-kadar-siddetli-etkileniyor-8658> .Erişim tarihi:04.01.2020

Ying, Y., Ruan, L., Kong, F., Zhu, B., Ji, Y., & Lou, Z. (2020). Mental health status among family members of health care workers in Ningbo, China, during the coronavirus disease 2019 (Covid-19) outbreak: A cross-sectional study. *BMC Psychiatry*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s12888-020-02784-w>

Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş*. Nika Yayınevi.

**1990'LARDA AİLE İÇİ ŞİDDET ÜZERİNE ARAŞTIRMA: AYRIMLARDA
BULUNMAK***

Michael P. JOHNSON & Kathleen J. FERRARO

Kaynak: Johnson, M.P. & Ferraro, K.J. (2000). Research on Domestic Violence: Making Distinctions. *Journal of Marriage & Family*, 62(4): 948-963

Pelin ÖNDER EROL**

Öz

Aile içi şiddet üzerine yazılmış olan aile literatürünün bu incelemesi, 1990'ların iki ana konusunun gelecek için en çok umut vadeden açıklamaları sağladığını ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi, şiddetin türleri ve bağlamlarına ilişkin yapılan ayrımların önemidir. Bazı ayrımlar, eşe yönelik şiddetin doğasını teorik ve pratik açılardan anlamada merkezi iken, diğerleri daha duyarlı ve kapsamlı teoriler geliştirmede önemli bağlamlar sağlar ve diğerleri de bizi bir bağlamı diğerine dikkatsizce genellemeye olan eğilimimizi basitçe sorgulamaya zorlayabilir. İkinci olarak, "kadınlarını" kontrol etmeleri için şiddet kullanan erkeklere odaklanan feminist literatür içerisinde en sıklıkla görünmelerine rağmen, kontrolle ilgili konular diğer bağlamlarda da ortaya çıkabilmekte, ilişkilerdeki şiddet, güç ve kontrolün karşılıklı etkileşiminin daha genel analizlerini gerektirmektedir. Bu iki genel konuya ek olarak bu incelememiz, şiddetle başa çıkma, şiddetin kurban ve çocuklarının üzerindeki etkileri ve eşe yönelik şiddetin sosyal etkileriyle ilgili olarak yazılmış olan literatürü içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dövmek, Aile içi şiddet, Eşe yönelik şiddet

---

*Johnson, M.P. & Kathleen J. Ferraro, (2000). "Research on Domestic Violence: Making Distinctions", *Journal of Marriage & Family*, Nov2000, Vol.62, Issue 4, s. 948-963." künyesi ile yayımlanan makalenin çevirisinin izni, Rights Wiley'den 11/05/2022 tarihinde alınmıştır. İzin anlaşması gereği şu linke yer verme zorunluluğu bulunmaktadır: <https://about.jstor.org/terms/>
**Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, pelin.onder.erol@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3660-4618

Yazı Gönderim Tarihi: 18/04/2023, **Yazı Kabul Tarihi:** 20/04/2023

*Sokaklarda gezindi kadın camekânlara bakarak,
Onun burada olduğunu kimse bilmiyordu.
Kapılar kapalıyken erkeğin ne yaptığını kimse bilmiyordu.
Kimse bilmiyordu. (Brant, 1996, s.281)*

Günlük dilde ve hatta pek çok sosyal bilim söyleminde, “aile içi şiddet”, erkeklerin kadınları dövmesi ile ilgilidir. “Kadınlarını” kontrol altına alma amacıyla şiddeti bir taktik olarak kullanan kocaları ya da erkek partnerleri tarafından şiddetle yıldırılan kadınların sayısının Birleşik Devletler’de yaklaşık iki milyon olduğu tahmin edilmektedir. Aile içi şiddet üzerine yazılmış olan literatürün birçoğu mahrem ilişkilerinde şiddet kullanımı yoluyla kadınlarını kontrol eden erkeklerle ilgilidir. Fakat bu, yetişkin ya da ergen çiftlerin yakın ilişkileri içindekine işaret eden tek şiddet biçimi değildir; bu yüzden de bu incelememiz aynı ya da karşı cinsten biriyle evli olma, birlikte yaşama ve flört ilişkilerini içine alan, geniş erimde çift ilişkileri içerisinde “eşe yönelik şiddet”i kapsayacaktır.

Eşe yönelik şiddet üzerine yazılmış olan literatürü okuma, bizi 1990’ların iki ana konusunun gelecek için en umut vadeden açıklamaları sağladığına ilişkin sonuca götürmüştür. Birinci konu, ayırım yapmanın önemiyle ilgilidir. Şiddet biçimleri, şiddet uygulayanın güdülere, her iki eşin sosyal konumları ve şiddetin olduğu kültürel koşullar arasında önemli ayrımların varlığını kabul etmeksizin eşe yönelik şiddet anlaşılabilir. Bu ayrımların eşe yönelik şiddetle ilgili olmadığı bir soru bulmanın zor olduğunu ve kesin sonuçlara varma ve etkin politikalar geliştirme yeteneğimizin de büyük oranda eşe yönelik şiddet türleri arasında ayrımlar yapmadaki başarısızlığımız yüzünden engellendiğini savunacağız.

İkinci umut vadeden konu olan kontrol, eşe yönelik şiddetin öncelikle “kadınlarının” üzerinde kontrollerini sürdürmek için şiddet kullanan erkeklerin bir sorunu olduğunu savunan feminist literatürde en sıklıkla görülen ve ataerkil kültürün onlara bu hakkı verdiğini ve desteklediğini hissettikleri bir kontroldür. Genelde profesyoneller ve halk tarafından anlaşıldığı şekliyle “aile içi şiddet” ya da “dayağın”, kadın eşler üzerindeki heteroseksüel erkek kontrolü sorunu olduğu konusunda hemfikiriz. Yine de “dayak”, erkek eşcinsel ve lezbiyen çiftlerde de var olmakta ve bazı heteroseksüel kadınlar da erkek eşlerine fiziksel olarak saldırmaktadırlar; bizim “dayak” dediğimiz düzenli şiddetten çok farklı olan eşe yönelik şiddet biçimleri de bulunmaktadır.

Ayrımların Merkezliliği

Eşe Yönelik Şiddetin Türleri

Şiddet türleri arasında ayırım yapmanın önemine ilişkin en açık örneklerden biri, “dövülen kocalar”la ve eşe yönelik şiddetin iddia edildiği gibi toplumsal cinsiyet bakışımı oluşuyla ilgili uzun zamandır var olan bir tartışmanın bağlamında ortaya çıkmıştır. Johnson (Johnson, 1995, 2000a), ilişki düzeyinde, eşe yönelik şiddetin, “Yaygın Eş Şiddeti” (YEŞ), “İkili İlişkilerde Yıldırma” (İİY), “Şiddete Karşı Direnç” (ŞKD) ve “Karşılıklı Şiddet İçeren Kontrol” (KŞK) olarak isimlendirdiği dört temel modele ayrılabilceğini savunur. Ayrımlar, tek bir olaydaki davranışa değil, bir ilişkiyi oluşturan pek çok öğenin üzerindeki kontrolün daha genel örüntüleri ve şiddet uygulayanın ve eşinin güdülerine yerleşmiş örüntülere dayanır.

Yaygın Eş Şiddeti. Johnson tarafından tanımlanan, kontrolün genel örüntülerine hiçbir şekilde bağlı olmayan eşe yönelik şiddetin ilk türüdür. Belirli bir tartışma esnasında eşlerden birinin diğerine karşı fiziksel olarak ani çıkış yapmasıyla ortaya çıkar. Bir dizi ampirik çalışmada Johnson, YEŞ’in (İİY ile karşılaştırıldığında) çift başına düşen sıklığının daha az olduğunu, çiftlerin kızgınlığının zamanla artmadığını, sert şiddet içermediğini ve daha çok karşılıklı olduğunu belirtir (Johnson, 1998, 2000a, 2000b). Johnson ayrıca genel bir örneklemedeki neredeyse tüm şiddetin YEŞ olduğunu göstermiş, bu tür örneklemelerin kullanıldığı araştırmaların sadece eşe yönelik şiddetin bu türüyle ilgili olduğunu öne sürmüştür.

İkili İlişkilerde Yıldırma. İİY’de temel örüntü, kontrolün genel örüntüsünde sadece bir taktik olan şiddet türlerinden biri olmasıdır. Buradaki şiddet, kişinin eşi üzerinde genel bir kontrol kurma arzusu yoluyla harekete geçirilir. İİY’de, çift başına düşen şiddet olayı YEŞ’ten daha yüksektir, çiftlerin kızgınlığı daha çok artma eğilimi gösterir, karşılıklı olması daha az olasıken, ağır yaralanmalar olması daha olasıdır. Yine de İİY pek çok literatürde belirtildiği üzere sadece “sert şiddet” içermez. Öldürmeyle sonlanan bazı YEŞ’ler ve oldukça düşük seviyede şiddet içeren İİY’ler olmak üzere hem YEŞ’te hem de İİY’de uygulanan şiddetin sertlik derecesine göre önemli bir çeşitliliği vardır (Johnson, 2000a). İİY’nin ayırt edici özelliği, genel kontrol etme güdüsünü gösteren şiddet içeren ve şiddet içermeyen davranışların bir modelini teşkil etmesidir.

İİY’nin kontrolcü davranışları, genellikle duygusal istismar içerir (Follingstad, Rutledge, Berg, Hause, ve Polek, 1990). Kirkwood (1993), kadınların kendilerine, ilişkilerine ve dünyadaki konumlarına bakışlarını yavaş yavaş değiştiren duygusal istismar sürecini detaylı bir şekilde anlamamızı

sağlamıştır. Chang'in (1996) psikolojik istismara ilişkin detaylı açıklamaları da istismara dayalı ilişkide kadınların cesaretini kıran ve tutsaklaştıran süreçleri örnekler. Renzetti'nin lezbiyen ilişkilerde dayak üzerine yaptığı çalışma (1992) da duygusal istismarın sadece erkeklere özgü olmadığını gösterir.

Şiddete Karşı Direnç. “Şiddete karşı direnç” terimini, “kendini savunma”ya tercih ettik çünkü “kendini savunma” hukukta tanımlanan (ve değişen) anlamlar içermektedir. Eşe yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet bakımsızlığıyla ilgili olan tartışmada ŞKD'nin merkezi olmasına ve ayrıca “dövülen kadınlar”ın kendilerini savunma mazeretlerinin hukukta pek çok tartışma ortaya atmış olmasına bakılırsa, ŞKD'nin genel dinamiklerine ilişkin yapılan araştırmalar oldukça zayıf kalmaktadır. Literatürden, eşlerini öldürenlerin sadece kendilerini savunmaya geçen kadınlar olduğu sonucu çıkarılabilir (Browne, Williams, ve Dutton, 1999; Roberts, 1996). Johnson (2000a), ŞKD'nin neredeyse tamamının kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini belirtmekte, fakat onun özelliklerine ilişkin hiçbir detaylı analiz sunmamaktadır. ŞKD'nin hemen oluşacak tehlikelerine ilişkin olarak başka yerde bazı kanıtlar bulunmaktadır. (Bachman ve Carmody, 1994) ve Jacobson ve Gottman (1998, s.160-162), ŞKD'yi kadının onu istismar eden eşini yakın zamanda terk edeceğinin önemli bir göstergesi olarak görürler. Eşe yönelik şiddetle ilgili araştırmamızda ŞKD'nin doğasına ve tekrarlanma oranına daha fazla dikkat çektiğimiz bir döneme gelmiş bulunmaktayız.

Karşılıklı Şiddet İçeren Kontrol. Johnson (1999, 2000a) her iki eşin de kontrol için mücadele eden iki mahrem yıldırıncı olarak görülebilecek bir durumda, kontrol eden ve şiddet uygulayan bir çift modeli betimlemiştir. Bu modelle nadir olarak karşılaşmamıza ve hakkında pek az şey bilmemize rağmen bu model de ayrımların önemine ilişkin sorular üretir. Yakın zamana kadar, karşılıklı şiddet üzerine yazılmış olan literatür ya “kendini savunma” ya da “karşılıklı savaş” ile ilgili olarak çerçevelenmiştir (Saunders, 1988), ancak ŞKD, KŞK ve YEŞ'te karşılıklı şiddetle ilgili çok az şey biliyor olmamız, ilişkide her iki eşin de şiddet kullanmalarının ne ifade ettiğine çok daha fazla odaklanan araştırmaları gerekli kılmaktadır.

Genel Çıkarımlar. Bu ayrımlara hayli önem verdik çünkü bu incelememizde, şiddet türleri arasında ayrımlar yaparak literatürü daha iyi anladığımızı fark ettik. Örneğin, evlilikteki şiddeti inceleyen literatürdeki eşe yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet bakışımı olduğunu iddia eden çalışmalarla sık karşılaşılmaktadır; şiddet, erkeklerden ziyade kadınlar tarafından daha

sıklıkla uygulanmadığı sürece bu durum okurlara, kadınların ve erkeklerin aynı derecede istismar ettikleri izlenimini vermektedir. Ancak bu çalışmaların hemen hepsi şiddeti cinsiyet bakışımı olarak gören genel heteroseksüel örneklem çeşidini kullanır, çünkü bunların hepsi şiddetin esasen erkekler tarafından uygulandığı İY'ye, kadınlara oranla biraz daha sıklıkla erkekler tarafından uygulandığı YEŞ'e ve erkeklere oranla kadınların açıkça daha sıklıkla uyguladığı ŞKD'de toplanırlar (Johnson, 2000b). Benzer şekilde, Macmillan ve Gartner (1999) de bu türden ayrımların nedensel araştırmadaki merkeziliğini göstermişlerdir. Onlar da içlerinden ikisini YEŞ ve İY ile özdeşleştirdikleri, kadınlara yönelik uygulanan üç ayrı eşe yönelik şiddet türü bulmuşlardır. Bu kategorileri çok değişkenli analizlerinde bağımlı değişken olarak kullandıklarında ise YEŞ ve İY modelleri bunlardan net bir biçimde farklılaşmaktadır.

Şiddet Uygulayıcısı Türleri

Eşlerini döven erkeklere ilişkin bir tipoloji geliştirmeye yönelik pek çok girişim tek bir noktada birleşmekte ve üç tür önermektedirler: YEŞ'e dahil olan bir tür ve İY uygulayıcısı olan iki ayrı tür.

Holtzworth-Munroe ve Stuart (1994), bu türleri "sadece aileye yönelik", "genele karşı şiddet eğilimli-anti sosyal" ve "tepkisizlik sınırında" olarak adlandırmışlardır. Sadece aileye yönelik olan tür, esasen bize YEŞ'i içerebilir olarak görünmektedir, çünkü bu, yazarlar tarafından "evlilik şiddetinin en hafifi ve ... psikolojik ve cinsel istismara en az girme olasılığı olan" (s.481) olarak tanımlanmaktadır. Diğer türler (İY'ye girenler), birbirinden oldukça farklı iki ayrı gelişimsel tarih ve psikolojik profil yoluyla sahip oldukları yıldırıcı sıfatlarına ulaşmaktadırlar; bu türlerden biri genel olarak sosyopatik ve şiddet uygulayıcıken, diğeri eşyle olan ilişkisine oldukça derin duygularla bağlıdır (Dutton, 1995).

Jacobson ve Gottman'ın (1998) sadece eş ilişkisi yıldırıcısı olan erkeklerden oluşan bir örneklem üzerinden tanımladıkları türler, "genele karşı şiddet eğilimli – anti sosyal" ve "tepkisizliğin sınırında" kategorileri ile dikkat çeken bir benzerlik gösterirler. Üzerinde çalıştıkları çiftlerden oluşan örneklem, kendilerini şiddet içeren bir ilişki içerisinde bulunuyor olarak tanımlamışlardır. Jacobson ve Gottman, çalışmaya katılan neredeyse tüm erkeklerin şiddet kullanıyor olmalarına ek olarak bunların bir de duygusal olarak istismar edici olduklarını da belirtmişlerdir (s.155). Jacobson ve Gottman'ın araştırması çiftlerle görüşülmesi, onların gözlenmesi ve onlara psikolojik testler verilmesinin yanı sıra tartışmalarının laboratuvar ortamına psikolojik açıdan izlenmiş olması nedeniyle özgün bir nitelik taşımaktadır. Bir

grup erkek (anılmaya değer nitelendiği şekliyle “kobralar”), eşleriyle ilişkilerinde şiddetli bir yıldırma uygulamalarına rağmen gerek kalp atış hızları açısından gerekse dondurucu bir iç sakinliği hissi veren diğer göstergelerle “soğuk” bir fizyoloji sergilemişlerdir. Bu grubun özellikleri ve kişisel geçmişleri, “genele karşı şiddet eğilimli- anti sosyal” gruptaki eşlerini döven kişilerininkine benzerlikler göstermektedir. Jacobson ve Gottman tarafından tanımlanan ikinci grup (“pitbullar”), eşlerine yönelttikleri sözlü saldırılarında ortaya çıkan duygusal görüntüleri ile psikolojik olarak daha uyumludurlar, bağımlı ve muhtaç oldukları zamanlarda ise diğer açılardan “tepkisizlik sınırında” türüne daha çok benzerlik gösterirler. Holtzworth-Munroe ve Stuart’ın eşlerini döven kişilere ilişkin farklı türlerin gelişimi hipotezi, pek çok ampirik testten genel bir destek görmüştür (örneğin, Hamberger, Lohr, Bonge, ve Tolin, 1996; Holtzworth – Munroe, Meehan, Herron, Rehman, ve Stuart, basımda).

Şiddet türleri içinde şiddet uygulayıcı türleri. Eşe yönelik şiddetin kökenlerini anlamada en önemli ilerlemenin, şiddet ve şiddet uygulayıcı türleri üzerine yapılan çalışmaları bir araya getirmek ve genişletmekle mümkün olacağına inanıyoruz. Bu ayrımlar, dayağın nedenlerini anlamanın ve eşlerini döven kişilere yönelik iyileştirme programlarının yararlarını (Saunders, 1996) göstermiştir ve ayrıca Jacobson ve Gottman’ın (1998) kitabı, eşe yönelik şiddet oluşumunun çocukluk döneminden belli olduğuna, şiddet içeren ilişkilerin gelişme rotasına, bu tür ilişkilerden kaçma sürecine, kamusal politikalar ve aracılık stratejilerine ilişkin konulardaki bu tür ayrımların önemine dair ulaşılabilir ve ikna edici bir kanıttır. Şiddet uygulayana yönelik yapılmış olan bu çalışmaların çoğu, erkeklerin uyguladığı İY’ye odaklanır, fakat bize göre YEŞ uygulayan hem kadın hem erkek tipolojilerini geliştirme girişimleri de oldukça yararlı olmaktadır (Holtzworth-Munroe, ve Stuart, 1994; Holtzworth-Munroe vd. basımda).

İlişki Türleri

1990’larda eş ilişkilerinin farklı türlerinde ortaya çıkan şiddet konusunda bir bilgi patlaması görülmüştür. Şimdilerde ise, sevgili ve flört şiddeti ile ilgili olarak çok fazla sayıda olmakla beraber, birlikte yaşamalarla ilgili de gittikçe artan miktarda literatür bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazıları hemcins ilişkileri üzerine odaklanır.

Hemcins ilişkileri. *Journal of Gay and Lesbian Social Services*’ın yakın tarihli bir sayısı hem kadın hem erkek hemcins ilişkilerindeki şiddete ayrılmış olmasına rağmen (Renzetti ve Milet, 1996), halen erkek eşcinsellerin şiddetine kıyasla lezbiyen şiddeti hakkında daha fazla bilgi sahibiyiz; bu kısmen, aile içi şiddet üzerinde araştırma yapmada kadın hareketinin önemli

rolünden (Dobash ve Dobash, 1992) kısmen de Claire Renzetti'nin lezbiyen ilişkileri üzerindeki çığır açan araştırmasından kaynaklanmaktadır. Üzerinde çalıştığı şiddet içeren ilişkilerin tümünde; psikolojik istismarın var olması, istismar edilen kişilerin eşleri tarafından bağımsız arkadaşlıklar ve faaliyetler kurmakla sürekli olarak tehdit edilmesi, kıskançlığın temel sorun olması ve güç ve kontrolün çatışmanın ana kaynakları olması nedenleriyle seçtiği örneklemedeki çiftlerinin tamamının İY kategorisine girdiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, Renzetti'nin örneklemindeki çoğu kadının (%68) eşlerinin bağımsızlığının çatışmanın kaynağı olduğunu belirtmeleri, Jacobson ve Gottman'ın "pitbulları"yla ve Holtzworth-Munroe'nun da tepkisizlik- sınırında türleriyle benzerlik gösterir. Bu nedenle, heteroseksüel çiftlerle geliştirilen modellerin bazı varyasyonlarının veya ayrıntılarının, lezbiyen çiftlerdeki şiddete ilişkin içgörüyü sağlaması mümkün olabilir.

Lezbiyen çiftlerdeki dayak ile heteroseksüel çiftlerdeki dayak arasındaki en çok göze çarpan farklılıklardan bazıları, bu ilişki türlerinin dış çevreleriyle olan bağlarıyla ilgilidir. Kadınları aile üyelerine veya işverenlerine ifşa etme tehditleri, psikolojik istismarın sık görülen şekli olmakla beraber şüphesiz bu, hemcinsten olan çiftlere özgüdür; dayağa maruz kalan lezbiyenlerin bir lezbiyenin istismar edici olabileceğine inanmayı reddeden arkadaşları tarafından desteklenmeleri daha az olasıdır; ayrıca sosyal hizmet çalışanları da sadece erkeklerin eşlerini dövdüğünü varsayarak bu kişileri desteklememektedir (Renzetti, 1992).

Kadın hareketlerinin, hizmet sağlayıcıları ve halkı lezbiyen çiftlerdeki dayak konusunda eğitime çabalarına rağmen (Elliot, 1990), bu konuda uzmanlaşmış hizmetler az bulunmakta ve yapılan araştırmalar da halen oldukça sınırlı kalmaktadır. Hemcins ilişkilerindeki eşe yönelik şiddete ilişkin çeşitlilik konusunda bilgimiz hala çok sınırlıdır (örneğin YEŞ ve İY'in boyutu). Tesadüfi örneklemden bilgi toplamadaki yetersizlik, olayın sıklığı hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğimiz anlamına gelmektedir. Bilgimizdeki bu eksiklikler, sadece politika yapıcılarını ve hizmet sağlayıcılarını kendi hallerine terk ettikleri için değil; çeşitli ilişki türlerindeki eşe yönelik şiddetle ilgili araştırmalar "genel" teorilerimizin yetersizliklerini kavramada önemli bir kaynak olabileceği için de sorun teşkil etmektedir. Hem Merrill hem de Renzetti (Merrill, 1996; Renzetti, 1992), hemcins ilişkilerinde eşe yönelik şiddetin heteroseksüel bağlamda gelişen teorileri hiçe sayan çeşitli yönlerine işaret etmiştir. Bu, genel teorisinin test edilmesi ve revize edilmesi açılarından çok şey kazanılabilecek bir alan olabilir.

Flört ve özel arkadaşlık. Heteroseksüel flört ve özel arkadaşlık ilişkilerinde eşe yönelik şiddet araştırmaları 1980'lerde başlayıp 1990'lar boyunca sürmüştür (Llyod ve Emery, 2000). Flört ilişkilerindeki şiddetin en şaşırtıcı etkisinin ne olduğuna ilişkin çok şey biliyormuşuz gibi görünmemize rağmen, ayrımların eksikliğinden dolayı bu literatür de evlilik şiddetiyle ilgili yazılmış olan literatür gibi sorunludur. Bu ilişkilerde görülen şiddet düzeyinin de evlilikte görülen düzeyde olmasına ilişkin literatürde sıklıkla geçen ifadeler, burada da İY'nin yüksek olduğu anlamına gelir, fakat veriler genel sosyal araştırmalardan alındığı için muhtemelen sadece YEŞ'i içerecektir.

Burada bu konuda yazılmış bulunan geniş literatürü incelemekten ziyade, bunun eşe yönelik şiddetle ilgili olarak teorik kavramaların zengin bir kaynağı olageldiğini göstermek istiyoruz. Şiddeti oluşturan nedenlerin çok değişkenli pek çok analizi bu bağlamda yapılmıştır (Bookwala, Frieze, Smith, ve Ryan, 1992; Foo ve Margolin, 1995; Riggs ve O'Leary, 1996; Riggs, O'Leary, ve Breslin, 1990; Tontodonato ve Crew, 1992, 1992; Wyatt, 1994). Stets'in kontrol konusunun merkeziliğine ilişkin teorik çalışması, onun flört şiddeti üzerine yaptığı çalışmasından kaynağını alır (Stets ve Pirog- Good, 1990) ve Lloyd ve Emery'nin (Llyod ve Emery, 2000) son kitabı da tüm ilişki türlerindeki eşe yönelik şiddetle ilgili olarak kullanılabilir olan, flört ilişkilerindeki fiziksel şiddeti anlamada genel teorik bir çerçeve geliştirmiştir.

Birlikte Yaşama. Birlikte yaşamalardaki eşe yönelik şiddetin kapsamına ilişkin ciddi tartışmalar, Stets ve Straus'un (1990) birlikte yaşayan çiftlerin yaş, eğitim ve meslek değişkenlerini kontrol altında tutulduğunda dahi, bunların hem evli olan hem de flört eden çiftlerden daha çok şiddet uyguladıklarını belirttiklerine dair şaşırtıcı bulguya dek izlenebilir. Yine Yeni Zelanda ve Kanada'da yapılan son çalışmalar, birlikte yaşayan çiftlerde flört (Magdol, Moffitt, Caspi, ve Silva, 1998) ve evlilikle (Johnson, 1996) karşılaştırıldığında daha yüksek oranda şiddet olduğunu bildirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Ulusal Kadınlara Karşı Şiddet Araştırması birlikte yaşamayla ilgili veriler sunmuştur (Tjaden, Thoennes, 1999, s.27-29), veri aslında birlikte yaşama geçmişleri olan kişilerin ömür boyu süren mağduriyetlerine göndermede bulunmakta ve kolayca yorumlanamamaktadır. Birlikte yaşama literatüründe karmaşıklığa ilişkin olası bir neden; yaşı, ilişki süresinin ve medeni halin zihni karıştırması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanada'da Johnson (1996, s.166-168) evli olan ve birlikte yaşayan beraberliklerin arasındaki farklılıkların, sadece üç yıl ya da daha az zamandır beraber olan çiftler için geçerli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Stets ve Straus (1990) medeni durum farklılıklarının durumuna ilişkin üç olası açıklama getirmişlerdir; sosyal yalıtılma, özerklik/kontrol ve yatırım. Stets (1991), sosyal yalıtılmanın etkiyi "açıkladığını" göstermeyi amaçlarken, yanıt verenlerin eşlerinden ayrılma olasılıklarını bildirmeleriyle ölçüldüğü kadarıyla, sosyal yalıtılmanın onun analizinde işe yarayan tek ölçütü "eşe olan bağlar"dır. Az bağlılığın birlikte yaşamalardaki eşe yönelik şiddetin ya sonucu ya da nedeni olacağını öne sürerek, bunu ilişkiye olan bağlılığın bir ölçütü olarak görmemiz daha anlamlı olacaktır. Flört ilişkilerinde bağlılık ve şiddet arasındaki negatif ilişkiyi göstermesi yoluyla Gartner ve Foshee'nin (1999) verisi bu yorumu desteklemektedir. Ayrıca, Stets ve Straus'un öngördüklerine karşıt olarak, Gartner ve Foshee hem ilişkinin süresi hem de bildirilen yatırımın, şiddet ile pozitif ilişki içinde olduğunu keşfederek yatırım açıklamasıyla ilgili olan veri de kaydetmişlerdir.

Esasen Stets ve Straus'un verisi, evlilikte olduğundan çok daha fazla şiddetin ortaya çıktığı birlikte yaşama modelinin, sadece erkeğin şiddet kullandığı çiftler için geçerli olmadığını gösterir (s.240). Belki de model sadece YEŞ ile ilgilidir. Macmillan ve Gartner (1999) evliliğin YEŞ ile negatif; İY ile pozitif ilişkili olduğunu bildirirler. Evlilik, dayağa yetki verilme anlamına gelmese de belki de bazıları için yıldırma yetkisi anlamına gelmektedir. Bir kez daha, sorunları netleştirmeye yardımcı olmak için şiddetin türleri arasındaki ayrımları gerçekleştirdiğimiz alanı görmekteyiz.

Demografi, Sosyal Konum ve Kimlik

Toplumsal Cinsiyet. Aile literatüründeki en uzun süredir var olan ve en zorlu tartışma, eşe yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet bakışımı* olduğu konusudur (Archer, 2000; Dobash ve Dobash, 1992, Wilson ve Daly, 1992; Johnson, 1995; Kurz, 1989, 1993; Straus, 1990a, 1993). Her türde ve her ülkedeki tüm özel ilişkilerde kadınların da erkekler kadar şiddet uyguladıklarını iddia eden çalışmalar ortaya çıkmayı sürdürseler de hem literatürün dikkatli bir değerlendirmesini yaparak; hem de şiddet türlerinin doğru düzgün ayrımını yapmış olan pek az sayıda çalışmadan yararlanarak, İY'nin neredeyse tamamen erkekler tarafından uygulandığını görmüş oluruz (%97 erkek, Johnson, 2000a'da). ŞKD'nin esasen kadınlar tarafından uygulandığı açıktır (Browne, Williams, vd. 1999; Johnson, 2000a; Ogle, Mair-Katkin ve Bernard, 1995; Saunders, 1988). YEŞ ise genelde toplumsal

---

*Toplumsal cinsiyet bakışımı, orijinal metinde "gender symmetry", hem kadın hem erkekte eşit düzeyde, eşdeğer anlamına gelmektedir. (ç.n.)

cinsiyet bakışımı olarak görülmektedir (Johnson'da %56 şiddet uygulayan erkek, 2000a; ayrıca bkz. Milardo, 1998).

Pek çok çalışma toplumsal cinsiyet bakışımını, ilişkilerinde en az bir defa şiddet uygulamış olan kadınların ve erkeklerin yüzdesi açısından tanımlamaktadır. Ancak, toplumsal cinsiyet bakışımı diye bir olguyu tanımlıyor olmak, farklı erkek ve kadın şiddet frekanslarının ve erkekten kadına ve kadından erkeğe yönelik şiddetin farklı fiziksel sonuçlarını göz ardı etmemize neden olur. Önceki için, Johnson (1999) "karşılıklı" YEŞ içeren ilişkilerin %31'inde kocaların karılarından daha sıklıkla şiddet kullandıklarını, öte yandan kadınların kocalarına karşı daha sıklıkla şiddet kullandıkları oranın %8 olduğunu göstermektedir. Verilen zarar bakımından, erkekten kadına yönelik şiddet daha ciddi fiziksel sonuçlar getirmektedir (Brush, 1990; Sorenson, Upchurch, Shen, 1996; Straus, 1990a, 1999; Tjaden ve Thoennes, 1999).

Bazı çalışmalar, şiddetin nedenlerinin kadın ve erkek için aynı olmama olasılığına odaklanırlar. Foo ve Margolin (1995), flört durumunda, bir takım standart haberci değişkenlerin; erkekten kadına yönelik şiddetin varyansının %41'ini açıklarken, kadından erkeğe yönelik şiddet söz konusu olduğunda ise bunun sadece %16'sının açıkladığını bildirmişlerdir (ayrıca bkz. Anderson).

Toplumsal cinsiyet bakışımı konusu, kendi içinde ayrı bir konu olsa da eşe yönelik şiddetin hem bir takım metodolojik gelişmelerini hem de doğasının teorik bir kavrayışını sağlamaktadır. Metodolojik olarak tartışma, CTS'nin yeni bir versiyonunun (Straus, Hamby, Boney-McCoy, ve Sugarman, 1996), şiddetle ilgili yapılan görüşmelerin içeriklerinin genel bir değerlendirmesinin (Straus, 1999; Tjaden ve Thoennes, 1999) ve çiftlere ilişkin veri konusuyla ilgili tartışmaların (Szinovacz ve Egley, 1995) da içinde olduğu birtakım gelişmelere yol açmıştır. Tartışma ayrıca, çeşitli araştırma desenlerinde yer alan örneklem konularına dikkat etme gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır (Johnson, 2000b; Straus 1990a).

Teoriye ilişkin olarak tartışma, Straus'u kadınların erkek eşlerine yönelik olarak uyguladıkları şiddetin sosyal kökenlerini düşünmeye sevk etmiştir (Straus, 1999). Straus, kadınların, kendilerinin uyguladıkları şiddetin zararsız olduğunu (Fiebert ve Gonzales, 1997) ve belli koşullar altında erkeğe tokat atmanın uygun bir "feminen" davranış olduğunu varsaymaları gibi etkenleri tartışmıştır. Johnson (1995) ayrıca, eşe yönelik şiddette cinsiyete dayalı nedensel etkenlerin temel bir listesini sunmuş ve bunların bazı kombinasyonlarının YEŞ'e, bazılarının ise İY'ye neden olduğunu

savunmuştur. Son on yılın toplumsal cinsiyet odaklı diğer teorik çalışmaları, daha geniş sosyal bağlama (Dobash ve Dobash, 1992, 1998; Straus, 1999), toplumsal cinsiyet modellerinin sosyal inşasına (Anderson, 1997; Dobash ve Dobash, 1998) ve evrimsel modellere (Buss ve Schakelford, 1997; Wilson ve Daly, 1996, 1998) odaklanmış bir teoriyi içermektedir. Şüphesiz, eşe yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet bağlamında ayrımlaştırılmasının hangi yönlerinin kadın-erkek farklılıklarının bir işlevi olduğunu ve hangilerinin de heteroseksüel ilişkilerin belirli bir biçimde toplumsal cinsiyet bağlamında ayrımlaştırılmış doğasıyla daha çok ilişkili olduğunu kendimize sormaya zorladığı gibi, daha ileri teorik gelişmelere neden olduğu şekliyle, toplumsal cinsiyet homoseksüel ve lezbiyen ilişkileri üzerine yazılmış olan literatüre de merkezi olarak ilişkilendirilmiştir (Renzetti ve Milley, 1996; West, 1998).

Kuzey Amerika'da İrk ve Etnisite. Önceki ırk ve etnisite çalışmalarının pek çoğu, istismar olaylarındaki ve bu istismarlara karşı olan tepkilerdeki etnik farklılıklara ciddi bir önem vermiyorlar, bu konuda asıl olarak Siyah-Beyaz farklılıklarına odaklanıyorlardı (Crenshaw, 1994). Bu tarz literatür, eşe yönelik şiddetin Beyazlara oranla Siyahlar arasında daha fazla olduğunu düzenli olarak belirten alan araştırmalarıyla 1990'lara kadar sürmüştür (Anderson, 1997; Cazenave ve Straus, 1990; Greenfield ve Rand, 1998; Sorenson, 1996; Tjaden ve Thoennes, 1999). Ancak, son zamanlarda yapılan çalışmalar diğer etnik grupları da kapsamaya yoluyla, etnik karşılaştırmaları genişletmiştir. Örneğin, 1995-1996 Ulusal Kadınlara Karşı Şiddet Araştırması'nda (Tjaden ve Thoennes, s. 22-26) Asya ve Pasifik Adalı kadınların sadece %13'ü özel partneri tarafından fiziksel saldırıya uğradıklarını bildirmişlerdir. Oran beyaz kadınlar için, %21, Afrika-Amerikalılar için %26, Amerika ve Alaska yerlileri için %31 ve karma ırk içinse %27'dir.

Bu farklılıklara ilişkin sormamız gereken iki önemli soru vardır. Birincisi, bahsettiğimiz şiddet ne tür bir şiddettir? Bu araştırmalar, yukarıda tartışılan çeşitli şiddet türleri arasında ayrımlar yapmaz. Bu araştırmalarda bildirilen yüksek şiddet oranlarının daha çok İY anlamına gelip gelmediğini bilmiyoruz. Bunlar daha yüksek olasılıkla YEŞ'tir. Bu tarz ayrımları yapmadıkça, ırk farklılıkları hakkında iyi teoriler geliştiremeyiz. İkinci olarak, Ulusal Aile Şiddeti Araştırma verilerinde de görüldüğü üzere (Cazenave ve Straus, 1990), "ırksal" farklılıkların ırk ve etnisite ile sosyo-ekonomik statü ile olduğundan ne düzeyde daha az ilgili olduğunu sorgulamalıyız. Lockheart'ın (1991) Afrika-Amerikalı ve Avrupa-Amerikalı yüksek, orta ve düşük gelir gruplarından seçtiği 307 kadın üzerinde yaptığı daha yeni bir araştırmada, şiddet oranlarında ırka bağlı hiçbir önemli farklılık bulunmamıştır.

Konuya ilişkin soruların da ötesinde; daha kurumsal ve kültürel nedenlere odaklanan gelişmekte olan bir literatür bulunmaktadır. Çeşitli kültürel ve etnik bağlamlarda hakim sosyal kurumlar aile içi şiddete etkin olarak göndermede bulunurlar mı? Kadınların ihtiyaç duyduğu hizmetler yaşadıkları toplumlarda bulunur mu? Akrabalar, arkadaşlar ve komünite aile içi şiddet konusuyla yüzleşmek ve onu yok etmek için çaba gösteriyorlar mı? Farklı gruplarda psikolojik ve sosyal etkiler aynı mı? Örneğin, Eng (1995), dayaa maruz kalmayı bildirmenin, evlilikteki başarısızlığın kadının suçu olduğuna inanarak sosyalleşmiş pek çok Asya göçmeni kadın için utanç verici olduğundan bahsetmiştir (ayrıca bkz. Song, 1996). Gondolf, Fisher, ve McFerron (1991) Teksas sığınma evinin 5708 sakinini incelemiş ve Beyaz, Afrika-Amerikalı, Hispanik kadınlarının maruz kaldıkları şiddet düzeyleri arasında önemli bir fark saptamamıştır, fakat Hispanik kadınların ekonomik olarak görece dezavantajlı olduklarını ve bu yüzden de Beyaz ve Afrika-Amerikalı kadınlara oranla daha uzun süre dayaa dayanma eğiliminde olduklarını bulmuştur. Crenshaw (1994), zorunlu gözaltı gibi gelişmekte olan politik gündemdeki ırk ve etnisite konularına karşı duyarsızlıktaki ve ayrıca farklı ırklardan gelen kadınlarına yönelik aile içi şiddet yardımlarındaki eksiklikleri ilk tanımlamış olan bilim insanlarından biridir. Bu tür konular, Amerikalı Yerli halkın (Bachman, 1992; Fairchild, Fairchild, ve Stoner, 1998; McEarchern, Winkle, ve Steiner, 1998; Norton ve Manson, 1995; Tom-Orme, 1995; Waller, Risley-Curtis, Murphy, Medill, ve Moore, 1998), Asyalı ve Pasifik Ada halklarının (Abraham, 1995; Ho, 1990; Song, 1996; Yick ve Agbani-Siewert, 1997), Latin grupların (Perilla, Bakerman, ve Norris, 1994) ve Afrika-Amerikalıların (Dennis, Key, Kirk, ve Smith, 1995, 1995; Marsh, 1993; Richie, 1996) aralarında olduğu Kuzey Amerika'daki birçok belli başlı etnik ve ırksal gruba gönderme yapmaya başlamıştır.

Bu literatür genişledikçe, iki genel soruyla ilgilenmek önemli olacaktır. Birincisi, dışlanma ve tahakküme ilişkin ortak deneyimlerin ya da yakın zamanda gerçekleşen göçlerin yol açtığı benzerlikler gibi, "azınlık" grupların alt kümelerinkine benzer deneyimleri şekillendiren sosyal güçleri tanımlayabilir miyiz (Cervantes ve Cervants, 1993; Root, 1996; Sorenson, 1996)? İkinci olarak, her bir belli ırksal ve etnik durumun aile içi şiddeti ve onun sonuçlarını şekillendirdiği ve toplumun buna tepki verdiği özgün yollar nedir? Bu tür ayrımlar yapmanın önemine ilişkin bir örnekte Sorenson ve Telles (1991, s.3) göçmen statüleri dikkate alınana kadar örneklemelerindeki Hispanik olmayan Beyazlar ve Meksika-Amerikalılar arasında herhangi bir fark saptamamışlardır: "ABD'de doğan Meksika-Amerikalılar, Meksika'da doğanlara kıyasla 2.4 kat daha fazla oran bildirmişlerdir". Bu bulgular, bize

hem Kuzey Amerika'daki belirli grupların arasındaki farklılıkların önemini hem de küresel etkiler yaratan kültürel kökenler ve göçmen statüsü meselelerini anımsamamıza hizmet ederler (Kane, 1999).

Küresel Karmaşıklıklar. Bu incelemeye, kültürel farklılıklardaki, ekonomik ve sosyal yapıdaki, çatışma ve savaşın etkilerindeki ve göçmen ve mülteci nüfusların durumundaki karmaşıklıkları bünyesinde barındıran aile içi şiddetin küresel karmaşıklığına göndermede bulunarak başlayabiliriz. İlk olarak, eşe yönelik şiddetin uluslararası faaliyet alanına dair birkaç açıklamaya dikkati çekebiliriz (Heise, 1996; Heise, Raikes, Watts, ve Zwi, 1994; İnsan Hakları İzleme Örgütü, 1995; Klein, 1998; Levinson, 1989; Sewall, Vasan, ve Schuler, 1996; Birleşmiş Milletler, 1989). Buna ek olarak, belirli ülkelerdeki aile içi şiddete ilişkin İngilizce bilimsel çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Alexander, 1993; Dawud-Noursi, Lamb, ve Sternberg, 1998; Fawcett, Heise, Isita-Esperej, ve Pick, 1999; Glantz, Halperin, ve Hunt, 1998; Gondolf ve Shestakou, 1997; Grandin ve Lupri, 1997; Haj-Yahia, 1998; Handwerker, 1998; Kalu, 1993; Ofei-Aboagye, 1994; Schuler, Hashemi, Riley, ve Akhter, 1996; Steward, 1996; Tang, 1994). Sonuç olarak, birkaç belirli uluslararası konuya kısaca değinmek istiyoruz.

Birinci olarak, küresel bağlamda aile içi şiddet artık bir insan hakları konusu olarak tanımlanmaktadır (Richters, 1994). İkinci olarak, çeşitli ülkelerde eşe yönelik şiddet olaylarında kayda değer bir çeşitlilik görülmektedir (Heise, 1994). Şüphesiz, bu istatistiklerde sözü geçen şiddetin ne tip olduğunu bilemeyiz. Ayrıca, eşe yönelik şiddetin sosyal ve kültürel kökenlerine ilişkin ipuçlarını göz önünde bulundurduğumuz sürece, açıklamalarımızın etnosentrizmini gözetmek de önemli olacaktır. Örneğin, Bhattacharjee (1997), Batı Beyaz feminizminin, Güneydoğu Asyalı kadınların kocalarına boyun eğdiklerine ilişkin varsayımını sorgular.

Üçüncü olarak, savaşın, iç çatışmanın ve yıldırmanın eşe yönelik şiddete olan etkilerini araştıran bir literatür gelişmektedir. McWilliams (1998) konuyu, büyük oranda Kuzey İrlanda örneğini kullanarak "stres altındaki toplumlar" olarak çerçevelemiştir. Burada, toplumun kaynakları çatışmaya çevrilmiş, öncelik büyük oranda aileleri bir arada tutmaya verilmiş ve kamu mercileri "düşman" tarafından denetim altına tutulabilir olmuştur; grup içi dayanışmanın aile içi şiddet gibi iç çatışmaları ortaya çıkarmasını engelleme talebi ve "savaşçı" imgeler ataerkil ideolojiyi pekiştirmiştir. McWilliam'a ait bölümü okudukça, bu benzer süreçlerin çoğunun Birleşik Devletler'deki abluka altında olan ırksal ve etnik azınlıklarla ilintili olma olasılığı bizde merak uyandırmıştır, her ne kadar "abluka" ifadesi,

McWilliam'ın üzerinde tartıştığı durumlara uygulanan açık gruplar arası şiddet için yeterli olmasa da.

Savaşın sona iyileşme sürecinde olan ülkelerde, pronatalist politikalar, gebelik önleyici yöntemlere erişimi sınırlandırabilmekte ya da kadınların istismar edildikleri durumlarından kurtulabilmelerine olanak sağlayan istihdamları için gerekli olan yeteneklerini azaltmaktadır. Buna ek olarak, bütün dünyada toprakları işgal edilen yerli halklar, kültürlerinin yok edilmesi ve baskıcı ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle yüksek oranda kişiler arası ve aile içi şiddetle karşı karşıyadırlar (McWilliams, 1998, s. 123-124). Sömürgeleştirme, sömürgeleştirmeden çıkarma ve savaşın etkileri ve eşe yönelik şiddetin oranları ve şiddet biçimlerinin gelişimi üzerine yapılmış olan bilimsel çalışmalar henüz ortaya çıkmaktadır. Bu eksikliği doldurmak, araştırmanın gelecek on yılı açısından önemli bir konudur.

Son olarak, göçmen ve mülteci statüsü (bazen de yukarıda tartışıldığı üzere bir çeşit toplumsal gerginlikten kaçmanın bir sonucu olarak) istismar edildiği ilişkisinden kurtulmaya çalışan kadınlar için belli zorluklar yaratmaktadır. Evlerinde şiddete maruz kalan göçmen kadınlar; genellikle dilsel engeller, sınır dışı edilme korkusu, ulaşım eksikliği, çocukların vesayetini kaybetme korkusu ve kültürel tabular nedeniyle kısıtlanmaktadır (Hogeland ve Rosen, 1990).

Özet

Yapılan bazı ayrımlar eşe yönelik şiddetin doğasını teorik ve pratik açılarından anlamamızda merkezi rol oynarken (şiddet ve şiddet uygulayan türleri gibi), bazıları da daha duyarlı ve kapsamlı kuramlar geliştirmede bize önemli bir bağlam sağlar (ilişki türleri ve toplumsal cinsiyet farklılıkları gibi), ve diğerleri de bizleri bir durumu diğerlerine dikkatsizce genelleme eğilimimizi sorgulamaya zorlar. Bu tür ayrımlar 1990'larda aile içi şiddet literatürünün temel konusu olmuştur ve gelecek on yıl için de öyle olmaya devam edecektir.

Kontrol

1990'ların ikinci temel konusu kontroldür. Uygulanan şiddet, asıl nedeni ne olursa olsun, uygulayıcısına belli düzeyde bir kontrol sağlar, ancak şiddet türleri arasında ayrımlar yapmayı burada da merkezi olarak görmekteyiz. Kontrol; duruma özgü, dar anlamda belirli bir tartışmada galip gelmeye odaklanmış ya da belirli bir konuda birine dış geçirmeye yönelik olabilir (YEŞ). Diğer durumlarda ise kontrol, kişinin eşi üzerindeki genel bir kontrol kurmanın ya da sürdürmenin de dahil olduğu geniş bir anlamda olabilir (İİY, KŞK). Bazen de kontrol konusu genelde istismar eden eşten bir parça

kontrolü geri alma olarak ortaya çıkmaktadır (ŞKD). Farklı türde kontrol güdülerinin köken ve dinamiklerinin aynı anda olmayacağını varsayarak, bu konuda en fazla ilerlemenin bizim aile içi şiddeti anlamamız sonucu gerçekleşeceğine inanıyoruz.

Bu literatür incelememizde, bir bakıma keyfi bir ayırım yapmak istedik. Bazı yazarlar kocaların karılarını dövmesinin ataerkil kökenlerini analiz yolu ile kontrol konularına odaklanmışlardır (Dobash ve Dobash, 1992; Johnson, 1995; Pence ve Paymar, 1993). Bu bizim öncelikli yönelimimiz olsa da bizce; ataerkil gelenek ve yapıların ya da bireysel ataerkil güdülerin çok fazla ilgili olmadığı şiddetin ortaya çıkışında kontrolün rolüne ilişkin sorular sorabilmek amacıyla, eşe yönelik şiddetin tam olarak anlaşılması bu feminist analizlerin de ötesine geçmeyi gerekli kılmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Bağlamı

Johnson'ın (1995) şiddetin kontrol taktiklerinin genel örüntüsü içerisinde yer aldığını belirttiği İY tartışması, Duluth sığınma evi aktivistleri Pence ve Paymar'ın (1993) çalışmasının devamı niteliğindedir. Duluth'un eşlerini döven kişilere müdahale için ortaya attığı eğitim modelinin kalbi olan "güç ve kontrol çarkı", yardım için sığınma evine gelen kadınların beyanlarından oluşturulmuştur. Kirkwood'un (1993) istismar içeren ilişkisini terk eden kadınlar üzerinde yaptığı çalışma, ağırlıklı olarak kontrol dinamiklerinin analizlerine dayanmaktadır. Dobash ve Dobash'ın (1992) kocaların karılarını dövmelelerine ilişkin dinamiklerin analizi, dövülen kadınların perspektifleri tarafından şekillenmesine benzer biçimde şekillenmiştir; burada bahsi geçen kadınlar İskoçya'da önceki araştırmalarında görüştükları kadınlardır; yine onlar, aile ve diğer kurumların ataerkil biçimlerinin daha sosyolojik ve tarihsel analizlerini ağırlıklı olarak kullanmayı sürdürmüşlerdir. Onlar şimdi de kontrol konularını, eşlerine şiddet uygulayan erkeklerin perspektiflerinden araştırmaya başlamışlardır (Dobash ve Dobash, 1998). Konunun önemine ilişkin savları, sadece bir erkeğin "kadınını" kontrol etme hakkına sahip olduğunu hissettiği bir ilişki bağlamında değil aynı zamanda kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin biçimlendiği ve ayrıca diğer kurumların erkeklerin eşlerine uyguladıkları şiddete tepki gösterdikleri çok daha genel bir bağlama göndermede bulunur.

Dobash ve Dobash, diğer feministler gibi, analizlerini erkeklerin karılarını dövme olgusunu daha geniş toplumsal bir bağlama yükseltme eğilimindedirlerken; Jacobson ve Gottman (1998) eşlerini döven erkeklerden oluşan örneklemi arasından tanımladıkları şiddet uygulayıcı iki ayrı tür kişiliğin çocukluk kökenleriyle ilgili sorular sorma yoluyla bireysel düzeye

inmişlerdir. Benzer şekilde, erkeklerin karılarını dövmelelerine odaklanan, ancak araştırmalarında ağırlıklı olarak feminist analizlere dayanmayan diğer psikologlar da erkeklerin eşlerine yönelik uyguladıkları şiddetin gelişimsel kökenlerini araştırmaktadırlar (Dutton, 1995; Dutton ve Starzomsji, 1993; Holtzworth-Munroe vd., basımda, Holtzworth-Munroe, Stuart, ve Hutchinson, 1997).

Daha Genel Bir Kontrol Analizi için Beklentiler

Yukarıda tartışılan kontrol analizlerindeki sorun, bunların erkeklerce uygulanan İY'ye çok fazla odaklanarak YEŞ ve ŞKD'yi kavramamıza çok az olanak tanımaları ve hemcins ilişkilerindeki eşe yönelik herhangi bir şiddet türüne çok az ilgili olmalarıdır. Heteroseksüel ilişkilerdeki İY'yi kapsayan hatta daha da ötesine geçen şiddet ve kontrol konularıyla ilgili çok daha genel bir yaklaşıma gereksinimimiz vardır.

İlişkinin kontrolü ve şiddeti arasındaki bağlantıya odaklanan bir çalışmadan başlayarak, Jan Stets ve meslektaşları özel ilişkide kontrolün rolüne ilişkin analizle ilgili olarak iki çizgi geliştirmişlerdir (Stets ve Pirog-Good, 1990). Çalışmanın bir çizgisi, kendi yaşamlarında makul bir kontrol düzeyi sürdürmek üzere davranan bireylerin ilişkileri içerisinde (Stets, 1993, 1995b) ya da yaşamlarının diğer alanlarında (Stets, 1995a) kendi kontrol düzeyleri tehdit edildiğinde eşlerini daha çok kontrol eder olduklarını varsayan "tedavi edici modele" odaklanır. Bireysel farklılıklara daha fazla önem veren biraz daha farklı bir yaklaşımda, "kontrol kimliği" ve "hakim kimliği" kavramları, bu kavramların toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet kimliği eş ilişkilerinde kontrol etme davranışlarıyla olan ilişkileri açısından araştırılır (Stets, 1995c; Stets ve Burke, 1994, 1996).

Eğer bu literatür, onun şiddetle olan ilk bağlantısına geri taşınabilir ve ilişkilerdeki kontrol konularının toplumsal cinsiyet bağlamında ayrımlaştırılmasına ilişkin feminist analizler tarafından bilgilendirilebilirse, bu durum ana kuram gelişimi için önemli bir koşul sağlayacaktır. Bizler, en yararlı yaklaşımların toplumsaldan kişiler arasına ve oradan da bireylere kadar çok çeşitli analiz düzeylerini bir araya getirmelerini bekleriz (örneğin bkz. Llyod ve Emery, 2000).

Diğer Bazı Süregelen Konular

Eşe Yönelik şiddetle Başa Çıkma

şiddetle başa çıkma konusunda yazılan literatürün çoğu İY'ye odaklanmıştır. Kadınları istismar edildikleri ilişkilerinde "kurbanlar" olarak gören hakim görüş, 1990'larda kadınların kaçma, şiddete son verme ve

şiddetle daha farklı tarzlar yoluyla başa çıkma kararlarına odaklanan ve onları “sağ kalan” olarak tanımlayan bir şekilde değişmiştir (Ferraro, 1997). Campbell ve meslektaşları (Campbell, Miller, Cardwell, ve Belknap, 1994; Campbell, Rose, Kub, ve Nedd, 1998) üzerlerinde 2½ yıldan fazla çalıştıkları kadınların, şiddet vasıtasıyla üzerlerinde kontrol kuruldukları bir duruma düşürüldüklerinde, buna karşı çok becerikli bir şekilde direnç gösterdiklerini öne sürmüşlerdir. Uyguladıkları stratejiler (a) aktif olarak problemi çözmek, (b) saptanabilen kilit olaya tepki vermek ve (c) önce kendisiyle, daha sonra dolaylı ya da dolaysız olarak eşiyile anlaşmaya varmak olarak sıralanabilir. 2.5 yılın sonunda, dayaa maruz kalan kadınların dörtte üçü artık şiddet içeren bir ilişki içerisinde bulunmuyordu. Bunların %43'ü eşlerinden ayrılmış ve %32'si de şiddete son verme konusunda eşleriyle başarılı bir şekilde anlaşmaya varmışlardır. Bu da şiddet türleri ve ilişki türleri arasında ayrımlar yapmanın yararlı olduğu bir başka alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzlaşma stratejileri ve ayrılmaya ilişkin engeller; İY ve YEŞ için olduğu kadar flört, birlikte yaşama, hemcins ve karşı-cins ilişkileri için de oldukça yüksek düzeyde farklılaşmaktadır.

Ayrılma. Kadınların istismar edildikleri ilişkilerinden kopamayacaklarına ilişkin beklenenin ötesinde yaygın yanıltıcı düşünce dolayısıyla, başa çıkma stratejileri içinde en çok dikkatleri çeken, “ayrılma”dır. “Neden kalıyorlar?” başlıklı literatür inceleme yazılarını ve ders kitaplarını hala görmekteyiz. Gerçek olansa onların aslında kalmadıklarıdır (Campbell vd. 1994; Holtzworth- Munroe, Smutzler, ve Sandin, 1997, s.194-95). Kullandığımız dile dikkat etmeliyiz; kadınların üçte ikisinin şiddete dayalı ilişkisini terk ettiğini bulgulayan çalışmanın alt başlığını “kadınlar nasıl ve neden ayrılıyorlar” yerine “kadınlar nasıl ve neden kalıyorlar” diye atmanın hiçbir haklı sebebi yoktur (Herbert, Silver, ve Ellard, 1991).

Umut vaat edici görünen kuramsal bir yaklaşım da bağıllık teorisinden faydalanır. Rusbult ve Martz (1995), bağıllık, ödüller, zararlar, alternatifler ve yatırımlar gibi faktörlerin kadınların araştırma sürdüğü zaman dilimi içinde istismar edildikleri ilişkilerini terk etmeleri ya da kalmalarına yapacağı etkileri araştırmak için Rusbult'un yatırım modelini kullanırlar. Kalma ve terk etmeyle ilgili yapılan en iyi çalışmanın, terk etmeyi bir süreç olarak ele alacağına inanıyoruz. Choice ve Lamke (1997) bunu bir ölçüde gerçekleştirmiş ve kadınların kendilerine ilk olarak “Daha mı iyi durumda olacağım?” ve ikinci olarak da “Bunu yapabilir miyim?” diye sordukları iki sayfayı tanımlamışlardır. Ancak, terk etme sürecine daha detaylı olarak odaklanan başka çalışmalar da vardır.

Kirkwood'un (1993) eşsiz kitabı bizi hem istismar eden erkeklerin eşlerini tuzaklarına düşürdükleri; hem de buna karşılık o kadınların kurtuluşlarını planladıkları süreçlere götürür. Onun, tuzağa düşürülme "ağı" ve kaçışın "spirali" olarak ifade ettiği iki benzetmesi, sürecin detaylarını çok basit ve açık bir biçimde kavramaktadır. Bu erkekler, hem sahip oldukları ilişkilerini kontrol etmek için hem de eşlerinin onları hiçbir zaman terk etmeyecek olmalarını garanti altına almak için çok çeşitli kontrol taktikleri kullanırlar. Johnson'ın (1998) sığınma evi hareketine ilişkin analizi, istismar eden kişinin eşini tuzağa düşürmek amacıyla ilişkiye olan kişisel, ahlaki ve yapısal bağlılıkları, çıkarlarına göre şekillendirmesi bakımından bu sürece yönelir. Dayağa maruz kalan kadınlar hareketinin temel stratejilerinin (geçici olarak güvenli barınma, destek grupları, güçlenme danışmanlığı, sosyal destek hizmetleriyle ilişkiler kurma, hukuki savunma, koordine edilmiş toplum tepkisi) bu bağlılıkları etkisiz kılmak üzere kadınları güçlendirdiğini savunur. Kirkwood ayrıca, üzerinde çalıştığı kadınların ayrılma ve geri dönme süreçlerinde, her defasında daha çok psikolojik ve sosyal kaynak elde ettikleri, her defasında daha iyiye ulaşmak için kaçmaya daha yakın oldukları, mecazi olarak ağdan kurtulana kadar spiral üzerinde dışarıya doğru hareket etmelerine yardım etmede sığınma evi avukatlarının rolünden bahsetmektedir.

Eşe Yönelik Şiddetin Psikolojik ve Davranışsal Sonuçları

Bu makalenin sonuna doğru gelindikçe, eşe yönelik şiddetin, şiddet olayının içinde bulunan yetişkinler ve bunların çocukları için olan psikolojik sonuçlarıyla ilgili geniş bir literatüre rastlamaktayız. Ancak, şiddet türleri arasında ayrımlara dikkat etmemenin yarattığı zorluklara bir kez daha dikkat çekiyoruz. Bu literatürdeki bazı çalışmalar, şiddet türünün açıkça İY olduğu bir örneklem kullanırlarken; diğerleri, şiddetin sonuçlar bakımından önemli çıkarımlara sahip olabilecek farklılıkları dikkate almayan bir biçimde ölçüldüğü araştırma verilerini analiz ederler. Son 12 ay içerisinde herhangi bir zamanda surata atılmış bir tokatın, kişinin gururu üzerinde çok az etkili olması beklenirken; buna çocuklar tarafından tanıklık edilmemiş de olabilir. Saldırı ve psikolojik istismarın sistematik bir modeli de ayrı bir konudur.

Kurbanlar. Yine de literatür, İY'nin ve belki de kadına karşı olan diğer şiddet biçimlerinin, yaralanmalar ve fiziksel ve psikolojik sağlık anlamında uzun dönemli olumsuz etkilerinin olduğunu doğrulamıştır (Giles-Sims, 1998; Holtzworth- Munroe, vd. 1997, s. 184-189; Johnson ve Leone, 2000). Psikolojik etkiler, post travmatik stres bozukluğu, depresyon ve düşük düzeyde öz saygı olabilir.

Araştırmanın, psikolojik sağlıktan ziyade, kadınların maruz kaldıkları şiddetin nedenlerine ilişkin yaptıkları yorumlara odaklanan bir diğer ilginç çizgisi bulunmaktadır. Holtzworth-Munroe ve meslektaşları (Holtzworth-Munroe, Jacobson, Fehrenbach, ve Fruzetti, 1992), bir literatür incelemesi temelinde araştırma verilerinin, kadınların eşleri tarafından maruz bırakıldıkları şiddetle ilgili olarak genellikle kendilerini suçlamadıklarını gösterdiğini savunurlar (ayrıca bkz. Cantos, Neidig, ve O'Leary, 1993). Bununla birlikte, kurbanın kendini suçlama konusunun genellikle daha niteliksel araştırmalar tarafından ele alındığı gerçeği, değişkenleri dengelemek ve şiddetin sonuçlarını etkilemek gibi birtakım atıflar üzerine yapılan araştırmaların yararlı olabileceğine ilişkin bir düşüncüyü de beraberinde getirmektedir. (Andrews ve Brewlin, 1990; Fincham, Bradbury, Arias, Byrne, ve Karney, 1997).

Şiddetin erkekler ve kadınlar üzerindeki fiziksel ve psikolojik sonuçlarını karşılaştıran çalışmalar, kadınlar için daha ciddi sonuçlara ulaşmışlardır (Browne, Williams, vd. 1999; Brush, 1990; Dobash vd. 1992; Grandin, Lupri, ve Brinkerhoff, 1998; Sorenson vd. 1996; Straus, 1999; Vivian ve Langhinrichson-Rohling, 1994). Şüphesiz, bu karşılaştırmalardaki tehlike, elmalarla armutları karşılaştırmak gibi olabilmektedir çünkü bunların birçoğu şiddet türlerine ilişkin hiçbir ayrımın yapılmadığı araştırma verilerinden yararlanmaktadır. Bu tarz araştırmalarda pek çok erkeğin İY'ye maruz kalmış olmaları pek olası değilken, önemli sayıda kadın bu tür şiddete maruz kalmaktadırlar. (Johnson, 2000a). Nitel ve anlatsal veriler yıldırıcı şiddetin sonuçlarının kadınlar için olduğu kadar erkekler için de ciddi olabileceğini öne sürer (Cook, 1997; Island ve Letellier, 1991; Letellier, 1996).

Çocuklar. Eşe yönelik şiddetin, buna tanık olan çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin yazılmış önemli bir literatür bulunmaktadır (Kolbo, Blakely, ve Enlgleman, 1996; Wolak ve Finkelhor, 1998). Diğer pek çok etkinin yanı sıra davranışsal etkiler saldırganlık ve suç işlemeyi kapsamaktadır. Psikolojik etkiler ise anksiyete, depresyon ve düşük düzeyde özsayı olarak ortaya çıkmaktadır. Ebeveynleri arasındaki şiddeti hatırlayan üniversite çağındaki kadınlar arasında; daha şiddetli depresyon ile daha düşük düşük düzeylerde sosyal yeterlilik ve özsayı gibi uzun dönemli etkilerin oluştuğuna ilişkin bulgular vardır (Henning, Leitenberg, Coffey, Bennett, ve Jankowski, 1997; Silvern, Karyl, Waelde, Hodges, ve Starek, 1995). Ancak, bu çalışmalardan bazılarının ebeveyn şiddetinin daha açık olarak yaşandığı toplumlarla ilgilenmiş olmalarına karşın; ölçümlerin, çoğu durumlarda gerekli ayrımlar yapmaya izin vermediklerini yeniden belirtmeliyiz. Kişiler tarafından belirtilmiş etkileri genellikle az olmakla birlikte İY'ye maruz kalmanın YEŞ'in etkileriyle

bir araya getirilerek sesi kısılmış olan güçlü etkilerinin olup olmayacağını bilmiyoruz.

Şiddetin Kuşaklararası Aktarımızılığı. Çocuklar üzerindeki uzun dönemli etkilerin belirli bir türü, bugünkü yerini hak edecek kadar çalışılmıştır. Bilim insanları “eşe yönelik şiddetin oluşmasında en çok kabul gören tehlike işaretini belki de kişilerin köken ailelerindeki şiddet” (Kantor ve Jasinsky. 1998, s.16) olduğunu kabul etmelerine rağmen, incelediğimiz çalışmalardaki ilişkinin zayıflığı bizleri düşündürmüştür. Diğer sosyalleşme çalışmalarında olduğu gibi bunda da “aktarım” benzetmesinin yaygın biçimde kullanımı köken ailenin, çocukların yetişkin yaşamlarının üzerindeki etkilerine ilişkin gerçeğin saptırıldığını ortaya koymaktadır. Yine de bilim insanları çoğu durumda başlangıçta etkili bir şekilde "aktarım" göstermeyen verilerle, "aktarmanın" gerçekleştiği mekanizmaların değerlendirmesine geçtiler. Örneğin, Simons, Lin ve Gordon (1998), buldukları en büyük sıfır dereceli korelasyonun .12 olduğu ve flört şiddetindeki varyansın kabaca %1'ini temsil ettiği gerçeğine dikkatimizi çekmeyerek, ebeveyn davranışının çocuklarının flört şiddetini etkilediği sürecin yapısal eşitlik modellerini sundular. Ayrıca, evlilik ve evlilik benzeri ilişkilerdeki kuşaklararası aktarımın varlığını kabul eden ve birbirlerine şiddet uygulayan ebeveynlerin çocukları olarak dünyaya gelmiş olup da eşlerine şiddet uygulamayan erkeklerin ortaya çıktıkları koşulları araştıran bazı temel analizleri kısıtlayan bir çalışma da bulunmaktadır. Eklerinde belirtildiği üzere, verilerinde kuşaklararası etkiyi temsil eden korelasyon $r=.10$, ve yine açıklanmış olan varyans da %1'dir. Foshee, Bauman ve Linder (1999) de benzer şekilde, flört şiddetinde varyansın en fazla %2'sini temsil ettiği etkilere müdahale eden değişken modellerini test etmişlerdir.

Burada önemli olan nokta; etkilerin sadece önemsiz olması değildir. Sosyal bilimciler gerçekten diğer alanlarda da bu gibi önemsiz etkilere çoğu zaman çok fazla anlam atfederler. Bizim ilgilendiğimiz nokta ise; aktarım benzetmesi ve “şiddet döngüsü” gibi terimlerin kullanımının, eşe yönelik şiddetin bir kuşaktan diğerine aynen aktarılması anlamını içermeleridir. Bu literatürde daha önce hiç değinilmemiş olan kuşaklararası etkiyi en güçlü şekilde temsil edebilecek, çok sayıda yazardan yapılan alıntılarla zenginleştirilmiş veri ile burada ilgilendiğimiz konuya dikkatleri çekmek istiyoruz. Birinci Ulusal Aile Şiddeti Araştırması'ndan edinilen verileri analiz ederek, Straus, Gelles ve Steinmetz (1988, s.101) “şiddeti en yüksek düzeylerde yaşayan ebeveynlerin erkek çocuklarının eşlerini dövme oranının, şiddet içermeyen ailelerinkine kıyasla yüzde 1,000 daha fazla olduğunu...” belirtirler. İhmalimiz sonucu atladığımız gerçek oran ise %20'dir,

bu da CTS tarafından tanımlandığı üzere, ebeveynlerinin eşe yönelik şiddetin ortalama düzeyinin iki standart sapma üstünde olan erkekler arasında bile yetişkin erkek çocuklarının %80'inin son 12 ay içerisinde ciddi düzeyde şiddet içeren herhangi bir olaya karışmadığı anlamına gelmektedir. Şiddet kullanan %20 nedir öyleyse? Burada, bu erkeklerin (ya da eşlerinin) uyguladıkları şiddetin ne tür bir şiddet olduğunu asla bilemeyeceğimizi iddia ettiğimiz her zamanki söylemimize dönmeliyiz.

Eşe Yönelik Şiddetin Sosyal Sonuçları

1990'lar boyunca bilim; eşe yönelik şiddet, yoksulluk, refah ve evsizlik arasındaki karşılıklı bağlara odaklanmaya başladı. Bu çalışma, devletlere en kısıtlayıcı bazı maddelerinden kadınları muaf tutma olasılığı tanıyan, özellikle 1996'daki sözde refah reform taslağıyla ilgili hale gelmiştir (Kurz, 1998). Özellikle düşük geliri kadınlara odaklanan araştırma, sosyal ve ekonomik başarıya zarar veren kişiler arasındaki olağandışı yüksek düzeydeki şiddeti bir şekilde açığa çıkarır. Zorza (1991), evsiz kadınların en az yarısının özel partnerleri tarafından uygulanan şiddet yoluyla oturdukları yerden kovulmuş olduklarını ortaya çıkarmıştır. Browne ve Bassuk (1997), Massachusetts'te (1997) 220 evsiz ve 216 evsiz olmayan fakat düşük geliri kadınla, çocuk istismarı ve yetişkinlerin özel ilişki şiddeti hakkında görüşmüştür. Yanıt verenlerin yaklaşık olarak üçte biri şu andaki eşlerinin ya da en son eşlerinin onlara karşı ciddi fiziksel şiddet uyguladıklarını belirtmiştir. Browne ve meslektaşları (Browne, Salomon, ve Bassuk, 1999) da "çok çeşitli etkenleri kontrol ederek; son 12 ay içerisinde eşleri tarafından fiziksel saldırı/şiddet gören kadınların yalnızca üçte birinin son 6 ay boyunca haftada en az 30 saatlik ya da bir sonraki yıl boyunca daha fazla süre için bir işe sahip olma gibi bir şansa, ancak böylesine bir şiddeti hiç yaşamamış kadınlarda olduğu kadarıyla sahip olduklarını bildirmişlerdir. Kadın istihdamını engelleyen diğer etkilerin incelenmesi de (Brandwein, 1998; Lloyd, 1999) eşlerini istismar eden erkeklerin kadınları ulaşımdan yoksun bırakma, işyerinde rahatsız etme, saat alarmlarını kapatma, iş görüşmelerinden önce onları dövme ve çocuk bakımına katılacağına söz verdiği halde ortalıktan kaybolma gibi yollarla kadınların istihdam olanaklarını kasıtlı olarak zayıflattıklarını belirtirler. Bazı istismarcı erkekler ise eşlerinin çalışmasını doğrudan yasaklarlar. Dayak, ayrıca dolaylı olarak da (a) yinelenen şekilde işe devamsızlıklara neden olma (b) kadınların fiziksel sağlığını, zihinsel çevikliğini ve konsantrasyonunu zayıflatma (c) öz saygı ve istekleri azaltma yollarıyla da istihdamı baltalar. Böylece, araştırmalar ve suç istatistikleri düşük geliri eşler ve düşük geliri mahallelerdeki yüksek derecede eşe yönelik şiddetin varlığına işaret ederlerken (Anderson, 1997;

Lupri, Grandin, ve Brinkerhoff, 1994; Miles- Doan, 1998; Straus, 1990b), çok sayıda kadına göre ise şiddet; yoksulluk için hızlandırıcı etken olmakta ve kuşkusuz gelir ve meslek statüsünü yükseltmede bir engel teşkil etmektedir.

Sonuç

1990'lar eşe yönelik şiddet üzerine yazılmış olan literatürde ciddi artışın olduğu bir dönemdir, bu ayrıca, şiddet türleri arasında ayrımlar yapma gerekliliğine özen gösterme konusunda da önemli bir gelişmeyi kapsamaktadır. Ne yazık ki; son on yıla ilişkin bu incelemeden çıkardığımız ana sonuç; ayırım yapmanın önemine ilişkin zamanla artan kanıtlara rağmen, bu ayrımlara dikkat etmememizden dolayı bizim genel teorik ve ampirik çalışmamızın neredeyse tamamına ciddi şekilde ket vurulmuş olduğudur. Yüze atılan "feminen" bir tokat, aşağılama suretiyle psikolojik istismarda bulunmanın beraberinde bir de dövme şeklindeki bir korkutma modeli, karşılıklı itişmeye neden olan bir tartışma ya da kendi yaşamını kurtarmak için başka bir yol bulamayan bir kişinin işlediği cinayet gibi çok farklı davranış biçimlerinin hepsini bir kefeye koyduğumuz sürece; eşe yönelik şiddetin nedenlerinin ve sonuçlarının sınıflandırılması hiçbir zaman etkili olamayacaktır.

Farklı olguların bu şekilde bir kefeye konma olasılığı, toplumsal cinsiyet bakımında olduğu üzere çok daha zahmetli, ciddi hatalara neden olabilir. Çok değişkenli analizlerdeki nedensel süreçlerle ilgili çıkarımlardan, olayın ortaya çıkmasında gruplar ve zaman içerisindeki farklılıklar hakkındaki ifadelerle kadar risk etmenlerinin listesinde bulunan her şeyin doğruluğu sorgulanır. Bu makale boyunca, şiddet türleri arasında bir genellemeyi sorgulama ihtiyacı hissetmediğimiz bir bölümle karşılaşması oldukça zordur. Araştırmamıza yeniden dönmemiz, şiddet türleri arasında ayrımlar yapmamız ve bildirdiklerimizin hangilerinin hangi şiddet biçimlerine uygulanabileceğini keşfetmemiz gerekmektedir.

Bu yüzyılın başında eşe yönelik şiddetle ilgili olarak; şiddet türleri arasında önemli ayrımlar yapmada ve şiddetin farklı biçimlerine ilişkin farklı nedenleri, dinamikleri ve sonuçları göz önünde tutan kuramlar geliştirmede daha dikkatli olan çalışmalar görüleceğini umuyoruz. Bu denli önemli olan bir başka nokta ise, bu farklılıkları açık bir şekilde yansıtmak anlamında bilgimizi birbirimize ve genel olarak da topluma sunuşumuzdur; böylece kamuoyu ve politikalar geliştirmede, bu öğrenilenlerden uygun bir şekilde yararlanılabilecektir.

Kaynakça

- Abraham, M. (1995). Ethnicity, gender, and marital violence: South Asian women's organizations in the United States. *Gender and Society*, 9, 450-468.
- Alexander, R. (1993). Wife battering-An Australian perspective. *Journal of Family Violence*, 8, 229-251.
- Anderson, K. L. (1997). Gender, status and domestic violence: An integration of feminist and family violence approaches. *Journal of Marriage and the Family*, 59, 655-669.
- Andrews, B., & Brewin, C. R. (1990). Attributions of blame for marital violence: A study of antecedents and consequences. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 757-767.
- Archer, J. (in press). *Sex differences in aggression between heterosexual partners: A meta-analytic review*. Psychological Bulletin.
- Bachman, R. (1992). *Death and violence on the reservation: Homicide, family violence, and suicide in American Indian populations*. Westport, CT: Autumn House.
- Bachman, R., & Carmody, D. (1994). Fighting fire with fire: The effects of victim resistance in intimate versus stranger perpetrated assaults against females. *Journal of Family Violence*, 9, 317-331.
- Bhattacharjee, A. (1997). The public/private mirage: Mapping homes and undomesticating violence work in the South Asian immigrant community. In M. J. Alexander & C. T. Mohanty (Eds.), *Feminist genealogies, colonial legacies, democratic futures* (308-329). New York: Routledge.
- Bookwala, J., Frieze, I. H., Smith, C., & Ryan, K. (1992). Predictors of dating violence: A multivariate analysis. *Violence and Victims*, 7, 297-311.
- Brandwein, R. A. (1998). *Battered women, children, and welfare reform: The ties that bind*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Brant, B. (1996). Wild Turkeys. In S. Koppelman (Ed.), *Women in the trees: U.S. women's short stories about battering & resistance, 1839-1994* (199-230). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Browne, A., & Bassuk, S. S. (1997). Intimate violence in the lives of homeless and poor housed women: Prevalence and patterns in an ethnically diverse sample. *American Journal of Orthopsychiatry*, 67, 261-278.
- Browne, A., Salomon, A., & Bassuk, S. S. (1999). The impact of recent partner violence on poor women's capacity to maintain work. *Violence Against Women*, 5, 393-426.
- Browne, A., Williams, K. R., & Dutton, D. G. (1999). Homicide between intimate partners: A 20-year review. In M. D. Smith & M. A. Zahn (Eds.), *Homicide: A sourcebook of social research* (149-164). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Brush, L. D. (1990). Violent acts and injurious outcomes in married couples: Methodological issues in the National Survey of Families and Households. *Gender & Society*, 4, 56-67.
- Buss, D. M., & Shackelford, T. K. (1997). From vigilance to violence: Mate retention tactics in married couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 346-361.

Campbell, J. C., Miller, P., Cardwell, M. M., & Belknap, R. A. (1994). Relationship status of battered women over time. *Journal of Family Violence*, 9, 99-111.

Campbell, J. C., Rose, L., Kub, J., & Nedd, D. (1998). Voices of strength and resistance: A contextual and longitudinal analysis of women's responses to battering. *Journal of Interpersonal Violence*, 13, 743-762.

Cantos, A. L., Neidig, P. H., & O'Leary, K. D. (1993). Men and women's attributions of blame for domestic violence. *Journal of Family Violence*, 8, 289-302.

Cascardi, M., & Vivian, D. (1995). Context for specific episodes of marital violence: Gender and severity of violence differences. *Journal of Family Violence*, 10, 265-293.

Cazenave, N. A., & Straus, M. A. (1990). Race, class, network embeddedness, and family violence: A search for potent support systems. In M. A. Straus & R. J. Gelles (Eds.), *Physical violence in American families* (321-339). Brunswick, NJ: Transaction.

Cervantes, N. N., & Cervantes, J. M. (1993). A multicultural perspective in the treatment of domestic violence. In M. Harway & M. Hansen (Eds.), *Battering and family therapy: A feminist perspective* (156-174). Newbury Park, CA: Sage.

Chang, V. N. (1996). *I just lost myself: Psychological abuse of women in marriage*. Westport, CT: Praeger.

Choice, P., & Lamke, L. K. (1997). A conceptual approach to understanding abused women's stay/leave decisions. *Journal of Family Issues*, 18, 290-314.

Cook, P. W. (1997). *Abused men: the hidden side of domestic violence*. Westport, CT: Praeger/Greenwood.

Crenshaw, K. (1994). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. In M. A. Fineman & R. Mykitiuk (Eds.), *The public nature of private violence: The discovery of domestic abuse* (93-118). New York: Routledge.

Dawud-Noursi, S., Lamb, M. E., & Stenberg, K. J. (1998). The relations among domestic violence, peer relationships, and academic performance. In C. Feiring (Ed.), *Families, risk, and competence* (207-226). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Dennis, R. E., Key, L. J., Kirk, A. L., & Smith, A. (1995). Addressing domestic violence in the African American community. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 6, 284-293.

Dobash, R. E., & Dobash, R. P. (1992). *Women, violence and social change*. New York: Routledge.

Dobash, R. E., & Dobash, R. P. (1998). Violent men and violent contexts. In R. E. Dobash & R. P. Dobash (Eds.), *Rethinking violence against women* (141- 168). Thousand Oaks, CA: Sage.

Dobash, R. P., Dobash, R. E., Wilson, M., & Daly, M. (1992). The myth of sexual symmetry in marital violence. *Social Problems*, 39, 71-91.

Dutton, D. G. (1995). *The batterer: A psychological profile* (with Susan K. Golant). New York: Basic Books.

Dutton, D. G., & Starzomski, A. J. (1993). Borderline personality in perpetrators of psychological and physical abuse. *Violence and Victims*, 8, 327-338.

Elliot, P. (Ed.). (1990). *Confronting lesbian battering: A manual for the battered women's movement*. St. Paul, MN: Minnesota Coalition for Battered Women. Eng, P. (1995). Domestic violence in Asian/Pacific Island communities. In D. L. Adams (Ed.), *Health issues for women of color* (78-88). Thousand Oaks, CA: Sage.

Fairchild, D. G., Fairchild, M. W., & Stoner, S. (1998). Prevalence of adult domestic violence among women seeking routine care in a Native American health care facility. *American Journal of Public Health*, 88, 1515-1517.

Fawcett, G., Heise, L. L., Isita-Espejel, L., & Pick, S. (1999). Changing community responses to wife abuse: A research and demonstration project in Iztacalco, Mexico. *American Psychologist*, 54, 41-49.

Ferraro, K. J. (1997). Battered women: Strategies for survival. In A. Carderelli (Ed.), *Violence among intimate partners: Patterns, causes, and effects* (124-140). New York: Macmillan.

Fiebert, M. S., & Gonzalez, D. M. (1997). College women who initiate assaults on their male partners and the reasons offered for such behavior. *Psychological Reports*, 80, 583-590.

Fincham, F. D., Bradbury, T. N., Arias, I., Byrne, C. A., & Kamey, B. R. (1997). Marital violence, marital distress, and attributions. *Journal of Family Psychology*, 11, 367-372.

Follingstad, D. R., Rutledge, L. L., Berg, B. J., Hause, E. S., & Polek, D. S. (1990). The role of emotional abuse in physically abusive relationships. *Journal of Family Violence*, 5, 107-120.

Foo, L., & Margolin, G. (1995). A multivariate investigation of dating aggression. *Journal of Family Violence*, 10, 351-377.

Foshee, V. A., Bauman, K. E., & Linder, G. F. (1999). Family violence and the perpetration of adolescent dating violence: Examining social learning and social control processes. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 331-342.

Gaertner, L., & Foshee, V. (1999). Commitment and the perpetration of domestic violence. *Personal Relationships*, 6, 227-239.

Giles-Sims, J. (1998). The aftermath of partner violence. In J. L. Jasinski & L. M. Williams (Eds.), *Partner violence: A comprehensive review of 20 years of research* (pp. 44-72). Thousand Oaks, CA: Sage.

Glantz, N. M., Halperin, D. C., & Hunt, L. M. (1998). Studying domestic violence in Chiapas, Mexico. *Qualitative Health Research*, 8, 377-392.

Gondolf, E. W., Fisher, E., & McFerron, J. R. (1991). Racial differences among shelter residents: A comparison of Anglo, Black and Hispanic battered women. In R. L. Hampton (Ed.), *Black family violence*. Lexington, MA: Lexington Books.

Gondolf, E. W., & Shestakou, D. (1997). Spousal homicide in Russia versus United States: Preliminary findings and implications. *Journal of Family Violence*, 12, 63-74.

Grandin, E., & Lupri, E. (1997). Intimate violence in Canada and United States: A cross-national comparison. *Journal of Family Violence*, 12, 417-443.

Grandin, E., Lupri, E., & Brinkerhoff, M. B. (1998). Couple violence and psychological distress. *Canadian Journal of Public Health*, 89, 43-47.

Greenfield, L. A., & Rand, M. R. (1998). *Violence by Intimates* (NCJ-167237). Washington, DC: U.S. Department of Justice.

Haj-Yahia, M. M. (1998). A patriarchal perspective of beliefs about wife beating among Palestinian men from the West Bank and the Gaza Strip. *Journal of Family Issues*, 19, 595-621.

Hamberger, L. K., Lohr, J. M., Bonge, D., & Tolin, D. F. (1996). A large sample empirical typology of male spouse abusers and its relationship to dimensions of abuse. *Violence & Victims*, 11, 277-292.

Handwerker, W. P. (1998). Why violence? A test of hypotheses representing three discourses on the roots of domestic violence. *Human Organization*, 57, 200-208.

Heise, L. L. (1994). *Violence against women: The hidden health burden*. Washington, DC: World Bank.

Heise, L. L. (1996). Violence against women: Global organizing for change. In J. L. Edleson & Z. C. Eisikovits (Eds.), *Future interventions with battered women and their families* (7-33). Thousand Oaks, CA: Sage.

Heise, L. L., Raikes, A., Watts, C. H., & Zwi, A. B. (1994). Violence against women: A neglected public health issue in less developed countries. *Social Science and Medicine*, 39, 1165-1179.

Henning, K., Leitenberg, H., Coffey, P., Bennett, T., & Jankowski, M. K. (1997). Long-term psychological adjustment to witnessing interparental physical conflict during childhood. *Child Abuse and Neglect*, 21, 501-515.

Herbert, T. B., Silver, R. C., & Ellard, J. H. (1991). Coping with an abusive relationship: I. How and why do women stay? *Journal of Marriage and the Family*, 53, 311-325.

Ho, C. K. (1990). An analysis of domestic violence in Asian American communities: A multicultural approach to counseling. *Women and Therapy*, 9, 129- 150.

Hogeland, C., & Rosen, K. (1990). *Dreams lost, dreams found: Undocumented women in the land of opportunity*. San Francisco: Coalition for Immigrant and Refugee Rights and Services.

Holtzworth-Munroe, A., Jacobson, N. S., Fehrenbach, P. A., & Fruzzetti, A. (1992). Violent married couples' attributions for violent and nonviolent self and partner behaviors. *Behavioral Assessment*, 14, 53-64.

Holtzworth-Munroe, A., Meehan, J. C., Herron, K., Rehman, U., & Stuart, G. L. (in press). Testing the Holtzworth-Munroe and Stuart batterer typology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*.

Holtzworth-Munroe, A., Smutzler, N., & Sandin, E. (1997). A brief review of the research on husband violence: Part II: The psychological effects of husband violence on battered women and their children. *Aggression and Violent Behavior*, 2, 179-213.

Holtzworth-Munroe, A., & Stuart, G. L. (1994). Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them. *Psychological Bulletin*, 116, 476-497.

Holtzworth-Munroe, A., Stuart, G. L., & Hutchinson, G. (1997). Violent versus nonviolent husbands: Differences in attachment patterns, dependency, and jealousy. *Journal of Family Psychology*, 11, 314-331.

Human Rights Watch (Ed.). (1995). *Domestic violence*. In The Human Rights Watch Global Report on Women's Human Rights (341-409). New York: Author.

Island, D., & Letellier, P. (1991). *Men who beat the men who love them: Battered gay men and domestic violence*. New York: Haworth Press.

Jacobson, N., & Gottman, J. (1998). *When men batter women: New insights into ending abusive relationships*. New York: Simon & Schuster.

Johnson, H. (1996). *Dangerous domains: Violence against women in Canada*. Toronto: Nelson Canada.

Johnson, M. P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 283-294.

Johnson, M. P. (1998, June). *Commitment and entrapment*. Paper presented at the Ninth International Conference on Personal Relationships, Saratoga Springs, NY.

Johnson, M. P. (1999, November). *Two types of violence against women in the American family: Identifying patriarchal terrorism and common couple violence*. Paper presented at the National Council on Family Relations annual meetings, Irvine, CA.

Johnson, M. P. (2000a). Conflict and control: Images of symmetry and asymmetry in domestic violence. In A. Booth, A. C. Crouter, & M. Clements (Eds.), *Couples in conflict*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Johnson, M. P. (2000b). *Domestic violence is not a unitary phenomenon: A major flaw in the domestic violence literature*. Unpublished manuscript.

Johnson, M. P., & Leone, J. (2000, July). *The differential effects of patriarchal terrorism and common couple violence: Findings from the National Violence Against Women Survey*. Paper presented at the International Conference on Personal Relationships, Brisbane, Australia.

Kalu, W. J. (1993). Battered spouse as a social concern in work with families in two semi-rural communities of Nigeria. *Journal of Family Violence*, 8, 361-373.

Kane, E. W. (1999, August). *Race, ethnicity, and beliefs about gender inequality*. Paper presented at the Society for the Study of Social Problems, Chicago.

Kantor, G. K., & Jasinski, J. L. (1998). Dynamics and risk factors in partner violence. In J. L. Jasinski & L. M. Williams (Eds.), *Partner violence: A comprehensive review of 20 years of research* (1-43). Thousand Oaks, CA: Sage.

Kirkwood, C. (1993). *Leaving abusive partners: From the scars of survival to the wisdom for change*. Newbury Park, CA: Sage.

Klein, R. C. A. (Ed.). (1998). *Multidisciplinary perspectives on family violence*. New York: Routledge.

Kolbo, J. R., Blakely, E. H., & Engleman, D. (1996). Children who witness domestic violence: A review of empirical literature. *Journal of Interpersonal Violence*, 11, 281-293.

- Kurz, D. (1989). Social science perspectives on wife abuse: Current debates and future directions. *Gender and Society*, 3, 489-505.
- Kurz, D. (1993). Physical assaults by husbands: A major social problem. In R. J. Gelles & D. R. Loseke (Eds.), *Current controversies on family violence* (88-103). Newbury Park, CA: Sage.
- Kurz, D. (1998). Women, welfare, and domestic violence. *Social Justice*, 25, 105-122.
- Lackey, C., & Williams, K. R. (1995). Social bonding and the cessation of partner violence across generations. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 295- 305.
- Letellier, P. (1996). Twin epidemics: Domestic violence and HIV infection among gay and bisexual men. In C. M. Renzetti & C. H. Miley (Eds.), *Violence in gay and lesbian domestic partnerships* (69-81). New York: Harrington Park Press.
- Levinson, D. (Ed.). (1989). *Family violence in a cross-cultural perspective*. Newbury Park, CA: Sage.
- Lloyd, S. (1999). The effects of male violence on female employment. *Violence Against Women*, 5, 370-392.
- Lloyd, S. A., & Emery, B. C. (2000). *The dark side of courtship: Physical and sexual aggression*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lockheart, L. L. (1991). Spousal violence: A cross-racial perspective. In R. L. Hampton (Ed.), *Black family violence* (85-101). Lexington, MA: Lexington Books.
- Lupri, E., Grandin, E., & Brinkerhoff, M. B. (1994). Socioeconomic status and male violence in the Canadian home: A reexamination. *Canadian Journal of Sociology*, 19, 47-73.
- Macmillan, R., & Gartner, R. (1999). When she brings home the bacon: Labour-force participation and the risk of spousal violence against women. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 947-958.
- Magdol, L., Moffitt, T. E., Caspi, A., & Silva, P. A. (1998). Hitting without a license: Testing explanations for differences in partner abuse between young adult daters and cohabiters. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 41-55.
- Marsh, C. E. (1993). Sexual assault and domestic violence in the African American community. *Western Journal of Black Studies*, 17, 149-155.
- McEachern, D., Winkle, M. V., & Steiner, S. (1998). Domestic violence among the Navajo: A legacy of colonization. In E. A. Segal & K. M. Kilty (Eds.), *Pressing issues of inequality and American Indian communities* (31-46). New York: Haworth Press.
- McWilliams, M. (1998). Violence against women in societies under stress. In R. E. Dobash & R. P. Dobash (Eds.), *Rethinking violence against women* (11-140). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Merrill, G. S. (1996). Ruling the exceptions: Same-sex battering and domestic violence theory. In C. M. Renzetti & C. H. Miley (Eds.), *Violence in gay and lesbian domestic partnerships* (9-21). New York: Haworth Press.
- Milardo, R. M. (1998). Gender asymmetry in common couple violence. *Personal Relationships*, 5, 423-438.

Miles-Doan, R. (1998). Violence between spouses and intimates: Does neighborhood context matter?. *Social Forces*, 77, 623-645.

Norton, I. M., & Manson, S. M. (1995). A silent minority: Battered American Indian women. *Journal of Family Violence*, 10, 307-318.

Ofei-Aboagye, R. O. (1994). Altering the strands of fabric: A preliminary look at domestic violence in Ghana. *Signs*, 19, 924-938.

Ogle, R. S., Maier-Katkin, D., & Bernard, T. J. (1995). A theory of homicidal behavior among women. *Criminology*, 33, 173-193.

Pence, E., & Paymar, M. (1993). *Education groups for men who batter: The Duluth model*. New York: Springer.

Perilla, J. L., Bakerman, R., & Norris, E. H. (1994). Culture and domestic violence: The ecology of abused Latinas. *Violence & Victims*, 9, 325-339.

Renzetti, C. M. (1992). *Violent betrayal: Partner abuse in lesbian relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Renzetti, C. M., & Miley, C. H. (1996). *Violence in gay and lesbian domestic partnerships*. New York: Haworth Press.

Richie, B. (1996). *Compelled to Crime: The gender entrapment of battered Black women*. New York: Routledge.

Richters, A. (1994). *Women, culture and violence: a development, health and human rights issue*. Leiden, The Netherlands: Women and Autonomy Centre.

Riggs, D. S., & O'Leary, K. D. (1996). Aggression between heterosexual dating partners: An examination of a causal model of courtship aggression. *Journal of Interpersonal Violence*, 11, 519-540.

Riggs, D. S., O'Leary, K. D., & Breslin, F. C. (1990). Multiple correlates of physical aggression in dating couples. *Journal of Interpersonal Violence*, 5, 61-73.

Roberts, A. R. (1996). Battered women who kill: A comparative study of incarcerated participants with a community sample of battered women. *Journal of Family Violence*, 11, 291-304.

Root, M. P. (1996). Women of color and traumatic stress in "domestic captivity": Gender and race as disempowering statuses. In A. J. Marsella & M. J. Friedman (Eds.), *Ethnocultural aspects of posttraumatic stress disorder: Issues, Research, and Clinical Applications* (363-387). Washington, DC: American Psychological Association.

Rusbult, C. E., & Martz, J. M. (1995). Remaining in an abusive relationship: An investment model analysis of nonvoluntary dependence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 558-571.

Saunders, D. G. (1988). Wife abuse, husband abuse, or mutual combat? A feminist perspective on the empirical findings. In K. Yllo & M. Bograd (Eds.), *Feminist perspectives on wife abuse* (90-113). Newbury Park, CA: Sage.

Saunders, D. G. (1996). Feminist-cognitive-behavioral and process-psychodynamic treatments for men who batter: Interactions of abuser traits and treatment model. *Violence and Victims*, 4, 393-414.

Schuler, S. R., Hashemi, S. M., Riley, A. P., & Akhter, S. (1996). Credit programs, patriarchy, and men's violence against women in rural Bangladesh. *Social Science and Medicine*, 43, 1729-1742.

Sewall, R. P., Vasan, A., & Schuler, M. A. (Eds.). (1996). *State responses to domestic violence: current status and needed improvements*. Washington, DC: Institute for Women, Law & Development.

Silvern, L., Karyl, J., Waelde, L., Hodges, W., & Starek, J. (1995). Retrospective reports of parental partner abuse: Relationships to depression, trauma symptoms and self-esteem among college students. *Journal of Family Violence*, 10, 177-202.

Simons, R. L., Lin, K.-H., & Gordon, L. C. (1998). Socialization in the family of origin and male dating violence: A prospective study. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 467-478.

Song, Y. (1996). *Battered women in Korean immigrant families: The silent scream*. New York: Garland.

Sorenson, S. B. (1996). Violence against women: Examining ethnic differences and commonalities. *Evaluation Review*, 20, 123-145.

Sorenson, S. B., & Telles, C. A. (1991). Self-reports of spousal violence in a Mexican American and a non-Hispanic White population. *Violence and Victims*, 6, 3-16.

Sorenson, S. B., Upchurch, D. M., & Shen, H. (1996). Violence and injury in marital arguments: Risk patterns and gender differences. *American Journal of Public Health*, 86, 35-40.

Stets, J. E. (1991). Cohabiting and marital aggression: The role of social isolation. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 669-680.

Stets, J. E. (1993). Control in dating relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 673-685.

Stets, J. E. (1995a). Job autonomy and control over one's spouse: A compensatory process. *Journal of Health and Social Behavior*, 36, 244-258.

Stets, J. E. (1995b). Modeling control in relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 489-501.

Stets, J. E. (1995c). Role identities and person identities: Gender identity, mastery identity, and controlling one's partner. *Sociological Perspectives*, 38, 129-150.

Stets, J. E., & Burke, P. J. (1994). Inconsistent selfviews in the control identity model. *Social Science Research*, 23, 236-262.

Stets, J. E., & Burke, P. J. (1996). Gender, control, and interaction. *Social Psychology Quarterly*, 59, 193-220.

Stets, J. E., & Pirog-Good, M. A. (1990). Interpersonal control and courtship aggression. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 371-394.

Stets, J. E., & Straus, M. A. (1990). The marriage license as hitting license: A comparison of assaults in dating, cohabiting, and married couples. In M. A. Straus & R. J. Gelles (Eds.), *Physical violence in American families: risk factors and adaptations to violence in 8,145 families* (227-244). New Brunswick, NJ: Transaction.

Stewart, S. (1996). Changing attitudes toward violence against women: The Musasa Project. In S. Zeidenstein & K. Moore (Eds.), *Learning about sexuality: A practical beginning* (343-362). New York: International Women's Health Coalition, Population Council.

Straus, M. A. (1990a). Injury and frequency of assault and the 'representative sample fallacy' in measuring wife beating and child abuse. In R. J. Gelles & M.A. Straus (Eds.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8,145 families* (75-91). New Brunswick, NJ: Transaction.

Straus, M. A. (1990b). Social stress and marital violence in a national sample of American families. In M. A. Straus & R. J. Gelles (Eds.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8,145 families* (181-201). New Brunswick, NJ: Transaction.

Straus, M. A. (1993). Physical assaults by wives: A major social problem. In R. J. Gelles & D. R. Loseke (Eds.), *Current controversies on family violence*. Newbury Park, CA: Sage.

Straus, M. A. (1999). The controversy over domestic violence by women: A methodological, theoretical, and sociology of science analysis. In X. B. Arriaga & S. Oskamp (Eds.), *Violence in intimate relationships* (17-44). Thousand Oaks, CA: Sage.

Straus, M. A., Gelles, R. J., & Steinmetz, S. K. (1988) *Behind closed doors: Violence in the American family*. Newbury Park, CA: Sage. (Original work published 1980)

Straus, M. A., Hamby, S. L., Boney-McCoy, S., & Sugarman, D. B. (1996). The revised Conflict Tactics Scales (CTS2): Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17, 283- 316.

Szinovacz, M. E., & Egley, L. C. (1995). Comparing one-partner and couple data on sensitive marital behaviors: The case of marital violence. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 995-1010.

Tang, C. S.-K. (1994). Prevalence of spouse aggression in Hong Kong. *Journal of Family Violence*, 9, 347-356.

Tjaden, P., & Thoennes, N. (1999). *Extent, nature, and consequences of intimate partner violence: Findings from the national violence against women survey*. Washington, DC: National Institute of Justice/Centers for Disease Control and Prevention.

Tom-Orme, L. (1995). Native American women's health concerns. In D. L. Adams (Ed.), *Health issues for women of color* (27-41). Thousand Oaks, CA: Sage.

Tontodonato, P., & Crew, B. K. (1992). Dating violence, social learning theory, and gender: A multivariate analysis. *Violence and Victims*, 7, 3-14.

United Nations. (1989). *Violence against women in the family*. New York: United Nations.

Vivian, D., & Langhinrichson-Rohling, J. (1994). Are bi-directionally violent couples mutually victimized? A gender-sensitive comparison. *Violence and Victims*, 9, 107-124.

Waller, M. A., Risley-Curtis, C., Murphy, S., Medill, A., & Moore, G. (1998). Harnessing the positive power of language: American Indian women, a case example. In E. A.

Segal & K. M. Kilty (Eds.), *Pressing issues of inequality and American Indian communities* (63-81). New York: Haworth.

West, C. M. (1998). Leaving a second closet: Outing partner violence in same-sex couples. In J. L. Jasinski & L. M. Williams (Eds.), *Partner violence: A comprehensive review of 20 years of research* (163-183). Thousand Oaks, CA: Sage.

Wilson, M. I., & Daly, M. (1996). Male sexual proprietariness and violence against wives. *Current Directions in Psychological Science*, 5, 2-7.

Wilson, M., & Daly, M. (1998). Lethal and nonlethal violence against wives and the evolutionary psychology of male sexual proprietariness. In R. E. Dobash & R. P. Dobash (Eds.), *Rethinking violence against women* (199-230). Thousand Oaks, CA: Sage.

Wolak, J., & Finkelhor, D. (1998). Children exposed to partner violence. In J. L. Jasinski & L. M. Williams (Eds.), *Partner violence: A comprehensive review of 20 years of research* (pp. 73-112). Thousand Oaks, CA: Sage.

Wyatt, G. E. (1994). Sociocultural and epidemiological issues in the assessment of domestic violence. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 3, 1,7-21.

Yick, A. G., & Agbayani-Siewert, P. (1997). Perceptions of domestic violence in a Chinese-American community. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 832-846.

Zorza, J. (1991). Woman battering: A major cause of homelessness. *Clearinghouse Review*, 25, 421.